

**Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили**

Шевчук О.В., Вовчук Л.А., Погорєлова І.С.

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН АТР
(1945-2000-і рр.)**

Навчальний посібник

**Миколаїв
2016**

УДК 327.3(5-11)«1945-2000»

ББК 66.4

З 78

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили (протокол № 11 від 11 червня 2015 р.).

Рецензенти:

Макар Ю. І., д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Сергеев В. С., д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара;

Шергін С. О., д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України.

Науковий редактор:

Тригуб О. П., д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

З 78

Зовнішня політика країн АТР (1945-2000-і рр.) : [навчальний посібник] / О. В. Шевчук, Л. А. Вовчук, І. С. Погорелова ; наук. ред. О. П. Тригуб. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – 292 с.

ISBN 978-966-336-350-9

У навчальному посібнику аналізуються головні вектори зовнішньої політики країн Азійсько-Тихоокеанського регіону в постбіполярний період. Розкриваються особливості їхньої зовнішньої політики щодо інших суб'єктів міжнародних відносин. Характеризується участь країн АТР у провідних глобальних і регіональних міжнародних організаціях та проблемні аспекти міжнародних відносин у регіональному механізмі міждержавної взаємодії.

Навчальний посібник розраховано на студентів спеціальностей «Міжнародні відносини», «Політологія» та «Історія», викладачів і всіх, хто цікавиться історією та зовнішньою політикою країн АТР.

УДК 327.3(5-11)«1945-2000»

ББК 66.4

© Шевчук О. В., Вовчук Л. А.,
Погорелова І. С., 2016

© ЧДУ ім. Петра Могили, 2016

ISBN 978-966-336-350-9

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
 <i>Розділ 1. Формування основних вимірів системи міжнародних відносин Азійсько-Тихоокеанського регіону у повоєнний період</i>	
Тема 1.1. АТР у системі міжнародних відносин після Другої світової війни (О.В. Шевчук)	7
Тема 1.2. Зовнішньополітична стратегія США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (1945-2000-і рр.) (Л.А. Вовчук). ..	38
Тема 1.3. Зовнішня політика Японії в АТР (Л.А. Вовчук)	63
Тема 1.4. КНР у системі міжнародних відносин АТР (О.В. Шевчук). ..	79
Тема 1.5. Зовнішня політика та міжнародне становище нових індустриальних країн (І.С. Погорелова)	160
 <i>Розділ 2. Генезис та еволюція постбіполярної системи міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні</i>	
Тема 2.1. Зовнішньополітична діяльність СРСР, Росії, України в АТР (Л.А. Вовчук)	194
Тема 2.2. Інтеграційні процеси та міжнародні організації АТР (І.С. Погорелова)	217
Тема 2.3. Міжнародні відносини країн АТР на рубежі XXI ст. (І.С. Погорелова)	241
<i>Тестові питання для самоконтролю</i> (Л.А. Вовчук)	274

ПЕРЕДМОВА

Однією з головних тенденцій останніх років залишається зміщення глобального центру сили до Азійсько-Тихоокеанського регіону. Країни АТР стають рушієм розвитку світової цивілізації, беручи на себе ту роль, яку впродовж п'яти останніх століть виконувала Європа.

В АТР суперечливо переплітаються інтереси й устремління самих різноманітних суб'єктів міжнародних відносин (окрім США, КНР і РФ, у «гру» все активніше вступають Японія, Республіка Корея, КНДР, Тайвань і т.д.). Пересікаються сфери діяльності регіональних альянсів – Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Асеанівський регіональний форум з питань безпеки (АРФ) тощо. У цілому ж, хоча регіональна конфігурація міжнародних відносин у постбіполярний період суттєво змінилась, але ці зміни не набули надзвичайно радикального характеру як в Європі. В Азійсько-Тихоокеанському регіоні залишаються визначальними ті проблеми, які сформувалися у перші повоєнні роки: продовжують існувати військові союзи США з Японією і РК, зберігається проблема міжкорейських відносин, залишаються проблема возз'єднання КНР і Тайваню та російсько-японські територіальні суперечності.

На початку ХХІ ст. регіональний політичний простір характеризується тісним переплетенням територіальних, політичних, економічних, військових та інших інтересів постійних членів Ради Безпеки ООН, провідних ядерних держав, які одночасно є депозитаріями Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (США, РФ і КНР). Тому проблеми ядерного нерозповсюдження набувають тут особливої специфіки. Несподіване загострення будь-якої з них може викликати різке погіршення обстановки не лише у регіоні, але і на світовій арені.

Багатоманітність Азійсько-Тихоокеанського регіону, відмінності у політичних системах і режимах держав регіону, істотний розрив економічного та соціального потенціалу розвинених і країн регіону, що розвиваються, цивілізаційне та культурне різноманіття – все це ставить питання щодо можливості об'єднання країн регіону і, відповідно, можливості розбудови структур безпеки на колективній основі.

В умовах поглиблення глобалізації у міжнародних відносинах відбувається інституціональна та функціональна трансформації, які мають детермінуючий вплив на розвиток держав, які знаходяться на різних соціально-економічних рівнях. На сьогодні домінуючою тенденцією як у

світі, так і в АТР є взаємопов'язаність процесів глобалізації та регіоналізації. Геополітичний комплекс Азійсько-Тихоокеанського регіону на сучасному етапі – механізм, що формується, якому притаманна взаємодія з глобальними елементами та складовими частинами конструкції міжнародних відносин регіонального рівня. Значний вплив на орієнтири розвитку міжнародних відносин в АТР мають дестабілізуючі чинники, які за своїм характером, динамікою, значенням є різноплановими: внутрішньополітичні двосторонньої взаємодії на рівні регіональних взаємовідносин глобального характеру.

Після розпаду глобальної біполярності, зникнення низки «вузлів суперечностей» періоду холодної війни в АТР домінуючим суб'єктом комплексного балансу сил є американсько-японський військово-політичний альянс. Найбільша за територією, населенням і ресурсами держава регіону – КНР, може конкурувати з цим альянсом лише на основі асиметричного балансу сил. В аналогічній геополітичній ситуації опинилась і Росія. Встановлення між Москвою та Пекіном відносин довгострокового стратегічного партнерства, яке за своїм характером не є військовим союзом, суттєво впливає на геополітичну комбінаторику регіону. За комплексними показниками національної могутності між Вашингтоном і Токіо, з одного боку, і Москвою та Пекіном, з іншого, чітко простежуються базові критерії паритетного стратегічного балансу сил. Разом з тим, структура балансу сил у регіоні продовжує зазнавати змістовних перетворень.

Важливою особливістю балансу сил в АТР, який змінюється, є його перехідний характер. Свідченням цього є динамічне посилення економічної могутності як окремих держав, так і їх коаліцій. Міжнародні відносини за монополярного лідерства не можуть існувати довго, оскільки вони будуть переформатованими державами, які інтенсивно модернізуються та прагнуть проводити незалежну зовнішню політику.

Як засвідчує процес розвитку міжнародної ситуації, на формування нового стратегічного балансу сил в АТР детермінуючий вплив мають двосторонні відносини між державами, зміцнення яких надає їм можливість більш послідовно й ефективно реалізовувати свої спільні інтереси у міжнародних справах. Саме на це розраховують Росія та Китай, розбудовуючи свої відносини довгострокового конструктивного партнерства. Тому, політичне, економічне та військове співробітництво Москви і Пекіна може стати стримуючим чинником щодо розвитку потенційно конфліктної ситуації у регіоні, впливати на стратегічний баланс у глобальному масштабі, створюючи таким чином протидію зростанню глобального впливу США. Разом з тим, американсько-китайські відносини, так як і російсько-китайські й американсько-російські на початку XXI ст. характеризуються багатогранністю та детермінуючим впливом

щодо динаміки світового політичного процесу. Саме тому елемент певної конфронтаційності, який притаманний відносинам США-РФ, КНР-США, зважаючи на глибинність конфліктогенних чинників у двосторонніх відносинах є надзвичайно важливим щодо збереження як регіональної стабільності, так і структури нового світопорядку та глобальної безпеки.

Отже, динамічні перетворення постбіполярного світу тривають. Дослідження ж особливостей зовнішньої політики країн АТР, своєчасне розуміння системних трансформацій є запорукою ефективної та прагматичної зовнішньої політики нашої держави і підґрунтям взаємовигідного співробітництва з провідними країнами регіону.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ВИМІРІВ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

1.1. АТР у системі міжнародних відносин після Другої світової війни

План:

1. Положення АТР у структурі міжнародних відносин після Другої світової війни. Зміна геополітичної ситуації в АТР.
2. Масовий підйом національно-визвольних рухів в АТР (Індонезія, В'єтнам, Індія). Виникнення «розділених націй» (Корея, Китай).
3. Зростання політичного впливу США у регіоні.

1. Положення АТР у структурі міжнародних відносин після Другої світової війни. Зміна геополітичної ситуації в АТР

Процес формування єдиної геополітичної системи в Азійсько-Тихоокеанському регіоні у повоєнний період ознаменувався формуванням нового механізму міжнародних відносин, започаткуванням утворення його чисельних підсистем – нових державних утворень, їхньої тісної взаємодії та протидії. Нові системи виявили себе низкою специфічних векторів розвитку, котрі визначають напрями свого функціонування, виходячи із сутнісного спрямування системи.

Становленню конструкції зовнішньополітичних відносин, що базуються на ідеологічному протиборстві, сприяло поширення стану «холодної війни» на регіональний та субрегіональний рівні.

В АТР США та СРСР почали активно формувати сфери власного стратегічного впливу. На основі прихильності соціалістичним ідеалам Радянським Союзом був сформований достатньо впливовий альянс держав у складі СРСР, КНР, КНДР, Монголії та В'єтнаму.

Утворення КНР 1 жовтня 1949 р. було надзвичайно дієвим детермінуючим чинником міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, оскільки визначило зміну векторів розвитку регіональної системи координат і задекларувало потребу оптимізації індикаторів щодо місця Китаю у зовнішньополітичному спектрі держав

регіональних і глобальних лідерів.

Сполученими Штатами Америки були використані як двосторонні безпекові угоди із Японією (підписана 8 вересня 1951 р., набула чинності 28 квітня 1952 р.), Філіппінами (30 серпня 1951 р.) та Південною Кореєю (1 жовтня 1953 р.), так і блокові утворення – АНЗІОС («Тихоокеанський пакт безпеки»), створений США, Австралією та Новою Зеландією у 1951 р. та названий за першими буквами країн-учасниць (Australia, New Zealand, United States).

14 лютого 1950 р. був підписаний Договір про дружбу, союз і взаємодопомогу між СРСР і КНР. Дана двостороння домовленість фактично засвідчила поширення принципів біполярності і на політичний простір АТР. Адже договір мав на меті «спільно перешкодити відродженню японського імперіалізму та повторенню агресії з боку Японії або будь-якої іншої держави, яка об'єдналась би з Японією в актах агресії». Хоч договір і мав антияпонську спрямованість, він разом з тим позбавив адміністрацію США Г. Трумена – Д. Ачесона підстав для надії на американо-китайське партнерство, оскільки, стаття 3 договору між СРСР і КНР засвідчила наміри сторін не укладати «будь-якого союзу, направленого проти іншої сторони», не брати участі «...у будь-яких коаліціях, а також у діях чи заходах, направлених проти іншої сторони».

У 1952 р., характеризуючи стан відносин між Москвою та Пекіном, Мао Цзедун назвав двосторонній союз «міцним, непорушним і непереможним».

Таким чином, період кінця 1940-х – поч. 50-х років характеризувався формуванням основних параметрів міжнародних відносин в АТР, що ґрунтувалися на концепції військово-політичного протистояння.

Структуризація архітекτονіки взаємовідносин на засадах біполярності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні була пов'язана з Корейською війною 1950-1953 рр. Подібно до того, як «берлінська криза» 1948 р. спричинила створення НАТО у 1949 р. і започаткувала період відкритого політичного протистояння в Європі, Корейська війна стала реальним початком «холодної війни» на Сході.

Війна у Кореї виступила своєрідним стимулом щодо структурування периметру американських стратегічних інтересів у Азії. «З точки зору традиційної державної політики, Корея була випробуванням щодо визначення лінії розмежування між двома сферами впливу, які суперничали та знаходились тоді у процесі формування», – зазначав американський державний діяч, дипломат та експерт у галузі міжнародних відносин, радник Президента США з питань національної безпеки у 1969-1975 рр., державний секретар США з 1973 по 1977 рр., лауреат Нобелівської премії миру 1973 р. Г. Кіссінджер.

Показовим фактом щодо структурування даної тенденції у геополітичному вимірі стала Сан-Франциська конференція 1951 р.,

результатом якої стало укладення мирного договору з Японією (8 вересня 1951 р.), а також підписання двостороннього американсько-японського договору щодо взаємних гарантій безпеки, який залучив Токіо до американської сфери впливу та забезпечив плацдарм для домінування США у північно-східній частині азійського регіону. Даний вектор був представлений оформленням 1 вересня 1951 р. структури військово-політичного блоку АНЗІУС. Продовженням стало підписання 8 вересня 1953 р. США, Великою Британією, Францією, Австралією, Новою Зеландією, Таїландом, Пакистаном і Філіппінами угоди про створення Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО). Це засвідчило прагнення Вашингтона зміцнювати позиції у регіоні за рахунок розбудови багатосторонніх механізмів, а також використати біполярну конфронтацію для посилення дієвого впливу на союзницькі держави.

На «китайському» напрямі це знайшло своє відображення у «стримуванні» радянсько-китайського військово-політичного блоку, а також у політиці «обмеженої ворожості» щодо КНР, відображенням якої стала розбудова мережі військових баз по лінії Японія – Південна Корея – Тайвань – Філіппіни; продовження «заморожування» двосторонніх взаємин у всіх сферах, курс на недопущення Пекіна до складу ООН.

Поширення ж біполярного світового порядку на політико-географічний простір АТР мало низку специфічних особливостей, що відрізняло його від європейського повоєнного устрою. *По-перше*, політична ситуація в Азії завжди була більш складною, ніж в Європі, що пояснюється більшими розмірами та більшою різноманітністю регіону. *По-друге*, в АТР ніколи не існувала біполярність в європейському значенні, тут не стикались у прямій конфронтації дві наддержави – СРСР і США, проте було більше можливостей для незалежних і нейтральних учасників. *По-третє*, розподіл сил в Азії був нерівномірний, існували регіональні та субрегіональні центри. *По-четверте*, державам регіону були притаманні різні рівні та темпи економічного розвитку, а діапазон типів економіки, культури та політичних систем був значно різноманітніший ніж в Європі. Хоча, прагнення наддержав СРСР та США розглядати регіон крізь призму забезпечення власних національних інтересів і можливостей щодо посилення власного впливу в умовах біполярної системи зумовили виникнення в АТР, як і в Європі, так званих «розділених націй» (Корея, В'єтнам, Китай) в яких були своєрідні «фронтові лінії» між протилежно орієнтованими політико-державними утвореннями.

Разом з тим, АТР ніколи не був утиснутим у таку жорстку біполярну структуру, як Європа. Тенденції націоналізму та незалежності знаходили свої прояви у різних формах. Часом приймаючи досить активні антиамериканські форми, як у Кореї, Індонезії, В'єтнамі, часом – антирадянські, як у Китаї. Інколи вони виявлялися у прагненні вийти з

конфронтації та зайняти нейтральну щодо СРСР і США позицію, – так було в Індії та Китаї. Завдяки величезним розмірам і високому авторитету їх значення у регіональному балансі було більшим, ніж значення в Європі таких «нейтралів», як Австрія, Швейцарія, Швеція.

Біполярність забезпечувала відносну стабільність як в Азії, так і в Європі. В Європі ця стабільність існувала на підставі ядерного протистояння, тоді як в Азії вона часто призводила до виникнення регіональних конфліктів. Так сталося у Кореї, Індокитаї, Тайванській протоці. Хоча слід визнати, що траплялися і більш масштабні міжнародні конфлікти: СРСР – Китай, Китай – Індія, В'єтнам – Кампучія тощо.

2. Масовий підйом національно-визвольних рухів в АТР (Індонезія, В'єтнам, Індія). Виникнення «розділених націй» (Корея, Китай)

Перемога об'єднаних націй – СРСР, США, Великої Британії та їх союзників над державами «осі» у Другій світовій війні докорінно змінила ситуацію у світі та визначила майбутній розвиток держав на десятиріччя. Питання про систему міжнародної опіки (колоніальну проблему) у відповідності з домовленістю керівників урядів СРСР, США та Великої Британії на Кримській (Ялтинській) конференції 1945 р. було включене до порядку денного конференції у Сан-Франциско у 1945 р., на якій було засновано ООН. До Статуту ООН були внесені положення про рівноправ'я та самовизначення народів. Мандатна система Ліги Націй була змінена механізмом опіки ООН, який сприяв створенню умов щодо здобуття незалежності підлеглими територіями.

Українська дослідниця О.С. Пархомчук визначає наступні чинники розпаду колоніальних імперій:

1. Поразка у Другій світовій війні Німеччини, Італії та Японії й утрата ними своїх колоніальних володінь.

2. Значне ослаблення колоніальних імперій Великої Британії, Франції, Голландії та Бельгії.

3. Розвиток національно-визвольного руху, підвищення національної самосвідомості, економічне зростання у колоніях під час Другої світової війни.

4. Здобуття деякими колоніями, безпосередньо втягнутими у Другу світову війну, досвіду збройної боротьби.

Факторами, які сприяли посиленню національно-визвольного руху у країнах АТР також був прискорений розвиток економіки колоніальних і залежних країн у роки Другої світової війни, відповідно зростання чисельності національної буржуазії й інтелігенції, створення політичних організацій та національних збройних сил.

Формально бойові дії у Тихоокеанській Азії припинилися після підписання капітуляції Японії 2 вересня 1945 р. Політична ж ситуація у

всіх країнах регіону, за винятком острівної частини колишньої Японської імперії, залишалася досить нестабільною. Практично у всіх країнах регіону після виведення японських військ розпочалася внутрішньополітична боротьба між різними політичними угрупованнями, які представляли різні верстви місцевого населення та були діаметрально протилежно орієнтованими у зовнішньополітичному вимірі.

Так, у Китаї загострилося суперництво між Комуністичною партією очолюваної Мао Цзедунем і партією Гоміндан (Китайська національна народна партія), на чолі з Чан Кайши. У В'єтнамі, який був частиною Французького Індокитаю (французьке колоніальне володіння у Південно-Східній Азії, що включало В'єтнам (з протекторатами Аннамом і Тонкіном і колонією Кохінхіна), Лаос і Камбоджу у 1887-1953 рр.) розгорнулася боротьба між революційно налаштованою Комуністичною партією на чолі з Хо Ши Міном і місцевими помірковано-буржуазними верствами населення орієнтованими на компроміс з Парижем. У Кореї, північна частина якої була окупована радянськими військами, а південна – американськими військами, зіткнулися представники комуністичної ідеології й антикомуністичні групи «американських» корейців, які емігрували до США у період японської окупації та повернулися на батьківщину після поразки Японії у Другій світовій війні. Національно-визвольний рух у повоєнний період динамічно зростав і в Індонезії (Голландській Ост-Індії¹). Настрої проти «імперської» політики Великої Британії різко посилювалися й у Британській Індії², Бірмі та Малайї.

Специфічною рисою національно-визвольного руху країн АТР було тісне переплетення антияпонських настроїв з антиіноземними, націонал-патріотичними устремліннями. У цій ситуації колоніальні країни (Велика Британія, Франція та Нідерланди) прагнули утворити неформальну коаліцію з метою протидії процесам деколонізації. Разом з тим, позиція США була протилежною позиції «старих» колоніальних країн, вони виступали за надання колишнім колоніям і залежним територіям повної незалежності. СРСР також був налаштований антиколоніально. Москва прагнула надати підтримку лівим і революційним групам у національно-визвольних рухах, а Вашингтон – правим, реформістським і переважно антикомуністично налаштованим політичним угрупованням.

Індонезія. Визначальні події у регіоні розгорнулися насамперед у Південно-Східній Азії. 14 серпня 1945 р. японський уряд ухвалив рішення

¹ **Голландська Ост-Індія** – голландські колоніальні володіння на островах Малайського архіпелагу й у західній частині острова Нова Гвінея. Утворилася у 1800 р. внаслідок націоналізації Голландської Ост-Індійської компанії. Існувала до японської окупації у березні 1942 р.

² **Британська Індія** – загальна назва колишніх британських володінь в Ост-Індії, що перейшли під управління Британської Ост-Індійської компанії у другій половині XVIII ст.

про капітуляцію, а вже 17 серпня 1945 р. один із засновників Індонезійської національної партії, лідер індонезійських націоналістів А. Сукарно проголосив Декларацію про незалежність Індонезії, яка протягом трьох століть була колонією Нідерландів і Португалії.

Індонезійсько-нідерландські переговори щодо визнання незалежності Індонезії, що проходили у складній внутрішньополітичній обстановці в Індонезії, привели до парафування 15 листопада 1946 р. угоди, яка дістала назву Лінгаджатської. У межах цієї угоди Нідерланди визнавали де-факто владу Індонезійської Республіки на Яві, Мадурі та Суматрі, де проживало 80% населення країни. Республіка разом з утвореними на інших островах під Нідерландським контролем «автономними державами» зобов'язувалася створити не пізніше січня 1949 р. суверенну федеративну державу Сполучені Штати Індонезії (СШІ), яка мала увійти до Нідерландсько-Індонезійського союзу. Офіційно індонезійсько-нідерландська угода, яку А. Сукарно порівнював з холодним душем для революції, була підписана 25 березня 1947 р. Цей акт відкрив шлях міжнародному визнанню нової держави. 31 березня 1947 р. Республіку Індонезію визнала де-факто Велика Британія, 17 квітня – США. На 1948 р. Індонезія мала офіційні та неофіційні представництва у Лондоні, Празі, Канберрі, Коломбо, Манілі, Рангуні. Дипломатичні відносини з СРСР, який підтримував Індонезійську республіку на міжнародній арені, зокрема в ООН, з перших днів її існування, були встановлені 3 лютого 1950 р. Посольствами ж сторони обмінялися тільки у грудні 1953 р. Таке зволікання пояснювалося політичним тиском Нідерландів і США й опором внутрішньої індонезійської опозиції.

Разом з тим, уряд Нідерландів прагнув зміцнити свої позиції в Індонезії. 20 липня 1947 р. до Індонезії прибув 100-тисячний нідерландський контингент з метою проведення «поліцейської акції» спрямованої на встановлення контролю щодо частин країни, які знаходились під владою А. Сукарно. Насправді ж, механізована нідерландська армія розпочала справжню колоніальну війну.

Нідерландці розраховували, що ця акція не викличе реакції з боку інших держав. Але Індія й Австралія звернулися з цього приводу до Ради Безпеки ООН, яка 31 липня 1947 р. приступила до обговорення індонезійського питання. 1 серпня 1947 р. РБ ООН прийняла рекомендацію про припинення воєнних дій і вирішення питання мирним шляхом. Хоча 4 серпня було оголошено припинення вогню, воєнні дії Нідерландів тривали. 9 серпня губернатор Х. ван Моок заявив, що зайняті нідерландськими військами території переходять під суверенітет Нідерландів, а 23 вересня Гаага запропонувала створити на окупованих територіях автономні органи управління, незалежні від Індонезійської республіки. Невдовзі ван Моок зібрав у Джакарті представників 10

«автономних» територій, які висунули вимогу про негайне створення Сполучених Штатів Індонезії та запропонували запросити Індонезійській республіці увійти до їхнього складу.

3 грудня 1947 р. на борту американського корабля «Ренвіл» розпочалися індонезійсько-нідерландські переговори про мирне вирішення питань двосторонніх відносин організовані посередницькою комісією у складі США, Бельгії й Австралії, створеною згідно з рішенням РБ ООН від 25 серпня 1947 р. Поставлений у скрутне становище, індонезійський уряд змушений був підписати 17 січня 1948 р. Ренвільську угоду, яка передбачала припинення вогню та встановлення «лінії ван Моока», що з'єднувала пункти максимального просунення нідерландських військ на території Індонезійської республіки. Угода викликала бурхливу реакцію у республіці, прискорила процес розмежування політичних сил.

Новий уряд, який очолив М. Хатта, оголосив, що він погоджується з Ренвільською угодою і готовий продовжувати переговори на її основі, прискорити створення СШІ, а також вирішувати завдання відновлення господарства, реорганізації держапарату й армії. Створену 13 січня 1948 р. за сприяння Нідерландів Тимчасову індонезійську раду замінила Федеральна рада Індонезії, що мала діяти до 10 січня 1949 р. Саме на цю дату призначалося проголошення СШІ суверенною державою.

29 вересня 1948 р. була прийнята нова конституція федеративного державного об'єднання, уряд якого очолив Х. ван Моок¹. Проте відмова уряду Індонезійської республіки проголосувати за нову конституцію та приєднатися до неї привела до відставки 10 листопада 1948 р. ван Моока з поста верховного комісара Нідерландів у Сполучених Штатах Індонезії. Ця ж відмова, на думку західних авторів, спричинила другу «операцію силами поліції» проти Індонезійської республіки, яку уряд Нідерландів розпочав 18 грудня 1948 р. Певно, має підстави і теза про те, що нідерландський уряд вирішив скористатися сприятливими обставинами для остаточного розгрому знекровленої збройним внутрішньополітичним конфліктом Індонезійської республіки. Фактично з 13 вересня точилася «мала громадянська війна», яка, розколовши єдиний фронт боротьби проти колонізаторів, ослабила її.

Розпочата Нідерландами друга «операція силами поліції» завершилась арештом і висланням 22 грудня 1948 р. на острів Банка президента й інших найвищих посадових осіб Індонезійської республіки й окупацією значної частини її території нідерландськими військами. Проте ця успішна для

¹ Хубертус Йоханнес (Хуїб) ван Моок (1894-1965) – голландський адміністратор і міністр в Ост-Індії. Під час Індонезійської революції служив в якості виконуючого обов'язки генерал-губернатора Голландської Ост-Індії (1942-1948).

Нідерландів операція мала згубні наслідки для їхньої політики. Того ж дня РБ ООН на своєму надзвичайному засіданні розпочала обговорення індонезійського питання. Хоч Посередницька комісія і поклала всю відповідальність за вчинені дії на нідерландський уряд, Рада Безпеки змогла ухвалити лише компромісну резолюцію, що вимагала негайного припинення воєнних дій і звільнення індонезійських керівників. Проте агресія не тільки не була припинена, а й продовжувала розширюватися.

У цих умовах 7 січня 1949 р. РБ ООН відновила розгляд індонезійського питання та 21 січня ухвалила резолюцію про створення до 15 березня 1950 р. тимчасового уряду, проведення до 15 жовтня виборів і передання до 1 липня 1950 р. влади Сполученим Штатам Індонезії. Гаага змушена була піти на переговори з Джакартою як під тиском резолюції РБ ООН, так і в зв'язку зі значною активізацією антинідерландської боротьби на індонезійських островах. Весною 1949 р. о. Ява, за винятком великих міст, був очищений від окупантів, партизани та республіканські війська контролювали також низку районів островів Калімантан і Суматра.

23 серпня 1949 р. у Гаазі розпочала свою роботу конференція «круглого столу», в якій взяли участь делегації Нідерландів, Республіки Індонезія та делегації 15 створених ван Мооком «автономних» урядів, які представляв султан Понтінака Хамід II. Головними рішеннями конференції, що закінчила роботу 2 листопада, були:

- передання верховної влади республіці Сполучених Штатів Індонезії, до складу яких входили Республіка Індонезія та 14 інших територій або автономних держав;
- створення Нідерландсько-індонезійського союзу під верховною владою нідерландського суверена;
- виведення нідерландських військ.

27 грудня 1949 р. королева Нідерландів Юліана підписала ухвалу про надання суверенітету США, внаслідок чого Індонезія стала незалежною державою. 19 травня 1950 р. уряди США й Республіки Індонезії підписали угоду про скасування федерального устрою й утворення унітарної держави, яка дістала назву Індонезійська Республіка.

15 серпня 1950 р. обраний 16 грудня 1949 р. Президентом держави Сполучених Штатів Індонезії А. Сукарно¹ схвалив нову тимчасову

¹ **Сукарно** (інд. *Sukarno*) **Ахмед** (6 червня 1901 – 21 червня 1970) – президент Індонезії у 1945-1967 рр. Один із засновників Індонезійської Національної партії та вважається одним з основоположників індонезійського націоналізму. Неодноразово піддавався переслідуванням з боку голландської колоніальної влади, у 1929 р. вперше арештований і засуджений до тюремного терміну, провівши за наступних 15 років 13 у вигнанні або за ґратами.

У період японської окупації Індонезії співпрацював з японською адміністрацією, а після відновлення голландської адміністрації очолив військові дії проти неї, що завершилися

конституцію унітарної індонезійської держави. Таким чином, Нідерландсько-Індонезійський союз припинив своє існування.

В'єтнам. Складні процеси відбувалися й у Французькому Індокитаї. Згідно рішення Потсдамської конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.) на південь від 16 паралелі в Індокитаї капітуляцію японських збройних сил приймала Велика Британія, а на північ – Китай. Велика Британія виступала за збереження колоніального статусу Індокитаю, у той час, як Китай негативно ставився до французької присутності поблизу своїх кордонів. У свою чергу, США та СРСР «маневрували», прагнучи забезпечити собі підтримку Великої Британії та Франції в європейському повоєнному урегулюванні.

За кілька тижнів до офіційного підписання Японією Акта про беззастережну капітуляцію на території Індокитаю відбулися значні політичні зміни. Ще 1 серпня 1945 р. у Кохінхіні (Південний В'єтнам) постав автономний уряд з прояпонських елементів, уже 26 серпня повалений народним рухом. 14 серпня 1945 р. імператор Аннам (Центральний В'єтнам) Бао Дай проголосив його незалежність і скасування договорів 1862 і 1874 рр., що перетворили Кохінхіну на французьку колонію. 15 серпня 1945 р. його приклад наслідував король Камбоджі. 18 серпня у столиці Тонкіну (Північний В'єтнам) і Ханой закріпився створений В'єтмінем (Ліга боротьби за незалежність В'єтнаму – організація створена для боротьби за незалежність В'єтнаму від Франції та Японії.) Комітет національного визволення, який, усунувши маріонетковий уряд, проголосив Народну Республіку В'єтнам. 29 серпня у Х'юе (столиця Аннам) внаслідок переговорів із представниками республіки імператор Бао Дай зрікся престолу та змінив трон на посаду радника республіки. 2 вересня 1945 р. на багатотисячному мітингу у Ханой лідером в'єтнамських революціонерів Хо Ши Міном була урочисто проголошена Декларація незалежності В'єтнаму й утворення Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ).

Проте правлячі кола Франції не бажали миритися з втратою Індокитаю. Вони швидко замінили французьким експедиційним корпусом британські окупаційні війська на півдні від 16-ї паралелі, а у лютому 1946 р. підписали з гомінданівським Китаєм угоду про виведення китайських військ з північної від 16-ї паралелі частини В'єтнаму та з Лаосу. 7 січня і 27 серпня 1946 р. були підписані угоди з Камбоджею та Лаосом про надання їм статусу автономій у межах Французького союзу та Індокитайської федерації. 6 березня 1946 р. В'єтнам і Франція підписали

проголошення незалежності країни. Більше 20 років очолював країну на посаді президента (1945-1967). Був зміщений під тиском армії у 1967 р., після чого президентом країни став Сухарто.

угоду, за якою Франція визнала В'єтнамську республіку як незалежну державу зі своїми урядом.

Проте на розрив з Парижем керівництво ДРВ не пішло. 14 вересня 1946 р. Хо Ши Мін підписав у Парижі тимчасову угоду, яка передбачала рівні права громадян В'єтнаму та Франції, створення єдиної митної та грошової системи в Індокитаї, відкриття консульських представництв В'єтнаму у сусідніх країнах. Підписання тимчасової угоди викликало різку критику уряду ДРВ з боку певних політичних сил В'єтнаму. Для в'єтнамського ж керівництва підписання цієї угоди було ще однією спробою не допустити розширення колоніальної війни, яка фактично розпочалась у вересні 1945 р. після захоплення французькими збройними силами Сайгона й інших великих міст Південного В'єтнаму. Все це свідчило про намір французьких правлячих кіл перетворити Південний В'єтнам на плацдарм для подальшого наступу на В'єтнамську республіку.

Дещо іншу політику проводили китайські окупаційні війська, розташовані на північ від 16-ї паралелі. Уряд Чан Кайши відкрито не виступав проти республіки, розраховуючи використати ослаблення французького колоніального управління у своїх інтересах. У свою чергу, війна на Тихому океані дала США змогу проникнути в Індокитай та інші країни азійського континенту. Американські військові неодноразово пропонували урядові ДРВ американську підтримку в обмін на пільговий режим для американського капіталу у В'єтнамі. Північно-в'єтнамська сторона відхилила ці пропозиції.

Підписана 14 вересня 1946 р. французько-в'єтнамська тимчасова угода не стала кроком уперед у нормалізації двосторонніх відносин, на що розраховував Ханой. 13 грудня 1946 р. Париж розпочав відкриту колоніальну війну у В'єтнамі. Як причину відновлення воєнних дій в Індокитаї він висував напад в'єтнамців на французькі збройні сили. Війна в Індокитаї динамічно набирала антикомуністичної спрямованості, що спричинило рішучий поворот політики США в Індокитаї, яка спершу орієнтувалась на підтримку ДРВ. З 1950 р. Вашингтон почав постачати французьким військам зброю у великих розмірах. За останні роки війни у В'єтнамі США передали французькому експедиційному корпусові 340 літаків, 1400 танків і бронемашин, 350 десантних катерів, велику кількість важкої та легкої зброї, тисячі тонн боєприпасів. Але навіть за такої значної військової допомоги США французькі війська не зуміли домогтися рішучої переваги у в'єтнамській війні та зазнавали поразок.

Восні невдачі підштовхували Париж до нових маневрів. У цих умовах він уже не сподівався на відновлення безпосереднього володарювання Франції в Індокитаї та вдався до пошуків серед в'єтнамців «авторитетної особи», якій можна було б передати повноваження. Тим самим Париж розраховував відвернути більшість населення від В'єтміно.

Тривалі пошуки завершилися у травні 1948 р. створенням тимчасового уряду генерала Нгуєн Ксю Ана, що становило перехідний крок до повернення колишнього імператора Бао Дая. США також взяли участь у формуванні маріонеткового уряду, розраховуючи згодом використати його у своїх інтересах. Створення цього уряду супроводжувалося спробою Парижа здійснити військовий наступ на райони В'єтнаму, що перебували під контролем республіканського уряду. Проте добитись значних успіхів у військовій кампанії правлячим колом Франції не вдалося.

8 березня 1949 р. у Парижі французький Президент Венсан Оріоль та імператор Бао Дай підписали тимчасову угоду, яка узаконила створення маріонеткової Держави В'єтнам і зберігала для Франції найважливіші економічні та політичні позиції в «об'єднаному» під владою Бао Дая – генерала Нгуєн Ксю Ана В'єтнамі.

19 липня 1949 р. подібна угода була укладена з Лаосом, а 9 листопада – з Камбоджею. 29 січня 1950 р. всі ці угоди ратифікували Національні збори Франції. У січні 1950 р. ДРВ офіційно визнали Радянський Союз і КНР, а Велика Британія та США оголосили 7 лютого, що вони визнають уряд Бао Дая й уряди Лаосу та Камбоджі.

На початку 1950 р. у співвідношенні сил ДРВ та Франції спостерігалася ще певна рівновага, проте ініціатива поступово переходила до республіканської армії.

У 1953-1954 рр. армія ДРВ продовжувала успішні військові операції проти французів, визволивши багато районів В'єтнаму. Зірвавши наприкінці 1953 р. спробу французів перехопити ініціативу, збройні сили республіканського уряду оточили у районі Дьєнб'єнфу значне угруповання військ противника, а 7 травня 1954 р. розгромили його. Ця перемога стала вирішальною у війні проти французького поневолення.

Париж наочно переконався у марності спроб силою зброї зламати волю індокитайських народів до незалежності та свободи. Втративши близько 500 тис. солдатів і офіцерів, Франція мусила піти на припинення агресивної війни в Індокитаї. Борючись проти французької агресії, ДРВ надавала значну політичну та військову підтримку визвольним рухам лаоського та камбоджійського народів, які у 1954 р. добилися значних успіхів.

Унаслідок перемог, здобутих народами Індокитаю, визріли умови для врегулювання становища у цьому регіоні.

На Берлінській нараді міністрів закордонних справ СРСР, США, Англії та Франції у січні 1954 р. Москва висунула пропозицію скликати нову нараду міністрів закордонних справ за участі КНР для розгляду питання про припинення війни в Індокитаї. США висловились проти наради п'яти держав, особливо різко Вашингтон протестував проти участі у нараді КНР.

8 травня 1954 р. делегації СРСР, США, Великобританії, Франції, КНР, ДРВ, Камбоджі, Лаосу та Південного В'єтнаму розпочали розгляд

питання про відновлення миру в Індокитаї.

20 і 21 липня 1954 р. були підписані угоди про припинення воєнних дій у В'єтнамі, Лаосі та Камбоджі і заключна декларація наради. США не приєдналися до угод про припинення воєнних дій в Індокитаї, хоча американський уряд заявив, що бере до уваги ці угоди й утримуватиметься від їх порушення.

Згідно з угодами Франція зобов'язалася вивести свої війська з країн Індокитаю, створювалася міжнародна комісія у складі представників Канади, Індії та Польщі зі спостереження та контролю за виконанням угод про припинення воєнних дій. Угоди містили положення про заборону введення в усі індокитайські країни іноземних військ і ввезення зброї та боєприпасів, створення на їхніх територіях іноземних військових баз, зафіксували відмову всіх індокитайських учасників наради від участі у будь-яких воєнних союзах. У заключній декларації учасники Женевської наради зобов'язалися поважати суверенітет В'єтнаму, Лаосу та Камбоджі і не допускати втручання в їхні внутрішні справи. Декларація передбачала політичне врегулювання у В'єтнамі на основі його незалежності та територіальної цілісності.

Женевські угоди 1954 р. з Індокитаю стали важливим кроком на шляху зменшення напруженості міжнародних відносин у регіоні та у світі у цілому. Вони зміцнили міжнародне становище Демократичної Республіки В'єтнам, забезпечили незалежність народам Лаосу та Камбоджі.

У той же час усупереч женевським угодам США продовжували постачати до Індокитаю, переважно у Південний В'єтнам, зброю та військову техніку.

26 жовтня 1955 р. Держава В'єтнам за підтримки США була перетворена на Республіку В'єтнам на чолі з Президентом Нго Дінь Зьємом.

4 березня 1956 р. сайгонські власті провели сепаратні вибори у південно-в'єтнамські Національні збори, що зміцнило режим Нго Дінь Зьєма. У здійсненні цієї акції Сайгон дістав підтримку західних учасників Женевської наради, у тому числі й Франції, яка ще до проведення сепаратних виборів взяла на себе обов'язок надавати допомогу урядові Нго Дінь Зьєма.

Після того, як останні французькі солдати покинули в'єтнамську територію (26 квітня 1956 р.), Франція оголосила про припинення з 28 квітня 1956 р. діяльності у Південному В'єтнамі командування збройними силами Французького Союзу та про свою відмову брати участь у роботі спільних комісій з виконання женевських угод. Припинення французької військової присутності у В'єтнамі фактично означало надання поля діяльності США.

Індія. Друга світова війна ще тривала, коли в Індії почався новий виток національно-визвольного руху. Боротьбу індійського народу за

незалежність очолив утворений ще у 1885 р. Індійський національний конгрес (ІНК). У серпні 1942 р. ІНК звернувся до англійської влади з вимогою негайно надати Індії незалежність, дати можливість сформувати національний уряд. Велика Британія відкинула ці вимоги. Тоді під керівництвом Магатми Ганді¹ почалася нова «сатьяграха» (тактика ненасильницької боротьби за незалежність у двох формах: неспівробітництва та громадянської непокори) під гаслом «Геть з Індії!».

У лютому 1946 р. повстали індійські моряки, якими керували одночасно ІНК, Мусульманська ліга та компартія. М. Ганді не підтримав цього повстання, оскільки воно суперечило його принципам ненасильницької боротьби.

У серпні 1946 р. лідер лівого крила ІНК Джавахарлал Неру² отримав від британців пропозицію сформувати уряд Індії. 2 вересня 1946 р. тимчасовий уряд було сформовано, а Дж. Неру став Віце-президентом при Віце-королі А. Уейвеллі.

Призначення Дж. Неру викликало різке невдоволення Мусульманської ліги. Почалися зіткнення індістів і мусульман. Останні висунули гасло утворення на частині території колонії нової ісламської держави – Пакистану. М. Ганді був проти утворення окремої держави, вбачаючи у цьому джерело ще більшої ескалації напруженості.

9 грудня 1946 р. Мусульманська ліга бойкотувала роботу Конституційної асамблеї Індії, яка обговорювала питання про незалежність. 23 березня 1947 р. британський віце-король Індії А. Уейвелл пішов у відставку. На його місце був призначений лорд Л. Маунтбаттен, який після консультацій з лідерами місцевих політичних рухів заявив, що індійські області, заселені переважно мусульманами, повинні бути об'єднані у незалежну державу. Віце-король запросив на переговори М. Ганді та виклав йому своє бачення проблеми. І в кінці кінців М. Ганді, як неминуче, прийняв рішення про поділ Індії на дві держави.

3 червня 1947 р. англійський уряд опублікував декларацію, в якій мова йшла про здійснення плану Л. Маунтбаттена. План Л. Маунтбаттена передбачав, що кордон між Індією та Пакистаном визначався на підставі звіту британської урядової комісії та спочатку мав назву «лінія Редкліффа» (за іменем лондонського юриста С. Редкліффа, який очолював

¹ **Могандас Карамчанд Ганді** (Магатма Ганді, 2 жовтня 1869 – 30 січня 1948) – індійський державний і політичний діяч, національний герой. Один із керівників та ідеологів національно-визвольних рухів Індії. Сформулював філософію ненасилля, що вплинула на національні та міжнародні рухи прихильників мирних змін.

² **Джавахарлал Неру** (14 листопада 1889 – 27 травня 1964) – перший прем'єр-міністр Індії. Махатма Ганді називав його своїм політичним наступником. Донька Джавахарлала Неру Індіра Ганді та онук Раджив (а також його дружина Соня, італійка за походженням) також займали в Індії найвищі державні посади.

британську урядову комісію). Пакистан виник як два не з'єднаних один з одним анклавів – Східний Пакистан (нині Бангладеш) і Західний Пакистан (нині власне Пакистан), між якими лежала Індія. Пакистан був утворений з територій, населених переважно мусульманами, а Індія – переважно індусами.

18 липня 1947 р. британський парламент прийняв Акт про незалежність Індії, який завершив формальне розділення. До Акту про управління Індією 1935 р. були внесені поправки, щоб створити законне підґрунтя існування двох нових домініонів. Після поділу Пакистан став новим членом ООН, а Індійський союз, утворений зі штатів з переважанням індізму, прийняв назву Індія, що автоматично дало йому право успадкувати в ООН місце Британської Індії (член ООН з 1945 р.) і стати її правонаступником.

Однак поділ не тільки не приніс миру Індії, але й ускладнив ситуацію. Мільйони віруючих зникли зі своїх місць і рушили у країну, де державною релігією є та, яку вони сповідували. Ці переміщення супроводжувалися кривавими зіткненнями. Безперервні сутички відбувалися у Бенгалії та Пенджабі. Західна та східна частини Пакистану були розділені смугою шириною у 1600 км, яка неминуче ставала зоною конфліктів. Справжня війна розгорнулася щодо приналежності князівства Кашмір. 75% населення тут становили мусульмани, але уряд на чолі з магараджею складався з індістів, які, природно, тяжіли до Індії. Магараджа не поспішав приєднуватися до тієї чи іншої держави. 21 жовтня 1947 р. у Кашмір з боку Пакистану вторглися війська пуштунських племен. А 24 жовтня пакистанці проголосили створення на захоплених територіях самостійного утворення Азад (Вільний) Кашмір. Коли пакистанські війська просунулися до столиці князівства Срінагар, магараджа звернувся до Індії з проханням про допомогу. І в підсумку наступ пакистанців було зупинено індійськими військами, а сам Кашмір офіційно приєднався до Індійського союзу. Втім, військові дії тут не припинилися.

30 грудня 1947 р. питанням про врегулювання конфлікту у Кашмірі зайнялася ООН. У 1948 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 39 про заснування Комісії ООН для Індії та Пакистану, а 1 січня 1949 р. під егідою ООН була встановлена лінія припинення вогню. Штат був розділений на дві частини. У 1965 р. відбулася друга індо-пакистанська війна через розбіжності з приводу визначення кордону по лиману Качський Ранн. Третя індо-пакистанська війна була пов'язана з громадянською війною у Східному Пакистані (нинішній Бангладеш). Індійські війська у грудні 1971 р. розгромили 93-тисячний контингент пакистанських військ; Бангладеш отримав незалежність. І понині відносини між Пакистаном та Індією залишаються вкрай напруженими. Додатковим фактором глобалізації цієї проблеми є розвиток ядерних програм в обох країнах. Проблема мусульманського населення у

Північній Індії також далека від свого рішення.

26 січня 1950 р. була урочисто проголошена незалежна республіка Індія; вступила у силу її Конституція; Президентом був обраний Р. Прасад (сподвижник М. Ганді).

Виникнення «розділених націй». Корея. На Кримській (Ялтинській) конференції 1945 р., США, СРСР та Велика Британія домовились розділити Корею на дві окупаційні зони, кордон між якими проходив би по 38-й паралелі. До Північної Кореї були введені радянські війська, а до Південної – американські. У 1947 р. США та Велика Британія виступили з ініціативою провести вільні вибори на території всього півострова, але Радянський Союз відхилив цю пропозицію, й у травні 1948 р. на півночі була проголошена прокомуністична Корейська Народна-Демократична Республіка. У серпні на півдні було проголошено створення Республіки Корея. У 1949 р. більшість радянських та американських військових формувань були виведені з Корейського півострова.

Вранці 25 червня 1950 р. без попередження 90-тисячна північно-корейська армія перетнула 38-у паралель і почала швидке просування на південь. Увечері на позачерговому засіданні РБ ООН було прийнято резолюцію щодо припинення бойових дій і виведення північно-корейських військ до КНДР (у цей час СРСР бойкотував роботу Ради Безпеки за небажання прийняти до свого складу Китайську Народну Республіку та не скористався правом вето). 27 червня 1950 р., виконуючи рішення РБ ООН, Президент США Г. Трумен оголосив, що він направить до Кореї авіацію та флот, щоб захистити Південну Корею від агресії з півночі, а для запобігання можливої інтервенції Китаю на Формозу (Тайвань), до острова буде направлений 7-й флот, і віддав розпорядження про активізацію допомоги Франції, котра вела бойові дії у В'єтнамі.

Наступ на Південну Корею принципово змінив міжнародну ситуацію. Події у Кореї були сприйняті Сполученими Штатами Америки, як замах на їхні стратегічні інтереси в АТР і як доказ поширення комунізму в азійському регіоні. Г. Трумен у своїх мемуарах згадує, що якби режим у Південній Кореї був повалений, то це підштовхнуло б комуністичних лідерів до завоювання сусідніх країн. На думку американського експерта з міжнародних питань К. Менгеса, напад Північної Кореї на Південну був результатом радянсько-китайського союзу, оскільки «вдало випробувавши ядерну зброю у 1949 р., консолідувавши прорадянські режими у Східній Європі та маючи комуністичний уряд у Китаї, Сталін міг дозволити собі погодитись на ці дії».

Традиційно долю відповідальності за розв'язання Корейської війни покладають на держсекретаря США Д. Ачесона, який у своєму виступі 12 січня 1950 р. виключив РК за межі американського оборонного периметра на Далекому Сході. Головна провина у розв'язуванні корейського

військового конфлікту лежить на КНДР, хоча свою частину провини несуть і СРСР, США, РК і Китай. Роль СРСР у розв'язанні Корейської війни була з'ясована після опублікування радянських секретних документів. Судячи з архівних документів, що наводяться у монографії відомого російського корєєзнавця А. Торкунова, до початку 1950 р. радянське керівництво дотримувалося стратегічного курсу на збереження сформованого геополітичного балансу сил у регіоні та статус-кво на півострові. Радянська зовнішньополітична позиція щодо корейського питання почала змінюватися з кінця 1949 – на початку 1950 р., що було пов'язано із важливими міжнародними подіями. У першу чергу, проголошенням 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки та набуття СРСР статусу ядерної держави. Ці зміни спонукали Пхеньян, Москву та Пекін діяти рішуче у боротьбі проти світового імперіалізму. Так, у квітні 1950 р. у Москві на зустрічі з Кім Ір Сенем Й. Сталін зазначив, що міжнародна ситуація змінилася й активні дії з возз'єднання Кореї стали можливими; Комуністична партія Китаю звільнилася від необхідності воювати з Гомінданом і тепер може приділити увагу корейській проблемі; в екстремому випадку КНР допоможе військами.

Отже, Корейська війна була розпочата Кім Ір Сенем за згодою Й. Сталіна, адже СРСР таємно схвалив задуми Кім Ір Сена насильно об'єднати Корейський півострів військовим шляхом, надавав військову допомогу і тим самим сприяв створенню могутнього стратегічного потенціалу на Далекому Сході, що логічно підштовхувало Пхеньян до силових акцій з об'єднання Кореї. СРСР прагнув закріпити за допомогою північнокорейського режиму свій монополіний політичний вплив на півострові.

Рішення ж США про вступ у Корейську війну було обумовлене завершенням формування Вашингтоном у повоєнні роки доктрини стримування комуністичної експансії.

Звертаючись до співвітчизників з приводу початку війни у Кореї, Президент Г. Трумен підкреслив: «Вільні нації вивчили урок 1930-х років. Цей урок полягає у тому, що агресія повинна зустріти твердий опір. Умиротворення приводить лише до подальшої агресії, й у кінцевому рахунку, до війни... Вільні нації стоять перед лицем всесвітньої загрози. Вона повинна бути зустрінутою всесвітньою обороною. Сполучені Штати й інші вільні держави можуть збільшувати свою силу, об'єднуючись одна з одною у спільному зусиллі забезпечити цю оборону. Це наша найкраща надія на мир».

28 червня 1950 р. Рада Безпеки, знову ж таки за відсутності СРСР, прийняла резолюцію про використання сили проти КНДР. Разом з тим, 28 червня армія Північної Кореї взяла Сеул і продовжила наступ у південному напрямку. 2 липня 1950 р. війська КНДР вийшли на рубіж

річки Нактонган, але були зупинені спільними діями південнокорейських військ і контингенту військ США, які ще залишалися на півострові. Таким чином, війна у Кореї набувала характеру інтернаціоналізованого збройного конфлікту.

7 липня 1950 р. РБ ООН приймає резолюцію щодо створення багатонаціонального контингенту сил ООН у Кореї під американським командуванням. Фактично з цього моменту присутність США у корейському протистоянні отримала правове підґрунтя. В операціях ООН у Кореї приймали участь незначні військові формування Австралії, Бельгії, Великої Британії, Греції, Канади, Колумбії, Люксембурга, Нідерландів, Нової Зеландії, Таїланду, Туреччини, Філіппін, Південно-Африканського Союзу та Ефіопії. Військова ситуація у Кореї внаслідок цього почала різко змінюватись. Війська КНДР почали поступово відступати.

Восени 1950 р., вийшовши за межі мандату ООН, американські війська у Кореї не лише очистили територію Південної Кореї від військ КНДР, але й розпочали наступ на північ, взявши столицю м. Пхеньян і вийшли на кордон КНДР з КНР та СРСР. Таким чином, фактично війна змінила спрямування: не за відновлення статус-кво, як передбачалося резолюцією Ради Безпеки ООН, а за приєднання Півночі до Півдня.

25 жовтня 1950 р. за настійливим наполяганням СРСР і КНДР у війну на боці Північної Кореї вступила КНР, армія якої, під командуванням маршала Пен Дехуая, зупинила просування коаліційних сил і перейшла у контрнаступ. Ці дії були досить успішними. 4 січня 1951 р. силами КНДР та КНР знову був узятий Сеул. Ситуація в якій опинилися війська ООН, основу яких становив американський контингент, виявилась досить складною. Необхідно зазначити, що ще 16 грудня 1950 р. Президент США Г. Трумен запровадив у країні надзвичайний стан. Це свідчило про підготовку Вашингтону до переростання «малої» війни до масштабного збройного конфлікту за участю центросилових держав регіону та світу, зокрема КНР, а за найбільш несприятливого сценарію і СРСР.

Зважаючи на загрозу військової катастрофи, головнокомандувач збройними силами США на Далекому Сході генерал армії Д. Макартур у січні 1951 р. запропонував адміністрації розширити масштаби операції, організувавши блокаду узбережжя КНР і завдати ударів по Китаю. Разом з тим, США не прагнули поглиблювати конфлікт, особливо зважаючи на можливість залучення до нього СРСР на основі положень радянсько-китайського договору 1950 р. «Про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу».

Об'єднаний комітет начальників штабів збройних сил США направив генералу Д. Макатуру директиву щодо розгляду питання негайної евакуації американських військ з Кореї до Японії з метою уникнення істотних жертв. Фактично порушуючи наказ, 23 березня 1951 р. генерал

Д. Макартур виступив на радіо з ультиматумом на адресу КНР, в якому погрожував застосувати проти неї ядерною зброєю, у випадку якщо наступ китайських військ у Кореї не припиниться.

Ця заява вкрай загострила ситуація, оскільки у випадку застосування ядерної зброї проти Китаю загальносвітовий конфлікт ставав неминучим. Загроза ядерної війни спонукала як США, та і СРСР шукати можливості з розв'язання конфлікту. Окрім того, європейські союзники США пов'язані з ними договором НАТО, були надзвичайно занепокоєні можливістю відкритого зіткнення СРСР та США. Зважаючи на конфліктогенність ситуації, союзники США в Європі здійснювали дипломатичний тиск на Президента США Г. Трумена, підштовхуючи його до компромісу. Британський прем'єр К. Еттли, після консультацій з Парижем, здійснив візит до Вашингтону, де домогся згоди США не застосовувати ядерну зброю у корейському конфлікті без консультацій з європейськими союзниками. З іншого боку, радянське керівництво активізувало діалог з керівництвом КНР щодо відмови від планів знищення об'єднаних військ під егідою ООН. Наступ китайських збройних сил був призупинений, що дало змогу стабілізувати лінію фронту приблизно по 38-паралелі, співпадаючи таким чином з демаркаційною лінією між КНДР та РК.

10 липня 1951 р. у м. Кесон, контрольованому північнокорейськими військами, почалися переговори. На них були представлені тільки сторони, які брали участь у прямих військових діях на всьому півострові: представники США, КНР, КНДР та РК. СРСР утримувався від участі у переговорах, підкресливши, що не є стороною військового конфлікту. Хід переговорів супроводжувався активністю сторін на фронті. У результаті до кінця 1952 р. переговори зайшли у глухий кут у силу неможливості досягнення компромісу між їх учасниками з тих чи інших проблем.

Реальні та позитивні зрушення на переговорах сталися після обрання Президентом США Д. Ейзенхауера, який приступив до своїх обов'язків у січні 1953 р., і смерті у березні того ж року Й. Сталіна. У квітні 1953 р. між сторонами почався обмін військовополоненими, спочатку пораненими та хворими. Не будучи прямим учасником переговорів, СРСР уважно стежив за їх ходом і координував дії Китаю та КНДР, використовував різні дипломатичні канали для відшукування прийнятних рішень у роботі з державами, чії війська входили до складу багатонаціональних сил ООН.

27 липня 1953 р. у м. Паньмінчжон поблизу м. Кесон була підписана Угода про перемир'я у Кореї. Під нею поставили підписи Нам Ір (Північна Корея) й У. Харрісон (США), а також не були присутні на церемонії Кім Ір Сен, Пен Дехуай, М. Кларк (командувач військами США у Кореї на момент підписання). Очільник південнокорейського режиму Лі Син Ман відмовився підписати документ, наполягаючи на продовженні

війни до «переможного кінця». Лінія фронту залишилася у районі 38-ї паралелі та була покладена в основу демаркаційної лінії зі створенням навколо неї демілітаризованої зони.

Остаточне мирне врегулювання на Корейському півострові мало відбутися на скликаній у Швейцарії багатосторонній мирній конференції. Однак, всі спроби досягнути домовленості щодо можливого об'єднання Кореї, здійснені на Женевській конференції 26 квітня – 16 червня 1954 р., виявилися безуспішними. Таким чином, півострів залишився поділеним на Північну та Південну Кореї, мирний договір не укладено й досі. Тобто Сеул і Пхеньян фактично залишаються у стані війни. Таким чином виникла ситуація «двох Кореї».

Війна принесла корейському народу незліченні біди. Майже вся територія Південної Кореї стала ареною битв, а Північна Корея постраждала від могутніх бомбових ударів. У Корейській війні загинуло близько 150 тис. військових США, Південної Кореї та їх союзників і приблизно 800 тис. чоловік в арміях КНДР та Китаю. Серед радянських військових, що воювали у Кореї, за офіційними даними, загинуло 315 осіб. Серед мирного населення кількість вбитих оцінюється у 200 тис. з боку КНДР і близько 1 млн. з боку Південної Кореї.

Кумай. На час закінчення Другої світової війни на неокупованій японцями території Китаю існували два уряди: підтримуваний США гомінданівський уряд Чан Кайши у Чунціні (СРСР також уклав із ним 14 серпня 1945 р. союзний договір) і комуністичний уряд Мао Цзедуна у Яньані.

США спробували налагодити порозуміння між супротивниками, запропонувавши посередництво у переговорах. За результатами їхнього першого туру у жовтні 1945 р. було досягнуто домовленості про скликання Політичної консультативної конференції, що мала вирішити подальшу долю країни. Московська нарада міністрів закордонних справ великих держав у грудні 1945 р. також застерегла КПК і Гоміндан від розгортання громадянської війни. Зрештою, у січні 1946 р. на Політичній консультативній конференції за участю всіх рухів і партій країни було вирішено створити спільні уряд (на пропорційній основі) та збройні сили (50 дивізій Чан Кайши та 10 – Мао Цзедуна) Китаю.

Однак, усвідомлюючи чисельну та технічну перевагу своєї армії, а також розраховуючи на допомогу США та невтручання у конфлікт СРСР, Чан Кайши вирішив силовими методами розв'язати майже 20-річну проблему двовладдя у країні. У липні 1946 р. він віддав наказ розпочати широкомасштабний наступ проти комуністичних військ, до зими гомінданівці ліквідували «червоні райони» у Центральному та Північному Китаї. Але це була «піррова перемога», що обійшлася величезними втратами, до того ж Народно-визвольна армія Китаю (НВАК), споряджена

переданою СРСР трофейною японською зброєю, зберегла боєздатність і стратегічну базу у Маньчжурії.

Бажаючи продемонструвати перед світом народну підтримку своєї політики, Чан Кайши у жовтні 1947 р. оголосив про проведення виборів до парламенту, але в охопленій війною країні вони були фікцією. Комуністи, суттєво зміцнивши свої сили, розпочали контрнаступ із долини р. Хуанхе у напрямку до р. Янцзи. Чан Кайши змушений був оголосити загальну мобілізацію, проте насильницькі методи її проведення лише погіршили становище гомінданівського уряду. Заборона опозиційних до уряду партій прискорила їхній перехід до комуністичного табору, а гігантські військові видатки (70%) бюджету, незважаючи на 2-мільярдну фінансову допомогу від США, паралізували економіку. У гомінданівській армії почався занепад.

Економічна катастрофа (траплялися періоди, коли інфляція становила 600% на день) позбавила Чан Кайши підтримки середньої верстви, яка раніше була головною соціальною базою режиму. Водночас комуністи здійснили вдалий політичний маневр, оголосивши про «буржуазно-демократичний» характер китайської революції. Популяризуючи гасла створення «народного фронту» та розгортання «антиімперіалістичної боротьби» проти американського втручання, лідерам КПК вдалося привернути на свій бік частину колись ворожих сил. Винятково вдалим кроком для комуністів була розпочата ще у 1946 р. роздача земель селянам у контрольованих НВАК районах.

Упродовж 1948 р. військове становище Гоміндану суттєво погіршилося: армія втратила 500 тис. убитими та близько 1 млн. полоненими та перебіжчиками.

Наприкінці 1948 – початку 1949 рр. сталися три вирішальні операції у ході громадянської війни. 12 вересня – 2 листопада 1948 р. війська НВАК провели Ляошенську операцію у південній Маньчжурії, у ході котрої були розгромлені сили Гоміндану, відкривши таким чином дорогу до центральних районів країни. Після цієї операції НВАК за чисельністю перевершила армію Гоміндана (3 млн. проти 2,9 млн.). Війська НВАК були зведені у 4 фронти: 1-а польова армія під командуванням Пен Дехуая (Північно-західний Китай); 2-а польова армія під командуванням Лю Бочена (Центральний Китай); 3-я польова армія під командуванням Чень І (Східний Китай); 4-а польова армія під командуванням Лінь Бяо (Північно-Східний Китай). Три групи військ, що діяли у Північному Китаї, підкорялися безпосередньо Генштабу НВАК. 7 листопада 1948 – 10 січня 1949 рр. сталася Хуайхайська битва у Східному Китаї, 2-а та 3-я польові армії НВАК знищили найбільше угруповання противника, що складалося з 22 армій (56 дивізій). Війська НВАК на широкому фронті вийшли до р. Янцзи на ближні підступи до гомінданівської столиці

Нанкін. 5 грудня 1948 – 31 січня 1949 рр. війська 4-ї польової армії та двох груп військ Північного Китаю здійснили розгром угруповання військ Гоміндану, що знаходилося у Північному Китаї (Пекінсько-Тяньцзинь-Калганська операція).

У квітні 1949 р. у Пекіні відбувалися переговори між делегаціями КПК і Гоміндана та була досягнута угода про припинення громадянської війни на основі умов, висунутих КПК. Оскільки гомінданівський уряд відмовився затвердити угоду, 21 квітня 1949 р. НВАК відновила наступ, форсувавши р. Янцзи. До початку 1950 р. була в основному звільнена континентальна частина Китаю, окрім Тибету. 30 вересня 1949 р. Народна політична консультативна рада Китаю утворила Центральний народний уряд. 1 жовтня 1949 р. було проголошено утворення КНР (Китайська Народна Республіка). У свою чергу, лідер Гоміндану Чан Кайши 1 березня 1950 р. проголосив себе Президентом Китайської Республіки на Тайвані та головнокомандуючим збройними силами Китаю, сконцентрувавши у своїх руках всю повноту влади на острові. Місто Тайбей отримало статус «тимчасової» столиці «Китайської Республіки». Так виникла ситуація «двох Китаїв», яка і на сучасному етапі має детермінуючий вплив на основні виміри механізму зовнішньополітичних регіональних взаємовідносин і трансформацію основних вимірів системи безпеки АТР.

3. Зростання політичного впливу США у регіоні

Період другої половини 40-х років ХХ ст. характеризувався становленням основної домінанти міжнародної системи відносин у вигляді стратегічного балансу сил, що надав певної стійкості розвитку різнорівневих відносин між двома центрами сили – СРСР та США. У глобальному ж розрізі домінантою даного стану була абсолютно нова питома вага Сполучених Штатів Америки у повоєнній системі міжнародних відносин. «Події ХХ століття й особливо дві світові війни та їх наслідки, – зазначав держсекретар адміністрації Президента США Д. Ейзенхауера Дж. Ф. Даллес, – створили абсолютно нову ситуацію. Значною мірою Сполучені Штати успадкували відповідальність за керівництво, яку у минулому розділяли декілька держав».

Нове статусне позиціонування США на міжнародній арені вимагало, по-перше, кардинально нових підходів до визначення пріоритетних регіонів у зовнішньополітичному спектрі; по-друге, структурування периферійних районів; по-третє, визначення оптимальних та адекватних засобів детермінації проблемних ситуацій міжнародних відносин у кожному конкретному випадку. Додатковим дієвим чинником у даній ситуації виступала відносна свобода маневру, зумовлена істотним економічним потенціалом США. «У 1950 р. на долю США приходилось 52% світового валового продукту, – підкреслював Г. Кіссінджер. – У той

час нам непотрібно було турбуватися щодо співвідношення сил, оскільки його повністю визначали ми. Виокремити труднощі, які виникали, а потім подолати їх, користуючись нашими переважаючими ресурсами, – саме це тоді було головною проблемою американської зовнішньої політики».

Одним із ключових регіонів зовнішньополітичної стратегії США виступав Азійсько-Тихоокеанський регіон, котрий у свою чергу знаходився у периметрі зони впливу СРСР, увійшовши у повоєнний період як альтеративний США центр сили, що мав морально-політичну перевагу, але був ослаблений економічними та демографічними втратами.

Курс на утвердження американських зовнішньополітичних інтересів у глобальному вимірі отримав назву **Pax Americana** (лат. – *світ по-американськи*). Ця модель світопорядку у своїй теоретичній і практичній площині зіткнулась з іншою моделлю **Pax Sovietica** (лат. – *радянський світ*).

Домінування двох наддержав – США та СРСР у повоєнному світі динамічно переросло у відкрите протистояння, набуваючи форму «холодної війни», яка характеризувалась тотальною та глобальною конфронтацією, зумовлюючи численні кризи та конфлікти. Тотальність визначалась поширенням цього протистояння на всі сфери: політичну, соціально-економічну, військову, ідеологічну, психологічну; глобальність – охоплення нею всіх регіонів світу, так чи інакше торкаючись інтересів держав світу.

Сам термін «холодна війна» набув поширення у 1947 р., коли була надрукована збірка статей відомого американського журналіста У. Ліппмана під назвою «Холодна війна: дослідження зовнішньої політики США» (The Cold War: A Study in U.S. Foreign Policy).

На початку 1946 р. в урядових колах США були вироблені основи зовнішньополітичної стратегії США в умовах протистояння з СРСР. Найбільш чітко вони були викладені у широко відомій т.зв. «довгій телеграмі» Дж. Кеннана. 22 лютого 1946 р. тимчасово повірений у справах США у СРСР Дж. Кеннан направив до державного департаменту США повідомлення у формі знаменитої «довгої телеграми» (8 тис. слів), в якому він дав оцінку можливостям розвитку відносин США з Радянським Союзом. Найважливіше положення телеграми полягало у висновку щодо органічного експансіонізму, притаманному радянським керівникам, який спонукає, і за будь-яких обставин, буде спонукати їх до зовнішньої експансії, поширенню сфери свого впливу на нові райони. Відповідно, єдиною адекватною відповіддю на ці прагнення СРСР Дж. Кеннан вважав «стримування» Москви.

5 березня 1946 р. У. Черчіль виступив зі своєю відомою промовою у Фултоні (США), закликавши до створення «братської асоціації народів, що розмовляють англійською мовою». Ця асоціація покликана була протистояти зміцненню міжнародних позицій СРСР – «залізна завіса», за

словами екс-прем'єра, опустила на європейський континент і розділила його по лінії від Штеттина (Щецина) на Балтиці до Трієсту на Адріатиці на західну – демократичну частину та східну – недемократичну. Фултонська промова У. Черчілля стала фактичним оголошенням холодної війни Радянському Союзові.

З іншого боку, набувало надзвичайної жорсткості і зовнішньополітичне позиціонування СРСР. Так, 9 січня 1946 р. Й. Сталін у своїй промові перед виборцями підкреслив необхідність забезпечити безпеку СРСР зусиллями радянського народу: зміцненням пильності, мобілізацією внутрішніх ресурсів, прискоренням розвитком важкої промисловості та нарощуванням військового потенціалу. Керівник СРСР висунув завдання збільшення втричі радянського промислового виробництва з метою уникнення «будь-яких випадковостей».

У липні 1947 р. текст Дж. Кеннана за підписом «містер Ікс» був опублікований у провідному американському журналі *Foreign Affairs* і став предметом дискурсу у середовищі політичного істеблішменту США. Дж. Кеннан першим сформулював ключові зовнішньополітичні принципи адміністрації Президента США Г. Трумена: не провокувати СРСР, але демонструвати йому твердість США, відстоювати свої позиції та підходи до визначальних принципів світоустрою, навіть якщо це суперечить позиції СРСР. За даними соціологічних опитувань Радянському Союзові у березні 1945 р. довіряло – 55% опитаних американців, а у березні 1946 р. – лише 33%.

Базові принципи позиціонування США у глобальній і регіональних системах міжнародних відносин знайшли відображення у «доктрині Г. Трумена». Офіційно вона була оприлюднена 12 березня 1947 р. у зверненні Президента Г. Трумена до Конгресу США. «Доктрина Трумена» була спрямована на обмеження комуністичних режимів, які посилювалися після Другої світової війни, ведення безперервного тиску на СРСР та інших країн соціалістичного блоку, підтримка антикомуністичних сил і режимів. Загальна ситуація на міжнародній арені характеризувалась у доктрині Г. Трумена як конфлікт між двома способами життя. Один з них базується на правах особистості, вільних виборах, законних інститутах і гарантіях від агресії. Інший – на контролі над пресою та засобами масової інформації, нав'язуванні волі меншості більшості, на терорі та пригніченні. Доктрина Г. Трумена прокламувала нову глобальну роль США у протидії Радянському Союзу та комунізму. Це знаменувало перехід до повномасштабної холодної війни.

Керівництво СРСР різко негативно оцінило «доктрину Г. Трумена». У вересні 1947 р. голова Верховної Ради РРФСР А.О. Жданов у своїй доповіді, присвяченій міжнародній ситуації, на нараді комуністичних і робітничих партій підкреслив: «Доктрина Трумена», яка розрахована на

надання американської допомоги всім реакційним режимам, які активно виступають проти демократичних народів, носить відверто агресивний характер».

Становлення наріжних засад біполярного механізму міжнародної взаємодії зумовлювало розгортання ідеологічної та пропагандистської боротьби, а холодна війна поступово набувала глобального характеру, охоплюючи всі регіони світу, у тому числі й АТР.

Перемога революції у Китаї, встановлення союзницьких відносин між СРСР і КНР, війна у Кореї посилили занепокоєність США щодо збереження свого впливу у регіоні. 2 вересня 1945 р. на борту американського лінкора «Міссурі» у Токійській затоці була підписана беззастережна капітуляція Японії. Від Японії «Акт про капітуляцію» підписали міністр закордонних справ М. Сігеміцу та начальник Генштабу Е. Умедзу. Від союзних держав Акт підписав спочатку верховний командувач союзних держав генерал армії (США) Д. Макартур, а потім інші представники, зокрема, адмірал Ч. Німіц – від США, Б. Фрезер – від Великої Британії, генерал-лейтенант К.М. Дерев'янка – від СРСР.

Враховуючи те, що основна участь у війні з Японією була американська (СРСР приймав активну участь у розгромі Японії на території Маньчжурії лише на останньому етапі війни) вже 25 вересня 1945 р. з'являється документ держдепартаменту США під назвою «Основні принципи політики США відносно Японії у початковий період окупації», де основною метою проголошувалося завдання «допомогтись, аби Японія не могла знову становити загрозу для США або для безпеки в усьому світі». Тут же оприлюднювалися плани щодо демілітаризації Японії, ліквідації милітаристської ідеології, забезпечення розвитку мирної економіки. Американська окупаційна адміністрація в Японії діяла згідно з принципами демократизації, демілітаризації, декартелізації Японії.

Але враховуючи те, що не лише США брали участь у війні з Японією, необхідно було створити міжнародний орган, який мав підготувати підписання мирної угоди з Японією. Таким органом стала Далекосхідна консультативна комісія (ДКК), створена у жовтні 1945 р.

До її складу входили: США, СРСР, Китай, Велика Британія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Канада та Нідерланди. Функції ДКК, як це було сформульовано, обмежувалися наданням рекомендацій головнокомандуючому генералу Д. Макартуру. У грудні 1945 р. у процесі роботи московської наради міністрів закордонних справ, статус і назва комісії змінилася: ДКК змінили на Далекосхідну комісію, основною метою її стало формування принципів щодо повоєнного врегулювання відносин з Японією. Причому великі держави отримали право вето у комісії, щоправда воно стосувалося лише політичних питань.

У 1947 р. США запропонували розпочати підготовку мирного

договору з Японією. Однак по процедурі підготовки цього документа виникли суттєві розбіжності. Вашингтон наполягав на скликанні конференції 11 держав-членів Далекосхідної комісії, а Москва відстоювала підготовку мирного договору на базі Ради міністрів закордонних справ. Разом з тим, зміна міжнародної ситуації пов'язана з утворенням КНР і початком війни у Кореї, зумовила те, що восени 1950 р. США знову внесли до «порядку денного» питання укладення мирного договору з Японією. Вашингтон чітко визначив зовнішньополітичний курс щодо Японії на відновлення японського промислового потенціалу та перетворення її на потенційного партнера США в АТР. Наприкінці 1950 – початку 1951 рр. відбувався системний обмін позиціями між Москвою та Вашингтоном щодо взаємоприйнятних моделей визначення повоєнного статусу Японії.

Наприкінці березня 1951 р. держдепартамент США надав посольству СРСР у Вашингтоні секретний меморандум з додатком – проектом мирного договору з Японією. Проект викликав низку заперечень з боку Радянського Союзу. Уряд СРСР пропонував використати для підготовки договору Раду міністрів закордонних справ, враховувати інтереси КНР, більш чітко прописати розв'язання територіальних питань.

У квітні – червні 1951 р. США узгодили проект договору з Великою Британією. На початку липня спільний американсько-британський проект мирного договору з Японією був переданий радянській стороні. Разом з тим, пропозиції СРСР щодо проекту мирного договору у ньому були фактично не враховані.

Проте, радянський уряд все ж таки прийняв рішення щодо участі делегації СРСР у Сан-Франциській конференції (4-8 вересня 1951 р.), скликаній з метою підписання мирного договору з Японією, в якій взяли участь 52 країни. Серед учасників не було КНР, КНДР, МНР і ДРВ, відмовилися брати участь Індія та Бірма.

У проєкті мирної угоди підтверджувалася відмова Японії від Тайваню, островів Рюкю, Бонін і низки інших територій, але не було сказано про повернення Курил і Південного Сахаліну до складу СРСР, а Тайваню та Пенхуледао – до складу КНР. Передбачалася згода Японії на опіку ООН (в особі США) над кількома японськими островами. Значна увага у проєкті угоди приділялася питанням безпеки Японії.

Радянський Союз знову наполягав на визнанні Японією суверенітету СРСР над Південним Сахаліном і Курильськими островами та КНР – над Маньчжурією, Тайванем та островами Пенхуледао. Радянська делегація пропонувала вивести всі збройні сили союзних держав не пізніше ніж через 90 днів і заборонити розміщення іноземних військ і військових баз на території Японії. Репараційні питання пропонувалося розглянути на спеціальній конференції зацікавлених держав. Передбачалося суворе

обмеження розмірів збройних сил Японії.

Радянські пропозиції та поправки не були поставлені головою конференції на обговорення, бо це не передбачалося процедурою та порядком денним.

8 вересня 1951 р. представники 48 країн підписали мирну угоду з Японією. Представники СРСР, Польщі, Чехословаччини не прибули на церемонію підписання угоди, бо розглядали її як результат «змови Вашингтона з японським урядом».

Через кілька годин США та Японія підписали Пакт безпеки, згідно з яким Японія надавала Сполученим Штатам «право розміщувати наземні, повітряні та морські сили в Японії та біля неї». Тим самим, Японія була включена до орбіти впливу США, які, за рахунок цього, відчутно посилювали свій вплив у Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Японія без дозволу США не мала права надавати бази для розміщення інших іноземних військ, проведення маневрів і т.д.

У січні 1952 р. США та Японія підписали Адміністративну угоду в якій фіксувалася згода Японії «на використання Сполученими Штатами засобів обслуговування і територій, необхідних для виконання завдань, передбачених угодою безпеки». Відмова ж Радянського Союзу підписати Сан-Франциський мирний договір стала зовнішньополітичним прорахунком. Ця акція послабила позиції СРСР щодо детермінації механізму міжнародних відносин в АТР. Союзна держава у війні проти Японії проголошувалася лише та держава, уряд якої підписав мирний договір.

Ще до мирної конференції у Сан-Франциско, 1 вересня 1951 р. Австралія та Нова Зеландія наполягли на підписанні із США у Сан-Франциско т.зв. Тихоокеанського пакту, який легітимізував військовий Союз – АНЗЮС, договір набрав чинності 29 квітня 1952 р. Строк угоди був необмежений. Члени АНЗЮС взяли участь у підготовці СЕАТО¹ й увійшли до його складу.

Таким чином, військово-політичне протистояння було поширене і на політико-географічний простір Азійсько-Тихоокеанського регіону.

¹ **Договір колективного захисту Південно-Східної Азії** (Договір Південно-Східної Азії, англ. *Southeast Asia Collective Defense Treaty*), або **Манільський договір** (Манільський пакт) про створення організації СЕАТО підписаний 8 вересня 1954 р.

2 грудня 1954 р. ратифікаційну грамоту вніс Таїланд. 1 лютого 1955 р. його ратифікував Сенат США, а 4 лютого підписав Президент США. У підсумку, 19 лютого 1955 р. ратифікаційні грамоти внесли всі інші країни, які підписали документ, проте офіційно організація СЕАТО з'явилася у 1956 р. До складу СЕАТО входили: Австралія, Велика Британія, Нова Зеландія, Пакистан (до 1973 р.), США, Таїланд (до 1975 р.), Філіппіни, Франція (до 1974 р.). Організація проіснувала до 30 червня 1977 р., коли за взаємною згодою країн-учасниць вона була ліквідована.

Позиції США у регіоні завдяки формуванню союзницьких відносин з країнами АТР надзвичайно посилювались, а холодна війна набула глобального характеру при всіх її регіональних особливостях.

Запам'ятайте ці дати

1945 р.

4-11 лютого – Ялтинська конференція союзників у Другій світовій війні
17 серпня – проголошення незалежності Індонезії
2 вересня – підписання Акту про беззастережну капітуляцію Японії
2 вересня – проголошення незалежності Демократичної Республіки В'єтнам
8 вересня – висадка американських військ у Південній Кореї
29 вересня – висадка британських військ у Джакарті та інших містах Індонезії
4 жовтня – введення до Індонезії частин голландської армії

1946 р.

22 лютого – «довга телеграма» Дж. Кеннана
5 березня – промова У. Черчілля у Фултоні
19 грудня – висадка французького експедиційного корпусу в Індокитаї

1947 р.

12 березня – проголошення США доктрини Г. Трумена
5 червня – проголошення США плану Маршалла
14-15 серпня – проголошення незалежності Індії і розділ її на два домініони – Індійський союз і Пакистан
21 жовтня 1947 – 1 січня 1949 р. – перша індійсько-пакистанська війна (27 липня 1949 р. Індія та Пакистан підписали угоду про лінію припинення вогню)

1948 р.

15 серпня – проголошення Республіки Корея
9 вересня – проголошення Корейської Народної-Демократичної Республіки

1949 р.

Серпень-листопад – Голландсько-індонезійська конференція круглого столу у Гаазі
1 жовтня – проголошення Китайської Народної Республіки
2 жовтня – визнання СРСР КНР і встановлення дипломатичних відносин між Москвою та Пекіном. Заява уряду СРСР про припинення

дипломатичних відносин з урядом Чан Кайши

1950 р.

5 січня – визнання Великою Британією Китайської Народної Республіки

19 січня – визнання КНР Демократичної Республіки В'єтнам

26 січня – проголошення Індії суверенною республікою

30 січня – визнання СРСР Демократичної Республіки В'єтнам

14 лютого – підписання Договору про дружбу, союз і взаємодопомогу між СРСР та КНР

1 березня – проголошення Китайської Республіки на о. Тайвань.
Обрання Чан Кайши її Президентом

25 червня 1950 – 27 липня 1953 р. – війна у Кореї

25 жовтня – вступ у війну в Кореї «китайських народних добровольців» на стороні Північної Кореї

1951 р.

10 липня – за негласної підтримки СРСР розпочалися переговори КНДР, КНР і США щодо перемир'я у Кореї

30 серпня – укладення військово-політичного договору між США та Філіппінами

1 вересня – підписання договору між США, Австралією та Новою Зеландією «про взаємну безпеку» (АНЗЮС)

8 вересня – підписання у Сан-Франциско мирного договору 49 держав з Японією

1952 р.

28 квітня – підписання Японією мирного договору з Тайванем

9 червня – підписання мирного договору між Японією та Індією

1953 р.

5 березня – смерть керівника СРСР Й. Сталіна

2 квітня – підписання американсько-японського договору про дружбу, торгівлю та мореплавання

27 липня – підписання угоди про перемир'я у Кореї

1 жовтня – підписання договору між США і Республікою Корея «про взаємну оборону»

1954 р.

26 квітня – 21 липня – Женевська нарада міністрів закордонних справ СРСР, КНР, США, Великої Британії, Франції й інших зацікавлених країн з мирного врегулювання у Кореї та Індокитаї

8 вересня – підписання у Манілі представниками США, Великої

Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду «Договору про колективну безпеку у Південно-східній Азії» (СЕАТО)

2 грудня – підписання у Вашингтоні «Договору про взаємну оборону» між урядом Чан Кайши на Тайвані та США

1955 р.

10 травня – офіційне позбавлення влади у Південному В'єтнамі імператора Бао Дая. Встановлення диктатури Нго Дінх Д'єма

1956 р.

3 травня – ліквідація Нідерландсько-індонезійського союзу

18 грудня – прийняття Японії до складу ООН

Питання для самоконтролю:

1. Які особливості документів, прийнятих на міжнародних конференціях в Ялті та Потсдамі, мали вирішальний вплив на формування міжнародного порядку?

2. У чому сутність біполярної конфронтації? Як на конфронтацію вплинула ідеологія?

3. Яке значення в ялтинсько-потсдамському світоустрої мала ядерна зброя?

4. Як співвідносяться поняття «холодна війна» та «конфронтація»?

5. Охарактеризуйте зміст «довгої телеграми Дж. Ф. Кеннана».

6. Коли була оформлена «доктрина Г. Трумена»? Як розвивалась зовнішня політика США наприкінці 1940-х рр.?

7. Вкажіть основні складові концепції «відкидання комунізму» та визначте місце у ній військової складової.

8. У чому полягали основні проблеми повоєнного міжнародного урегулювання в Азійському регіоні?

9. Визначте позиції СРСР і США щодо здобуття незалежності Індонезією.

10. Як розвивалися події на першому етапі Корейської війни? Яку роль відігравало міжнародне співтовариство?

11. Які результати приніс вступ у війну КНР? Охарактеризуйте роль «ультиматуму Д. Макартура».

12. Проаналізуйте вплив Корейської війни на міжнародні відносини у цілому.

Ключові поняття

Міжнародний порядок – комплекс взаємовідносин між членами міжнародного співтовариства, на основі взаємодії різномірних факторів, найбільш істотну роль серед яких відіграє співвідношення сукупних

потенціалів окремих учасників і побудована на їх співвідношенні ієрархія (взаємне положення країн), а також принципи та правила цих взаємовідносин.

Конфронтація – тип відносин між країнами, за якого дія однієї сторони систематично протиставляється діям іншої сторони. Не виключаючи при цьому періодичного співробітництва за окремим напрямками між суб'єктами, які протистоять один одному.

Криза – різке загострення суперечностей між державами, здатне у будь-який момент перерости у повномасштабну війну. Як правило, кризи протікають на тлі гострої нестачі ресурсу часу для політико-дипломатичного врегулювання спірних питань. У розвитку кризи виокремлюють декілька основних фаз: зародження, кульмінація (найвища точка), від якої події можуть розгортатися або до війни, або до компромісу й урегулювання (фаза виходу з кризи).

Ескалація – розростання, нагнітання напруженості, загострення ситуації або конфлікту.

Холодна війна – глобальна геополітична, економічна й ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, і США та Західною Європою та їх союзниками – з іншого, що тривала з середини 1940-х – до початку 1990-х років.

Modus vivendi – домовленість, якої сторони дотримуються незважаючи на відсутність формального договору.

Доктрина Трумена – зовнішньополітична програма, висунута Президентом США Г. Труменом після Другої світової війни. Публічно була озвучена 12 березня 1947 р. Основою доктрини була політика «стримування» СРСР у всьому світі.

Стимування – стимування Радянського Союзу у рамках тих зон впливу, які він зумів набути, та безкомпромісна протидія будь-яким спробам СРСР вийти за їх межі за допомогою протиставлення радянським діям колективних зусиль західного світу на чолі із США.

Література

Основна:

1. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки): Підручник / В.А. Манжол, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та ін. – К.: Либідь: 2003. – 560 с.
2. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / В.А. Манжол, В.Ю. Крушинський, С.П. Галака, С.В. Андрущенко, М.М. Білоусов; ред.: В.А. Манжол; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київ. ун-т, 2010. – 863 с.
3. Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник / В.А. Манжол, О.А. Коппель, М.Г. Капітоненко, М.С. Каменецький, А.А. Суботін; ред.: Л.В. Губерський; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 606 с.
4. Богатуров А.Д., Аверков В.В. История международных отношений. 1945-2008: учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 520 с.

5. История международных отношений: учебник / Под общ. ред. А.В. Торкунова, М.М. Наринского. – В 3-х т. – Т. 3: Ялтинско-Потсдамская система / Ю.А. Дубинин, Б.Ф. Мартынов, М.М. Наринский, Т.В. Юрьева. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 552 с.

Додаткова:

1. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин: факти, події, коментарі: навч. посіб. / В.Ю. Крушинський, В.А. Манжола; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київ. ун-т, 2010. – 208 с.

2. Міжнародні відносини та світова політика. 1945-1980. Дати. Події. Факти: навч. посіб. / В.Ю. Крушинський, В.А. Манжола. – К.: Либідь, 2007. – 192 с.

3. Системная история международных отношений в четырех томах. События и документы. 1918-2003 / Под редакцией А.Д. Богатурова. – Т. 3: События: 1945-2003. – М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2003. – 708 с.

4. Пронь С.В. Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1914-1991 роки: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2009. – 140 с.

5. Шергін С.О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність. – К.: Вища школа, 1993. – 91 с.

1.2. Зовнішньополітична стратегія США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (1945-2000-і рр.)

План:

1. Еволюція зовнішньополітичних пріоритетів США в АТР (1945-2000 рр.).
2. Американсько-китайське співробітництво як важливий елемент політики стримування (кін. 90-х рр. XX – початок XXI ст.).
3. Зовнішньополітичні пріоритети США у питанні об'єднання Кореї на початку XXI ст.

1. Еволюція зовнішньополітичних пріоритетів США в АТР (1945-2000 рр.)

До початку Другої світової війни уряд США не надавав Азійсько-Тихоокеанському регіону відповідного політичного чи стратегічного значення, оскільки не вбачав у ньому загроз своїм геополітичним інтересам ні на регіональному, ні тим паче глобальному рівні. На відмінну від Західної Європи, яку американські політики розглядали як основний театр майбутніх воєнних дій, інтереси США щодо країн АТР не були чітко вираженими та сформульованими.

Після Другої світової війни події в АТР серйозним чином вплинули на еволюцію концептуальних установок американської зовнішньої політики у цьому напрямку та визначили нові геополітичні задачі США у цій частині світу на довгі роки.

Навесні 1949 р. командував збройними силами США на Тихому океані генерал Д. Макартур заявив, що надалі лінія оборони США від ворогів нації в Азії буде проходити по острівним її територіям у західній частині Тихого океану. Такий висновок був зроблений на підставі інформації про підготовку військових формувань компартії Китаю до переходу у рішучий наступ проти гомінданівців, яке призвело незабаром до виникнення КНР. У січні 1950 р. держсекретар США Д. Ачесон вже включав Східну Азію до сфери особливої уваги та відповідальності Сполучених Штатів, беручи до уваги події, що розгорталися на Корейському півострові, де СРСР і КНР чітко позначили свої геополітичні інтереси. Таким чином, створення КНР і напад КНДР на Південну Корею стали для американців найбільш переконливими аргументами підвищеної уваги до подій, що відбуваються в АТР, і до вироблення нової стратегії.

Саме події на рубежі 40-50-х років у Східній Азії дали

американському істеблішменту поштовх до формування у зовнішній політиці США нових установок на стримування СРСР і Китаю з метою встановлення у регіоні американського впливу. Правда, якщо рішення цього завдання пройшло успішну апробацію в інших районах світу, то у Східній Азії воно дало осічку: армія США у складі сил ООН так і не змогла у ході Корейської війни 1950-1953 рр. здобути переконливу перемогу над військами КНДР та поширити американський вплив на весь Корейський півострів, а з іншого боку, розв'язавши В'єтнамську війну у середині 1960-х років, США закінчили її, зазнавши ганебної для наддержави політичної та військової поразки. Тому події початку 1950-х і першої половини 1970-х років стали визначальними при формуванні нових зовнішньополітичних інтересів США у Східній Азії.

Найважливішим зовнішньополітичним пріоритетом США в АТР на початку 1970-х років став розвиток взаємин з Китайською Народною Республікою, зближення з якою дозволяло США серйозно зміцнити американські позиції у регіоні. Візит Президента США до Шанхаю у 1972 р. та підписання Спільного комюніке (Шанхайське комюніке) стали для США дійсно революційним проривом. З того часу Сполучені Штати Америки почали провадити політику, яка була спрямована на перетворення країн АТР, й у першу чергу Китаю, у полігон для випробувань американського економічного та політичного переродження соціалістичної країни через впровадження в її економіку ринкової відтворювальної моделі, виробничої та фінансової кооперації із США. Цей механізм Америка успішно апробувала на післявоєнній Японії, економіка якої у подальшому досягла вражаючих успіхів, одночасно продемонструвавши всьому світу також ефективність політики суворої орієнтації на союз зі Сполученими Штатами Америки. За Японією прослідували Південна Корея та інші східноазійські «тигри».

Вже до кінця 1970-х років США повною мірою перетворилися на невід'ємну частину регіональної системи Азійсько-Тихоокеанського регіону, її ключового учасника, а нерідко й лідера у більшості політичних, економічних, соціальних і військових процесів.

Американська влада мала намір одночасно з процесом зближення з Китаєм запустити механізм налагодження взаємин і з Радянським Союзом, оголосивши про розрядку напруженості у відносинах між Заходом і Сходом. Розіграний владою США політичний спектакль приніс їм великі дивіденди та спрацював на зміцнення їхніх позицій у світі. З одного боку, США значно підвищили для більшості країн регіону цінність американських гарантій безпеки й у цілому співробітництва із США у військово-політичній сфері. Визначальними подіями тут стали радянське вторгнення до Афганістану та в'єтнамське – у Камбоджу, які реанімували стару тезу про особливості агресії СРСР та його союзників у регіоні. З

іншого боку, крах розрядки остаточно визначив місце Китаю у політиці США, а разом з цим і стабільний баланс між її месіанською та прагматичною складовими. Тому, боротьба з СРСР стала універсальною точкою відліку при визначенні політики США практично на всіх напрямках.

Перемога США у «холодній війні» давала їм унікальний історичний шанс – поширити свій вплив у світі, очоливши боротьбу за «побудову нового демократичного та стабільного світу». У своєму першому виступі в ООН у вересні 1993 р. Президент США Б. Клінтон підкреслював: «Наше головне завдання полягає у тому, щоб розширити співтовариство ринкових демократій. У роки «холодної війни» ми прагнули стримати загрозу інститутам вільного світу. Тепер ми прагнемо розширити коло країн, що спираються на ці інститути. Ми мріємо про світове співтовариство... процвітаючі демократії, які співпрацюють між собою...».

Після капітуляції СРСР на рубежі 80-90-х років ХХ ст. США отримували можливість на правах єдиної наддержави вільно розширювати зону свого впливу за рахунок колишніх союзників СРСР як в Європі, так і в АТР, не боячись будь-якого опору з боку ослабленої РФ. Й оскільки саме у даному регіоні залишалися три з чотирьох країн реального соціалізму – Китай, В'єтнам і КНДР, то увага США до регіону виявився підвищеною. Крах «реального соціалізму» в Європі логічно перетворював ці країни у ключовий об'єкт месіанської політики США.

Разом з тим серйозною перешкодою на шляху до реалізації цього глобального американського проекту ставав Китай, інтереси якого у даному регіоні не співпадали з США. Тому основоположним пріоритетом зовнішньої політики США в АТР – ослаблення Китаю, нейтралізація його амбітних планів щодо створення своєї сфери впливу у регіоні.

У цих нових, безсумнівно мало сприятливих для США (китайський центр сили динамічно розвивався в економічному та військовому відношенні), геополітичних умовах американцям доводилося коригувати свої цілі, вишукувати нові підходи, швидко адаптуватися до мінливих умов, не відмовляючись при цьому від своєї головної стратегічної задачі – монопольного домінування в АТР.

На початку ХХІ ст. влада США була зацікавлена зміцнити свої силові позиції в азійському регіоні, які при мінливому балансі сил були б здатні адекватно реагувати на нові виклики, протистояти ослабленню американських позицій у регіоні. У доповіді ЦРУ від січня 2002 р. прямо підкреслювалося, що «Китай і КНДР є країнами, потенційно здатними завдати ракетного удару по території як американських військових баз у Східній Азії, так і загрожувати ракетною атакою безпосередньо самим США». Крім цих двох східно-азійських країн у доповіді згадувалася також і Росія як країна, що здатна реально загрожувати позиціям США у регіоні.

Збереження американського впливу в АТР, як «опорного пункту» США на євразійському просторі та на Тихому океані, і надалі залишалося основоположним. Про це писав й американський визнаний фахівець з геополітики Зб. Бжезинський. У книзі «Велика шахівниця» він, зокрема, підкреслював: «Ефективна політика Америки щодо Євразії полягає у тому, щоб мати опорний пункт на Далекому Сході. Це не вдасться зробити, якщо Америку виженуть або сама піде з Азіатського континенту». В опублікованій слідом за тим монографії «Вибір: світове панування чи глобальне лідерство» З. Бжезинський пише: «транстихоокеанська стратегія Америки буде і надалі будуватися на основі здорового підходу як до стилю, так і до суті глобального лідерства Америки. Якщо ситуація зміниться, то не можна буде не враховувати того, що Америка зіткнеться з широким невдоволенням країн континенту її світовою першістю й у підсумку втратить своє стратегічне верховенство в Євразії».

Зміцнення військових союзів в АТР під своєю егідою розглядається владою США як важливий ключовий момент, який сприяє збереженню їх контролю та домінування у регіоні. Зрозуміло, на цьому шляху Вашингтон стикається з певними труднощами. Протиприродність збереження, а тим більше посилення військових союзів з Японією та Південною Кореєю без чітко визначених противників (зокрема, японсько-американські договори безпеки 1951 і 1960 рр. були однозначно орієнтовані на протидію СРСР) потребує виправдання та роз'яснення з американської сторони. Проте американська влада не поспішає це робити.

В АТР це вилилося у спільну японсько-американську Декларацію з безпеки, підписану Президентом США Б. Клінтоном і Прем'єр-міністром Японії Р. Хасімото у квітні 1996 р., що підтверджувала роль Договору безпеки у підтримці «миру та стабільності у регіоні». У вересні 1997 р. був оприлюднений спільний документ під назвою «Керівні принципи американсько-японського співробітництва у галузі оборони». Головна особливість цього документа у тому, що вперше в історії двостороннього співробітництва він декларував поширення сфери його дії на райони Далекого Сходу, звідки може «виходити загроза безпеці Японії».

З метою зміцнення своїх позицій в АТР Сполучені Штати Америки були зацікавлені у створенні в регіоні багатосторонньої союзної структури типу НАТО. Така структура надовго гарантувала б США домінуючі позиції у регіоні. Однак цьому серйозно заважала наявність протиріч між їх найближчими союзниками – Японією та Південною Кореєю, які не були готові до військової співпраці між собою, а також, зрозуміло, і Китай, який навряд чи допустив би створення військового блоку у зоні своїх інтересів. В Японії, до того ж, діють конституційні обмеження на участь у системах колективної безпеки. Тому головним проектом США було розширення географічної сфери військово-

політичного співробітництва з Японією.

Проблема, однак, була у тому, що сусідні з Японією країни – Південна Корея стосовно до Корейського півострова та КНР стосовно до зони Тайваню – були не зацікавлені у втручанні США у заходи щодо врегулювання кризи. Значення Японії як військового союзника обмежується для США такими традиційними аспектами, як фінансування американських військових об'єктів на японській території (у 1997 р воно склало 2,3 млрд. доларів), обмін розвідувальною інформацією, політичне співробітництво. Участь же сил самооборони Японії у військових діях або навіть у гуманітарних операціях за межами японської території вельми обмежена (тилова підтримка ВМС США у Перській затоці у ході війни проти Іраку у першому десятилітті XXI ст.).

Більше того, США змушені були долати в японському напрямку і низку більш істотних труднощів. Після закінчення «холодної війни» у зовнішньополітичній поведінці Японії все частіше стали проявлятися елементи націоналізму, що виражаються у зацікавленості Токіо у зміцненні азійсько-тихоокеанського регіоналізму без США. Наприклад, японська дипломатія стала демонструвати самостійність при прийнятті рішень щодо північнокорейського напрямку, що далеко не завжди влаштовувало США, які упродовж багатьох років проведення шестисторонніх переговорів з ядерної проблеми КНДР дотримувалися жорсткої лінії по відношенню до режиму Кім Чен Іра, прагнучи, у результаті, домогтися відсторонення його від влади.

Однак у супереч розрахункам адміністрації Дж. Буша як з питань безпеки, так і в економічній сфері Японія все менше і менше слідувала у фарватері американських рекомендацій у північнокорейському напрямку.

Тим не менш, Японія і надалі залишалася та залишається вірним союзником США і ті, хто закликає до пильності щодо Китаю чи Росії, бачать у союзі з нею неодмінну умову збереження американського впливу у регіоні. Співробітництво з Японією буде поглиблюватися, у тому числі і на випадок виникнення у регіоні непередбачених надзвичайних ситуацій. Прихильники зближення з Китаєм, у свою чергу, також не ставлять під сумнів необхідність нарощування співробітництва з Японією як з метою посилення американських позицій у Китаї, так і для збереження самої Японії в орбіті США. Правда, все ще чимало американських політиків продовжує ставитися до Японії з настороженістю, не виключаючи її несподіваний поворот до політики, що загрожуватиме інтересам США у Східній Азії. Але навіть співпраця з Японією в її нинішньому вигляді розглядається, насамперед, як інструмент контролю над нею, як засіб стримування неприйнятних тенденцій в її політиці. Військово-політичний союз з Японією дає США очевидні важелі впливу на неї й у цій якості представляється американцям необхідним.

На початку ХХІ ст. США були зацікавлені й у зміцненні союзницьких відносин з Південною Кореєю, використовувати у своїх інтересах загострення у відносинах між КНДР і Південною Кореєю. Так, коли у червні 2002 р. північнокорейська берегова охорона відкрила вогонь на ураження по декількох південнокорейським військовим катерам і вбила п'ять південнокорейських моряків, обидві корейські держави вирішили не роздмухувати конфлікт. У свою чергу Вашингтон хотів би, щоб Сеул скоротив обсяг робіт з виконання програми Президента Кім Де Чжуна «Сонячне світло», спрямованої на діалог і розвиток відносин з Північною Кореєю. Однак керівництво КНДР «зіграло на випередження» і відновило двосторонні переговори з Сеулом щодо нормалізації відносин, що отримало схвалення з боку південнокорейської громадськості. Сеул не припинив надавати економічну допомогу Північній Кореї навіть після того, як Пхеньян оголосив у жовтні 2002 р. про готовність продовжити розробку ядерної зброї. Таким чином, американська дипломатія по відношенню до Південної Кореї явно програвала дипломатії КНДР, якій вдавалося посилювати антиамериканські настрої та стимулювати пропівнічнокорейські настрої серед південнокорейської громадськості.

А у грудні 2001 р., коли «нерозпізнані» швидкохідні військові катери (швидше за все, північнокорейських ВМС) порушили територіальні води Японії та були потоплені силами берегової охорони, США розраховували, що Токіо посилить свою позицію по відношенню до Пхеньяну. Однак незабаром після інциденту Прем'єр-міністр Японії Койдзумі оголосив про свій історичний візит до КНДР.

Зростанню антипівнічнокорейських настроїв в Японії не сприяв навіть широко розкручений в японських ЗМІ факт викрадення північнокорейською розвідкою японських громадян. Тому, американська влада змушена була враховувати інтереси Японії та Південної Кореї у продовженні діалогу з КНДР. Вашингтону не вдалося переломити ситуацію та спонукати своїх стратегічних союзників підтримати американську політику щодо стримування й, у кінцевому рахунку, повалення режиму Кім Чен Іра. Показово, що на Азіатських іграх у Пусані у вересні 2002 р. спортивна делегація Північної Кореї приймалася південнокорейською стороною як братська та давно очікувана.

Отже, як бачимо, після розпаду біполярної системи та змін у розстановці сил у системі міжнародних відносин і в міру нарощування свого економічного та військового потенціалу такі країни, як Японія та Південна Корея, стали провадити більш незалежну від США політику у регіоні, демонструючи зацікавленість у перетворенні на самостійних «гравців», брати на себе велику частку відповідальності за підтримання стабільності та безпеки у регіональній системі міжнародних відносин. Хоча незважаючи на нову концентрацію країн, традиційно важливим для

них напрямом зовнішньої політики залишався військово-політичний союз із США. Підтвердженням цього є програмна промова новообраного Прем'єр-міністра Японії 4 червня 2010 р. Н. Кану, який виступаючи у парламенті відзначив, що у зовнішній політиці особливої уваги приділятиме відносинам Японії із США.

Після закінчення «холодної війни» у Східній Азії з'явилося чимало нових багатосторонніх регіональних структур, до роботи яких США не були запрошені (АСЕАН+3, ШОС). При цьому очевидно, що подібні процеси йшли врозріз з інтересами США, які прагнули до зміцнення власних позицій у регіоні.

Тим не менш, Вашингтон і надалі продовжував провадити політику «азійсько-тихоокеанського регіоналізму» у своїх інтересах, визначаючи основоположним напрямом зближення з Китаєм як в економічній, так і в політичній і стратегічній сферах.

Аналіз американських інтересів на східноазійському напрямку на початку XXI ст. був би неповним, якщо не позначити, хоча б коротко, цілі США у регіоні на російському напрямку. Очевидно, що їх головний вектор зосереджений на тому, щоб не допустити посилення політичного й економічного впливу РФ у країнах Східної Азії, з одного боку, і перешкодити спробам Росії послабити поширення американського впливу у регіоні, з іншого. Американські політики враховують розвиток реальної ситуації в АТР, що припускає наростаюче суперництво між провідними «гравцями» регіону, включаючи Росію.

Футурологічні роботи вже сьогодні повні прогнозів про неминучість зіткнення інтересів США, Японії, Китаю та Росії в боротьбі за вплив у цій частині світу. І такий сценарій цілком можливий. Саме на цей випадок США залишають в АТР свій силовий потенціал і зміцнюють відносини зі своїми стратегічними союзниками. США не схильні сприяти Росії швидко вийти з системної економічної та політичної кризи державності, вони не мають наміру скорочувати свою військову присутність на Далекому Сході і намагаються дестабілізувати відносини Росії з Китаєм, Японією, Південною Кореєю і країнами АСЕАН.

На початку XXI ст. американські політики сприймали Росію лише у контексті нарощування її військової присутності на Далекому Сході та спроб зближення з Китаєм, Японією та Південною Кореєю.

Особливо, чималою загрозою своїм національним інтересам американська сторона вважає можливе створення політико-військового альянсу між КНР і РФ.

Враховуючи те, що Кремль сьогодні обмежений у своїх формах і методах протидії політиці країн Заходу, які посилюють економічну ізоляцію РФ, рух Москви у бік Пекіна розцінюється Вашингтоном як такий, що може прискорити темпи зростання військової могутності та

геополітичної ваги КНР, яка у перспективі наблизиться до сучасного рівня США. Це, своєю чергою, змусить США радикально переглянути доктрину стримування Китаю, щоб не втратити стратегічну ініціативу у рамках нинішнього китайсько-американського статус-кво.

Офіційний Вашингтон змушений вдаватися до витратної дипломатичної й економічної політики з посилення міжнародної ізоляції РФ, протидіяти зміцненню КНР та укріплювати єдність між країнами-учасниками т. зв. «антикитайської коаліції» (Японія, Філіппіни, Республіка Корея), а також орієнтованими на них регіональними гравцями зі складу держав АСЕАН (Малайзія, Бруней, Таїланд, Сінгапур, частково В'єтнам).

За таких умов США активізували роботу зі своїми союзниками в АТР, намагаючись їх консолідувати для вироблення спільної антикитайської позиції, про що зокрема, свідчить турне Б. Обами по країнах регіону у 2014 році (Японія – 23-24 квітня, Республіка Корея – 25 квітня, Малайзія – 26-27 квітня, Філіппіни – 28-29 квітня).

Паралельно США, за підтримки ЄС, намагаються залучити Китай до більш активної участі у справі врегулювання українсько-російської кризи, що, за задумом американської сторони, дозволить частково відтермінувати строки створення альянсу КНР-РФ. Для цього країни Заходу на китайському напрямі намагаються:

- звузити можливості Кремля у забезпеченні диверсифікації постачання енергоносіїв (нафта, газ) шляхом збільшення експортних поставок на внутрішній ринок КНР;
- спонукати офіційний Пекін використати свій вплив на РФ для деескалації ситуації в Україні.

Так, ключовими підсумками зустрічі Президента США Б. Обами та глави КНР Сі Цзіньпіна (24 березня у рамках Гаазького саміту з питань ядерної безпеки) є досягнення домовленостей щодо:

- прискорення переговорів про укладання інвестиційної угоди на фоні позитивних оцінок з боку лідерів країн сучасного стану та перспектив розвитку торговельно-економічного й інвестиційного співробітництва, а також декларації американською стороною наміру створити умови для справедливої конкуренції й інвестиційної діяльності китайських підприємств у США;
- визнання наявності «важливих спільних інтересів в АТР», демонстрація готовності активізувати діалог і координувати дії для забезпечення миру, стабільності та процвітання регіону. При цьому Сі Цзіньпін висловив готовність формувати разом із США нову модель відносин між великими державами, а також вирішувати проблемні питання, щоб стабілізувати розвиток двосторонніх відносин;

- інтенсифікації контактів оборонних відомств США та КНР для прискорення процесу створення механізму взаємного інформування про важливі військові дії;
- вироблення консенсусного рішення щодо необхідності максимального використання механізму щорічних зустрічей між Міністерством громадської безпеки КНР й Агентством національної безпеки США з метою протидії тероризму (на фоні підготовки за результатами зустрічі спільної заяви про засудження будь-яких його форм);
- продовження співпраці з протидії кліматичним змінам і розвитку відновлювальних джерел енергії й охорони довкілля, активне просування практичної співпраці у рамках китайсько-американської робочої групи зі змін клімату.

Отже, США будуть вносити корективи у процес формування інтересів на російському напрямку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні по мірі того, наскільки виразною буде зовнішня політика РФ у регіоні, як сама Росія буде позиціонувати себе у новій системі міжнародних відносин.

2. Американсько-китайське співробітництво як важливий елемент політики стримування (кін. 90-х рр. XX – початок XXI ст.)

Після завершення «холодної війни» та початку формування нового геополітичного світоустрою, КНР декларується як важлива частина зовнішньополітичної стратегії американського уряду.

Перетворення Китаю на початку XXI ст. на одного з ключових гравців на міжнародній арені докорінно вплинуло на розклад геополітичних сил. Китайська Народна Республіка, за підсумками 2010 р., стала другою світовою економікою та впевнено просувається до статусу економічного лідера. Хоча КНР відверто пропагує стратегію «мирного розвитку» як варіант ненасильницького отримання статусу великої держави, китайська амбіційність, прагматизм і самовпевненість викликають у США побоювання стосовно непорушності їх світового лідерства.

Американо-китайські відносини є одними з найважливіших двосторонніх зносин у світі між єдиною та потенційною наддержавою, оскільки вони істотно впливають на динаміку міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні й у світі у цілому. Хоча Китай наразі штучно стримує себе, щоб не допустити «перегріву економіки» та «фальстарту», динамічний розвиток політико-економічного потенціалу КНР є значним викликом зовнішньополітичній стратегії та міжнародним позиціям США. Нагальною проблемою є те, як Сполучені Штати можуть зберегти статус найвпливовішої та наймогутнішої держави світу, коли Китай фактично «наступає на п'яти» та «дихає у потилицю», намагаючись здійснити наполегливе та поступове витиснення США з «нагрітого»

першого місяця.

Зростання економічного та політичного впливу КНР як на регіональному, так і на глобальному рівні викликало пожвавлення дискусій з питань формування зовнішньополітичної стратегії США щодо Китаю у 1990-ті рр. Дії адміністрації Дж. Буша-старшого засвідчили, що чіткої та послідовної стратегії розроблено так і не було. США були вкрай занепокоєні тим, що Китай надавав технології подвійного значення Лівану, Пакистану та Сирії і здійснював ядерні випробовування, проте у той же час пропонувалось продовжити для КНР статус найбільшого сприяння у торгівлі.

Протягом першого терміну адміністрація Б. Клінтона зробила спробу дипломатичного наступу на Китай, використовуючи економічні важелі тиску. Політичною метою цієї кампанії була демократизація політичної системи КНР та її трансформація у бік ліберальної демократії, а економічною – отримання широкого доступу до емкого китайського ринку. Однак азійські союзники Вашингтона не були зацікавлені у продовженні політики «стримування» Китаю, виходячи з власних національних економіко-політичних інтересів. Крім того, жорсткий курс міг би призвести до небажаного загострення проблеми Тайваню. Тому у період другого терміну президентства Б. Клінтона був вироблений підхід «конструктивного залучення» КНР до активної участі щодо конфліктогенних питань міжнародного розвитку, який вважався проміжним варіантом між «стримуванням» та «умиротворенням». Варіант «китайської політики» Б. Клінтона сприяв виникненню системи взаємних компромісів і поступок між Пекіном і Вашингтоном.

У «Стратегії національної безпеки США», проголошеної за часів республіканської адміністрації Дж. Буша-мол., Китай розглядався, здебільшого, як потенційний суперник, а не партнер. Незважаючи на запевнення США у тому, що вони «вітають появу сильного та мирного Китаю», впроваджувалося «стратегічне оточення» КНР, справедливо розцінене керівництвом КПК як стратегія агресії. Лише у 2005 р. відбулася трансформація даного підходу у стратегію «відповідального акціонера», яка видавалася адміністрації Дж. Буша-мол. більш миролюбною. Вона пропонувала «добровільно-примусове» залучення Китаю в існуючу систему міжнародних відносин в якості «утримувача акцій», чії інтереси пов'язані з міжнародним бізнесом. Однак реалізація цієї стратегії стикалась із прагненням КНР зберігати відносну «свободу рук» у рамках як двостороннього, так і багатостороннього співробітництва.

Отже, стратегію США щодо Китаю після закінчення «холодної війни» можна охарактеризувати як кидання з однієї крайнощі в іншу, своєрідну «чехарду» стратегій стримування та залучення у різноманітних варіаціях із неодмінним збереженням елементів глобального лідерства США.

У той же час в умовах світової фінансової кризи й усвідомлення недоліків політики Дж. Буша-мол., нова адміністрація Б. Обами окреслила більш лояльний підхід до відносин з Пекіном, хоча і не вийшла за рамки второваного шляху попередньої адміністрації. Цей підхід отримав назву «стратегічне запевнення» та поставив у центр відносин вже не проблеми демократії, дотримання прав людини і навіть військової модернізації Китаю, а передусім торговельні та безпекові питання.

Усіляко підкреслюється взаємозалежність економік і прагнення США бачити у Пекіні партнера в обмін на спільну боротьбу з фінансовою кризою та глобальними проблемами. Факт зростаючої військової могутності КНР визнається, але порівняно з військовими витратами США на даний момент не розглядається як загроза їх військовому домінуванню.

Безсумнівним здобутком підходу стала інтенсифікація взаємних візитів; функціонування модернізованого Стратегічного й економічного діалогу між Китаєм і США на вищому рівні з метою обговорення широкого кола питань регіональної та глобальної безпеки й економічних розбіжностей; винесення у центр уваги двостороннього співробітництва питань регулювання торговельних відносин, нерозповсюдження ядерної зброї та зміни клімату. Також відбулася трансформація убік пом'якшення особистої позиції Президента США щодо військового нарощування Китаю, протестів у Тибеті та заниженого курсу юаня. З іншого боку, США не збираються відмовлятися від поставок зброї Тайбею.

Національна військова стратегія США 2011 р. демонструє серйозне занепокоєння зростаючими можливостями Китаю щодо обмеження діяльності США у західній частині Тихого океану з одночасним нарощуванням здатності обмеження дій не тільки у географічній площині, але й у космосі та кіберпросторі. Проте складається стійке враження, що Вашингтон, по суті, не знає, як протистояти зростаючій силі Китаю. Виникають побоювання, що прагматичне керівництво КНР сприймає «стратегічне запевнення» як певну слабкість і поступку з боку США, тому вважає, що настав час для більш активного відстоювання національних інтересів. Зміна акцентів відображається також у новій Стратегії національної безпеки Білого дому 2010 р., приблизно одна чверть якої присвячена внутрішній політиці США.

Зосередженість на вирішенні внутрішніх проблем є похвальною, але вона може призвести до недбалості у «китайському напрямку» та надмірної самовпевненості. На порядку денному все одно залишаються питання «ресурсного меркантилізму» Китаю, дисбалансу у двосторонній торгівлі, відсутності прозорості у військовій модернізації КНР. Крім того, з приходом до влади на Тайвані партії Гоміндан, Вашингтону буде складніше використовувати «тайванську карту» у торгіві з Китаєм. США варто постійно «тримати руку» на пульсі змін і шукати нові ефективні

інструменти, які можна було б протиставити зростаючій могутності Китаю. Сучасний підхід є досить виваженим і гнучким, але йому бракує рішучості та потенційно загрожує занадто глибокий «прогин» під КНР і жертвування довгостроковими інтересами заради вигоди у короткостроковій перспективі.

Нова позиція Вашингтона щодо Пекіна відбилася у Стратегії національної оборони США, переглянутої у січні 2012 р., де вперше Китай названо потенційним противником Сполучених Штатів. У ній КНР характеризується як регіональна держава, яка значно впливає на економіку та безпеку Америки. Документ передбачає переміщення «стратегічної опори» США в Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) і підтримання стабільності у ньому шляхом зміцнення відносин з азіатськими союзниками та партнерами. У плани включено було також відпрацювання спільних ударів ВМС, морської піхоти та ВПС по внутрішніх районах Китаю, перехоплення протисупутникових і протикорабельних ракет дальнього радіусу дії, підвищення мобільності супутників для ускладнення ударів по них китайських ракет, проведення кібератак проти китайських засобів ПРО.

У той же час міністр оборони США Леон Панетта, що знаходився у вересні 2012 р. з візитом у Китаї, заявив, що нова американська військова стратегія в азіатсько-тихоокеанському регіоні, зокрема плани США щодо встановлення другого радара в Японії, не спрямована проти Китаю.

Зустрівшись у той же день із заступником голови КНР Сі Цзіньпіном, він заявив, що цей візит сприятиме подальшому розвитку відносин між двома країнами. Окрім цього, під час переговорів міністра оборони США Л. Панетта з китайським міністром оборони Ляном Гуанле, перший закликав до зміцнення співпраці у військовій сфері між двома країнами.

А вже у червні 2014 р., під час прийому на честь 35-річчя встановлення дипломатичних відносин між Китаєм і США, китайський дипломат вказав, що сьогодні китайсько-американські відносини знову переживають поворотний історичний момент, між Китаєм і США, як і раніше, існують моменти непорозуміння. Деякі навіть сумніваються у стратегічних намірах Китаю. Але насправді, за його словами, «велика стратегія» Китаю є відкритою та прозорою: вона полягає у здійсненні «великого відродження китайської нації». Її мета полягає у тому, щоб будувати «багату, сильну, демократичну, культурну та гармонійну державу, не прагнути до провідного статусу у світі, не загрожувати іншим країнам і не займати їх місце».

Посол КНР додав, що прийоми часів «холодної війни» не допоможуть вирішити сьогоднішні питання. Будь-яка спроба створити конфронтаційний військовий союз призведе до невдач обох сторін.

Отже, як бачимо перед США постає досить складне завдання: їм треба

втілювати у життя таку стратегічну лінію щодо КНР, яка, з одного боку, сприяла би збереженню американського глобального лідерства та провідних позицій у світі, а з іншого – уміло пристосовувала би «китайський чинник» на користь власних інтересів. Без розуміння правил китайської гри це завдання видається неможливим. Сьогодні керівництво Піднебесної однозначно виходить із суто реалістичних і прагматичних міркувань і вимушене рахуватися з домінуванням США, доки останні демонструють готовність і, головне, спроможність домінувати. Проте це зовсім не означає неминучості нового витка конфронтації. Так, Г. Кіссінджер стверджує, що засновані на співробітництві відносини між США і КНР необхідні для глобальної стабільності та миру, їх не варто перетворювати на антагоністичну гру.

Вашингтон потребує взаємодії з Китаєм, і китайський чинник не варто ігнорувати або недооцінювати. У нових умовах виникає можливість застосування ефективного комплексного підходу, який поєднує стратегію «конгейджмент» (стримування + залучення) і «стратегічне запевнення», аби зберегти та подовжити американське глобальне лідерство.

Компонент *стримування* має проявлятися у вигляді: а) військової переваги Америки в АТР для постійного нагадування Китаю про збереження статус-кво та балансу сил у регіоні; б) продовження надання допомоги Тайваню для зміцнення його обороноздатності; в) проведення невійськових заходів з поширення м'якої сили у Південно-Східній Азії; г) зміцнення військово-політичного союзу з Японією, збільшення ролі Індії як контрбалансир Китаю; можливого тиску на Пакистан і М'янму; д) контролю над шляхами постачання до КНР енергоресурсів.

Компонент *залучення* передбачає: а) взаємодію з Китаєм у боротьбі з тероризмом, злочинністю, «неспроможними режимами», бідністю, глобальним потеплінням, виснаженням ресурсів тощо; б) спільне подолання наслідків фінансової кризи; в) більшу прив'язку китайських інтересів до міжнародного бізнесу.

Компонент *запевнення* полягає у тому, щоб: а) вітати піднесення Китаю в обмін на його підтримку з широкого спектра проблем; б) не здійснювати тиск на Китай як на найбільшого порушника прав людини; в) перенести акцент з ревальвації юаня на питання надійності американських цінних паперів; г) визнати неможливість примусової демократизації Китаю шляхом зовнішнього тиску.

Відповідної позиції дотримується й у своїй праці В. Самофалов, зазначаючи, що, двополярна американсько-китайська структура, що формується, усе більшою мірою впливатиме на ситуацію у світі та характеризуватиметься такими діями США та КНР у сфері двосторонніх відносин:

- метою «хеджованої» політики Америки щодо Китаю найближчими

роками буде його стримування від претензій на роль регіонального гегемона та глобального лідера. Сполучені Штати та їх азіатські союзники, залежно від подальших дій КНР, будуватимуть партнерські або суперницькі відносини з Пекіном. Водночас Китай прагнутиме виграти без бою, витісняючи США як провідну державу з Азії та Африки, уникаючи при цьому прямої конфронтації.

- Вашингтон може запропонувати Пекіну створити новий механізм двостороннього співробітництва на базі визнання факту стратегічного суперництва між ними, розгляду ключових питань взаємних інтересів для подальшої спільної роботи та розширення американсько-китайської взаємодії.

- США візьмуть на себе роль гаранта рівноваги в АТР, зберігаючи свій домінуючий статус і виступаючи при цьому в якості посередника у врегулюванні конфліктів і згладжуванні дисбалансів сил між потенційними суперниками.

- Вашингтон намагатиметься втягнути Пекін у систему багатосторонніх організацій та участі у різноманітних структурах, миротворчих та антитерористичних операціях, міжнародних форумах для вирішення безлічі проблем, щоб обмежити та зв'язати активність КНР у глобальному та регіональному масштабах.

- Сполучені Штати як оплот безпеки в Азії можуть приступити до створення азіатського аналога НАТО, спрямованого проти Китаю, в який, поряд із американськими традиційними союзниками, можуть увійти Індія, Таїланд і В'єтнам. Оточення КНР військовими базами також чинитиме тиск на китайський бюджет і загрожуватиме його морським комунікаціям. Одночасно, з урахуванням невдалого досвіду створення G2, Вашингтон може запропонувати Пекіну подібний проект щодо АТР. При цьому інші країни, у тому числі союзники, побоюватимуться, що можуть виявитися предметом торгу з боку США або Китаю.

- Для скорочення свого зовнішньоторговельного та бюджетного дефіциту США продовжать чинити тиск на Китай з метою ревальвації юаня та відмови від субсидування експортної продукції. Для цього Вашингтон намагатиметься заручитися підтримкою СОТ, МВФ і «великої двадцятки».

- З метою обмеження економічного зростання Китаю США можуть вивести свої інвестиції з КНР у сусідні країни, зменшити експорт технологій, а також ввести обмеження у двосторонній торгівлі аж до торгівельної війни.

- Для ізоляції Пекіна від його основних азіатських союзників США (Бангладеш, Камбоджа, М'янма, Непал, Пакистан, Північна Корея та Шрі-Ланка) можуть надати їм політичні та ділові альтернативи масштабній «м'якій силі» Китаю.

- КНР може підтримати намір Сполучених Штатів «повернутися до Азії» та піти на розширення співпраці з ними у разі врахування Вашингтоном китайських регіональних і глобальних інтересів.

- Китай може скористатися фінансово-борговою залежністю США від нього, щоб домогтися співпраці останніх у таких спірних питаннях, як постачання зброї Тайваню та вирішення «тайванської проблеми». Крім того, досягнення військового паритету між збройними силами КНР і США у західній частині Тихого океану може призвести до «фінляндизації» Тайваню та можливого подальшого використання як плацдарму Китаю у його експансії у басейнах Тихого й Індійського океанів.

- КНР може здійснити «аншлюс» Північної Кореї у разі її економічного краху для запобігання поглинання останньої Південною Кореєю та виходу американсько-південнокорейських військ на північно-східний кордон Китаю.

- Зростання військового потенціалу Китаю та зменшення впливу США у світі може призвести до виведення американських військ із Південної Кореї та Японії і вимушеного формування Вашингтоном двох нових оборонних ліній у Тихоокеанському регіоні (Гуам – Маріанські острови – Гаваї, західне узбережжя Сполучених Штатів) замість втрачених позицій.

- Скорочення КНР купівлі казначейських зобов'язань США на користь золота, твердих активів і валют ринків, що розвиваються, а також диверсифікація валютних резервів може призвести до обмеження обороту та падіння курсу долара на світових ринках і біржах, зниження активності МВФ і Світового банку.

- В умовах наростаючого стратегічного суперництва Китай може перетворитися на довготривалу загрозу для США, а загострення існуючих між ними протиріч – спровокувати конфлікти і навіть великомасштабну війну.

Політичний та економічний розвиток Китаю спонукає його до дедалі агресивнішої зовнішньої політики і США просто повинні розуміти це та враховувати у подальшій зовнішньополітичній діяльності щодо цієї країни. Так, 8 липня 2013 р. провладна китайська газета «Wen Wei Po» опублікувала статтю «6 воєн, в яких Китай повинен брати участь у наступні 50 років», тим самим чітко визначаючи інтереси Китаю та власне домінуючу роль цієї країни в АТР.

Згідно з цією статтею перша війна буде пов'язана з об'єднанням КНР з Тайванем і триватиме у 2020-2025 рр. Втручання у цей конфлікт США та Японії призведе до того, що війна може затягнутися та перетворитися на тотальну.

З іншого боку, якщо США та Японія будуть просто спостерігати, то Китай легко перемає. У цьому випадку Пекін встановить контроль над Тайванем за три місяці. Навіть якщо Японія та США втрутаються на цій

стадії, війна закінчиться упродовж 6 місяців.

Останні п'ять стосуватимуться: повернення островів Спратлі (2025-2030), Південного Тибету (2035-2040), островів Дяоядао (Сенкаку) і Рюккю (2040-2045), об'єднання зовнішньої Монголії (2045-2050), повернення земель у Росії (2055-2060). Зрозуміло, що США будуть, як і раніше, допомагати країнам Південно-Східної Азії, але їх допомога носитиме мінімальний характер і цим війнам Сполучені Штати Америки не зможуть протидіяти, оскільки, по-перше, це може призвести до тотальної війни, навіть до знищення значної частини земної кулі і тоді США як наддержави нестиме відповідальність за свої дії, а по-друге, як заявляє автор цієї статті, у середині ХХІ ст. Китай вже виступатиме у ролі світової сили на тлі занепаду Японії та РФ, стагнації США й Індії, підйому Центральної Європи, тобто не буде достойної протизаги діям Китаю.

Отже, США та Китай сьогодні є країнами, що грають дуже важливу роль як у розвитку світової економіки, так і у світовій політиці. Характер взаємовідносин цих двох держав у більшості визначає тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин, є дуже важливим фактором міжнародної безпеки. Обидві держави у ХХІ ст. претендують на роль світового порядку.

Китай для США є дійсно важливим партнером у сучасних міжнародних відносинах, але у той же час, як бачимо, перед США постає досить складне завдання: їм треба втілювати у життя таку стратегічну лінію щодо КНР, яка, з одного боку, сприяла б збереженню американського глобального лідерства і провідних позицій у світі, а з іншого – уміло пристосовувала б «китайський чинник» на користь власних інтересів. Без розуміння правил китайської гри це завдання видається неможливим. Оскільки, політичний та економічний розвиток Китаю спонукає його до дедалі агресивнішої зовнішньої політики.

3. Зовнішньополітичні пріоритети США у питанні об'єднання Кореї на початку ХХІ ст.

Американські політики, не чекаючи формального акту об'єднання Кореї, завчасно готують різні сценарії формування відносин з новою державою.

Перше, що турбує США у разі об'єднання двох Кореї, то це реальна втрата свого стратегічного союзника – Південної Кореї й отримати натомість менш дружнє та менш лояльне їм нове державне утворення.

Як відомо, об'єднання двох корейських держав може відбутися за трьома основними сценаріями: мирна інтеграція двох корейських держав, об'єднання як єдиний спосіб виходу економіки КНДР з гострої соціально-економічної кризи і, нарешті, об'єднання як результат збройного нападу Півночі. Саме ці варіанти реально опрацьовуються у Вашингтоні, Сеулі та

Пхеньяні. Однак незалежно від того, на якій основі об'єднуються дві держави, сьогодні ніхто не ставить під сумнів саму можливість такого об'єднання у недалекому майбутньому. А це означає, що фундаментальні стратегічні інтереси США, що стосуються нової Кореї, по суті, мало чим відрізнятимуться від тих, якими вони були довгі роки «холодної війни» та після її закінчення щодо розділеної Кореї.

Друга проблема, з якою можуть зіткнутися США у процесі об'єднання Кореї, полягає у тому, що Сполучені Штати можуть бути втягнутими у збройний конфлікт на півострові. Тому вони зацікавлені у тому, щоб на півострові не сталася серйозна дестабілізація становища, а її стратегічні союзники не вимагали б від Вашингтона втрутитися у врегулювання регіонального конфлікту.

Більшість обсягу всієї зовнішньої торгівлі США припадає на країни АТР. Мільйони робочих місць в США орієнтовані сьогодні на зв'язок з даним регіоном і тому вони об'єктивно зацікавлені у збереженні тут своєї присутності, у тому числі і силового.

По-третє, США серйозно побоюються, що у результаті об'єднання Кореї вони послаблять свої зв'язки з регіоном Східної Азії. Справа у тому, що протягом другої половини ХХ ст. Сполучені Штати проводили щодо країн Східної Азії досить активну та зацікавлену політику з підтримки і розвитку з ними міцних зв'язків в економічній, політичній і військовій сферах. Після об'єднання Кореї США також розраховують на те, що їм вдасться зберегти колишні воєнно-політичні союзи, такі необхідні для забезпечення свого впливу у регіоні та збереження тут військової присутності. Однак у тому, що це буде для них реально можливо, у Вашингтоні серйозно сумніваються. Сумніви обумовлені тим, що у Східній Азії США так і не встигли створити у роки «холодної війни» потужну та підпорядковану США військово-політичну структуру, аналогічну НАТО в Європі. Вони підтримують двосторонні союзницькі відносини з Японією і з Південною Кореєю, проте згуртованого американоцентристського військового блоку у регіоні немає. Об'єднання Кореї позбавить США важливого стратегічного союзника – Південної Кореї. Вашингтону доведеться заново відбудовувати свої відносини з новою державою, вирішувати складне завдання збереження своєї стратегічної присутності на Корейському півострові, виступати гарантом безпеки для Японії, вибудовувати нові механізми забезпечення своїх інтересів в АТР у цілому.

По-четверте, об'єднання Кореї та виведення американських військ з території нової держави створює для США проблеми з формування нового стратегічного партнерства з «несоюзними» державами, а саме – КНР, Індонезією, Сінгапуром, Малайзією та В'єтнамом. США будуть прагнути підтримувати діалог з цими країнами на постійній основі,

домагаючись від них підтримки своєї регіональної політики після створення у регіоні нового сильного «гравця» в особі об'єднаної Кореї. Стримуючи потенційних суперників США у Східній Азії, і насамперед РФ, Вашингтон буде у числі першочергових завдань прагнути реалізувати політику збереження своєї військової присутності у регіоні, компенсувати у певній мірі «стратегічне випадання» об'єднаної Кореї із зони впливу США в АТР.

По-п'яте, Сполученим Штатам, у разі об'єднання Кореї, доведеться нейтралізувати сильні антиамериканські настрої у корейському суспільстві й у колах політичної еліти як на Півночі, так і на Півдні країни та домагатися згоди корейського народу на збереження військової присутності США на Корейському півострові на основі Договору безпеки 1954 р.

Антиамериканські настрої навіть серед південнокорейської громадськості не тільки послаблюють союзницькі відносини між США та Сеулом, але серйозно ускладнюють військову присутність США на півострові у разі підписання мирного договору між двома корейськими державами. Саме про це з великою стурбованістю говорив у своєму виступі перед сенатським комітетом з озброєнь міністр оборони США Рамсфелд 13 лютого 2003 р. Такого роду побоювання американських політиків означають, що США заздалегідь готуються до часткового виведення своїх військ з Південної Кореї після аналізу конкретних подій, спрямованих на примирення обох держав.

Особливу увагу американській владі доведеться направляти на пропаганду своєї нової політики на Корейському півострові. США задіють наявні у них можливості у ЗМІ Кореї для кампаній, що роз'яснюють необхідність американської військової присутності на території нової об'єднаної держави, акцентуючи увагу на вигодах такої присутності для безпеки Кореї, а також для підтримки стабільності у регіоні. Нова ситуація вимагатиме більш широкого обміну між депутатами американського Конгресу та Національної асамблеї Кореї і прямих контактів між президентами США та Кореї.

Сценарії формування майбутніх відносин США з новою Кореєю включають у себе такі основні напрямки.

По-перше, це підтвердження американських зобов'язань за американо-південнокорейському Договору безпеки 1954 р., а також розширення кола взаємних зобов'язань з метою підтримки регіонального миру та стабільності. Пролонгований новий Договір безпеки з Кореєю буде рівноправним для сторін, передбачаючи постійні та довірчі консультації з питань регіональної безпеки, координацію дій учасників Договору з іншими союзниками США у Східній Азії. Новий американсько-корейський договір безпеки буде спрямований на запобігання спроб з боку інших регіональних «гравців», і насамперед Росії, порушити статус-

кво, проте він не буде спрямований проти будь-якої третьої сторони.

США будуть прагнути зберегти свою військову присутність на Корейському півострові як символ і гарантію виконання своїх зобов'язань за Договором безпеки не тільки у відношенні Кореї, а й у відношенні іншого свого стратегічного союзника – Японії. США будуть проводити гнучку політику у питаннях своєї військової присутності на півострові після об'єднання Кореї, але у всіх випадках будуть жорстко вимагати у нового керівництва Кореї зберігати зобов'язання щодо розміщення американського військового персоналу у майбутньому.

США повинні будуть зберігати ядерну парасольку над об'єднаною Кореєю, так само як і над Японією, з тим, щоб запобігти гонку ядерних озброєнь у рамках дотримання Договору про нерозповсюдження ЗМЗ усіма провідними «гравцями» Східної Азії. Американський ядерний щит, розгорнутий над Південною Кореєю та Японією, вважався протягом усієї другої половини XX ст. надійним елементом забезпечення безпеки союзників США. Влада Південної Кореї не виробляла, не складала та не розміщувала на своїй території ядерну зброю, що було гарантією її нерозповсюдження та перешкоджало гонці озброєнь у регіоні. Об'єднана Корея також повинна буде відмовитися від виробництва ядерної зброї при збереженні американського ядерного щита.

Влада США буде прагнути підштовхнути політичне керівництво нової Кореї до вирішення приєднатися до американської системи ПРО ТВД у Східній Азії. Можна припустити, що перед Вашингтоном постане завдання сприяти створенню на території Корейського півострова процвітаючої, стабільної та демократичної держави, де буде сформовано відповідальний уряд, дружній США.

Американські політики, мабуть, усвідомлюють, що після об'єднання Кореї у націоналістичних колах нової держави можуть спалахнути серйозні антияпонські та, навіть, антиамериканські настрої, здатні серйозно ускладнити для Вашингтона координацію стратегічних зв'язків у трикутнику Корея – Японія – США.

Важливим політичним завданням США відносно об'єднаної Кореї стане робота по зміцненню зв'язків політичних еліт і громадськості Японії та Кореї, бо Вашингтон, як і раніше, розглядає японсько-корейські зв'язки в якості найважливішого чинника, що забезпечує стратегічний контроль за регіоном.

Тому після об'єднання Кореї найважливішою політичною та стратегічною задачею США стане активна участь у формуванні нових дружніх відносин між Японією та Кореєю. Для США далеко не байдуже, який резонанс отримає факт об'єднання Кореї в японському суспільстві. Будь-які поступки США у Південній Кореї, наприклад у питаннях оплати витрат по перебуванню американських військ, внесення поправок у

союзницькі договірні зобов'язання – все це завжди болісно сприймалося у Токіо. Більше того, влада США може зіткнутися з проблемами, коли виведення американських військ з об'єднаної Кореї породить у японської влади побоювання залишитися у регіоні без ядерної парасольки США, один на один з півтора мільярдом ядерним Китаєм.

Оцінюючи можливу реакцію провідних регіональних «гравців» на політику США на Корейському півострові та їх роль у процесі об'єднання, необхідно враховувати, що Корея історично служила зручним геополітичним простором для регіональних держав як перехрестя доріг до Китаю, Японії та Росії на Далекому Сході. Тому кожен з провідних «гравців» розуміє стратегічну значимість Кореї саме під кутом зору її близькості до своїх кордонів.

Американська влада віддає собі звіт у тому, що Корейський півострів розташований у «проблемному районі» з високим рівнем прихованої конфліктності у силу сформованих відносин недовіри провідних країн одна до одної, взаємних територіальних домагань, прикордонних суперечок і невизначеності щодо майбутньої траєкторії інтересів провідних «гравців» регіону і, насамперед, Китаю, Японії та Кореї. У цьому великому регіоні немає ефективних інститутів, здатних гарантувати колективну безпеку всім зацікавленим «гравцям».

У свою чергу, ці провідні регіональні «гравці», а саме Китай, Японія та Росія, будучи зацікавлені у стратегічній стабільності у Східній Азії, збережуть високу чутливість до того, з яким силовим потенціалом вийде на регіональну арену нова Корея й як Сполучені Штати зможуть враховувати її геополітичні та стратегічні інтереси. Крім того, всі регіональні держави зацікавлені у без'ядерному статусі нової Кореї й у нерозповсюдженні ядерної зброї на Корейському півострові.

Однак якою мірою всі ці питання будуть відповідати глобальним і регіональним інтересам США й як узгоджуються з цим інтереси регіональних держав, залишається поки неясним. Японія, наприклад, зацікавлена у збереженні американсько-південнокорейського союзу й американської військової присутності на півдні півострова.

З іншого боку, ставлення РФ та КНР до військового союзу нової Кореї із США, навпаки, швидше за все, буде негативним. Ці країни виразно хочуть бачити нову Корею незалежним і самостійним від США «гравцем» у Східній Азії. Особливо дана позиція сьогодні простежується у Китаю. Ці країни побоюються, що США, як традиційний союзник Південної Кореї, буде використовувати свій вплив також і на нову державу для зміцнення американських стратегічних і політичних позицій у Східній Азії. Зникнення КНДР як союзника Китаю представляє США можливість безперешкодно розміщувати свої військові бази безпосередньо поблизу КНР. Втім Пекін сподівається, що об'єднання Кореї все-таки послабить

американський вплив у регіоні.

Позиція РФ з питання американсько-корейського союзу та військової присутності США на Корейському півострові багато у чому буде залежати від характеру двосторонніх відносин Москви з Вашингтоном і Пекіном. Особливо враховуючи події упродовж 2013-2015 рр. (загострення ситуації в Україні), де РФ, виступивши агресором проти України, яку підтримали США, сприяла погіршенню відносин РФ-США.

У процесі формування політики щодо нової Кореї американська влада не зможе не враховувати проблеми перехідного етапу у розвитку об'єднаної держави. У першу чергу це стосується участі та допомоги США в економічному будівництві нової Кореї. Сеул буде відчувати чимало труднощів у створенні стабільної, демократичної держави з ринковою економікою, аналогічної тій, яка існує сьогодні у Південній Кореї. Влада у Сеулі, швидше за все, захоче нав'язати Пхеньяну суворий контроль і повністю взяти управління перехідною економікою у свої руки, з чим буде складно беззастережно погодитися північнокорейському керівництву.

Найсерйознішим викликом для нового уряду об'єднаної Кореї стане питання про те, як збалансувати політику внутрішньої стабільності, виконання міжнародних зобов'язань, а також відкрити трансформацію інститутів соціалістичної КНДР у ринкові інститути Південної Кореї, не порушуючи при цьому внутрішньополітичної стабільності. Очевидно, що Сполучені Штати, зі свого боку, повинні будуть активно втручатися у ці процеси та при цьому вони не будуть на боці Пхеньяна.

Об'єктом пильної уваги Вашингтона, поза сумнівом, буде зовнішньополітична орієнтація нової Кореї. Сеул опиниться перед фактом необхідності перегляду своєї зовнішньої політики та стратегії безпеки.

США у своїх відносинах з новою Кореєю будуть враховувати також і той факт, що процес об'єднання може призвести до сильного спалаху корейського націоналізму по мірі того, як єдина держава буде ставати все сильніше, а її міжнародний статус буде підвищуватися. Для США це означає, що швидше за все нова Корея шукатиме більшої рівності у партнерстві з ними. Нова Корея буде зацікавлена не у демонстрації зближення ні з США, ні з Китаєм, а, навпаки, у формуванні стабільних добросусідських відносин зі своїми традиційними союзниками та великими державами Східної Азії. Однак зближення з якою-небудь регіональною наддержавою – Китаєм чи Росією – буде контрпродуктивно для національних інтересів об'єднаної Кореї. Можливо США постараються не втягувати нову державу у конфронтацію між США та Китаєм з питання Тайваню. Головне для американських інтересів полягає у тому, щоб нова Корея залишалася лояльною державою та не перешкоджала б посиленню впливу США у Східній Азії та у західній частині Тихого океану.

Слід зазначити, що американські аналітики розділилися у своїх оцінках термінів об'єднання: одні вважають, що це справа найближчого майбутнього, інші виходять з того, що на це можуть піти десятиліття. Разом з тим від більш точного визначення термінів об'єднання залежать дії США у питанні розміщення американських військ на території Південної Кореї. Наприклад, тисячі американських військовослужбовців сьогодні дислоковані як у самому Сеулі, так і в його передмістях, що, безумовно, є пережитком «холодної війни». Американські кореезнавці рекомендують владі заздалегідь підготуватися до передислокації своїх частин або до їх перегрупування з таким розрахунком, щоб лише невелика частина залишалася на території Південної Кореї, а частина була б переведена на північ країни до кордонів з Китаєм.

Крім того, США хотіли б збільшити частку військових витрат у бюджеті нової Кореї. Колишній заступник міністра оборони США Пол Вулфовіц дав чітко зрозуміти у ході свого візиту до Сеула у червні 2003 р., що Південна Корея витрачає занадто мало на свою оборону – всього 2,7% ВВП і таке становище необхідно змінювати. Заклики американського політикуму сильно вплинули на керівництво Південної Кореї, яка зобов'язалася збільшити розміри військового бюджету до 3,5% ВВП у найближчі роки. Подібне оперативне реагування свідчить про те, що Сеул сам готується до різних сценаріїв поведінки США у питаннях забезпечення безпеки Південної Кореї.

Нові американські ініціативи з мирного об'єднання Кореї озвучуються Вашингтоном в умовах розширення міжкорейського діалогу, нових підходів керівництва КНДР до вирішення ядерної проблеми, а також безперервного тиску з боку Вашингтона зі «зміни режиму» у Пхеньяні. Якщо США дійсно мають намір змінити режим правління у Північній Кореї без ризику розв'язання війни на Корейському півострові, Вашингтон мав би виключити будь-який натяк на військове чи дипломатичне протистояння з Пхеньяном, метою якого є насильницьке повалення північнокорейської влади.

У політичних колах США розглядаються кілька варіантів поведінки на корейському напрямку. США можуть наполягати на заморожуванні ситуації статус-кво на Корейському півострові, але вони також можуть виступити на підтримку концепції поглинання Південною Кореєю Півночі. США можуть вивести свої війська з території Південної Кореї в обмін на поступки з боку КНДР у питаннях ядерної та ракетної програм.

Однак розглядаються й інші варіанти реагування США на процес об'єднання Кореї. Частина фахівців не виключає того, що Вашингтон повинен активно втрутитися у процес об'єднання з метою його прискорення. Правда, влада КНДР побоюється силового вирішення американськими «яструбами» проблеми возз'єднання. Очевидно, що

наслідки такого варіанту можуть бути самими драматичними для стабільності ситуації у всій Східній Азії.

США зацікавлені очолити об'єднання Кореї, прагнучи відігравати домінуючу роль у новому світопорядку. Це не означає, що Вашингтон буде підштовхувати Південну Корею до об'єднання з Північчю на умовах, які будуть контрпродуктивними для Сеула. Однак політика США у цьому питанні буде більш гнучкою та більш зацікавленою, ніж вона була всі попередні роки щодо КНДР і Південної Кореї.

Американські фахівці уважно стежать за висновками південнокорейських вчених з проблем об'єднання. Як відомо, у Південній Кореї створено Міністерство з об'єднання Кореї. Важливу роль у розробці політичних рішень у цій галузі відіграють також Корейський інститут з національного возз'єднання, Інститут міжнародних відносин і національної безпеки, Корейський інститут оборонних досліджень, а також наукові центри в університетах, які розробляють різні варіанти об'єднання Кореї. Американські фахівці виявляють інтерес до такого роду досліджень, так як практична потреба у них для самих США залишається досить високою.

У той же час, одним з головних зовнішньополітичних пріоритетів США у питанні об'єднання Кореї є завдання обмеження впливу Росії у цьому стратегічно важливому регіоні. Реальність же така, що РФ може стати одним з ключових «гравців» на економічному просторі Корейського півострова у разі об'єднання двох корейських держав, оскільки останні об'єктивно зацікавлені у залученні РФ до участі в енергетичних і транспортних мегапроектах на Корейському півострові.

Запам'ятайте ці дати

січень 1950 р. – держсекретар США Д. Ачесон включав Східну Азію до сфери особливої уваги та відповідальності Сполучених Штатів Америки

березень 1954 р. – підписання американо-південнокорейського договору безпеки

1972 р. – підписання Спільного комюніке (Шанхайське комюніке) між США та КНР

2010 р. – нова Стратегія національної безпеки Білого дому

січень 2012 р. – прийнята Стратегія національної оборони США, де була проголошена нова позиція Вашингтона щодо Пекіна, де вперше Китай названо потенційним супротивником

Питання для самоконтролю:

1. Чому, на Вашу думку, саме після закінчення Другої світової війни США активно зацікавилися країнами Азійсько-Тихоокеанського району?
2. Після яких подій США проголосили нову політику щодо АТР?

3. Який напрям зовнішньої політики Америки щодо АТР став основоположним у 70-х рр. XX ст.?

4. Яка азійська країна у 90-х рр. XX ст. була найважливішим противником поширення американської політики «глобального лідерства» в АТР? І чому?

5. Що стало висхідною точкою налагодження американсько-китайських дипломатичних відносин?

6. Аналізуючи американсько-китайські відносини упродовж з 70-х рр. XX ст. – XXI ст., охарактеризуйте їх динаміку та поясніть основні причини, які впливають на їх розвиток?

7. Чому у новій Стратегії національної оборони США, переглянутої у січні 2012 р., вперше Китай названо потенційним супротивником?

8. Якої політики щодо КНР, на Вашу думку, мають дотримуватися США аби Китай у XXI ст. не перетворився для них «ворогом»?

9. Як можливе об'єднання Північної та Південної Кореї, може вплинути на зовнішньополітичні пріоритети США в АТР на сучасному етапі? І чому?

10. Назвіть основні причини чому США, які упродовж кінця XX – поч. XXI ст. активно сприяють вирішенню корейського питання, насправді не досить зацікавлені у цьому?

Ключові поняття

Конкуперация – це взаємовідносини між країнами, які не відносяться ні до «стримування», ні до «залучення», а є результатом їх синтезу. Цей термін ввів американський бізнесмен Р. Нурда, згідно з принципами якого кампанії, які, як правило, конкурують одна з одною, будуть також співпрацювати.

Месіанська політика – політика однієї країни по відношенню до іншої, яка покликана кардинально змінити, навіть врятувати державу, націю перед загальною кризою.

Регіоналізм – врахування національних, економічних та інших особливостей, притаманних певному регіону тієї чи іншої країни; політика, спрямована на об'єднання групи держав певного регіону, залежних одна від одної в економічному, політичному та воєнному аспектах.

«Ресурсний меркантилізм» – переважання ресурсних інтересів країни над усіма іншими.

Стратегія «конгейджмент» – стратегія стримування та залучення. Основними функціями цієї стратегії є не допустити тій чи іншій країні стати ворогом, а також зашкодити можливості тій чи іншій державі кинути виклик інтересам іншої держави у стратегічному для неї регіоні.

«Хеджсована» політика – політика країни, яка спрямована на

зменшення ризику у відносинах з іншим суб'єктом міжнародних відносин, шляхом укладання протилежної угоди.

Література

Основна:

1. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки: навч. посібник / А.М. Козицький. – Львів: Афіша, 2003. – 430 с.
2. Крупянко М.И., Арешидзе Л.Г. США и Восточная Азия. Борьба за «новый порядок» / М.И. Крупянко, Л.Г. Арешидзе. – М.: Междунар. отношения, 2010. – 448 с.
3. США і світ XXI століття: монографія / Ю.М. Пахомов, І.М. Коваль, С.О. Шергін та ін. – К.: Центр вільної преси, 2013. – 620 с.
4. Худолій А.О. Америка в постбіполярному світі: інерція політичних стереотипів: монографія / Анатолій Олексійович Худолій. – Острог: Острозька академія, 2010. – 128 с.
5. Шевчук О.В. Китай у зовнішньополітичній стратегії США (1990-ті – 2000-ні рр.) / Олександр Володимирович Шевчук // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Т. 131. – Вип. 118: політичні науки. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені П. Могили, 2010. – С. 157-162.
6. Шевчук О.В. Зовнішня політика країн Азії (1945-2000 рр.) / О.В. Шевчук, І.С. Погорелова, Л.А. Вовчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – 304 с.

Додаткова:

1. Китай запевнив США, що не прагне до провідного статусу у світі [Електронний ресурс] // Корреспондент.net: офіційна сторінка. – 12.06.2014. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/world/3377300-kytai-zapevnyv-ssha-scho-ne-prahne-do-providnoho-statusu-u-sviti>
2. Наринский М.М. История международных отношений. 1945-1975: учебное пособие / М.М. Наринский. – М.: РОССПЭН, 2004 – 264 с.
3. Стецюк К.С. Стратегія США щодо Китаю: сучасність та перспективи / К.С. Стецюк // Збірник матеріалів другої інтернет-конференції: «Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу» (16 березня 2012 р.). – Маріуполь, 2012. – С. 223-227.
4. Родригес А.М. История стран Азии и Африки в новейшее время: учебник для вузов / А.М. Родригес. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 504 с.

1.3. Зовнішня політика Японії в АТР

План:

1. Зовнішня політика Японії 50-60-х рр. XX ст.
2. Активізація зовнішньополітичної діяльності Японії у 1970-80-х рр.
3. Зовнішньополітична стратегія Японії у геополітичних реаліях кін. XX – початку XXI ст.

1. Зовнішня політика Японії 50-60-х рр. XX ст.

Після розгрому японського милітаризму державами антифашистської коаліції у Другій світовій війні, Сполучені Штати Америки, спираючись на домінуючу військову й економічну могутність, перетворилися у головний чинник впливу на розвиток зовнішньополітичної діяльності Японії, особливо у період американської окупації країни (1945-1952 рр.). Під безпосереднім керівництвом американської військової адміністрації була проведена низка реформ, спрямованих на демілітаризацію та демократизацію державних і суспільних інститутів в Японії.

США зіграли ключову роль у повоєнній «реабілітації» Японії, у результаті якої, 8 вересня 1951 р., країна уклала мирні договори з 48 країнами – колишніми військовими супротивниками, окрім СРСР і країн комуністичного блоку. А також цього ж дня підписала Пакт безпеки із США, згідно з яким країна підпадала під захист США. Відповідно до Адміністративної угоди від 28 лютого 1952 р., США отримали право розташовувати збройні сили на території Японії та навколо неї, якщо це буде необхідно для забезпечення миру та безпеки на Далекому Сході. На території Японії була створена мережа військово-морських і військово-повітряних баз США. Американські збройні сили отримали у постійне та тимчасове користування понад 600 військових об'єктів. Таким чином, Японія була включена до сфери впливу США, які істотно посилили свій вплив в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

У новій міжнародній обстановці Вашингтон взяв курс на поступове відновлення японської промислової потужності, на перетворення Японії у потенційного союзника США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Магістральний напрям післявоєнної політики національної безпеки Японії, що передбачав прискорений економічний розвиток, різке обмеження військових витрат і тісний союз із США увійшов в історію під назвою «Доктрина Йосіди» (за ім'ям Прем'єр-міністра Японії та голови Ліберальної партії у 1946-1954 рр.).

«Доктрина Йосіди» залишалася в основі зовнішньополітичної діяльності кабінетів І. Хатоями (1954-1956 рр.), Т. Ісібасі (1956-1957 рр.), Н. Кісі (1957-1960 рр.), Х. Ікеда (1960-1964 рр.) та Е. Сато (1964-1972 рр.). За цей час Японії вдалося досягти суттєвого економічного прогресу (у 1968 р. країна зайняла 2-е місце у капіталістичному світі за обсягом промислового виробництва); переукласти у 1960 р. договір безпеки із США на більш рівноправній основі; відновити відносини з СРСР та європейськими соціалістичними країнами. Так, у 1956 р. між Японією та СРСР була підписана Спільна японсько-радянська декларація, яка передбачала: припинення стану війни, відновлення миру та добросусідських дружніх відносин; відновлення дипломатичних і консульських відносин між країнами та Протокол про розвиток торгівлі і взаємне надання режиму найбільшого сприяння нації й ін.

Російський дослідник І. Латишев вказує на наступні причини, що спонукали японську сторону стати на такий шлях: давня зацікавленість рибопромислових компаній Японії в одержанні під свій контроль морських вод, які омивають південні Курильські острови, багаті рибними ресурсами й іншими морепродуктами; спроба японської дипломатії повернути південні Курили під свій контроль набувала виняткової стратегічної важливості Курильських островів: той, хто володіє островами, тримає фактично у своїх руках ключі від воріт, що ведуть із Тихого океану в Охотське море; висувуючи територіальні вимоги до СРСР, японські урядові кола розраховували тим самим відродити згасті після військового розгрому та капітуляції Японії націоналістичні настрої у широких колах японського населення та використати націоналістичні реваншистські гасла для зімкнення цих шарів під своїм ідеологічним контролем; прагнення правлячих кіл Японії догодити США.

У лютому 1957 р. Японія нормалізувала відносини з Польщею та Чехословаччиною, а згодом з Угорщиною, Болгарією та Румунією.

У 50-х рр. XX ст. Японії вдалося розвинути відносини з азійськими країнами, а саме: 9 червня 1952 р. була укладена мирна угода Японії з Індією; у листопаді 1954 р. – мирний договір і двосторонній договір про репарації й економічне співробітництво з Бірмою; у 1956 р. – репараційні договори з Філіппінами й Індонезією.

Окрім цього, Японія набула членство у провідних міжнародних організаціях. У 1952 р. вона стала членом Міжнародного валютного фонду та Всесвітнього банку. Після тривалих переговорів у вересні 1955 р. Японія стала членом Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. А 18 грудня 1956 р., за підтримки СРСР, Японія стала членом ООН.

На початку 1960-х рр. японська сторона здійснила заходи щодо

розширення торгових зв'язків з КНР, відновлених у 1959 р. після річної перерви спричиненої «нагасакським інцидентом»¹. Прем'єр-міністр Японії Х. Ікеда проголосив по відношенню до КНР принцип «відокремлення політики від економіки». У 1962 р. у Пекіні відбулися китайсько-японські переговори, на яких була досягнута домовленість з розширення торгівлі між двома країнами та з поступової нормалізації китайсько-японських відносин. Результатом переговорів стало підписання угоди про розвиток двосторонньої торгівлі на довгостроковій основі, яка отримала назву «угода Ляо – Такасаки» (за іменами керівників делегацій).

Істотне значення для розвитку відносин Японії з СРСР мав обмін офіційними візитами міністрів закордонних справ обох країн. У січні 1966 р. міністр закордонних справ Японії Е. Сіна відвідав СРСР. Результатом візиту було підписання п'ятирічної угоди про товарообіг і платежі на 1966-1970-і рр. У відповідності з другою угодою з квітня 1967 р. встановлювалося пряме повітряне сполучення між Москвою та Токіо.

У липні 1966 р. міністр закордонних справ СРСР А. Громико перебував з візитом в Японії. Це був перший візит міністра закордонних справ СРСР до Японії за всю історію відносин між двома країнами. У результаті візиту була укладена Консульська конвенція, у відповідності до якої у 1967 р. були відкриті генеральні консульства: СРСР – у м. Саппоро та Японії – у м. Находка.

У період перебування Е. Сато на посаді прем'єр-міністра були нормалізовані відносини Японії з Південною Кореєю (1965 р.), Тайванем, створена за активної участі Японії Азійсько-Тихоокеанська рада (1966 р.). Разом з тим за цей період відбувся істотний розвиток радянсько-японських відносин.

2. Активізація зовнішньополітичної діяльності Японії у 1970-80-х рр.

На початку 1970-х рр. доктрина Йосіди трансформується у класичну доктрину національних інтересів, яка складалася з: внутрішньосоціального (суспільна безпека), військового (національна безпека) та зовнішньополітичного (мир і стабільність в усьому світі) компонентів. Цієї доктрини дотримувались уряди Е. Сато (1970-1972), К. Танаки (1972-1974), Т. Мікі (1974-1976) і Т. Фукуда (1976-1978).

За цей період Японія досягла значного економічного розвитку, який в

¹ «Нагасакський інцидент», або «Інцидент з прапором у Нагасакі» 1958 р. – у травні 1958 р. у місті Нагасакі молодіжне націоналістичне угрупування спустило китайський прапор, розташований над магазином китайських товарів. Японський уряд відмовився робити які-небудь дії. У відповідь ображений китайський уряд розірвав всі економічні та культурні відносини з японськими сусідами, аргументуючи це тим, що Японія не визнає Китайську Народну Республіку як націю. Більше 4 років після цього інциденту між КНР та Японією майже не було ніяких ділових відносин.

історії країни називали «золотим віком» або «японським економічним дивом». Зміцнення економічних позицій Японії внесло відповідні корективи в її відносини із США. 17 червня 1971 р. було досягнуто згоди США повернути Японії у 1972 р. адміністративні права на острови Рюкю (Окінава), які після закінчення Другої світової війни знаходились під американським управлінням. Церемонія повернення Окінави була проведена 25 травня 1972 р. з надзвичайною урочистістю. Окінава повністю переходила під японське управління та ставала 47-ю префектурою, але США зберігали за собою право використання військових баз, які там розташовувались.

Відносно СРСР і КНР проводилася політика «дипломатії рівних відстаней».

У 1972 р. Японія встановила дипломатичні відносини з КНР. Японія визнала уряд КНР єдиним законним урядом Китаю, і заявила, що «цілком і повністю» поважає його позицію, яка полягає у визнанні Тайваню невід'ємною частиною території КНР. Одночасно з підписанням спільної заяви міністр закордонних справ Японії заявив, що у зв'язку зі встановленням дипломатичних відносин Японії з КНР японсько-тайванський Договір про мир і дружбу «втратив сенс свого існування і тому припиняє діяти». Разом з тим, відносин з Тайванем Японія зберегла на неурядовому рівні. І в Японії, і на Тайвані були створені відповідні офіційні неурядові організації, яким було доручено займатися питаннями розвитку двосторонніх відносин на «приватній» основі.

Упродовж 1971-1972 рр. Японія значну увагу приділила розвитку відносин з СРСР, особливо у сфері торгово-економічних відносин. У вересні 1971 р. СРСР та Японія підписали другу п'ятирічну угоду на 1971-1975 рр., яка передбачала подвоєння товарообігу у порівнянні з попереднім п'ятирічним періодом. Так, у 1972 р. двосторонній товарообіг між країнами досяг 816 млн. крб. (у 1957 р. коли був укладений торговий договір – 15,4 млн. крб.).

Істотним внеском у розвиток японсько-радянських відносин став візит міністра закордонних справ А. Громико до Японії у січні 1972 р. Міністри закордонних справ обох країн висловились за необхідність започаткування у 1972 р. переговорів щодо підписання мирного договору. Обмін думками з цього приводу був продовжений у Москві у жовтні 1972 р. під час візиту міністра закордонних справ Японії М. Охіра.

Продовженням двостороннього діалогу став візит Прем'єр-міністра Японії К. Танаки до СРСР у жовтні 1973 р., результатом якого стала спільна радянсько-японської заява, яка підкреслювала рішучість обох сторін щодо подальшого розвитку багатограних двосторонніх відносин, урегулювання питань, які залишилися з часів Другої світової війни, укладення мирного договору. Окрім цього, були підписані угоди про

науково-технічне співробітництво та про обмін вченими й аспірантами, друкованими виданнями та розповсюдження інформаційних матеріалів.

У 1976 р. Японія та СРСР підписали новий пакет економічних контрактів, а вже у травні 1977 р. була укладена нова п'ятирічна торгова угода на 1976-1980 рр., яка передбачала збільшення товарообігу приблизно у 1,5 рази.

Окрім цього, у листопаді 1977 р. між Державним комітетом з атомної енергії СРСР та Атомним форумом Японії була підписана угода про співробітництво у сфері використання ядерної енергії у мирних цілях. Проте, не дивлячись на таку активну радянсько-японську економічну співпрацю, у січні 1978 р. під час візиту до СРСР, коли новопризначеному міністру закордонних справ Японії С. Сонода був переданий радянський проект договору про добросусідство та дружбу, то японська сторона фактично відмовилась його обговорювати.

У першій половині 1970-х рр. зовнішньополітична стратегія Японії була зорієнтована на утвердження країни у статусі визначального економічного центру регіонального та глобального масштабів. Тому у 1974 р. Прем'єр-міністр К. Танака відвідав 12 країн Південно-Східної Азії: Філіппіни, Сінгапур, Малайзію, Індонезію, Мексику, Бразилію, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, Бірму. Проте, візит керівника японського уряду до цих країн не увінчався успіхом, оскільки викликав акції протесту місцевого населення (особливо у Таїланді й Індонезії) незадоволеного засиллям японських монополій в економіці їх країн. Також, у листопаді 1974 р. Міністр закордонних справ Японії Т. Кімура уперше відвідав країни так званої «Чорної Африки»: Гану, Нігерію, Заір, Танзанію та Єгипет. Але і там японська політика зазнала критики внаслідок порушення встановлених Радою Безпеки ООН санкцій на торгівлю з ПАР.

З приходом до влади в Японії уряду Т. Міккі, країна, проводячи зовнішньополітичну діяльність і надалі орієнтувалася на зміцнення союзницьких відносин із США. Проте за прем'єр-міністерства в Японії Т. Фукуди, одним з визначальних напрямків зовнішньополітичної діяльності країни став усесторонній розвиток відносин з країнами членами АСЕАН – Філіппінами, Таїландом, Малайзією, Сінгапуром та Індонезією. Так, у серпні 1978 р. Т. Фукуда здійснив візит до країн АСЕАН і Бірми. У своїх виступах у Куала-Лумпурі на нараді керівників Японії та країн АСЕАН з питань розвитку економічних і політичних зв'язків та у Манілі, він задекларував три принципи зовнішньої політики Японії щодо країн Азії, які отримали назву «Доктрина Фукуда» або «Манільська доктрина». Перший проголошував, що Японія не прагнути стати потужною військовою державою та рішуче відстоюватиме мир і процвітання у Південно-Східній Азії. Згідно другого принципу, Японія

зміцнюватиме відносини взаємної довіри між нею та країнами Південно-Східній Азії у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах. Третій принцип передбачав розвиток співробітництва з країнами АСЕАН, одночасно зміцнюючи відносини з усіма країнами Індокитаю в інтересах миру та безпеки в Азії.

Проголошення Прем'єр-міністром Японії Т. Фукудою нової зовнішньополітичної доктрини мало на меті досягнення домінуючого положення у субрегіоні АСЕАН, але у довгостроковій перспективі.

Окрім цього, 12 серпня 1978 р. у Пекіні, після майже п'ятирічних переговорів, був підписаний договір про мир і дружбу між КНР та Японією, який засвідчив багатосторонній характер японської дипломатії.

На початку 1980-х рр. в умовах нового загострення відносин по лінії Схід – Захід в Японії вперше була розроблена доктрина «комплексного забезпечення національної безпеки» (КЗНБ).

Національна доктрина Японії у межах КЗНБ ґрунтувалася на принципах глобальності та неподільності безпеки вільного світу перед лицем радянської загрози. Ця доктрина застосовувалась фактично весь період 80-х рр. XX ст. На перше місце була поставлена політична безпека, яка ґрунтувалася на концепції «тристоронності» та формування великого трикутника «США – Японія – Європа», який для Азії доповнювався малим трикутником «США – Японія – Китай».

На другому місці була економічна складова, основною метою якої декларувалася необхідність розв'язання суперечностей Схід – Захід і Північ – Південь. На практиці це означало, що Японія прагнути до поліпшення міжнародної економіки у вигляді зовнішньої допомоги, перерозподілу боргів і внеску до міжнародних інститутів, орієнтуючись на сприяння американській політиці. Військова складова була поставлена на третє місце та зберігала жорстку орієнтацію на США щодо спільної японсько-американської оборони Японських островів, окрім того запроваджувалась т. зв. 1000-мільна зона оборони.

Доктрина КЗНБ знайшла відображення й у згортанні політичних контактів з СРСР. Був відкладений на невизначений термін офіційний візит до Японії делегації Верховної Ради СРСР, який планувався на січень 1980 р. Були запроваджені економічні санкції щодо СРСР: заборона експорту технологічно складної продукції, обмеження урядового кредитування торгівлі, відмова від розгляду нових проектів довгострокового економічного співробітництва. Призупинено виконання угоди про науково-технічне співробітництво. Японія бойкотувала XXII Олімпійські ігри у Москві влітку 1980 р. Загострилися на початку 1980-х рр. і територіальні проблеми між країнами. Разом з тим можливість втрати перспективного ринку СРСР зумовила підписання Японією влітку 1981 р. чергової п'ятирічної угоди з СРСР про товарообіг і платежі на 1981-1985 рр.

Отже, якщо за уряду Д. Судзукі відбулася політизація доктрини КЗНБ, то з приходом до влади нового кабінету міністрів восени 1982 р. на чолі з Я. Накасонє був зроблений акцент на її військово-політичних аспектах і нарощуванні військового потенціалу Японії за рахунок активної співпраці із США. Так, у 1983 р. Я. Накасонє здійснив візит до США, під час якого підтвердив орієнтацію Японії на їх військово-політичний союз. У результаті, вже у листопаді 1983 р. була підписана японсько-американська угода, яка встановлювала процедуру передання США японської технології виробництва приладів, обладнання та матеріалів для військової техніки.

Активними були дії уряду Я. Накасонє і щодо розвитку відносин з КНР. У березні 1984 р. відбувся візит Прем'єр-міністра Японії до Китаю. Протягом переговорів було задекларовано прагнення розвивати дружні відносини на довготривалу перспективу. Також була досягнута домовленість про створення «Японсько-китайського комітету дружби XXI століття» з метою вироблення заходів подальшого поглиблення співробітництва в економічній, науково-технічній і культурній сферах.

Не залишився поза увагою керівництва Японії й асеанівський напрям зовнішньої політики. У травні 1983 р. Я. Накасонє відвідав Філіппіни, Індонезію, Сінгапур, Малайзію, Таїланд і Бруней.

У той же час, японсько-радянські відносини першої половини 1980-х рр. характеризувалися певним дуалізмом. З одного боку активна підтримка Японією зовнішньополітичної стратегії США щодо СРСР призвела до суттєвого скорочення товарообігу між Токіо та Москвою (у 1983 р. скорочення становило більш ніж 20%, а у 1984 р. – ще 4%); а з іншого – ділові кола Японії закликали до розвитку взаємовигідних торгово-економічних відносин з СРСР. Тому, з весни 1984 р. японське керівництво почало виступати за «розвиток діалогу» з СРСР. Були відновлені міжпарламентські зв'язки. У жовтні 1984 р. відбувся візит делегації Верховної Ради СРСР до Японії, а у вересні 1985 р. делегація японського парламенту відвідала Радянський Союз.

У березні 1985 р. у Москві відбулася зустріч Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова з Прем'єр-міністром Японії Я. Накасонє. А у 1986 р. – обмін візитами міністрів закордонних справ обох країн. У січні того ж року країни підписали угоди про товарообіг і платежі на період 1986-1990 рр. і Конвенцію про уникнення подвійного оподаткування. У травні 1986 р. під час візиту міністра закордонних справ Японії С. Абе до Москви була укладена міжурядова угода про культурні зв'язки (набула чинності наприкінці 1987 р.).

Проте загальний стан японсько-радянських відносин, за образним виразом М. Горбачова, нагадував жевріюче вогнище, яке не розгоряється, а більше диміло. Ситуація не покращилась і після візиту М. Горбачова до Японії у квітні 1991 р.

3. Зовнішньополітична стратегія Японії у геополітичних реаліях кін. XX – початку XXI ст.

Розпад СРСР і припинення «холодної війни» перетворили Японію в один з найпотужніших «полюсів сили» регіону, що, зрозуміло, підштовхнуло її на ведення більш активної політики щодо своїх сусідів і стратегічних партнерів.

Аналізуючи зовнішньополітичну діяльність урядів Японії періоду 1990-х рр., варто зазначити, що в її основі стояла т.зв. «доктрина Кайфу», заснована на американській доктрині нового світового порядку Дж. Буша-старшого. На відміну від попередніх воєнних доктрин Японії акцент у концепції Т. Кайфу робився на забезпеченні миру та безпеки в АТР; повазі свободи та демократії; забезпеченні безпеки та процвітання у світі у рамках відкритої ринкової економіки; захисті навколишнього середовища та гуманітарних стандартах; забезпеченні стабільних міжнародних відносин на основі діалогу та співробітництва.

У другій половині 90-х рр. XX ст. концепція Японії була знову переглянута, у результаті чого була прийнята «Доктрина Хасімото», яка порівняно з «Доктриною Кайфу», спрямовувалася на комплексне забезпечення національної безпеки Японії при тісній співпраці із США та європейськими країнами. Основною метою доктрини стала прихована боротьба Японії проти розширення впливу китайського впливу в азійському регіоні за допомогою політичних та економічних методів. Значний вплив на цю доктрину мали Декларація Клінтон-Хасімото з питань безпеки (квітень 1996 р.), в якій сторони підтвердили, що основою їх співробітництва є Договір безпеки та «Основні напрямки співробітництва Японії із США у сфері оборони» (вересень 1997 р.), які регламентували двосторонні зв'язки у військовій сфері. Цим документом розширювався простір дії Договору безпеки 1960 р.: за Японією закріплювалось зобов'язання надавати підтримку США у випадку виникнення загроз у «районах, оточуючих Японію», чіткі географічні кордони яких не визначались. Фактично це положення є стимулюючим щодо підтримки глобальної зовнішньополітичної стратегії США.

У цілому в 90-х рр. XX ст. Японія проводила зважену зовнішню політику, віддаючи перевагу традиційним зв'язкам. Співпрацюючи практично з усіма країнами та виступаючи найбільшим фінансовим донором гуманітарних програм ООН, Японія з початку 1990-х рр. активізувала здобуття інструментів політичного впливу у світовому масштабі. Починаючи з 1979 р., коли Генеральна асамблея ООН вперше розглянула питання про розширення Ради Безпеки ООН та почався процес реформування ООН і донині, Японія є однією з країн, що лобіюють питання можливості отримання у цій організації постійного членства. Японія 9 разів здобувала статус непостійного члена Ради

Безпеки ООН.

У 1990-ті рр. Японія помітно активізувала свою діяльність й у південній частині Тихого океану, свідченням чого стала поїздка у травні 1993 р. екс-прем'єр-міністра К. Міядзави до Австралії та Нової Зеландії. Японії активізувалася й у відносинах з Індокитаєм, перш за все з Камбоджею та В'єтнамом. У той же час, і надалі залишалися напруженими відносини країни з Північною Кореєю, що, безперечно, значно послаблювало зовнішньополітичні позиції Японії та звужує поле для її дипломатичного маневрування не тільки у Північно-Східній Азії, але і на всьому Азійсько-Тихоокеанському геополітичному просторі. У 1994 році Японія у Білій книзі оборони вперше назвала загрозою для безпеки у регіоні не Росію, а КНДР, зазначивши дестабілізуючим фактором невирішеність корейської проблеми. Особливо гостро стояла проблема можливого поширення зброї масового знищення у Північній Кореї, що було викликано небажанням КНДР співпрацювати з МАГАТЕ, що викликало занепокоєність усієї міжнародної спільноти.

27 грудня 1991 р. уряд Японії визнав Російську Федерацію як правонаступника СРСР. Але на початку 90-х рр. XX ст. відносини між країнами характеризуються як напружені, що пояснювалися невирішеністю питання курільських островів. Найважливішою подією у розвитку відносин між країнами став офіційний візит першого Президента Росії Б.М. Єльцина до Японії 11-13 листопада 1993 р., головним політичним результатом якого стало підписання Токійської декларації та пакета із 16-ти документів, які охоплюють усі аспекти двосторонніх відносин. Токійська декларація констатувала продовження російсько-японського діалогу з питання чотирьох островів. У декларації було зафіксовано намір сторін взаємодіяти у справах розбудови нового міжнародного порядку та повної нормалізації японсько-російських відносин, розширювати політичний діалог, перш за все на вищому рівні, поглиблювати співпрацю у галузі роззброєння, розвивати діалог з проблематики Азійсько-Тихоокеанського регіону.

1-2 листопада 1997 р. у Красноярську відбулася перша в історії відносин Росії та Японії неформальна зустріч керівників двох держав. У Красноярську Президент РФ Б. Єльцин і Прем'єр-міністр Японії Р. Хасімото сформулювали нові принципи російсько-японських відносин: взаємний радіус довіри, взаємна вигода, довготерміновість, тісне економічне співробітництво. Велику увагу приділялося проблемі мирного договору. Керівники обох країн відзначили необхідність розв'язання цього вузла, що затьмарює відносини Росії та Японії.

Під час візиту керівника японського уряду К. Обуті до Москви 13 листопада 1998 р. була підписана Московська декларація про встановлення творчого партнерства між державами.

У цілому ж на японсько-російських політичних відносинах у 1990-х рр. відбивалися періодичні коливання внутрішньополітичного маятника у Росії.

Початок 2000-х рр. ознаменувався новим етапом у концептуальному забезпеченні міждержавного співробітництва Японії з країнами світу. Новою складовою зовнішньополітичного курсу держави було визначено поглиблення взаємовигідного співробітництва із низкою країн Євразії – від держав Північної, Центральної та Східної Європи та Каспійсько-Центрально-Азійського регіону до держав Південно-Східної Азії включно – практично з усіма країнами Євразії. У той же час, серед пріоритетних напрямків зовнішньої політики Японії і надалі залишалися відносини із США та КНР, Республікою Корея та Російською Федерацією.

Модернізація зовнішньополітичної стратегії Японії зумовила позитивну динаміку японсько-російських відносин.

У вересні 2000 р. Президент РФ В. Путін відвідав Японію з офіційним візитом. 9-12 січня 2003 р. відбувся офіційний візит Прем'єр-міністра Японії Дз. Коїдзумі до Росії, за підсумками якого була підписана Спільна заява про прийняття «Плану дій» – масштабного політичного документу, що відображає досягнуті до цього моменту основні позитивні результати роботи з виконання поставленого у 1998 р. завдання розбудови відносин творчого партнерства між Російською Федерацією й Японією. У цьому документі були визначені напрямки докладання подальших зусиль у таких галузях як поглиблення політичного діалогу, переговори з мирного договору, співробітництво на міжнародній арені, торговельно-економічна взаємодія, розвиток зв'язків у правоохоронній та оборонній сферах, поглиблення культурних і гуманітарних обмінів.

Чергова зустріч керівників двох країн відбулася 9 травня 2005 р. у Москві у рамках заходів, присвячених 60-річчю Перемоги.

Позитивними були і зрушення в економічній сфері. Упродовж 2003-2004 рр. обсяг російсько-японського товарообігу зріс більш ніж у два рази та досяг рекордного за історію двосторонніх відносин показника у 8,85 млрд. дол.

У 2004 р. в ході саміту лідерів «вісімки» у Сі-Айленді (США, 8-10 червня), відбулася зустріч лідерів двох держав, де були обговорені питання економічної взаємодії, розширення двосторонньої торгівлі. У ході переговорів японській стороні було передано проект «Довгострокової програми російсько-японського співробітництва у галузі енергетики». Цей документ стосується як постачань енергоресурсів, так і всієї інфраструктури, включаючи трубопровідну. З російського боку було поставлене питання про налагодження більш тісної співпраці у боротьбі проти незаконного видобутку біоресурсів – морського браконьєрства. В. Путін і Дз. Коїдзумі обговорили також питання участі Японії у Програмі глобального партнерства, яка була прийнята у 2002 р. на саміті

«вісімки» у Кананаскісі.

Перспективним напрямком двосторонніх економічних зв'язків стає енергетичне співробітництво, у першу чергу у галузі освоєння нафтогазових ресурсів російського Далекого Сходу та Сибіру. Реальне просування досягнуто у здійсненні проектів «Сахалін-І» й, особливо, «Сахалін-ІІ» на основі УРП¹, в яких активно беруть участь великі японські компанії. Загальний обсяг інвестицій у ці два проекти склав близько 20 млрд. доларів.

Разом з тим, територіальні проблеми між країнами залишалися одним з основних каменів спотикання у двосторонніх відносинах, оскільки без вирішення територіальної проблеми Росія та Японія не можуть підписати мирний договір, який так і не був укладений після закінчення Другої світової війни. У 2009 р. уряд Японії неодноразово підкреслював бажання та важливість вирішення Курильського питання, що досить чітко простежувалося під час зустрічі Прем'єр-міністра Японії Ю. Хатоями та Президента Росії Д. Медведєва у Нью-Йорку під час участі у 64-й сесії Генасамблеї ООН. А 1 квітня 2010 р. уряд Японії затвердив зміни та доповнення до так званого «Основного курсу зі сприяння вирішення проблеми північних територій».

З приходом до влади в Японії Прем'єр-міністра Н. Кану у 2010 р. основоположними векторами зовнішньої політики країни і надалі залишалися відносини з США, Китаєм і Південною Кореєю, а також розвиток економічних і політичних відносин з РФ та вирішення територіальної суперечки між двома країнами. Відповідні напрями зовнішньої політики Японії спостерігалися і за кабінетів Й. Ноді (30 серпня 2011 р. – 26 грудня 2012 р.) та С. Абе (26 грудня 2012 р. – теперішній час).

Відразу ж після свого повернення у прем'єрське крісло Сіндзо Абе оголосив пріоритетом поліпшення відносин з Москвою. Починаючи з 2012 р. і до 2015 р. між країнами відбулося вже п'ять зустрічей. Частота політичних контактів на вищому рівні вже свідчить про важливість російського напрямку для японського прем'єра. Проте конфлікт навколо України мало не поставив хрест на його планах: через тиск партнерів по «сімці» Японія змушена була ввести проти Росії санкції. Втім, Токіо проявив чудеса дипломатичної екілібристики, зумівши і задовольнити

¹ **Угода про розділ продукції (УРП)** з освоєння нафтогазоносного шельфу острова Сахалін. Була підписана 22 червня 1994 р. та набула чинності 15 червня 1996 р. З російського боку учасниками угоди стали уряд РФ й адміністрація Сахалінської області.

За умовами УРП, російською стороною надаються інвесторіві на певний термін і на відшкодувальній основі виняткові права на пошуки, розвідку, видобуток мінеральної сировини на певній ділянці надр і на ведення пов'язаних з цим робіт. Інвестор, у свою чергу, за власний рахунок і на власний ризик зобов'язується забезпечити проведення вказаних робіт.

вимоги лідерів G7, і не погіршити відносини з Москвою.

Таким чином, можна відзначити, що за останні десятиліття Росія та Японія зробили значний прорив у двосторонніх відносинах. Було укладено низку постанов і угод, що стосуються відносин двох сусідніх держав, проведено зустрічі та засідання, спрямовані на зміцнення співпраці між країнами та врегулювання територіального питання.

Запам'ятайте ці дати

1951 р.

8 вересня – Японія підписала Пакт безпеки з США

1952 р.

28 лютого – японсько-американська Адміністративна угода, відповідно якої США отримали право розташовувати збройні сили на території Японії та навколо неї

28 квітня – підписання мирного договору Японії з Тайванем

9 червня – мирна угода Японії з Індією

1952 р. – Японія стала членом Міжнародного валютного фонду та Всесвітнього банку

1954 р.

8 березня – Японія та США підписали Угоду про допомогу в забезпеченні взаємної оборони

Листопад – японсько-бірманський мирний договір і двосторонній договір про репарації і економічне співробітництво

1955 р.

Вересень – Японія стала членом Генеральної угоди з тарифів і торгівлі

1956 р.

1956 р. – репараційні договори Японії з Філіппінами й Індонезією

19 жовтня – Спільна японсько-радянська декларація про припинення стану війни, відновлення миру та добросусідських дружніх відносин

18 грудня – за підтримки СРСР, Японія стала членом ООН

1957 р.

Лютий – Японія нормалізувала відносини з Польщею та Чехословаччиною

1960 р.

19 січня – японсько-американський договір про взаємну співпрацю та

безпеку

27 січня – заява СРСР про відмову щодо розгляду питання про передачу островів Японії

1965 р.

1965 р. – нормалізація японсько-південнокорейських дипломатичних відносин

1966 р.

16 червня – за активної участі Японії створено Азійсько-Тихоокеанська рада

1972 р.

25 травня – США повернули Японії адміністративні права на острови Рюкю (Окінава), які після закінчення Другої світової війни знаходились під американським управлінням

29 вересня – японсько-китайська заява про нормалізацію відносин

1978 р.

12 серпня – у Пекіні був підписаний японсько-китайський договір про мир і дружбу

1983 р.

Листопад – підписана японсько-американська угода, яка встановлювала процедуру передання США японської технології виробництва приладів, обладнання та матеріалів для військової техніки

1993 р.

11-13 листопада – офіційний візит першого Президента Росії Б.М. Єльцина до Японії, у результаті якого між країнами була підписана Токійська декларація

1996 р.

Квітень – Японія та США підписали Декларацію Клінтон-Хасімото з питань безпеки

1997 р.

1-2 листопада – у Красноярську відбулася перша в історії відносин СРСР та Японії неформальна зустріч керівників двох держав

2010 р.

1 квітня – уряд Японії затвердив зміни та доповнення до так званого

«Основного курсу зі сприяння вирішення проблеми північних територій»

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає відмінність між японсько-американським договором безпеки 1951 р. та 1960 р.?
2. Чому Японія погодилася на підписання Спільної декларації з СРСР у жовтні 1956 р.?
3. У чому полягає зміст радянсько-японських територіальних суперечностей у повоєнний період?
4. Який фактор став основоположним у налагодженні японсько-південнокорейських відносин у 60-х рр. XX ст.?
5. Які причини викликали зростання ролі Японії у військово-політичній стратегії США в Азії у 70-ті рр. XX ст.?
6. У чому полягає суть доктрини «Комплексного гарантування національної безпеки»?
7. Яка відмінність між «Доктриною Хасімото» та «Доктриною Кайфу»?
8. У чому, на Вашу думку, полягають основні здобутки та проблеми японсько-російських, японсько-американських та японсько-китайських відносин?
9. Чому Японія активно намагається вирішити територіальне питання з Російською Федерацією на сучасному етапі?
10. Чи може ситуація в Україні вплинути на японсько-російські відносини?

Ключові поняття

Декларація – документ, офіційна заява, де проголошуються основні принципи зовнішньої та внутрішньої політики держави чи програмні положення партій та організацій.

Демілітаризація – роззброєння. У міжнародному праві ліквідація арсеналу, військових укріплень і споруд на окупованій території противника. Демілітаризація може включати в себе як часткову заборону мати військову промисловість, військові бази, так і повну заборону мати збройні сили.

Демократизація – політична реформація, система заходів і законів, направлених на впровадження елементів демократії (народовладдя) у країні, суспільстві.

Дестабілізуючий фактор – це будь-яка дія, що призводить до втрати стабільності у будь-якій системі, – це дія, що призводить до порушення його запланованого функціонування та має деструктивну силу.

Доктрина – вчення, наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний чи політичний принцип (наприклад,

військова доктрина) або нормативна формула.

Економічна доктрина – доктрина, яка сприяє поясненню теорії та здійснення аналізу економічних механізмів, відображає необхідність вибору між сукупностями основоположних принципів, на основі яких може розвиватися пояснювальна теорія.

Військова доктрина – система офіційних поглядів і положень, що встановлює напрямок військового будівництва, підготовки країни та збройних сил до війни, способи та форми її ведення. Військова доктрина виробляється та визначається політичним керівництвом держави. Основні її положення складаються та змінюються у залежності від політики та суспільного устрою, рівня розвитку продуктивних сил, нових наукових досягнень і характеру очікуваної війни.

Концепція – система поглядів, те чи інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум.

Концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю. Очевидно, її можна вважати сурогатною формою теорії. Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знання, у прагненні використовувати його для пояснення, пошуку закономірностей. Проходячи через горнило перевірки фактами, концепція уточнюється як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж. При цьому вона може і не витримати випробування практикою та бути знехтуваною. Особливо часто це відбувається на тих етапах розвитку науки, коли потреба у поясненні об'єктів зумовлює виникнення безлічі концептуальних підходів, які інтегрують знання та дають більш-менш коректні пояснення

Література

Основна:

1. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-і роки): підручник / В.А. Манжол, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та ін. – К.: Либідь, 2003 – 560 с.
2. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки: навч. посібник / А.М. Козицький. – Львів: Афіша, 2003. – 430 с.
3. Пронь С.В. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.): навчальний посібник / Сергій Вікторович Пронь. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – 560 с.
4. Шевчук О.В. Зовнішня політика країн Азії (1945-2000 рр.) / О.В. Шевчук, І.С. Погорєлова, Л.А. Вовчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – 304 с.

Додаткова:

1. Кузнецов Ю.Д. История Японии: учебник для вузов / Ю.Д. Кузнецов, Г.Б. Навлинская, И.М. Сырицын. – М.: Высшая школа, 1988. – 432 с.
2. Наринский М.М. История международных отношений. 1945-1975: учебное

пособие / М.М. Наринский. – М.: РОССПЭН, 2004 – 264 с.

3. Пронь С.В. Японія – США – Росія: співробітництво та суперництво в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки: [монографія] / Сергій Вікторович Пронь. – Миколаїв: Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2008. – 296 с.

4. Резніченко С.В. Японсько-радянський політично-дипломатичний діалог в ході підготовки до укладання «спільної декларації» та позиція США (1955-1956 роки) / С.В. Резніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10241.html>

5. Родригес А.М. История стран Азии и Африки в новейшее время: учебник для вузов / А.М. Родригес. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 504 с.

1.4. КНР у системі міжнародних відносин АТР

План:

1. Утворення КНР та поширення стану холодної війни на політико-географічний простір АТР.
2. Зовнішня політика КНР у 1960-70-х рр.
3. Нові зовнішньополітичні орієнтири стратегії КНР у 1980-90-х рр.
4. Зовнішньополітичні пріоритети КНР на початку ХХІ ст.
5. Китайсько-українські взаємовідносини

1. Утворення КНР та поширення стану холодної війни на політико-географічний простір АТР

Поразка та капітуляція Японії у Другій світовій війні корінним чином змінили ситуацію у Китаї. У відповідності зі взятими на себе зобов'язаннями на Ялтинській конференції, СРСР у квітні 1945 р. денонсував пакт про нейтралітет з Японією, а 8 серпня 1945 р. посол Японії у Радянському Союзі був ознайомлений з заявою щодо приєднання до Потсдамської декларації США, Великої Британії та Китаю й оголошенням війни Японії. 9 серпня 1945 р. радянські війська розпочали військові дії проти 700-тисячної Квантунської армії, яка дислокувалась у Маньчжурії, а також розпочали десантні операції на Сахаліні, Курильських островах і Корейському півострові. 10 серпня до заяви уряду СРСР приєдналась Монгольська Народна Республіка, яка також оголосила війну Японії.

Вітаючи вступ радянських військ до Маньчжурії лідер китайських комуністів Мао Цзедун заявив 13 серпня 1945 р.: «Ми переживаємо дні великих змін у ситуації на Далекому Сході... Вирішальним фактором у капітуляції Японії є вступ у війну Радянського Союзу. Мільйонні сили Червоної Армії рухаються на північний схід Китаю; перед цією потужністю ніщо не встоїть... Органи пропаганди США і Чан Кайші сподівались підрвати вплив Червоної армії двома атомними бомбами. Але цей вплив не підрвати...».

Разом з тим, для радянського керівництва головним була реалізація ялтинських угод трьох великих держав (СРСР, США і Великої Британії) з питань Далекого Сходу. Зважаючи на основні положення досягнутих домовленостей СРСР висловив готовність укласти з гомінданівським урядом Китаю договір про дружбу та союз. Цей договір був підписаний у Москві 14 серпня 1945 р. Договір був укладений терміном на 30 років. Він

передбачав взаємну допомогу та підтримку у війні проти імперіалістичної Японії. Одночасно було підписано декілька угод, які закріплювали права та привілеї СРСР у північно-східному Китаї.

Підписані одночасно з договором угоди передбачали передачу у спільну власність Китайської Республіки та СРСР Китайської Чанчунської залізниці та її спільну експлуатацію на рівних умовах, отримання Радянським Союзом військово-морської бази у Порт-Артурі (Люйшуні) з винятковим правом використання її лише військовими та торговими судами Китаю і СРСР, а також передання СРСР в оренду у порту Дальній (Далянь), оголошеному вільним портом, частини пристаней і складських приміщень. Термін дії цих угод становив 30 років, після чого все майно передавалося Китаю. Одночасно було також підписано угоду про відносини між радянським головнокомандувачем і китайською адміністрацією після вступу радянських військ на територію Маньчжурії з метою спільних дій проти Японії.

Одночасно з підписанням договору й угод відбувся обмін нотами щодо визнання Китаєм незалежності Монгольської Народної Республіки (Зовнішня Монголія). Китай погоджувався визнати незалежність МНР у випадку чітко вираженого підтвердження прагнення її населення до незалежності на референдумі, який повинен був бути проведений до кінця 1945 р.

Тим часом, у самому Китаї відновилася, тимчасово призупинена з метою опору японській агресії, громадянська війна між партією Гоміндан, яка контролювала уряд Китаю та силами Комуністичної партії Китаю (КПК). Прагнучи не допустити потрапляння захопленого у Квантунської армії озброєння до збройних формувань КПК, Чан Кайши домагався продовження терміну перебування радянських окупаційних військ у Маньчжурії. Проте, підписавши угоду з Гомінданом, СРСР продовжував надавати допомогу КПК. Маньчжурія, окупована СРСР у ході бойових дій проти Японії, була виділена в Особливий район Китаю, перетворившись на базу формування нових підрозділів збройних сил компартії Китаю. Радянська сторона передала всю захоплену у Маньчжурії трофейну японську зброю збройним загонам КПК, а також направила до військових підрозділів китайських комуністів значну кількість військових спеціалістів, переважно льотчиків. На середину грудня 1945 р. в Особливому районі Китаю вже зосереджувалося близько 300 тис. солдатів Народно-визвольної армії Китаю (НВАК).

У грудні 1945 р. на московській нараді міністрів закордонних справ СРСР, США та Великої Британії було прийнято рішення щодо необхідності мирного об'єднання Китаю та припинення громадянської війни. Також, було зазначено щодо прагнення СРСР і США вивести свої війська з Китаю «у можливо найкоротший термін». Радянські війська

покинули територію Маньчжурії 3 травня 1946 р.

Зі свого боку, США прагнули зберегти Китай у фокусі своїх зовнішньополітичних пріоритетів в АТР і з цією метою домагалися забезпечення стабільності у країні, здійснивши декілька спроб щодо сприяння знаходженню точок дотику між Гомінданом і КПК та формуванню ефективно діючого політичного режиму у Китаї. Спочатку ця місія була покладена на американського посла П. Херлі, однак вже у листопаді 1945 р. Президент США Г. Трумен направляє до Китаю свого спеціального представника генерала Дж. Маршалла, наділивши його надзвичайними повноваженнями. Позитивні результати діяльності США були втілені у підписаних у січні та лютому 1946 р. трьох угодах між Гомінданом і КПК: перша – передбачала припинення вогню на території всього Китаю і навіть у Маньчжурії; друга – визначала процедуру скликання Національних зборів; третя – структурувала пропорцію 5 : 1 урядових і комуністичних сил.

У січні 1946 р. на Політичній консультативній конференції за участю всіх партій і рухів Китаю Гоміндан і комуністи досягнули порозуміння з питання створення спільного уряду та спільних збройних сил. Місця в уряді планувалося поділити порівну між Гомінданом і комуністами, а до спільної армії залучити 50 дивізій націоналістів і 10 дивізій комуністів. На певний час було встановлено нетривке перемир'я, хоча дрібні провокації з обох сторін не припинялися. Найбільші сутички відбувалися у тих районах Маньчжурії, звідки навесні 1946 р. СРСР почав виводити свої війська.

1 квітня 1946 р. переговори між Гомінданом і КПК були перервані. Усвідомлюючи чисельну та технічну перевагу своєї армії, а також розраховуючи на підтримку США та невтручання у конфлікт СРСР, Чан Кайші вирішив силовими методами розв'язати проблему двовладдя у країні. У липні 1946 р. Чан Кайші віддав наказ розпочати широкомасштабний наступ проти військ КПК. На першому етапі, який продовжувався до середини 1947 р., успіх був на стороні більш оснащеної та добре підготовленої армії Чан Кайші, яку підтримували США. 4 листопада 1946 р. було підписано угоду між США й урядом Чан Кайші, яка передбачала в обмін на митне та податкове сприяння реалізації інтересів США у Китаї надання військово-технічної допомоги. До Китаю було надіслано групу американських військових радників. США стали головним торговим партнером гомінданівського Китаю. У загальному експорті Китаю 1946-1947 рр. на частку США припадало 80% усіх проданих за кордон товарів.

У той самий час комуністи, за підтримки СРСР, зуміли суттєво зміцнити свої позиції. На початок 1947 р. співвідношення сил між Гомінданом і КПК змінилося. Гоміндан мав 3,7 млн. солдатів, тимчасом як у підрозділах комуністів вже було 2 млн. бійців.

У березні 1947 р. війська Гоміндану здобули свою останню перемогу, захопивши столицю китайських комуністів м. Яньань.

У 1948 – початку 1949 р. НВАК зайняла весь північний схід країни, значні території на півночі та північному заході, а також центральну частину Китаю до річки Янцзи.

Намагаючись виправити ситуацію держсекретар США Дж. Маршалл 18 лютого 1948 р. представив на розгляд Конгресу США програму економічної допомоги Китаю, яка передбачала надання кредиту на 15 місяців у розмірі 570 млн. дол. на цивільні потреби. 2 квітня 1948 р. Конгрес ухвалив цю програму, відому як «China Aid Act» («Акція допомоги Китаю»). Загалом з вересня 1945 р. по 1949 р. іноземна допомога націоналістичному Китаю становила 2254 млн. дол., 90% яких надійшли із США. Близько половини цих кредитів було використано на воєнні цілі.

Опинившись у безвихідній ситуації Чан Кайші у січні 1949 р. звернувся до керівництва США, Великої Британії та СРСР стати посередником у досягненні миру з КПК. Проте, керівництво Радянського Союзу відмовило, посилаючись на те, що все, що відбувається – внутрішня справа Китаю. 21 січня 1949 р. Чан Кайші оголосив про свою відставку з посади Президента Китайської Республіки.

До осені 1949 р. тільки о. Тайвань і територія Тибету були поза зоною контролю КПК. Окрім того, Гонконг і Макао продовжували залишатись під управлінням Великої Британії та Португалії.

У грудні 1949 р. керівництво Гоміндану прийняло рішення про переїзд партійних і державних органів Китайської Республіки на о. Тайвань. Загалом на острів переправилося 300 тис. солдатів і понад 2 млн. цивільних осіб, що не побажали залишатися у контрольованому комуністами континентальному Китаї. Дві гомінданівські армії відступили до Бірми, де створили компактні китайські поселення. До кінця грудня 1949 р. НВАК розгромила останні великі підрозділи Гоміндану на материку, хоча окремі групи націоналістів вели партизанську боротьбу до початку 60-х рр. XX ст.

1 жовтня 1949 р. у Пекіні була проголошена Китайська Народна Республіка. У свою чергу, лідер Гоміндану Чан Кайші 1 березня 1950 р. проголосив себе Президентом Китайської Республіки на Тайвані та головнокомандуючим збройними силами Китаю, сконцентрувавши у своїх руках всю повноту влади на острові. Місто Тайбей отримало статус «тимчасової» столиці «Китайської Республіки». Так виникла ситуація «двох Китаїв», яка і на сучасному етапі політичного розвитку має детермінуючий вплив на реформування механізму зовнішньополітичних регіональних взаємовідносин і трансформацію основних вимірів системи безпеки АТР.

2 жовтня 1949 р. СРСР визнав КНР і встановив з Пекіном дипломатичні відносини, одночасно зробивши заяву про припинення дипломатичних відносин з урядом Чан Кайші.

3 грудня 1949 р. по лютий 1950 р. у Москві з візитом перебував лідер КНР Мао Цзедун. Китайський лідер привіз до Москви пропозиції про підписання нового радянсько-китайського договору, покликаного зміцнити відносини між КНР і СРСР. Згодом до СРСР прибула офіційна китайська делегація і 14 лютого 1950 р. між СРСР і КНР був підписаний Договір про дружбу, союз і взаємодопомогу терміном на 30 років. Договір зберігав націленість СРСР на відносини з Китаєм як бар'єру проти загрози з півдня. Головною метою договору було «...спільно перешкодити відродженню японського імперіалізму та повторенню агресії з боку Японії або будь-якої іншої держави, яка об'єдналась б з Японією в актах агресії». Хоч договір і мав антияпонську спрямованість, він разом з тим, позбавив адміністрацію Г. Трумена підстав для надії на американсько-китайське партнерство, оскільки, стаття 3 договору засвідчувала наміри сторін не укладати «будь-якого союзу, направленого проти іншої сторони», не брати участі «...у будь-яких коаліціях, а також у діях чи заходах, направлених проти іншої сторони».

Одночасно з договором було підписано декілька двосторонніх угод. СРСР зобов'язався після підписання мирного договору з Японією, але не пізніше кінця 1952 р., безоплатно передати КНР всі свої права щодо управління Китайською Чанчунською залізною дорогою з усім її майном, що і було зроблено до 31 грудня 1952 р. Радянський Союз погодився вивести свої війська з військово-морської бази Порт-Артур (їх виведення було завершено у травні 1955 р.) і передати КНР все майно, яке він використовував у порту Дальній. Була також підписана угода про надання Китаю радянського пільгового кредиту на суму у 300 млн. дол. для оплати поставок промислового обладнання й інших матеріалів.

Визнання КНР Радянським Союзом відкрило шлях до дипломатичного визнання комуністичного Китаю країнами т. зв. соціалістичного табору: 3 жовтня 1949 р. – КНР визнала Болгарія, 4 жовтня – Польща, Чехословаччина, Румунія, Угорщина, 5 жовтня – Корейська Народно-демократична Республіка, 7 жовтня – Монгольська Народна Республіка, 21 листопада – Албанія. 16 січня 1950 р. до них приєдналась Демократична Республіка В'єтнам. 25 жовтня 1949 р. уряд КНР вирішив обмінятися дипломатичними представниками з Німецькою Демократичною Республікою.

Першою несоціалістичною країною, яка визнала КНР, була Бірма (16 грудня 1949 р.), 30 грудня про своє дипломатичне визнання заявила Індія. 5 січня 1950 р. уряд Великої Британії заявив, що він розриває дипломатичні відносини з гомінданівським режимом та офіційно визнає

Китайську Народну Республіку. Велика Британія пішла на цей крок під тиском своїх азійських домініонів, намагаючись зберегти свої комерційні інтереси у Китаї.

У період листопада 1949 – січня 1950 рр. у США обговорювалось питання про дипломатичне визнання КНР. Для поліпшення відносин з КНР у дипломатичних колах обмірковувалась можливість відмовитись від надання допомоги Тайваню всупереч позиції головнокомандувача збройними силами США на Далекому Сході генерала Д. Макатура, який відзначав особливе значення острова як потенційної бази для військово-повітряних сил США та протичовневої оборони.

Але ситуація не сприяла гнучкості адміністрації Г. Трумена. Більш жорсткою стала критика її дій за «м'якість» до комунізму. Утворення КНР стало приводом для кампанії, компрометуючої адміністрацію Г. Трумена. Сенатор Дж. Маккарті, який очолив цю кампанію, звинуватив держдепартамент у «втраті Китаю» та терпимості до «комуністичної агентури» в урядових установах.

Окрім того, оголосивши про намір встановити нормальні відносини з усіма країнами, включаючи і капіталістичні, на засадах рівності, взаємної вигоди та поваги суверенітету, китайські керівники висунули гасло «триматися однієї сторони», тобто СРСР. Фактором, який сприяв цьому була ворожа політика США щодо комуністичного уряду КНР. Наприкінці 1949 р. Президент США Г. Трумен прийняв пропозицію Ради національної безпеки про надання економічної та політичної допомоги уряду Чан Кайші. За даними тайванського економіста, професора кафедри економіки Державного Тайванського університету Ширлі В.Ю. Го, загальний обсяг фінансової допомоги США Тайваню у період з 1951 по 1965 рр. становив 1,444 млрд. дол.

Подією яка встановила чітку структуру систему біполярних відносин в азійському регіоні була Корейська війна 1950-1953 рр.

25 жовтня 1950 р. за наполяганням СРСР і КНДР у війну на боці Північної Кореї включилася Китайська Народна Республіка. Війна у Кореї й участь у ній КНР надзвичайно загострили відносини між Пекіном і Вашингтоном, засвідчивши особливе значення для КНР відносин з СРСР.

Військові дії у Кореї виступили каталізатором гонки озброєнь і на Заході, і на Сході. Більш інтенсивно пішов процес формування та зміцнення військово-політичних блоків, які протистояли один одному. 2 грудня 1954 р. у Вашингтоні був підписаний «Договір про взаємну оборону» між США та Тайванем. Цей договір став одним з елементів структури міжнародних угод, на яких починаючи з 1950-х рр. була побудована система біполярного протистояння двох блоків очолюваних США та СРСР. Радянський Союз мав договір з КНР, а США – з Японією, Австралією та Новою Зеландією (система договорів безпеки, укладених у

1951 р.), з Філіппінами (Договір про взаємну безпеку 1953 р.). Крім цього, США були одним з фундаторів Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО). Її структура була оформлена 8 вересня 1954 р.

Політика ізоляції КНР з боку США фактично не залишила китайському керівництву можливості для маневру на міжнародній арені. Близький ідеологічно східному блоку комуністичний уряд Пекіну таким чином отримав додаткові геополітичні докази на користь одностороннього зближення з СРСР і його союзниками. У сфері концептуального оформлення зовнішньої політики офіційний Пекін сприйняв теорію «двох таборів» в її радянській інтерпретації, що відображало збіг геополітичних (стратегічних) та ідеологічних аспектів китайської політики. Характер цієї політики на початку 1950-х рр. зумовлювався наступними умовами:

1. «Схилитися на одну сторону» або «стати на бік соціалістичних країн, народів усього світу у боротьбі проти світового імперіалізму та реакції».

2. Відмова від міжнародних зв'язків і зобов'язань Гоміндану, що повинно було змінити «напівколоніальний стан Китаю, що існував до 1949 р.». КНР висловлювала готовність «встановити з усіма країнами світу нові відносини, що базуються на новій основі».

3. «Спочатку прибрати свій будинок, потім запрошувати гостей», тобто стабілізувати внутрішнє становище, зміцнити новий режим, знищити особливі права імперіалізму та його вплив у Китаї і лише потім встановити нові контакти із США й іншими імперіалістичними країнами.

У Конституції Китайської Народної Республіки (1954 р.) у розділі, що стосується визначення місця країни у системі міжнародних відносин, відзначалося: «Наша країна вже встановила відносини непорушної дружби з великим Союзом Радянських Соціалістичних Республік і з країнами народної демократії...».

Разом з тим, неодноразово заявляючи про позитивну роль СРСР у розбудові народного господарства КНР, китайський уряд відстоював і власну незалежність. Це яскраво проявилось під час святкування п'ятої річниці утворення КНР у жовтні 1954 р. 12 жовтня 1954 р. була підписана китайсько-радянська угода, яка у порівнянні з договором 1950 р. підтверджувала зростання китайського впливу. Угода включала спільну декларацію, що схвалювала дружбу двох народів, об'єднаних з 14 лютого 1950 р. союзним договором про взаємну допомогу та засуджувала «акти зухвалої агресії» з боку США, зокрема підписання угоди СЕАТО. Друга декларація висловлювала протест проти мирного договору з Японією, яка «не здобула ще незалежності та залишається напівколоніальною країною». Проте, зміст інновацій підходів китайського керівництва до позиціонування держави на міжнародній арені містився у додатку з п'яти

комюніке. Перше повідомляло, що радянські збройні сили покинуть Порт-Артур до 31 травня 1951 р., а всі споруди та майно залишаться КНР без будь-якого відшкодування. Друге комюніке проголошувало, що чотири спільних радянсько-китайських підприємства, створених на рівноправній основі у 1950 і 1951 рр. повністю передаються Китаю за відшкодування. Третє комюніке повідомляло про укладення угоди з наукової та технічної співпраці на п'ять років. Четверте комюніке стосувалося будівництва двома країнами залізниці від Ланьчжоу на китайській території до Алма-Ати. У п'ятому комюніке йшлося про будівництво залізниці між Сініном у Китаї й Улан-Батором у Монголії через радянську територію.

Таким чином, Китай встановив свій повний суверенітет над Маньчжурією та Синьцзяном, а з іншого боку дві залізниці через Синьцзян і Зовнішню Монголію суттєво змінювали спектр його дипломатичних зв'язків, сприяючи індустріалізації та зміцненню суверенності.

У 1949-1955 рр. КНР прорвала дипломатичну блокаду ініційовану США у Південно-Східній і Південній Азії. У цей період були встановлені дипломатичні відносини КНР з Бірмою, Індією, Пакистаном, Цейлоном, Афганістаном, Індонезією. Разом з тим, відносини КНР з країнами регіону носили суперечливий характер. Зокрема, досить складними були китайсько-індійські відносини внаслідок територіальних проблем і політики Китаю у Тибеті. Виникло також непорозуміння між КНР та Бірмою щодо уточнення лінії кордону. Таїланд і Філіппіни не визнали легітимність нового комуністичного уряду Китаю.

Зростанню міжнародного авторитету Китаю сприяла зважена політика китайських дипломатів на Женевській нараді міністрів закордонних справ СРСР, КНР, Великої Британії, Франції й інших зацікавлених держав з питань мирного врегулювання у Кореї й Індокитаї (26 квітня – 21 липня 1954 р.). Міжнародні спостерігачі відзначали, що протягом наради Китай виявився набагато зацікавленишим у встановленні миру в Індокитаї ніж СРСР. Пояснявалось це прагненням китайського керівництва досягти двосидної мети: запобігти війсьній конфронтації із США й забезпечити південні кордони країни.

Важливим етапом зовнішньополітичної діяльності КНР була участь у Бандунзькій конференції 18-24 квітня 1954 р., скликаній з ініціативи Прем'єр-міністрів Бірми, Індії, Індонезії, Пакистану та Шрі-Ланки. Метою форуму, в якому брали участь 29 країн, була розробка практичної програми мирного співіснування, незалежного розвитку, боротьби проти колоніалізму країн Азії й Африки. Було узгоджено платформу конференції – антиколоніалізм і антиімперіалізм. У підсумковому документі «Декларації про сприяння загальному миру і співробітництву» керівники афро-азійських держав відзначили, що визнають неприєднання до військово-політичних блоків наддержав одним із пріоритетних

напрямків своєї зовнішньої політики. Вони вважали, що колоніальна система не тільки дискредитувала самі імперії-метрополії, але і підтримувану ними систему політичних і міжнародних відносин. Конференцією також були сформульовані 10 принципів мирного співіснування, які конкретизували «панча шила»¹.

Представник КНР на форумі виступив із закликами боротися за цілковите знищення колоніалізму та запевнив молоді держави, що КНР не має до них територіальних претензій. Така позиція сприяла динамізації відносин Китаю з Індонезією, Бірмою, Єменом, Іраком. 30 травня 1956 р. було підписано спільне комюніке КНР та Єгипту про встановлення дипломатичних відносин, який став, таким чином, першою африканською країною, з якою Китай встановив дипломатичні відносини. Після цього, дипломатичні відносини були встановлені з Алжиром (1958 р. – тобто ще за 4 роки до проголошення незалежності країни), з Марокко, Суданом і Гвінеєю. Наприкінці 1950-1960-х рр. Китаєм були встановлені дипломатичні відносини з новими африканськими країнами, а також був налагоджений дипломатичний діалог з країнами Латинської Америки.

Загалом на кінець 1956 р. Китай встановив дипломатичні відносини з 25 країнами світу.

Отже, перемога китайської революції радикально змінила ситуацію в Азії. Вперше після 1911 р. Китай знову став єдиною державою, і зробити це змогли комуністи. Це, у свою чергу, дало потужний імпульс національно-визвольній боротьбі на Азійському континенті.

Утворення КНР змінило політичну карту світу. Сполученим Штатам Америки доводилося враховувати тепер не тільки створення СРСР атомної зброї, але й існування політичного блоку соціалістичних країн на території від кордонів Західної Німеччини до Південно-Китайського моря. Вашингтону доводилось рахуватись з державою, територія якої 9 561 км², а населення, на момент утворення – 550-600 млн. чоловік. Тому особливо гострою проблемою для держдепартаменту США було як дипломатичне визнання КНР, так і підтримка Чан Кайші.

¹ «П'ять принципів мирного співіснування» («панча шила») – індійсько-китайська угода 1954 року.

Після конфлікту між Китаєм та Індією через Тибет, розпочатого у 1949 р., відносини були нормалізовані у 1954 р. підписанням індійсько-китайської угоди про Тибет. Індія визнала Тибет частиною Китаю. У цій угоді були проголошені п'ять принципів «панча шила» (мирного співіснування): 1) взаємна повага територіальної цілісності і суверенітету; 2) ненапад; 3) невтручання у внутрішні справи; 4) рівність і взаємна вигода; 5) мирне співіснування. Пізніше ці принципи лягли в основу підсумкового документа – Бандунзької конференції 1955 р. та руху неприєднання у цілому.

2. Зовнішня політика КНР у 1960-70-х рр.

Кінець 1950 – початок 1960-х рр. охарактеризувався зародженням суперечностей у взаємовідносинах між Пекіном і Москвою. Після смерті Й. Сталіна та XX з'їзду КПРС (лютий 1956 р.) лідери КПК різко негативно сприйняли критику культу особистості Сталіна та відкинули курс на десталінізацію. На III-му розширеному пленумі ЦК КПК (вересень – жовтень 1957 р.) Мао Цзедун відзначив певні ідеологічні розбіжності з КПРС, насамперед в оцінці Й. Сталіна. Лідер китайських комуністів критично висловився щодо пошуків КПРС й іншими компартіями «мирного шляху» досягнення соціалізму.

На другій сесії VIII з'їзду КПК, яка відбулася у травні 1958 р. був задекларований курс «трьох червоних прапорів»: генеральної лінії, «великого стрибка» та народної комуни. Фактично був взятий курс на прискорене будівництво у Китаї комунізму в найкоротший термін. Завдання були висунені відверто нереальні; тим не менш, Москва сприйняла ці директиви як спробу обігнати Радянський Союз у будівництві комунізму.

Суперечності в ідеологічній сфері знайшли відображення й у міжнародній політиці. СРСР з 1957 р. мав на озброєнні міжконтинентальні балістичні ракети, тим самим позбавивши США їх колишньої невразливості. Спираючись на свій стратегічний потенціал, радянське керівництво на чолі з М. Хрущовим реалізовувало курс на мирне співіснування, розраховуючи «грати з США» на рівних. Міжнародний статус КНР був абсолютно іншим. Китай не був визнаним провідними державами Заходу. США надавали всебічну підтримку гомінданівському режимові на Тайвані, представник якого займав місце Китаю в ООН. Все це зумовлювало більш жорсткий курс Пекіну у міжнародних справах.

23 серпня 1958 р. прагнучи чинити тиск на США з метою здобуття дипломатичного визнання, уряд КНР прийняв рішення про обстріл гомінданівських гарнізонів розташованих на островах Великий і Малий Цзиньмендао, Таньдао, Куемой, Мацзу. Обстріл островів супроводжувався бомбардуванням позицій збройних сил Тайваню військово-повітряними силами КНР. США підтвердили свої зобов'язання згідно договору 1954 р. про взаємну оборону з Тайванем і направили у Тайванську протоку 130 військових кораблів, у тому числі: 7 авіаносців, 3 важких крейсера, 40 есмінців. На Тайвань прибули значні з'єднання військової авіації США та поповнення морської піхоти з Філіппін та американських баз в Японії.

7 вересня 1958 р. перший заступник міністра зовнішніх справ СРСР В. Кузнецов прийняв тимчасово повіреного у справах США у Радянському Союзі Р. Девіса та вручив йому для передачі Президенту

США Д. Ейзенхауеру послання Голови Ради Міністрів СРСР М. Хрущова. У ньому було зазначено, що напад на КНР – це напад на СРСР, і тому Радянський Союз зробить все, щоб разом з народним Китаєм захистити безпеку двох держав та інтереси миру в усьому світі. 12 вересня 1958 р. СРСР попередив: у випадку атомного нападу на КНР агресор негайно отримає відсіч тими ж засобами.

Проте, як доводить у своєму дослідженні американський політолог М. Гальперін, послання М. Хрущова Президенту США Д. Ейзенхауера було відправлене з Москви вже після того, як стало зрозуміло, що кульмінація кризи вже минула та переговори між представниками Пекіна та Вашингтона, розпочаті 1 серпня 1955 р. у Женеві, будуть поновлені.

Пояснювалося таке ставлення керівництва Радянського Союзу до тайванської кризи 1958 р. усвідомленням того, що Пекін готовий був ризикувати ядерною війною та безпекою СРСР (враховуючи положення ст. 1. Договору про дружбу, союз та взаємодопомогу між Радянським Союзом та КНР від 14 лютого 1950 р.), для того, щоб здійснити возз'єднання з Тайванем; а також, як відзначає французький дослідник Ж.-Б. Дюрозель, ця ініціатива КНР мала на меті довести свою незалежність у взаєминах з СРСР.

У 1959 р. розбіжності між Пекіном і Москвою ставали все більш відкритими. Китайське керівництво було незадоволене тим, що М. Хрущов відвідав США безпосередньо перед візитом до Пекіна на святкування десятиї річниці утворення КНР. Пекін все більше претендував на роль лідера антиімперіалістичних революційних сил, звинувачуючи Москву у ревізіонізмі. У низці компартій Азії стався розкол між прокитайськи та прорадянськи орієнтованими групами. 20 червня 1959 р. відбулася денонсація китайсько-радянського договору про співробітництво в ядерній сфері, укладеного 15 жовтня 1957 р., згідно якого СРСР зобов'язувався допомагати КНР оволодіти виготовленням ядерної зброї. Пекін розцінив цей крок як «чергову зраду» СРСР.

Формальним приводом для цього стало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН «Програми загального та повного роззброєння» внесеної М. Хрущовим на обговорення XIV сесії ГА ООН 18 вересня 1959 р., а також проект перетворення Далекого Сходу та Тихого океану у без'ядерну зону.

1 жовтня 1959 р. лідер СРСР М. Хрущов, перебуваючи з візитом у Пекіні, виклав позицію радянського керівництва щодо небезпеки китайської доктрини «паперового тигра», яка передбачала відмову від мирного співіснування з імперіалізмом, оскільки за оцінками лідерів КНР, це був лише «паперовий тигр», а тому можна було не боятися ядерної війни.

Влітку 1960 р. суперечності між Москвою та Пекіном ще більше загострились, внаслідок рішення керівництва СРСР припинити всю

економічну та технологічну допомогу КНР і відкликати з Китаю всіх радянських радників. Ці дії поглибили економічну кризу у Китаї, спричинену невмілим керівництвом КПК у період «великого стрибка».

З 1962 р. конфлікт між КПК та КПРС набуває відкритого характеру. У 1962 р. поновилися зіткнення на китайсько-індійському кордоні, що було пов'язано з проблемою Тибету. І як під час перших зіткнень влітку 1959 р., коли СРСР підтримав Індію, уклавши з нею угоду про надання кредиту у 1,5 млрд. карбованців для здійснення п'ятої індійської п'ятирічки, так і знову Радянський Союз став на сторону Індії, забезпечивши її військовим спорядженням. Китайсько-індійський конфлікт майже співпав з Карибською кризою. У цій ситуації китайська сторона вперше дозволила собі критикувати зовнішню політику СРСР у пресі, назвавши розміщення радянських ракет на Кубі авантюризмом, а їх виведення за домовленістю із США – капітулянтством.

У 1963 р. відбулася подальша ескалація конфлікту між СРСР і КНР. Полеміка розгорнулася у рік підписання Договору про заборону випробувань ядерної зброї. У радянській і китайській пресі стали друкуватися гострі висловлювання. ЦК КПРС і ЦК КПК обмінялись різкими посланнями. Разом з цим, з 1962 р. помітно зросла напруженість на радянсько-китайському кордоні, де почастишали випадки незаконного перетину з боку КНР.

Але суттєвим у цьому було інше: керівництво КНР заявило, що вважає нерівноправними договори Китаю з царською Росією, які визначали більшу частину кордону між двома державами. Заява Пекіну мала на увазі їх невизнання. У СРСР позицію КНР сприйняли як посягання на територію Радянського Союзу, що змушувало передбачати загрозу з боку Китаю. Проте, побоюючись конфлікту з КНР, радянське керівництво погодилося розпочати консультації з Китаєм щодо уточнення лінії проходження державного кордону. Ці консультації були призупинені влітку 1964 р., після того, як у бесіді із зарубіжними журналістами лідер КНР Мао Цзедун заявив про можливість пред'явити Радянському Союзові «рахунок» за території на схід від Байкалу, які на його думку, були незаконно захоплені Російською імперією. І хоча офіційно КНР не висунула територіальних претензій до СРСР, у радянських стратегічних планах виникло питання щодо зміцнення кордону з КНР. Чисельність радянських військ на Далекому Сході стала динамічно збільшуватись.

Зі свого боку, китайське керівництво переконалося у неможливості співробітництва з СРСР зі створення «єдиного антиімперіалістичного фронту». Остання спроба КПК повернутися до співробітництва з Москвою на антиамериканській основі була здійснена протягом візиту до СРСР Прем'єра Держради КНР Чжоу Еньлая після відсторонення від влади М. Хрущова у жовтні 1964 р. Але оскільки нове радянське

керівництво прагнуло продовжувати лінію на уникнення війни із США, китайський зондаж не мав успіху. Відмова КПК направити делегацію для участі у XXIII з'їзді КПРС у 1966 р. означала формальний розрив відносин між двома компартіями. Доповненням до заходів щодо зміцнення радянсько-китайського кордону стало укладання Радянським Союзом у січні 1966 р. нового Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу з Монголією. Згідно положень договору на монгольській території були розміщені радянські війська та важка техніка. Наприкінці 1967 р. чисельність особистого складу СРСР у зоні кордону з КНР і МНР становила 250-350 тис. військовослужбовців.

У 1966 р. у КНР розпочалася «культурна революція», яка супроводжувалася посиленням антирадянської кампанії. Китайські студенти у Москві 25 січня 1967 р. організували антирадянську акцію, яку довелося придушувати міліції, а студентів вислали з країни. У відповідь 26 січня 1967 р. влада КНР організувала облогу радянського посольства у Пекіні загонами китайської «революційної молоді» – цяюфаней. Облога продовжувалася 18 днів. У лютому 1967 р. радянська сторона змушена була евакуювати з КНР дітей і членів сімей радянських дипломатів, безпеку яких на китайській території було складно гарантувати. Почалися прикордонні зіткнення. Прагнучи вплинути на КНР, радянська сторона провела на Далекому Сході масштабні військові маневри, але вони не мали бажаного ефекту.

Особливої гостроти набуло питання кордону по річкам Амур та Уссурі, які мали статус прикордонних артерій, оскільки вони розділяли на досить великій ділянці державні території СРСР і КНР. У відповідності з російсько-китайськими договорами XIX ст. кордон був визначений не по середині фарватеру, як це було прийнято у міжнародній практиці демаркації прикордонних річок, а за тією їх стороною, що визнавалася за Китаєм, тобто по китайському берегу річок. КНР відкрито вимагала зміни лінії кордону щодо прикордонних річок і приведення його у відповідність зі світовими нормами. За такої постановки питання «спірними» визнавалися близько 600 річних островів.

З середини 1967 р. радянські прикордонники почали патрулювати не лише річні острови, але і китайські береги р. Амур та Уссурі на тій підставі, що лінія кордону юридично насправді проходила не по річкам, а за їх берегами на китайській стороні. Зі свого боку, КНР посилила тиск на радянсько-китайському кордоні, громадяни КНР почали регулярно висаджуватися на островах, порушуючи прикордонний режим.

Наростання напруженості у відносинах призвело до відкритого збройного протистояння у березні 1969 р. у районі о. Даманський на р. Уссурі. А у серпні 1969 р. стався конфлікт на середньоазійській ділянці кордону у районі населеного пункту Жаланашколь. Радянсько-китайська

війна могла стати реальністю. Влітку 1969 р. з Пекіну почали евакуювати деякі урядові установи, а з Маньчжурії – стратегічно важливі промислові підприємства. Сценарії нападу Китаю на далекосхідні райони СРСР аналізувались у Москві.

У результаті на IX з'їзді КПК у квітні 1969 р. СРСР було визначено «ворогом № 1» Китаю.

СРСР використовуючи дипломатичні канали намагався переконати своїх партнерів по міжнародному комуністичному руху засудити дії КНР та підтримати позицію Москви. Окрім того, Радянський Союз прагнув отримати підтримку інших країн Азії та США. Проте, протягом візиту до країн Азії влітку 1969 р. Президент США Р. Ніксон неодноразово негативно висловлювався щодо ідеї «колективної безпеки в Азії», яка активно лобювалася СРСР. З боку американського Президента це був дружній жест щодо Пекіну.

Разом з тим, починаючи з кінця літа 1969 р., західні спецслужби звернули увагу на зростання готовності СРСР розглянути питання нанесення випереджувачого удару по ядерним об'єктам КНР. У серпні 1969 р. з американських розвідувальних даних стало відомо, що дислоковані у Монголії радянські бомбардувальники відпрацьовують удари по макетам, які нагадують китайський завод зі збагачення урану у районі озера Лобнор. Одночасно було зафіксовано, що радянські дипломатичні співробітники невисокого рангу почали обережно й у неофіційному порядку зондувати питання щодо можливої реакції США у випадку радянської превентивної акції проти ядерних об'єктів КНР. Ці удари у науковій літературі отримали назву «ядерної кастрації». Американські експерти також звернули увагу на передислокацію у червні 1969 р. частин ВПС СРСР з європейської частини Радянського Союзу до Сибіру. 27 серпня 1969 р. директор ЦРУ Р. Хелмс на брифінгу для журналістів, повідомив про те, що США володіють відповідними розвідувальними даними. І хоча за Президента США Дж. Кеннеді американська адміністрація, за свідченнями її колишніх співробітників, сама розглядала питання щодо нанесення по Китаю ядерного удару, але у ситуації 1969 р. офіційний Вашингтон вважав за доцільне утримати Москву від її небезпечних намірів. Ситуація ставала ще більш напруженою.

3 вересня 1969 р. у Ханой помер Президент Демократичної Республіки В'єтнам Хо Ши Мін. На його похорони прибула високопоставлена радянська делегація на чолі з Головою Ради Міністрів СРСР О. Косигіним. Під час її перебування у Ханой 5 вересня 1969 р. у Вашингтоні була проведена прес-конференція заступника держсекретаря США Е. Річардсона, який заявив: «Ми не можемо не бути глибоко занепокоєними у зв'язку з тим, що ескалація цієї (радянсько-китайської) суперечки завдає масованих збитків міжнародному миру та безпеці».

Хоча, таке формулювання не дозволяло розглядати американську заяву як вираження підтримки однієї зі сторін конфлікту, Вашингтон все ж таки вказав на зацікавленість в її обмежені. Оскільки СРСР виступав у конфлікті більш сильною стороною, це адресувало американське попередження значною мірою саме Москві, і таким чином США фактично виступили на захист КНР.

Реакція США у цілому витверезувально вплинула на обидві сторони. Перший крок до послаблення напруженості зробив СРСР. На зворотному шляху до Москви радянська делегація декілька разів з борту літака запитувала згоду китайської сторони на проведення зустрічі з китайськими представниками під час можливої зупинки у Пекіні. Після декількох спроб згода була отримана. 11 вересня 1969 р. відбулася зустріч Голови Ради міністрів СРСР О. Косигіна з Прем'єром Держради КНР Чжоу Еньлаєм в аеропорту Пекіна. Була досягнута домовленість щодо початку радянсько-китайських переговорів з прикордонних питань у жовтні 1969 р.

Переговори, які повинні були нормалізувати відносини між СРСР і КНР, розпочалися 30 жовтня 1969 р. у Пекіні на рівні заступників міністрів закордонних справ. При цьому Китай відмовився від своєї вимоги виведення радянських військ зі спірних територій, як попередньої умови початку переговорів.

Разом з тим, звуження спектру зовнішньополітичних зв'язків спонукало КНР до пошуку нових партнерів у різних сферах: ідеологічній, політичній, економічній, військовій тощо.

До 1960 р. вся зовнішня торгівля Китаю, за невеликим винятком, велася з СРСР і його європейськими союзниками (головним чином з Чехословаччиною, Польщею та Східною Німеччиною). У період погіршення відносин між КНР та СРСР Китай закуповував зерно у Канаді й Австралії, імпортував обладнання для промислових підприємств з Японії та Західної Європи. У середині 1960-х рр. Японія перетворилася на головного торговельного партнера КНР. У 1964 р. товарообіг КНР з розвиненими капіталістичними країнами перевищував обсяг торгівлі з державами соціалістичного табору. 27 січні 1964 р. були встановлені дипломатичні відносини між КНР та Францією. Проте, в цілому у політичній сфері західноєвропейські країни та Японія продовжували зберігати зовнішньополітичну орієнтацію на стратегію США щодо КНР. Незважаючи на розвиток торгово-економічних відносин з країнами Заходу керівництво КНР продовжувало вважати їх головними ідеологічними опонентами, тому підтримку Пекін шукав у країн т.зв. «третього світу».

У грудні 1963 – лютому 1964 р. Прем'єр Держради КНР Чжоу Еньлай здійснив 72-денне дипломатичне турне по 10 країнах Африки. Основним лейтмотивом виступів Чжоу Еньлая була необхідність розбудови

дипломатичного плацдарму на африканському континенті для боротьби із США і СРСР.

Проте були здійснені і конкретні кроки, які зробили Китай ближче до Африки економічно та політично. Серед них будівництво залізниці ТАЗАРА (Танзанія-Замбія) (вартість проекту близько 500 млн. дол.), один із самих амбітних проєктів, який був завершений у 1976 р., незважаючи на обмеженість фінансових ресурсів в останні роки культурної революції. Також Китай надавав медичну допомогу та кредити країнам Тропічної Африки, й у той же час спонсорував різні визвольні рухи у регіоні. КНР надавала військову допомогу партизанським і визвольним рухам в Африці, у тому числі лівим збройним групам Анголи, Алжиру, Конго, Мозамбіку, Родезії.

З кінця 1950-х років до кінця 1960-х років Китай уклав Договір про дружбу й Угоду про співробітництво в економічній і технічній сфері з Гвінеєю, Ганою, Малі, Конго та Танзанією. У цей період китайський уряд розв'язав прикордонні питання з Бірмою, Непалом, Монголією, Афганістаном, у результаті яких були підписані відповідні договори про кордон. Був також підписаний договір про кордон з Пакистаном, а також вирішено питання, пов'язані з подвійним громадянством китайських емігрантів в Індонезії. До 1969 р. число країн, що встановили дипломатичні відносин з Китаєм, досягло 50.

Загострення суперечностей між КНР та СРСР зумовило радикалізацію зовнішньополітичної стратегії Китаю, що знайшло відображення і в еволюції концептуального обґрунтування зовнішнього курсу.

У 1958-1962 рр. Пекіном була сформульована *доктрина двох проміжних зон* (перший варіант). Це доктрина вибіркового антиімперіалізму, спрямованого тільки проти США, як держави, що безпосередньо утискає національні інтереси КНР. Суть доктрини полягає у тому, що весь світ повинен протистояти США, які пригнічують дві проміжні зони між світовою системою соціалізму та США: країни, що розвиваються та розвиненні капіталістичні країни. Пригноблені американським капіталом країни, що розвиваються та розвиненні капіталістичні країни тим самим об'єднані спільністю «антиамериканської» долі (Велика Британія та її колишні колонії, Португалія та її колонії тощо).

У 1963-1969 рр. була структурована *доктрина наддержав* (другий варіант доктрини проміжних зон). Суть доктрини: народи світу з проміжних зон мають боротися проти двох наддержав, СРСР і США, що борються між собою за світове панування. У першу проміжну зону Пекін включив країни, що розвиваються, а у другу – розвинені капіталістичні країни, «гноблені американським імперіалізмом» і розвинені соціалістичні країни Східної Європи, «гноблені радянським соціал-імперіалізмом».

Концепція наддержав покликана була скомпрометувати реального супротивника Китаю – США й ідеологічного опонента КНР – СРСР, а також загострити радянсько-американські відносини та міжнародну обстановку, що маоїстське керівництво вважало для себе вигідним.

Таким чином, результатом загострення радянсько-китайських суперечностей на рубежі 1960-1970 рр. стало гостре політичне протистояння з подальшими істотними змінами у системі міжнародних відносин як на регіональному, так і на глобальному рівні. Перетворення Китаю на третю силу у регіоні призвело до розпаду системи, що складалася з двох трикутників: СРСР – КНР – КНДР і США – Японія – Республіка Корея. У результаті до кінця 1960-х рр. сформувалася триполюсна структура – США – СРСР – КНР, для якої було характерно взаємне протистояння трьох центрів сил.

Переформатування відносин у регіоні вимагало відповідного теоретико-концептуального обґрунтування. 9 квітня 1974 р. під час зустрічі з одним із лідерів країн, що розвиваються, Мао Цзедун у своєму виступі сформулював концепцію побудови зовнішньополітичних відносин, яка отримала назву *теорія «трьох світів»*. Структурними елементами цієї теорії були: наддержави – США та СРСР; економічно розвинені капіталістичні та соціалістичні країни; країни, що розвиваються на чолі з КНР. Таким чином, у межах теорії «трьох світів» Радянський Союз та Сполучені Штати Америки були поставлені на один рівень. Хоча ця теорія була багато у чому конфронтаційною, що протиставляла КНР наддержавам, але вона надавала можливість розвитку та перебудови міжнародних відносин, не акцентуючи увагу на питаннях класової боротьби, соціалістичної солідарності та підтримці національно-визвольних і революційних рухів в інших країнах. Виходячи з цього, «теорія трьох світів була» ідеологічною основою політичного співробітництва між Пекіном і Вашингтоном.

Детермінантами, які викликали зміну вектору зовнішньополітичної орієнтації Пекіна були:

1. Ескалація відносин між КНР та СРСР. Окрім того, радянське керівництво теоретично обґрунтувало право СРСР на військове втручання до інших соціалістичних країн для ліквідації загроз «справжньому соціалізму» з боку «...контрреволюційних сил, що вступили у змову з ворожими соціалізму зовнішніми силами». Практичним відображенням цього стала радянська реакція на події «Празької весни» 1968 р. у Чехословаччині. Це сприяло пошуку Пекіном нових зовнішньополітичних партнерів;

2. Період розрядки у взаємовідносинах Схід–Захід, посилював позиції СРСР на міжнародній арені, що вимагало від КНР урівноваження зростаючого радянського впливу у регіоні. Разом з тим, початок

зближення між Вашингтоном і Пекіном на рубежі 1960-1970-х рр., здавалося, свідчив про відповідність цього процесу загальносвітовій тенденції розрядки. Але, зближення між Пекіном і Вашингтоном відповідало розрахункам обох держав використати один одного як політичного союзника проти СРСР. Рішення про зближення із США було прийняте на пленумі ЦК КПК у жовтні 1968 р.

З 1969 р. був започаткований секретний обмін думками між американськими та китайськими представниками у Варшаві. У 1971 р. у відносинах між КНР та США розпочався новий етап – спочатку це була «пінг-понгова дипломатія», оскільки першою офіційною американською делегацією, яка відвідала Китай, стала команда гравців з настільного тенісу. У липні 1971 р. радник президента США Г. Кіссинджер під час таємного візиту до Пекіна узгодив з керівництвом КНР основні умови нормалізації американсько-китайських відносин. У серпні 1971 р. США виступили з ідеєю передачі КНР місця у Раді Безпеки ООН, яке займала Китайська Республіка на Тайвані, при збереженні за нею статусу члена ООН і права приймати участь у Генеральних Асамблеях. Але, ця пропозиція не була прийнята. І все ж таки у жовтні 1971 р. КНР була прийнята до складу ООН одночасно з «добровільним» виходом з її складу Тайваню, керівництво якого прагнуло уникнути процедури виключення. Це рішення Генеральної Асамблеї ООН було «поворотним пунктом в історії ООН – вперше антизахідний блок (включаючи комуністичні країни) наніс США поразку у той момент, коли на карту був поставлений престиж Америки», – констатував майбутній Президент США Дж. Буш-старший, який у той час займав посаду представника США в ООН.

Візит Президента США Р. Ніксона до КНР відбувся 21-28 лютого 1972 р. Кульмінацією візиту стало підписання 27 лютого двостороннього Шанхайського комюніке. У ньому стверджувалось: прогрес у напрямку нормалізації відносин між КНР та США відповідає інтересам двох країн; обидві сторони прагнуть зменшити небезпеку виникнення міжнародного воєнного конфлікту; жодна зі сторін не претендує на гегемонію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, і кожна сторона протистоятиме зусиллям будь-якої країни чи групи країн встановити подібну гегемонію.

У комюніке конкретно не вказувалось проти поширення гегемонії якої країни буде спрямована дія своєрідного союзу між США та КНР, але враховуючи фактори, які викликали зближення між Вашингтоном і Пекіном, зрозуміло, що цей пункт комюніке був спрямований проти СРСР. У 1994 р. було опубліковане дослідження Г. Кіссинджера «Дипломатія», в якому він підкреслив, що зміст Шанхайського комюніке означав, що «...Китай не буде нічого робити, щоб не загострити ситуацію в Індокитаї або у Кореї, що ні Китай, ні Сполучені Штати Америки не будуть співпрацювати з радянським блоком і що обидві країни будуть

протистояти спробам будь-якої країни домогтись гегемонії в Азії. Оскільки, єдиною країною, здатною домогтись гегемонії в Азії, був Радянський Союз, у силу вступала мовчазна домовленість союзного характеру блокувати радянський експансіонізм в Азії».

Разом з тим, Шанхайське комюніке не ліквідувало всіх проблем американсько-китайських відносин. Між двома державами не були встановлені дипломатичні відносини, оскільки вони були встановлені між США та Тайванем. З приводу цього у комюніке відзначалось: «Всі китайці по обидві сторони Тайванської протоки вважають, що існує лише один Китай, і Тайвань є частиною Китаю». Американська сторона брала на себе зобов'язання евакуювати з острова військові об'єкти, перервати у майбутньому дипломатичні відносини з Тайбеєм, денонсувати американсько-тайванський безпековий договір і підтримати КНР з питання передавання їй права представляти Китай у Раді Безпеки ООН. Поступившись Пекіну з основних проблем у принципі, американська сторона зарезервувала собі відстрочку необхідну для трансформації відносин з тайванською адміністрацією у неофіційне русло.

Нарощуванням активності своєї дипломатії на китайському, радянському й інших складних напрямках, американська адміністрація прагнула компенсувати політичні та психологічні втрати, з якими для США була пов'язана війна у В'єтнамі. Разом з тим, приклад Вашингтона, який сміливо руйнував стереотипи, був певним прикладом для американських союзників як в Азії, так і в Європі.

Після кроків США спрямованих на нормалізацію відносин з КНР (т.зв. «шок Ніксона»), уряд Японії спрямував значні зусилля на нормалізацію відносин з КНР. У липні 1972 р. Прем'єр-міністром став К. Танака, який був прихильником активної зовнішньополітичної лінії, що знайшло відображення у висунутій ним концепції «багатополюсної дипломатії». Вона передбачала розширення кола партнерів у міжнародному співтоваристві при одночасному збереженні пріоритетності американсько-японських відносин. У вересні 1972 р. К. Танака, попередньо проконсультувавшись з Президентом США Р. Ніксоном, виїхав до Пекіна на переговори з Прем'єром Держради КНР Чжоу Еньлаєм.

29 вересня 1972 р. у Пекіні відбулося підписання японсько-китайської заяви про нормалізацію відносин між КНР та Японією. Сторони домовилися про встановлення дипломатичних відносин. Японія визнала Тайвань невід'ємною частиною КНР, а уряд КНР – єдиним законним урядом Китаю. Також сторони оголосили про призупинення стану війни з 1937 р. Нормалізація відносин з КНР коштувала Японії дипломатичних відносин з Тайванем, однак тісні економічні зв'язки та співпраця вдалося зберегти.

Протягом 1971-1972 рр. КНР визнало 25 держав, включаючи Бельгію,

Грецію, ФРН, Австралію, Нову Зеландію. У період 1973-1975 рр. КНР визнали ще 12 держав, у тому числі Ісландія, Філіппіни та Таїланд.

У лютому 1973 р. було опубліковане нове спільне комюніке США та КНР, в якому стверджувалося, що сторони будуть спільно протидіяти спробам будь-якої держави встановити світове панування.

У цілому на середину 1970-х рр. Китай перетворився на реальний центр сили у міжнародних відносинах, що сприяло подальшому «розмиванню» біполярності Ялтинсько-Потсдамської системи.

9 вересня 1976 р. на 83-третьому році життя помер Мао Цзедун, залишивши країну у стані глибокої соціально-економічної та політичної кризи. Початок реформуванню був покладений III пленумом ЦК КПК у грудні 1978 р. Рішенням пленуму передбачали припинення політичних кампаній і зосередження зусиль на економічних проблемах.

«Зворотне» зростання радянсько-американського суперництва на периферії міжнародної системи зумовило утвердження у зовнішньополітичній лінії США тенденції щодо тиску на СРСР з крайніх точок міжнародної системи, в яких СРСР з будь-яких причин не зміг домогтися сприятливих для себе позицій. Такою точкою був Далекий Схід.

Зі свого боку, керівництво КНР, враховуючи незадоволення офіційного Токіо після невдалої спроби домовитися з Москвою щодо територіальних питань у 1973 р., запропонувало японській стороні підписати не просто мирний договір з КНР, а договір про партнерство. Наполегливість КНР у цьому питанні пояснювалась усвідомленням зацікавленості японських ділових кіл в освоєнні китайського ринку, а також зважаючи на досить нестабільну ситуацію у сфері постачання нафти після 1973 р. (нафтова криза 1973 р. відома під назвою «нафтове ембарго»), китайський уряд обіцяв налагодити масштабні поставки до Японії китайської нафти.

Керівництво КНР домагалось від Японії згоди на включення до тексту договору положення про спільну протидію Пекіна і Токіо встановленню гегемонії будь-якої держави на Далекому Сході. З точки зору китайської сторони, СРСР повинен був залишитися в ізоляції з питання ставлення до гегемонії, зважаючи на аналогічне положення Шанхайського комюніке. Укладення відповідного договору, фактично означало утворення політичного союзу КНР, Японії та США спрямованого проти «радянського гегемонізму».

Незважаючи на нервову реакцію Москви, яка намагалася завадити підписанню японсько-китайського договору у серпні 1978 р., Договір про мир і дружбу між КНР та Японією був підписаний. Положення про гегемонію було включено не до основного тексту, а до преамбули договору. Окрім цього, не знайшло відображення у тексті і формулювання щодо «спільної протидії» КНР та Японії встановленню гегемонії будь-якої

країни у регіоні. Текст договору свідчить, що кожна сторона виступає проти гегемонії окремо. У цілому ж, укладення японсько-китайського договору було поразкою радянської дипломатії й успіхом китайської політики співробітництва з Японією та США на антирадянській основі.

Протягом 1978 р. Вашингтон усунув перешкоди на шляху встановлення дипломатичних відносин з КНР. З Тайваню були виведені американські війська, офіційні відносини з Тайбеєм були перетворені на неофіційні, й американська адміністрація заявила про намір денонсувати американсько-тайванський договір 1954 р., який повинен був втратити силу через рік. Ефективність дипломатичних контактів засвідчила Угода про взаємне визнання з 1 січня 1979 р. та Угода про обмін послами з 1 березня 1979 р., згідно з якими: «З 1 січня 1979 р. Сполучені Штати Америки визнають уряд Китайської Народної Республіки, як єдиний законний уряд Китаю».

29 січня – 5 лютого 1979 р. відбувся державний візит заступника Прем'єра Державної Ради Ден Сяопіна до США. У спільному комюніке сторони відзначили створення підґрунтя міжнародних консультацій і політичної координації дій на основі тези про «протистояння гегемонії» у світовій політиці.

Проте керівництво КНР зберігало великодержавний зовнішньополітичний курс щодо азійських країн. Китай продовжував надавати підтримку терористичному режиму Пол Пота у Камбоджі, а допомогу антиполпотівським силам використав як привід для тиску на Соціалістичну республіку В'єтнам (СРВ). З 17 лютого по 17 березня 1979 р. відбувається воєнний конфлікт між Китаєм і В'єтнамом. У воєнних діях проти В'єтнаму КНР задіяла 600-тисячну армію з метою надати СРВ «декілька необхідних уроків». Але, зазнавши значних втрат і просунувшись на 50-80 км вглиб території В'єтнаму, збройні сили КНР змушені були відступити. Ці події загострили відносини як між КНР та СРСР, так і між СРСР та США. У листопаді 1978 р. В'єтнам уклав довгостроковий договір про дружбу і співробітництво з СРСР. Тому під час конфлікту Радянський Союз привів у повну бойову готовність війська у Сибіру та направив військово-морську ескадру з ракетних крейсерів та есмінів до Китайського моря. США також направили у цей регіон кілька авіаносців 7-го Тихоокеанського флоту. Обидві наддержави привели свої ядерні сили у стан підвищеної бойової готовності, у першу чергу підводні човни з ядерними балістичними ракетами.

Ситуація засвідчила, що союз КНР із США навряд чи можливий. У Вашингтоні виникло занепокоєння щодо перспективи початку конфлікту з СРСР внаслідок дій КНР, подібно до того, як наприкінці 1950-х рр. («тайванська криза» 1958 р.) СРСР мало не був залучений до конфлікту із США.

З позицій протидії посиленню радянського впливу будувався зовнішньополітичний курс КНР і на Африканському континенті. Зокрема у Південній Родезії, де суперництво між різними таборами визвольного руху – Африканським національним союзом Зімбабве (ЗАНУ) і Союзом африканського народу Зімбабве (ЗАПУ), які підтримувались відповідно Китаєм і Радянським Союзом, надовго затягнуло боротьбу проти режиму «білої» меншості на чолі з Я. Смітом.

Більшою мірою деструктивність цього курсу проявилась в Анголі, де угруповання Фронт національного звільнення Анголи (ФНЛА) та Національний союз за повну незалежність Анголи (УНІТА) розв'язали громадянську війну проти уряду на чолі з А. Нето, який був лідером Народного руху за звільнення Анголи (МПЛА) і прийшов до влади в Анголі у листопаді 1975 р. Саме в Анголі відбувся фактичний збіг позицій і підходів Пекіна та Вашингтона.

На Близькому Сході КНР активно виступала проти політичного урегулювання конфлікту у регіоні, підтримуючи розширення збройної боротьби арабів проти Ізраїлю. В Європі Пекін домагався зриву політики розрядки під лозунгом посилення військової загрози з боку СРСР.

Відносини між СРСР, США і КНР наприкінці 1970-х рр. відрізнялися гострою конкуренцією. У 1979 р. США та КНР створили у Синьцзяні центри електронного стеження за ядерними полігонами СРСР у МНР замість тих, що були закриті в Ірані після антимонархічної революції. Але у тому ж році конгрес США прийняв закон про відносини з Тайванем, який, формально знизивши статус американсько-тайванських відносин до неофіційних, фактично дозволив Вашингтону зберегти зв'язки з Тайбеєм у колишньому обсязі.

Відмова США повністю розірвати відносини з Тайванем викликала роздратування КНР. Реагуючи на американське рішення, Китай у квітні 1979 р., заявивши про відмову від продовження радянсько-китайського договору 1950 р., термін дії якого закінчувався у 1980 р., одночасно запропонував Радянському Союзу почати переговори про нормалізацію відносин. Наприкінці 1979 р. вони почалися, проте вторгнення СРСР до Афганістану у грудні 1979 р. зірвало ці плани та надало маневруванню Китаю та США на антирадянській основі новий стимул. У січні 1980 року відбувся візит міністр оборони США Г. Брауна до Пекіна, який започаткував американсько-китайські зв'язки у військовій сфері. Крім цього, КНР та США виступили основними постачальниками зброї афганським моджахедам, утворивши таким чином своєрідний політичний союз, спрямований проти Радянського Союзу. У 1980 р. КНР приєдналася до бойкоту Московської олімпіади.

Отже, зовнішньополітична стратегія КНР у 1960-1970-х рр. виявила залежність характеру еволюції регіональних відносин від проблеми

забезпечення національної безпеки, засвідчивши, що стратегічно-національні інтереси є фактором більш дієвим і прагматичним ніж ідеологічні постулати.

3. Нові зовнішньополітичні орієнтири стратегії КНР у 1980-90-х рр.

Принципові зміни у зовнішній політиці КНР були зафіксовані на XII з'їзді КПК (1-12 вересня 1982 р.), який продемонстрував суттєве оновлення китайського погляду на зовнішній світ і надав імпульс принциповим змінам у зовнішній політиці. На XII з'їзді КПК була прийнята центральна постанова на проведення «незалежної та самостійної зовнішньої політики», що обумовлює принцип не налагодження союзницьких відносин з будь-якою із «наддержав», що певною мірою зрівнювало відносини Китаю із США та СРСР.

У першій половині 1980-х рр., коментуючи свої взаємини із США та СРСР, китайська сторона неодноразово підкреслювала, що це «зрівнювання» ні в якій мірі не дозволяє говорити про «рівновіддаленість» китайського кута у трикутнику КНР – США – СРСР. При цьому робилось посилення на необхідність диференційованої оцінки позиції «наддержав» у кожному конкретному випадку. Отже, замість тотальної відповідальності однієї або обох наддержав за нестабільність у світі, Пекін починаючи з 1982 р. декларує персоніфікацію відповідальності у світових справах (і не тільки «двох наддержав») за конкретні порушення світового правопорядку.

Зміни у зовнішньополітичних підходах КНР започатковані у 1982 р., мали, на відміну від тактичного маневрування кінця 1970-х рр., більш глибокий характер. Визнання за «наддержавами» можливості об'єктивно позитивних дій на міжнародній арені, по суті, стало черговим кроком у звуженні конфронтаційного наповнення зовнішньополітичних концепцій КНР. Це означало появу підґрунтя для співпраці із США та СРСР не тільки з проблем, пов'язаних з двостороннім рівнем відносин, але також і з глобальних і регіональних питань.

Визначальні положення нового зовнішньополітичного курсу КНР були закріплені й у Конституції, прийнятій 4 грудня 1982 р.: «Китай має намір встановлювати та розвивати дружну співпрацю з усіма державами на основі 5 принципів мирного співіснування, тобто взаємної пошани суверенітету та територіальної цілісності, взаємного ненападу, невтручання у внутрішні справи один одного, рівності та взаємної вигоди, мирного співіснування».

Зміна концептуальних підходів керівництва КНР до визначення стратегічних настанов зовнішньополітичного курсу зумовила активізацію діяльності Китаю на міжнародній арені у різних сферах, а також дозволила стабілізувати відносини з провідними акторами міжнародних відносин.

24 березня 1982 р. генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнев під час

свого візиту до Ташкента запропонував наступні чотири основних принципи будівництва відносин між КНР та СРСР: визнання наявності у Китаї соціалістичного суспільного ладу, що ріднить його з СРСР; визнання приналежності Тайваню до території КНР, що сприятиме вирішенню тайванського питання на користь Китаю; відмова Радянського Союзу від будь-яких територіальних претензій до КНР і його готовність продовжити переговори з питань прикордонних зон з метою поглиблення довіри один до одного; готовність СРСР почати переговори з Китаєм щодо поліпшення китайсько-російських відносин з урахуванням взаємних інтересів, невтручання у справи один одного та ненанесення збитків третім сторонам.

У березні 1982 р. з боку Радянського Союзу було зроблено заяву про позитивне ставлення до КНР як дружньої соціалістичної держави.

У листопаді 1982 р. до Москви на похорон Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва прибув міністр закордонних справ КНР Хуан Хуа. Візит очільника китайського МЗС став першим візитом до СРСР керівника такого високого рівня після майже 20-літньої перерви. Йому передував візит до Радянського Союзу першого міністра закордонних справ КНР (1949-1958 рр.), Прем'єра Держради КНР Чжоу Еньлая у листопаді 1964 р.

З 1983 р. між міністерствами закордонних справ СРСР і КНР стали проходити щорічні консультації з міжнародних питань на рівні заступників міністрів закордонних справ.

У грудні 1984 р. протягом візиту до КНР першого заступника Голови Ради Міністрів СРСР І.В. Архіпова були підписані угоди про економічне і технічне співробітництво, про науково-технічне співробітництво, про створення радянсько-китайської комісії з економічного, торговельного та науково-технічного співробітництва, а також було прийнято рішення щодо збільшення у 1,5 рази обсягу двосторонньої торгівлі. У липні 1985 р. відбувся візит у відповідь заступника Держради КНР Яо Іліня до СРСР, у межах якого була підписана Угода про економічне і технічне співробітництво з будівництва та реконструкції промислових об'єктів КНР. Документ передбачав, що СРСР надасть сприяння КНР у спорудженні 7 нових і реконструкції 11 промислових об'єктів.

Відносини КНР із США, західноєвропейськими та сусідніми країнами. Відновлення політичних, економічних і військових зв'язків між КНР та СРСР цілком реально могло б призвести до втрати Сполученими Штатами Америки положення країни-лідера у політичному тандемі Пекін – Вашингтон. З іншого боку, міжнародний політичний розвиток, який характеризувався зростаючою взаємною політичною залежністю провідних країн світу від наслідків реалізації їхніх зовнішньополітичних завдань, вимагав якісного перегляду відносин в існуючих політичних блоках, союзах тощо.

Разом з тим, у зближенні між КНР та США існувало немало моментів,

які вкрай ускладнювали повноцінну політичну взаємодію між сторонами. Болісним питанням залишались і зв'язки США з тайванською адміністрацією. Потужне «китайське лобі» провело у березні 1979 р. через обидві палати конгресу США «Закон про відносини з Тайванем», який прямо заявляв, що будь-яка спроба розв'язати тайванське питання силовим шляхом буде вважатися «предметом самого серйозного занепокоєння» для США, а також містив положення щодо «продовження шляхом поставок оборонного озброєння надання допомоги народу Тайваню у підтримці достатнього рівня самооборони». Незважаючи на різкі висловлювання китайської сторони, закон вступив у силу та продовжує діяти до сьогодні.

Суттєве занепокоєння викликали у Пекіна і протайванські настрої кандидата у Президенти США Р. Рейгана, який протягом передвиборчої кампанії 1980 р. заявляв про прагнення відновити відносини з Тайванем у випадку його обрання на посаду Президента США. Проте, після приходу до Білого дому республіканська адміністрація (в якій провідні позиції займали досить пропекінсько налаштовані Дж. Буш-ст. та А. Хейг¹) започаткувала курс на паралельний розвиток офіційних відносин з КНР, так само як і неофіційних зв'язків з Тайванем. Протягом візиту державного секретаря США А. Хейга до КНР обговорювались навіть питання щодо продажу американських озброєнь Китаю².

Однак наміри США продовжувати постачання озброєнь Тайваню залишались каменем спотикання у відносинах керівництва КНР з адміністрацією Р. Рейгана. Китай домагався від США відмови від поставок Тайваню більш досконалих озброєнь, ніж ті, які поставлялись раніше, а також вимагав щорічного скорочення військових поставок та їх повного припинення до визначеного терміну.

Намагаючись нейтралізувати тайванську проблему та надати американсько-китайським відносинам нового імпульсу, Президент США Р. Рейган пішов на компромісний крок. 17 серпня 1982 р. було опубліковано комюніке, в якому США пообіцяли поетапно й остаточно вирішити проблему з продажу зброї Тайваню. Три китайсько-американських спільних комюніке (Шанхайське комюніке, Китайсько-американське комюніке про встановлення дипломатичних відносин і

¹ **Джордж Буш-старший** протягом 1974-1975 рр. керував американською місією зв'язку у Пекіні, а **Александр Хейг** працював в апараті Ради національної безпеки в адміністрації Р. Ніксона та приймав активну участь у підготовці та проведенні історичного візиту Р. Ніксона до КНР у 1972 р.

² Повідомлення щодо можливості продажу американського озброєння КНР викликали бурхливу реакцію не лише у Тайбеї, а й у Москві, що цілком зрозуміло, але навіть і серед американських партнерів і союзників у Південно-Східній Азії, які вказували на можливі дестабілізуючі наслідки цього кроку для регіональної системи міжнародних відносин.

Комюніке 17 серпня) стали визначальними документами розвитку китайсько-американських відносин.

У червні 1983 р. США прийняли рішення про надання КНР у торгівлі статусу «дружньої та неприєднаної країни». Прем'єр Чжао Цзянь заявив із цього приводу, що для Китаю це не технічне питання, а проблема встановлення взаємної довіри. 24 квітня – 1 травня 1984 р. відбувся візит Президента США Р. Рейгана до КНР. Протягом візиту китайська сторона уникала прямої підтримки антирадянського курсу адміністрації Р. Рейгана, визнавала наявність «різних підходів» до деяких питань міжнародного життя та двосторонніх відносин. Тим не менш, сторони зафіксували паралельність світової політики (положення в Індокитаї, ситуація навколо Афганістану і т.д.). Президент Р. Рейган особливий наголос робив на «спільності інтересів» сторін. Адміністрація Р. Рейгана активізувала економічні зв'язки з КНР, довівши обсяг товарообігу до 6,1 млрд. дол. У червні – серпні 1985 р. Голова КНР Лі Сяньнянь відвідав США, а у жовтні Віце-президент США Дж. Буш-ст. – Китай. Обидва державних діячі чимало часу на переговорах приділили питанням розвитку двосторонніх відносин.

Дж. Буш-ст., перебуваючи у Китаї, оголосив про значне пом'якшення правил, які регулюють експорт до Китаю техніки та технології «подвійного призначення». Під час переговорів Лі Сяньнянь у США та Дж. Буша-ст. у КНР обговорювалася проблема Тайваню. Лі Сяньнянь, виступаючи у національній раді сприяння американсько-китайській торгівлі, назвав цю проблему «великою перешкодою у сфері американсько-китайських відносин», яку «необхідно подолати».

Активізація діяльності адміністрації Р. Рейгана на «китайському» напрямі була певною мірою нейтралізована дуалізмом зовнішньополітичного курсу США щодо проблеми Тайваню. Китайський дослідник Ши Нінбо стверджує: «З 1984 р. у радянсько-китайських відносинах намітилося деяке похвалення. Однією з причин цього став перегляд китайсько-американських відносин за підсумками візиту у 1984 р. на Тайвань делегації американських конгресменів. США стали активно перешкоджати ініціативам щодо приєднання Тайваню до Китаю, чинячи тиск на уряд КНР». Інша причина, яка стимулювала розвиток двосторонніх відносин між Москвою та Пекіном, на думку китайського політолога визначалася: «Зміною співвідношення сил між США і СРСР на користь перших... Китайське керівництво зробило висновок про те, що у силу непередбачених зовнішньополітичних акцій СРСР не міг вести наступальну політику у гончі озброєнь».

Разом з тим, проголошений на XII з'їзді КПК курс на модернізацію країни вимагав змін й у сфері зовнішньої політики. Проведений китайськими керівниками аналіз доводив, що надмірно тісна співпраця з

будь-якою з наддержав неминуче ставить КНР у положення «молодшого партнера» та робить її певною мірою залежною від їх політики. Щоб уникнути подібної ситуації, з'їздом був проголошений курс на «незалежність і самостійність» зовнішньої політики Китаю. Стратегія «миру та розвитку» передбачала необхідність урегулювання відносин КНР з більшістю держав, у першу чергу з її безпосередніми сусідами.

Вибудовуючи свою зовнішньополітичну лінію, націлену на досягнення рівновіддаленості від двох наддержав, керівники Китаю почали відкрито дистанціюватись від політики США у різних регіонах. Одночасно Пекін на офіційному рівні припинив критичні висловлювання на адресу СРСР, хоча у китайській пресі радянська внутрішня та зовнішня політика продовжувала піддаватись критиці. Цей підхід проявився повною мірою протягом візиту Президента США Р. Рейгана до КНР у квітні 1984 р., коли у повідомленнях засобів масової інформації про заходи у межах візиту, які були підготовлені китайською стороною, були вилучені ті висловлювання американського Президента, в яких він досить критично висловлювався щодо СРСР. Під час цього візиту Генеральний секретар ЦК КПК Ху Яобан заявив, що Китай ніколи не приєднається до будь-якої країни чи групи країн.

У цілому аж до 1989 р. китайсько-американські відносини характеризувались стійким і стабільним розвитком у політичній та економічній площинах. Щорічно Пекін і Вашингтон обмінювались візитами своїх керівних діячів. Лідери обох держав регулярно приймали різноманітні делегації відповідно із США та КНР. Стійкі й активні зв'язки склалися по лінії законодавчих органів, громадських організацій. Розвивалися торгово-економічні зв'язки. Китай навіть намагався заручитись підтримкою США у питанні поглиблення свого діалогу та взаємопорозуміння з Тайванем. Так, лідер КНР Ден Сяопін закликав США сприяти тому. Щоб тайванська влада налагодила торговий, суднохідний і поштовий зв'язок з материковим Китаєм. Керівництво КНР було зацікавлене у тому, щоб представники США взяли на себе низку посередницьких функцій щодо розвитку контактів з адміністрацією острова. У свою чергу, американська сторона виражала схвалення налагодженню зв'язків між материком і Тайванем, але сприяти ним відмовлялась, мотивуючись це тим, що не буде втручатися у внутрішні справи Китаю. Адміністрація Р. Рейгана всіляко намагалась підкреслити, що США займають позицію невтручання з тайванського питання.

Політичний клімат у відносинах між КНР та США кардинально змінився після придушення 4 червня 1989 р. китайською владою виступів студентів на площі Тяньаньмень у Пекіні. Вже 5 червня Президент США Дж. Буш-ст. оголосив про призупинення всіх урядових контрактів і поставок озброєння до КНР. Пізніше він припинив всі міжурядові обміни

на вищому рівні, а також запропонував членам «Великої сімки» та міжнародним фінансовим інституціям призупинити фінансову допомогу Китаю, припинити йому поставки озброєння. Було призупинено вивчення Всесвітнім банком можливостей надання КНР нових займів. США та Японія заморозили низку угод щодо надання кредитів Китаю. Західним країнам, в яких навчались студенти з КНР, було запропоновано продовжити їх перебування на своїй території після закінчення навчання або стажувань у випадках, якщо студенти побоювались повертатися на батьківщину. Разом з тим, прагнучи зберегти канали зв'язку з КНР, Президент США Дж. Буш-ст. двічі у 1989 р. направляв свого радника з питань національної безпеки Б. Скоукрофта до Пекіна з секретними консультаційними місіями. Колишній посол США у КНР (1985-1989 рр.) У. Лорд у статті, присвяченій перспективам відносин США – КНР після подій на площі Тяньаньмень, розглядав «охолодження» в американсько-китайських відносинах як тимчасове явище. На його думку, прихильники «твердої лінії» змушені будуть піти з керівництва, і Китай, подібно до Радянського Союзу та країн Східної Європи, вступить у небезпечний перехідний період від однієї системи до іншої.

Конфлікт між очікуваннями та реальним розвитком подій, який свідчив, що Китай не відповідає основним вимірам пропонованої США моделі взаємовідносин у регіональній структурі міжнародних відносин, став причиною розходження між ініціаторами формування китайської політики США. Діапазон розходжень поглядів на рубежі 80-х-90-х рр. XX ст. був достатньо широким – від радикального ізоляціонізму до обережного прагматизму. Держсекретар США в адміністрації Дж. Буша-старшого Дж. Бейкер стверджував: «Адміністрація Дж. Буша будувала китайську політику, метою якої було за допомогою зміщення стимулів і перешкод, зберегти наші головні інтереси у Китаї. Дана політика, мала багато недоліків, особливо у сфері захисту прав людини, але ми не мали ніякої реальної альтернативи без капітуляції інших важливих американських інтересів. Балансування у нашій політиці на китайському напрямі було критичним і залишилося таким».

І хоча на кінець 1990 р. більшість запроваджених обмежень з боку США щодо КНР перестали діяти, у повному обсязі відносини між Пекіном і Вашингтоном почали поступово відновлюватись лише у другій половині 1990-х рр.

Відносини Китаю з союзниками США у Західній Європі помітно покращилися ще у 1970-і роки, коли Китай наполегливо шукав додаткові гарантії безпеки перед обличчям радянського «гегемонізму». Китайсько-європейські торгові відносини також стрімко розширювалися, особливо у зв'язку з висунутою Китаєм широкою програмою закупівель сучасних технологій на Заході.

У 1984 р. Китай і Велика Британія уклали угоду, що передбачала відновлення суверенітету Китаю над Гонконгом. Гонконг, ввійшов 1 липня 1997 р. до складу КНР як Особливий економічний район Сянган, зберігши високу ступінь державно-економічної автономії, у т.ч. власну Конституцію, виконавчу, законодавчу та судову владу, політичні партії, фінансово-економічну систему, валюту (прив'язану до долара США), статус відкритого порту та візовий режим для іноземних громадян (у тому числі громадян КНР).

У 1987 р. китайський уряд уклав аналогічну угоду з Португалією про повернення Аоминь (Макао), розташованого на півдні у дельті р. Чжуцзян, під суверенітет Китаю наприкінці 1999 р. Після 442-річного португальського правління 20 грудня 1999 р. Макао став особливим адміністративним районом Китаю.

Серед європейських країн найкращі показники щодо динаміки зростання двостороннього товарообігу з КНР має ФРН, яка посідає третє місце у китайській зовнішній торгівлі, поступаючись лише Японії та США. У цілому ж на країни ЄС на середину 1980-х рр. доводилось 15,8% загального обсягу торгівлі КНР.

1980-і роки загалом характеризувались позитивними зрушеннями у відносинах КНР з сусідніми державами – Індією, В'єтнамом тощо.

У 1981-1987 рр. відбувались регулярні зустрічі офіційних делегацій Китаю та Індії на яких сторони обговорювали територіально-прикордонні проблеми. У спільному інформаційному комюніке від 23 грудня 1988 р. Китай та Індія заявили, що керівники держав погодились шляхом мирних і дружніх консультацій врегулювати прикордонне питання.

У жовтні 1989 р. в Індії з офіційним візитом перебував заступник Прем'єра-міністра КНР У Сюецянь, а у березні 1990 р. міністр закордонних справ КНР Цянь Цичень.

Висловлюючи ставлення до подій на площі Тяньаньмень 4 червня 1989 р. Індія заявила, що це є внутрішньою справою Китаю. Таким чином, ставлення Індії до подій на площі Тяньаньмень надало позитивний імпульс розвитку китайсько-індійських відносин і пошуку шляхів вирішення прикордонних суперечностей.

Китайсько-японські відносини. У своїх відносинах з іншим важливим партнером КНР – Японією, Пекін зробив ставку на зацікавленість японської правлячої еліти та ділових кіл у використанні нафтових та інших паливних і сировинних родовищ Китаю, а також капіталовкладень в економіку КНР. Договір про мир і дружбу 1978 р. та низка економічних угод, які були підписані між КНР та Японією, сприяли динамічному зростанню двосторонніх економічних відносин. Японія стала найбільшим торговим партнером КНР. Обсяг торгівлі двох країн збільшився з 3,5 млрд. дол. у 1977 р. до 19,6 млрд. дол. у 1989 р., цей

показник перевищував сумарний обсяг торгівлі КНР із США, ФРН, Францією, Великою Британією та Італією, і становив майже 50% загального зовнішньоторговельного обсягу КНР.

Активно розвивались політичні зв'язки між двома країнами. Регулярного характеру набули китайсько-японські зустрічі на вищому рівні. У листопаді 1983 р. відбувся офіційний візит до Японії Генерального секретаря ЦК КПК Ху Яобана, у березні 1984 р. Прем'єр-міністр Японії Я. Наксоне відвідав Пекін. У серпні 1988 р. відбувся візит до Пекіна Прем'єр-міністр Японії Н. Такесіті, а у квітні 1989 р. Токіо відвідав Прем'єр Держради КНР Лі Пен. У 1985 р. була досягнута домовленість щодо проведення регулярних політичних консультацій на рівні міністрів закордонних справ КНР та Японії. Традиційними стали щорічні переговори міністрів закордонних справ у Нью-Йорку протягом сесій Генеральної Асамблеї ООН.

Певний розвиток отримали і військові контакти між двома країнами. Відбувся обмін військовими делегаціями, включаючи рівень міністрів оборони та начальників Генеральних штабів. У березні 1980 р. китайська сторона навіть запропонувала Японії обговорити можливість підписання договору про китайсько-японське військове співробітництво, однак ця пропозиція була відхилена японською стороною.

Разом з тим, у двосторонніх відносинах між КНР та Японією залишались питання, які носили конфліктогенний характер. Зокрема, це територіальна суперечка навколо островів Сенкаку між Японією та Китаєм, протилежні підходи щодо висвітлення питань пов'язаних з перебігом і наслідками Другої світової війни. Зокрема, при встановленні дипломатичних відносин КНР відмовилась від отримання репарацій з боку Японії, китайські лідери незмінно повторювали, що моральної та політичної відповідальності з Японії за її агресію проти Китаю ніхто не знімав. Найбільш помітним сплеском антияпонських настроїв став інцидент 1982 р., пов'язаний з випуском в Японії шкільних підручників, в яких надавалась певним чином «пом'якшена» позиція щодо політики Японії відносно країн Азії у роки Другої світової війни. А також відвідування Прем'єр-міністром Японії Я. Накасоне храму Ясукуні¹ у

¹ **Ясукуні** – синтоїстське святилище («храм миру у країні»), розташоване у Токіо. Виконує функції центру релігійних церемоній релігії Синто. Особливе положення Ясукуні визначається тим, що, на відміну від більшості храмів Синто, там поклоняються душам воїнів, загиблих за Японію й імператора. Верховне божество храму – Імператор Японії. У числі святих, яким проводиться поклоніння у рамках синтоїстських релігійних церемоній у храмі Ясукуні – засуджені до страти через повішення за скоєні військові злочини Х. Годзіо, С. Ітагакі, Х. Кімура, К. Доїхара, І. Мацуї, А. Муто, К. Хіроta та ін. В Ясукуні також є пам'ятник Радхабіноду Палу – індійському судді, який на Токійському процесі єдиним із суддів висловився за повне виправдання обвинувачених.

Токію, де, за легендою, покояться душі японських солдат, які загинули у Другій світовій війні.

В обох випадках КНР виловилась досить різко, вимагаючи від Токію недопущення подібних дій у майбутньому. Досить гострій критиці з боку КНР піддавалися й інші аспекти політики Японії. У китайського керівництва викликало занепокоєння рішення Токію щодо виходу японських військових витрат за межі 1% ВВП. У свої заявах, Пекін дав зрозуміти, що зростання «оборонних можливостей» Японії повинно мати свої рамки. Негативне ставлення було висловлено і з приводу активного підключення Токію до американської програми СОІ¹.

Проте, незважаючи на наявність таких досить серйозних проблем у відносинах між двома країнами, китайсько-японські відносини продовжували динамічно розвиватись, а стійкий механізм зв'язків і контактів між країнами сприяв знаходженню компромісних рішень і досягнення домовленостей з тих чи інших розбіжностей. Навіть після подій на площі Тяньаньмень у 1989 р., коли Японія приєдналась до всіх обмежень прийнятих учасниками «Великої сімки», саме вона першою у 1990 р. поставила питання про якнайшвидше припинення всіх санкцій та обмежень запроваджених проти КНР.

Нормалізація китайсько-радянських відносин. Керівництво СРСР навіть у роки найбільшого загострення відносин з КНР не залишало спроб нормалізувати відносини. Тому уважно аналізуючи розвиток подій у Китаї, Москва не залишала непоміченими зміни, які відбувались у внутрішній політиці країни, так і певну незадоволеність моделлю (характером і змістом) китайського керівництва взаємовідносин із США. Це дозволило СРСР взяти ініціативних кроків по відношенню до КНР. Разом з тим, готовність радянського керівництва до корінного перегляду відносин з КНР стала можливою лише в епоху перебудови, що було пов'язано з поступовим усвідомленням необхідності поширення принципів нового політичного мислення на відносини СРСР і зі своїми східними сусідами.

Вирішальне значення у питанні нормалізації радянсько-китайських відносин мали виступи Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова 28 липня 1986 р. у Владивостоці, а потім у Красноярську 16 вересня 1988 р. У своїх виступах радянський лідер запропонував спектр конкретних заходів, покликаних зблизити СРСР з Китаєм: обмін досвідом у галузі соціально-економічного розвитку; спільне освоєння водних ресурсів Амура; розширення економічних контактів у прикордонних

¹ **Стратегічна оборонна ініціатива (СОІ)** – довгострокова програма США по створенню глобальної системи протиракетної оборони з елементами космічних озброєнь, проголошена Президентом Р. Рейганом 23 березня 1983 р.

районах; будівництво залізниці СУАР (Сінцзян-Уйгурський автономний район, КНР) – Казахстан; спільне освоєння космосу. Окрім того, було заявлено, що СРСР готовий піти на поступки щодо «трьох перешкод» на шляху нормалізації відносин: питання кордонів, відкликати війська з Монголії й Афганістану та припинити підтримувати в'єтнамську окупацію Кампучії.

Відповідно китайської сторони стала відмова від лозунгу про «радянську загрозу» та заява щодо готовності до проведення зустрічі на найвищому рівні за умови, що з питання «трьох перешкод» буде відбуватися хоч будь-який прогрес. Китайське керівництво позитивно оцінило модернізацію зовнішньополітичного курсу СРСР, а також у цілому концепцію нового політичного мислення. Більш конструктивним став зміст у 1985-1987 рр. китайсько-радянських політичних консультацій, які відбувались на рівні заступників міністрів закордонних справ, а з 1987 р. були започатковані китайсько-радянські прикордонні переговори, метою яких було укладення нового договору про кордон.

Восени 1987 р. на XIII з'їзді КПК був прийнятий курс на поглиблення політики співпраці з СРСР. У документах з'їзду, поряд з тезою про незалежність і самостійність зовнішньої політики, було висловлено прагнення «налагодити відносини дружби та співробітництва з усіма країнами на основі п'яти принципів мирного співіснування».

Важливими кроками на шляху нормалізації китайсько-радянських відносин стало підписання у квітні 1988 р. Женевських угод з Афганістану, оголошений у січні 1989 р. урядом В'єтнаму графік повного й остаточного виведення своїх військ з Кампучії до кінця вересня 1989 р., а також заява Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова зроблена під час його виступу в ООН у грудні 1988 р. щодо готовності суттєво скоротити збройні сили СРСР (у тому числі і на Далекому Сході).

У грудні 1988 р. відбувся візит міністра закордонних справ КНР Цянь Циченя до Москви. Головним результатом переговорів було досягнення домовленості про проведення у першій половині 1989 р. у Пекіні зустрічі на найвищому рівні між М. Горбачовим і Ден Сяопіном. У лютому 1989 р. відбувся візит міністра закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе до КНР. Підсумками візиту було зафіксовано повне взаємопорозуміння з необхідності розбудовувати відносини двох держав з урахуванням сучасних реалій, універсальних принципів міжнародного спілкування, ненанесення збитків відносинами кожної із сторін з третіми країнами.

Напередодні офіційного візиту Президента СРСР М. Горбачова до КНР ним були зроблені заяви щодо відведення радянського угруповання чисельністю 500 тис. солдатів від кордонів з Китаєм і про скорочення на $\frac{2}{3}$ радянського контингенту у МНР.

Візит М. Горбачова до КНР відбувся 15-18 травня 1989 р. Це був

перший візит керівника СРСР до Китаю за 30 років. За підсумками візиту було прийнято радянсько-китайське комюніке, що заклало політичну основу двосторонніх відносин. У ньому було відображено усвідомлення сторонами національно-державних інтересів, а також використання у міждержавному спілкуванні принципів мирного співіснування. Візит М. Горбачова до КНР ознаменував повну нормалізацію радянсько-китайських міждержавних відносин та одночасно зафіксував офіційне відновлення партійних зв'язків між КПК і КПРС.

У подальшому китайсько-радянські відносини зберігали стійку позитивну динаміку. Незважаючи на ускладнення зовнішньополітичної ситуації навколо КНР у зв'язку з подіями на площі Тяньаньмень, у квітні 1990 р. відбувся візит Прем'єра Держради КНР Лі Пена до Москви. Протягом візиту були підписані сім двосторонніх угод: довгострокова програма економічного, наукового і технічного співробітництва, про співробітництво з вивчення та дослідження космічного простору у мирних цілях, основоположні принципи взаємного скорочення військ і про заходи взаємної довіри у військовій сфері у прикордонних районах тощо. Одним з результатів «потепління» у відносинах між Москвою та Пекіном стала домовленість, досягнута у травні 1990 р., про закупку Китаєм у СРСР винищувачів Міг-29 і Су-27.

У серпні 1990 р. відбувся візит до КНР міністра закордонних справ СРСР Е. Шеварнадзе, який провів переговори з китайським міністром закордонних справ Цянь Циченем, на яких обговорювались питання подальшого розвитку радянсько-китайських відносин, а також відбулося обговорення широкого кола міжнародних проблем. Новим у відносинах між двома країнами стали зустрічі міністрів оборони: на початку 1991 р. Пекін відвідав міністр оборони СРСР Д. Язов. Свідченням подальшого розвитку радянсько-китайських відносин стало надання Китаєм у березні 1991 р. товарного кредиту СРСР у розмірі 730 млн. дол.

У травні 1991 р. відбувся візит до СРСР Генерального секретаря ЦК КПК Цзян Цземіня. На переговорах з керівництвом Радянського Союзу обговорювався широкий спектр проблем двосторонніх відносин, була підписана Угода про проходження радянсько-китайського кордону на його східній ділянці. Сторони також обговорили широкий спектр міжнародних проблем, включаючи питання радянсько-американських відносин, розброєння, міжнародної ситуації у Південно-Східній Азії, проблему Корейського півострова та ситуацію у районі Перської затоки.

Позитивний потенціал радянсько-китайських відносин не був реалізований внаслідок розпаду СРСР.

Китайсько-російські відносини у 1990-х рр. Останнє десятиліття ХХ ст. стало для КНР абсолютно новим етапом у розвитку дво- та багатосторонніх відносин. У цей період на новий рівень вийшли

китайсько-російські відносини.

27 грудня 1991 р. КНР заявила про визнання Російської Федерації правонаступницею СРСР.

17-19 грудня 1992 р. відбувся візит до КНР Президента РФ Б. Єльцина. Були підписані Спільна Декларація про основи взаємовідносин між РФ і КНР, Меморандум про взаєморозуміння між урядами РФ і КНР з питань взаємного скорочення збройних сил і зміцнення довіри у військовій галузі у районі кордону, а також Міжурядова угоду про співробітництво у галузі дослідження та використання космічного простору у мирних цілях. Загалом протягом візиту було підписано 25 двосторонніх документів.

2-6 вересня 1994 р. відбувся офіційний візит до Росії Голови КНР Цзян Цземіня. Протягом візиту були підписані Спільна російсько-китайська декларація, Спільна заява Президента РФ і Голови КНР, що передбачає ненацілювання стратегічних ядерних ракет і незастосування першими ядерної зброї, Угоду про російсько-китайський державний кордон у західній частині.

7-9 травня 1995 р. у Москві з офіційним візитом перебував глава КНР Цзян Цземінь на святкуванні 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

24-26 квітня 1996 р. проходив державний візит до КНР Президента РФ Б. Єльцина. Підписана Спільна російсько-китайська декларація, де викладено загальні підходи двох країн до важливих двосторонніх і міжнародних питань. У документі відносини між КНР та РФ визначались як «стратегічне партнерство на основі рівності, взаємної довіри та взаємної координації зорієнтовані на XXI століття». 26 квітня у Шанхаї глави п'яти держав підписали повномасштабний військово-політичний документ: Угода між Республікою Казахстан, Республікою Киргизія, Російською Федерацією, Республікою Таджикистан і Китайською Народною Республікою про зміцнення довіри у військовій галузі у районі кордону.

Продовженням розбудови відносин на засадах стратегічного партнерства став державний візит глави КНР Цзян Цземіня до РФ 22-26 квітня 1997 р. Результатом візиту стало підписання російсько-китайської спільної декларації про багатополлярний світ і формування нового міжнародного порядку. 24 квітня – лідерами Росії, Китаю, Казахстану, Киргизії та Таджикистану підписано п'ятисторонню угоду про взаємне скорочення збройних сил у районі кордону.

9-11 листопада 1997 р. відбувся черговий візит Президента РФ Б. Єльцина до Китаю. Підписано низку документів, серед яких – Спільна декларація, в якій оголошено про практичне завершення демаркації російсько-китайського кордону, та прийняття Спільної російсько-китайської заяви, в якій констатувався намір продовжувати розвивати відносини дружби та співпраці між Росією і Китаєм.

17 лютого 1998 р. проходила зустріч Президента РФ Б. Єльцина з Прем'єром Держради КНР Лі Пенем, який прибув до Москви з офіційним візитом.

23-25 листопада 1998 р. протягом робочого візиту до Росії глави КНР Цзян Цземіня відбулася перша в історії двосторонніх відносин неформальна зустріч глав держав РФ і КНР. Була прийнята Спільна декларація «Росія і Китай напередодні ХХІ століття», а також прийнято спільну заяву про завершення робіт на західній ділянці російсько-китайського кордону.

24-27 лютого 1999 р. проходив перший офіційний візит до Росії Прем'єра Держради КНР Чжу Жунцзі. У Москві він був прийнятий Президентом Б. Єльциним; провів переговори з керівником уряду РФ Є. Примаковим. Керівники двох урядів домовилися про встановлення між ними «прямої лінії зв'язку».

12-13 вересня 1999 р. глава КНР Цзян Цземінь взяв участь у 7-й неформальній зустрічі лідерів АТЕС в Окленді (Нова Зеландія), де 12 вересня відбулася його зустріч з Прем'єр-міністром РФ В. Путіним.

9-10 грудня 1999 р. Президент РФ Б. Єльцин перебував з візитом у КНР. Між Цзян Цземінем і Б. Єльциним відбулася 2-а неформальна зустріч, були підписані протоколи про опис китайсько-російського кордону у його східній і західній частині, угода про спільне господарське використання окремих островів і прилеглих водних акваторій прикордонних річок.

Військово-технічне співробітництво після розпаду СРСР стало одним з найбільш активних напрямків китайсько-російського співробітництва. За період 1992-2007 рр. Китай придбав у Росії озброєнь і техніки на суму близько 25 млрд. доларів (у середньому 1,8-2,5 млрд. доларів щорічно), що склало близько 40% від загальних прибутків РФ від експорту продукції військово-промислового комплексу.

У 1992 р. КНР закупила велику партію з 24 багатофункціональних винищувачів Су-27, що стало початком масштабної модернізації китайської армії за допомогою Росії. У наступні кілька років обсяги контрактів з військових поставок постійно зростали. Крім літаків вони стали включати системи протиповітряної оборони, бойові кораблі (есмінці з протикорабельним ракетним озброєнням і дизельні підводні човни).

З середини 1990-х років співпраця піднялася на якісно вищий рівень, так як Китай, крім закупівель озброєнь і техніки, став освоювати російські військові технології. Зокрема у 1996 р. КНР придбала у РФ ліцензії на виробництво багатофункціональних винищувачів Су-27 на авіаційному заводі у м. Шеньян (північно-східний Китай). Використовуючи ці ліцензії, Китай наприкінці 1990-х років розпочав власне виробництво двох типів винищувачів. З 1999 р. Росія почала поставляти до них тільки авіаційні

двигуни та бортові радары.

Разом з тим у 1990-ті роки торгово-економічні відносини між Росією та Китаєм характеризувалися нестабільністю. Протягом 1992-2000 рр. обсяги товарообігу коливалися у діапазоні від 3,8 до 6,2 млрд. дол., пояснюється це, у першу чергу, політичною й економічною нестабільністю у РФ протягом 1990-х рр.

Отже, зміна геополітичної конструкції світу на рубежі XX-XXI ст. відповідно змінила і модель китайсько-російського співробітництва як фактора сили міжнародного порядку, який на сьогодні вже не базується винятково на одній державі – США, а на ролі інших держав – РФ, КНР, які виступають дієвими акторами регіональних різномірних відносин, а також і інтеграційних регіональних союзах за участю цих держав – Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та Форум «Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво».

Китайсько-американські відносини у період становлення постбіполярної системи міжнародних відносин. Динаміка китайсько-американських відносин у 1990-і рр. багато у чому залежала від позиції США щодо проблеми Тайваню, дотримання прав людини у КНР та співробітництва Пекіна з країнами Близького Сходу у сфері ядерної енергетики.

Після інавгурації Президента США Б. Клінтона 20 січня 1993 р. держдепартамент став пов'язувати питання прав людини з наданням Китаю статусу «найбільшого сприяння» у торгівлі, що негативно позначилось на китайсько-американських відносинах.

Шанс виходу відносин між Китаєм і США з глухого кута знайшовся у листопаді того ж року на неформальному саміті організації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) у Сіетлі, протягом якого глава КНР Цзян Цземінь і Президент США Б. Клінтон провели першу зустріч. Цзян Цземінь підкреслив, що обидві сторони повинні звертати свої погляди на весь світ і приділяти увагу майбутньому, щоб підтримувати тим самим здорові та стабільні китайсько-американські відносини, а також вивести спокійний, стабільний і безпечний світ у XXI століття. Б. Клінтон у свою чергу висловив намір американської сторони поліпшити ставлення до Китаю. Результатом зустрічі стало проголошення адміністрацією Б. Клінтона у 1994 р. політики контактів з Китаєм.

У 1994 р. відновилися міжурядові візити на високому рівні. Вашингтон одночасно оголосив про відокремлення питання прав людини від наданням Китаю «статусу найбільшого сприяння». Однак розвиток китайсько-американських відносин у 1995 р. зазнав нової кризи – 6 травня, всупереч рішучим запереченням китайського уряду, держдепартамент США надав Президенту Тайваню Лі Денхуею візу для приватного візиту до Корнельського університету у червні 1995 р., що

заморозило відносини двох країн на самій нижній точці після встановлення дипломатичних відносин. У червні 1995 р. частини НВАК провели військові навчання та запуски ракет у Тайванській протоці.

У жовтні 1995 р. у рамках 50-річних урочистостей ООН Цзян Цземінь і Б. Клінтон провели офіційну зустріч у Нью-Йорку. Цзян Цземінь підкреслив основну політику на врегулювання китайсько-американських відносин на основі «поглиблення довіри, усунення суперечностей, розвитку співробітництва та припинення конфронтації», підтвердивши позицію КНР з тайванського питання. Б. Клінтон, наголосивши на важливості налагодження з КНР «конструктивних контактів», знову підтвердив політику одного Китаю. Ця зустріч відіграла важливу роль у виведенні розвитку китайсько-американських відносин у правильне русло.

Разом з тим, проблема Тайваню періодично виступає «яблуком розбрату» у китайсько-американських відносинах. 23 березня 1996 р. відбулися перші в історії Тайваню прямі президентські вибори, на що Пекін відповів демонстрацією сили. 8 березня 1996 р. КНР розпочала тижневі ракетні стрільби поблизу портів Цзілун на півночі та Гаосюн на півдні острова. Також були проведені комплексні військові маневри військово-морського флоту й авіації з бойовими стрільбами, відпрацьовуючи, у тому числі, і прийоми висадки морського десанту.

США направили до острова одне з найбільших військово-морських угруповань з часів в'єтнамської війни, до складу якого увійшло з'єднання ВМС США у складі авіаносця «Індепенденс» і чотирьох інших кораблів.

Свідченням надзвичайної гостроти кризи 1996 р. стало звернення Ради Європи до керівництва КНР із закликом припинити будь-які військові дії щодо Тайваню, а також заява МЗС Російської Федерації від 12 березня 1996 р., в якій зазначалося, що позиція Росії з тайванського питання залишається незмінною: Тайвань є невід'ємною частиною КНР. Натомість у заяві було підкреслено, що РФ виступає за мирне урегулювання Тайванської кризи. Головним методом ліквідації ескалації напруженості між островом і материком повинен бути «...серйозний, конструктивний діалог», констатувалось у заяві зовнішньополітичного відомства РФ.

Криза 1996 р. спричинена запланованими на 25 березня першими в історії Тайваню прямими президентськими виборами, засвідчила, що Тайвань залишається важливим елементом конструкції геополітичних відносин в АТР. Військові дії КНР у Тайванській протоці мали дві мети: по-перше, перешкодити здійсненню прагматичної дипломатії Тайваню та припинити кампанію, спрямовану на подвійне представництво Китаю у складі ООН, про доцільність якого неодноразово заявляли тайванські урядовці; по-друге, дії Пекіна були підтвердженням принципу існування «одного Китаю» та внутрішньополітичного характеру тайванської проблеми. За твердженням лідера КНР Цзян Цземіня: «Послідовне

відстоювання принципу одного Китаю – основа та передумова мирного об'єднання».

Після переобрання Б. Клінтона у 1996 р. офіційні Пекін і Вашингтон ухвалили важливі рішення про обмін візитами на вищому рівні. 3 26 жовтня по 3 листопада 1997 р. голова КНР Цзян Цземінь здійснив державний візит до США (перша офіційна поїздка глави КНР до США за останні 12 років). У ході візиту була опублікована спільна китайсько-американська декларація, яка визначила цілі, принципи та керівні курси на розвиток китайсько-американських відносин у ХХІ ст. З 25 червня по 3 липня 1998 р. Б. Клінтон відвідав КНР. Обидві сторони уточнили напрям і рамки розвитку міждержавних відносин у наступному столітті. Під час візиту Б. Клінтон вперше відкрито висловився за політику «трьох ні» щодо Тайваню. Успішні взаємні візити дали новий імпульс для поліпшення двосторонніх відносин.

У травні 1999 р. Конгрес США оприлюднив документ, в якому містилося звинувачення КНР з приводу «викрадення ядерних секретів». Особливо після того, коли під час бомбардувань авіацією військ НАТО Косово були завдані удари по посольству КНР в Югославії, китайсько-американські відносини знову зайшли у глухий кут. Завдяки зустрічі Цзян Цземіня з Б. Клінтоном у жовтні 1999 р. у м. Окленді (Нова Зеландія) двосторонні зв'язки почали виходити з «тіні бомбардувань посольства». У листопаді того ж року дві сторони підписали угоду про вступ КНР до Світової організації торгівлі. КНР є членом СОТ з 11 грудня 2001 р.

Занепокоєння Вашингтона на початку 90-х рр. ХХ ст. викликало творення специфічного союзу КНР з країнами Близького Сходу: Пакистаном, Іраном, Лівією. Китай надав науково-технічну допомогу Пакистану для створення ядерної програми. Така ж допомога була надана Китаєм і Ірану. Пекін передав ядерну технологію і Лівії. Разом з тим, розширення та поглиблення діалогових механізмів китайсько-американських відносин сприяло оптимізації політики Пекіну з питання практичної реалізації міжнародних угод щодо нерозповсюдження зброї масового знищення. У 1992 р. Китай приєднався до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а у 1995 р. керівництво КНР підтримало ініціативу зробити цей договір постійнодіючим. У квітні 1993 р. Китай став однією з країн-фундаторів Конвенції про заборону хімічної зброї. Крім цього, КНР підтримала угоду про заборону біологічної зброї. Пекін також підтримував зусилля Вашингтону, спрямовані на згортання північнокорейської програми розробки ядерної зброї.

У травні 1996 р. КНР взяла на себе зобов'язання не надавати ніякої підтримки подальшому розвитку непідконтрольних Міжнародному агентству з ядерної енергії (МАГАТЕ) ядерних об'єктів у Пакистані, а протягом візиту голови КНР Цзян Цземіня до Вашингтону (жовтень

1997 р.) офіційні представники уряду Китаю оприлюднили заяву, в якій констатувалося, що Китайська Народна Республіка не планує розпочинати будь-які нові проекти в ядерній галузі з Іраном, і що діючі спільні китайсько-іранські програми будуть завершені у відносно короткий термін.

Таким чином, у 1990-х рр. продовження відносин між Вашингтоном і Пекіном на засадничих принципах біполярності у нових геополітичних умовах було неефективним, оскільки збереження існуючого статус-кво у регіоні було вигідно двом сторонам. Вашингтону, для структурування концептуально-теоретичної основи зовнішньополітичної стратегії глобального та регіонального рівня і для визначення оптимальної моделі щодо співвідношення національних інтересів у зовнішньополітичній сфері з можливостями національної економіки, яка потребувала відповідного «відпочинку» та реформування на початку постбіполярного періоду. Зацікавленість Пекіна щодо підтримання існуючого регіонального порядку, навіть за домінування США, пояснюється необхідністю збереження стабільних відносин з основними зовнішньоекономічними партнерами, які є гарантом стабільності у сфері поступального зростання Валового внутрішнього продукту (ВВП), що є особливо важливим в умовах реалізації державою істотних економічних реформ. Отже, як це не видається парадоксальним, але політика лідерства США в АТР створює для КНР відповідний резерв часу для досягнення статусу актора міжнародних відносин із глобальним впливом, який у перспективі матиме можливості для перегляду існуючого розподілу ролей як на регіональній, так і глобальній міжнародній арені.

Трансформація «питомої ваги» КНР у системі регіональних взаємовідносин на основі динамічного реформування національної економіки, що забезпечує підґрунтя нарощуванню комплексного державного потенціалу викликає занепокоєння країн-сусідів. У контексті ж існуючих територіальних суперечностей у районі Південно-Китайського моря це є потенційно конфліктогенним чинником. Занепокоєння викликає ситуація навколо архіпелагу Спратлі (частиною його є також Парасельські острови).

Архіпелаг складається з 230 дрібних островів загальною площею 250 тис. км². Крім КНР, на акваторію островів претендують також В'єтнам, Тайвань, Малайзія, Філіппіни та Бруней, крім того, на економічну зону домагається Індонезія. У 1974 р. КНР окупувала Парасельські острови, які належали Південному В'єтнаму. Зацікавленість Китаю пов'язують з перспективами освоєння там нафтових родовищ. У 1992 р. КНР прийняла новий закон про морські володіння, в якому зафіксовано право Китаю застосовувати силу для припинення незаконних промислів у своїх територіальних водах. За цим законом весь архіпелаг

Спратлі опинився у зоні китайських інтересів. Ситуація ускладнилася у тому ж 1992 р., коли КНР у співпраці з американськими корпораціями приступила до розвідки нафти у цьому районі. Країни АСЕАН заявили протест. У 1995 р., коли КНР встановила прикордонні знаки на одному з островів, який вважають своєю територією Філіппіни, його дії у регіоні були розцінені як силова акція. На даний момент на архіпелазі Спратлі розміщені війська КНР, В'єтнаму, Філіппін і Малайзії. Існують побоювання, що Китай спробує поставити більш слабкі держави перед фактом, просто захопивши всі острови силою. У 1992 р. це питання обговорювалося на зустрічі країн АСЕАН з його офіційними партнерами, після чого прийнято рішення з 1995 р. створити регіональний форум АСЕАН з питань безпеки. З 1997 р. у його роботі беруть участь РФ і КНР.

Китай також тісно співпрацює у рамках Азійсько-Тихоокеанської економічної ради (АТЕС). З 1993 р. щорічно проводяться зустрічі на рівні глав урядів. До складу цієї організації, крім країн АСЕАН, входять КНР, США, Японія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південна Корея, а також Росія (з 1997 р.), низка держав Південної Америки й Океанії. Китай, таким чином, відіграє значну роль у сучасному світі, спираючись насамперед на власний економічний і демографічний потенціал.

Отже, зовнішньополітичний курс КНР у 90-х рр. XX ст. ґрунтувався на пошуку несилових, достатньо економічних і разом з тим ефективних, не виключаючи жорстких рішень, а також наголошував на індивідуальних відносинах з окремими державами. Китай сам достатньо рідко виступав із будь-якими істотними міжнародними ініціативами; зазвичай він дотримувався вичікувальної тактики чи займав нейтральну позицію, що у дво- та багатосторонніх міждержавних взаємовідносинах створювало максимум простору для політичного маневру.

4. Зовнішньополітичні пріоритети КНР на початку ХХІ ст.

Китайсько-американські відносини у постбіполярній системі геополітичних координат. На початку ХХІ ст. Китай почав відігравати роль глобального актора, який зацікавлений у розширенні свого, передусім, економічного впливу не лише в Азії, а й в інших регіонах світу. На місце колишньої ідеологізації зовнішньої політики КНР прийшло відстоювання прагматичних інтересів країни, перетворення зовнішньої політики в інструмент згладжування, а не загострення конфліктів і протиріч у світі.

На період 2002-2012 рр. припадає низка геополітичних трансформацій, формування нових зв'язків і впливів у світовій політиці. Ще більше, порівняно з 1990-ми рр. посилюється роль ЄС, різних регіональних блоків та організацій у всьому світі. Традиційно утримують свої позиції США. Дані аспекти формують новий контекст зовнішньополітичного курсу

материкового Китаю. В умовах глобалізації КНР вибудовує свою політику у трикутнику ЄС – США – КНР.

Новою віхою розвитку країни став прихід до влади представника лідерів «четвертого покоління» Ху Цзіньтао, який, на відміну від прогнозів, швидко вийшов з-під опіки Цзян Цземіня та висунув власні концепції та пріоритети у внутрішній і зовнішній політиці. У 2003 р. ЦК КПК офіційно проголосив нову зовнішньополітичну концепцію мирного відродження країни, яка передбачала наступне:

- Китай може відродитися лише мирним шляхом;
- Китай має цінувати можливості, що надає сучасна світова ситуація;
- основна задача КНР – розумно використати можливості сучасної геополітичної ситуації задля ефективного розвитку власної економіки та соціальної інфраструктури. При цьому докладати всі можливі зусилля до зміцнення миру.

Модернізація визначальних концептів зовнішньополітичних настанов КНР засвідчила поступовий перехід від статусу лідера країн, що розвиваються, в якісно новий вимір країни регіонального лідера з потенціалом «центру сили» глобального масштабу, але з можливістю оптимального й ефективного використання економічної структури розвинених країн щодо інтересів модернізації китайської економіки. Еволюція цієї тенденції простежується й у відмінностях підходів керівництва КНР до питань зовнішньої політики на XV (12-18 вересня 1997 р.) та XVI з'їздах КПК (8-14 листопада 2002 р.). Зокрема, на першому місці у звітній доповіді ЦК КПК XVI з'їзду стояло питання необхідності поліпшення відносин із розвиненими країнами, на другому – із сусідніми державами, на третьому – з країнами, що розвиваються. На XV з'їзді КПК послідовність була дещо іншою – сусідні держави, розвинені країни, країни, що розвиваються.

Виступаючи 15 жовтня 2007 р. з доповіддю на XVII з'їзді КПК лідер КНР Ху Цзіньтао та відстоюючи принцип мультиполярності щодо подальшої розбудови глобальної системи взаємовідносин підкреслив: «Ми будемо і надалі посилювати стратегічний діалог з розвиненими країнами, зміцнювати взаємну довіру та поглиблювати співробітництво, належним чином врегульовувати суперечності та стимулювати довготривалий, стабільний розвиток взаємних відносин».

Подолати нові виклики глобалізації керівництво КНР намагається, зміцнивши свої позиції перш за все в АТР. Китай спрямовує свою діяльність на формування мирного оточення, відповідно розвиває співпрацю та намагається зміцнити вплив на країни Північно-Східної Азії (ПСА), перш за все у зоні АСЕАН. У цьому регіоні перетинаються інтереси КНР з США, що змушує китайське керівництво вдаватися до маневрів між власними й американськими інтересами у ПСА. Але КНР

продовжує займати жорстку позицію стосовно тайванського питання, не припускає можливості втручання у нього третіх сторін. За Ху Цзіньтао з'явилися принципово нові підходи щодо вирішення конфлікту. Два береги Тайванської протоки підтримали курс на створення атмосфери взаємної довіри, пошуку консенсусу навіть за наявності розбіжностей і досягнення обопільної вигоди. Відносини КНР і Тайваню перейшли більшою мірою у площину прагматичної економічної співпраці. КНР стає більш привабливим партнером для Тайваню. Проблема мирного возз'єднання КНР і Тайваню на основі принципу «одна країна – дві системи» залишається однією з найважливіших для китайської дипломатії.

До умов глобалізації доводиться пристосовуватися всім державам світу, які зацікавлені у підтримці іншими країнами, відповідно кожна велика держава певною мірою зацікавлена у підтримці КНР. Саме це використовувалося урядом Ху Цзіньтао у побудові своєї зовнішньополітичної стратегії у ХХІ ст., оскільки наразі КНР має інтереси та контакти в усіх регіонах світу.

Про те, що Китай позиціонує себе не тільки як рівного, але і сильного партнера США свідчать п'ять принципів розвитку рівноправного торгово-економічного співробітництва між КНР і США, висунуті під час візиту Прем'єра Держради КНР Веня Цзябао до США (грудень 2003 р.):

1. Домагатися взаємної вигоди з урахуванням інтересів кожного з партнерів.

2. Усувати розбіжності за рахунок розширення торгово-економічного співробітництва.

3. Підвищувати роль координаційних механізмів у торгово-економічних відносинах, своєчасно проводити зустрічі та консультації для запобігання суперечностям.

4. Проводити рівноправні консультації, прагнути до максимального єдності та мінімізації розбіжностей, не вдаватися до обмежень і санкцій.

5. Не політизувати торгово-економічні проблеми.

Модернізація концептуального обґрунтування зовнішньополітичної стратегії КНР сприяла прагматизації відносин Пекіна із США. На початку 2000-х рр. новою тональністю були позначені висловлювання високопосадовців військового відомства США на користь налагодження тісного військового співробітництва з КНР з метою запобігання глобальним загрозам, а також взаємний зондаж щодо поставок американського озброєння Тайваню. Зі свого боку, за декілька місяців до американського вторгнення до Іраку у 2003 р. лідер КНР Цзян Цземінь повідомив американського Президента, що Китай не скористується правом вето у Раді Безпеки ООН.

Перенесений з жовтня 2001 р. на лютий 2002 р. візит Дж. Буша-мол. до КНР фактично підтвердив, що незважаючи на існуючі розбіжності у

підходах до розгляду проблематики міжнародного життя, сторони є «заручниками» один одного. Пояснюється це, з однієї сторони, динамічним зростанням обсягу американсько-китайської торгівлі, потребою Китаю у новітніх технологіях, отримуваних із США, а з іншої – прагненням США скоротити дефіцит у торгівлі з Китаєм після того, як останній став членом СОТ.

Візити заступника голови КНР Ху Цзіньтао та голови КНР Цзян Цземіня до США протягом 2002 р. зміцнили подальшу консолідацію зв'язків двох країн.

Ілюстративним фактом щодо зростання економічних зв'язків сторін стало укладення напередодні візиту Цзян Цземіня до США американсько-китайських угод на суму 4,7 млрд. доларів США: п'яти значних проектів у нафтовій, хімічній, енергетичній та інших галузях. США зайняли друге місце серед торговельних партнерів КНР, поступившись лише Японії, у свою чергу Китай став четвертим за величиною торговим партнером США після Канади, Мексики та Японії.

Візит Цзян Цземіня до США відбувся 22-25 жовтня 2002 р. За оцінками китайських політологів він став «...значним дипломатичним успіхом, зважаючи на складну та мінливу міжнародну ситуацію. Зустріч мала далекосяжне значення для покращення взаємопорозуміння та довіри між лідерами Китаю й Америки».

Обговорення ж двосторонніх проблем принесло низку визначальних рішень: по-перше, Президент США чітко структурував позицію країни з тайванського питання, заявивши, що Вашингтон дотримується принципу «одного Китаю», позиція США з цього питання формується на основі трьох американсько-китайських комюніке, а також заперечується «незалежний Тайвань»; по-друге, була досягнута домовленість відносно поновлення двосторонніх консультацій із військових питань, перерваних після інциденту із американським літаком-розвідником і його посадкою на території КНР.

Візит заступника голови КНР Ху Цзіньтао до США відбувся за ініціативою Віце-президента США Р. Чейні з 27 квітня по 3 травня 2002 р. Програма візиту передбачала зустрічі з держсекретарем США К. Пауеллом, радником з питань національної безпеки К. Райс, секретарем з питань безпеки Д. Рамсфелдом, членами палати представників і сенату США. На думку китайського дослідника Чжао Хунвея, цей візит мав за мету «...ознайомити американське керівництво з тим, що можна було вважати основною концепцією його майбутньої власної зовнішньої політики».

Подальший розвиток двосторонніх контактів США і КНР на найвищому рівні, включаючи зустрічі Президента США Дж. Буша-мол. з новим китайським лідером Ху Цзіньтао, які відбулися у квітні 2004 р., візит Віце-президента США Р. Чейні до КНР, а також відвідування Пекіна

8-9 липня 2004 р. радником президента з питань національної безпеки К. Райс, засвідчили консолідацію двосторонніх відносин щодо визначення головних пріоритетів співробітництва, висвітливши, у той же час, збереження істотних суперечностей між сторонами з тайванської проблеми. «Дж. Буш, пішовши шляхом неприйняття незалежності Тайваню та висловивши сподівання щодо мирного об'єднання Китаю, буде зацікавлений не давати Пекіну приводу для використання сили й якомога довше використовувати цей козир у своїх інтересах», – стверджує китайський фахівець Чжао Хунвей. Офіційні джерела КНР характеризують взаємовідносини США і КНР на початку ХХІ ст. як «сильні та конструктивні», що забезпечило позитивні тенденції у розвитку Азії. Разом з тим, вони окреслюють і коло питань, з яких позиція США розцінюється як втручання у внутрішні справи КНР, зокрема проблема прав людини і свободи віросповідання. Але, незважаючи на це, Прем'єр КНР Вень Цзябао під час зустрічі із Президентом США Дж. Бушем-мол. та іншими високопосадовцями 7-10 грудня 2003 р. акцентував увагу на необхідності подальшої активізації двостороннього економічного співробітництва. Він підкреслив: «Китай і США – друзі, а не супротивники. Огляд історії відносин Китаю та США приводить нас до трьох важливих висновків: Китай і Сполучені Штати мають користь від мирного співіснування та програють від конфліктів; взаємний інтерес служить основою двостороннього співробітництва; співробітництво Китаю – США є таким, що забезпечує стабільність в Азійсько-Тихоокеанському регіоні».

Детермінуючими фактором щодо позиції КНР у відносинах із США виступило реформування економічної та соціальної структури держави, що унеможливило загострення взаємовідносин зі Сполученим Штатами Америки, які мають визначальний вплив на надходження інвестицій і сучасних технологій до китайської економіки. Зростання двостороннього товарообігу між США та КНР у 2004 р. становило 34,3% порівняно з 2003 р. і дійшло показника 169,62 млрд. дол. Виникнення ж суттєвої напруженості у двосторонніх взаємовідносинах неминуче призведе до скорочення, якщо не до припинення інвестиційних потоків, закриттю доступу до американських технологій і наукомісткої продукції, а також до американського ринку. Зростання «питомої ваги» КНР у світовій економіці та політиці спричинило зміщення акцентів та оновлення зовнішньополітичних пріоритетів Китаю. Якщо у перші десятиліття реформ основною стратегічною настановою країни було створення сприятливої ситуації для внутрішніх реформ, то на сьогодні у політичних документах і політологічних публікаціях присутнє гасло, що орієнтує на «мирне піднесення Китаю». Хоча, останнім часом, почав використовуватись термін «мирний розвиток Китаю». Зміна у стилістиці

пояснюється прагненням зменшити занепокоєння відносно «китайської загрози» крізь призму поширення іміджу КНР на міжнародній арені як передбачуваного партнера, який діє у межах міжнародного правового поля.

Новітнім визначальним фактором американсько-китайських відносин стала світова фінансова криза, в умовах якої до влади у США прийшла демократична адміністрація новобраного Президента Б. Обами.

Свідченням модернізації зовнішньополітичного курсу США на «китайському» напрямі стала доповідь Зб. Бжезинського у Пекіні з нагоди 30-річчя встановлення дипломатичних відносин між США та КНР. У ній Зб. Бжезинський висунув ідею особливих відносин між Пекіном і Вашингтоном «...нам необхідно утворити неформальну «двійку»». Відносини між Китаєм і США мають носити характер всеосяжного партнерства». Ілюстрацією початку розбудови американсько-китайського кондомініуму став візит державного секретаря США Х. Клінтон до країн Азії у лютому 2009 р. Цей візит фактично зламав попередню практику першого візиту держсекретаря США до країн Європи або до країн Близького Сходу, засвідчивши, що азійський напрям є стратегічно важливою складовою нової американської адміністрації. Під час свого візиту до КНР Х. Клінтон опустила питання, що стосуються дотримання прав людини у Китаї. У відповідь на запитання преси про права людини, державний секретар заявила «...наша критика з цих питань (Тайвань, Тибет і права людини) не повинна заважати обговоренню глобальної економічної кризи, глобальної зміни клімату та питань безпеки». Керівник МЗС КНР Ян Цзечи коментуючи результати візиту Х. Клінтон до Китаю 20-22 лютого 2009 р. зазначив: «Китай, як найбільша країна, що розвивається, та США, як найбільш розвинена країна світу, повинні та здатні підтримувати довгострокові та стабільні відносини».

12 березня 2009 р. Президент США Б. Обама зустрівся з міністром закордонних справ КНР Яном Цзечи у Вашингтоні. Протягом зустрічі сторони обговорили загальний стан американсько-китайських двосторонніх відносин, наголосивши на прагненні до зміцнення співробітництва та побудови позитивних і конструктивних американсько-китайських відносин, а також інші важливі глобальні питання.

1 квітня 2009 р. відбулася перша зустріч Президента США Б. Обами з лідером КНР Ху Цзіньтао на саміті «G 20» у Лондоні. Одним з основних результатів зустрічі стала домовленість про започаткування «Американсько-китайського стратегічного й економічного діалогу». Перший раунд стратегічного й економічного діалогу відбувся 27-29 липня 2009 р. у Вашингтоні. Політична частина порядку денного включала: двосторонні відносини; питання міжнародної безпеки (нерозповсюдження ядерної зброї, боротьба з тероризмом); глобальні проблеми; регіональна безпека та стабільність (Афганістан, Пакистан, КНДР й Іран). Сторони

також домовилися про те, що другий раунд діалогу пройде влітку 2010 р. у Пекіні.

16-18 листопада 2009 р. у рамках своєї поїздки по Азії Президент США Б. Обама відвідав КНР, де провів переговори з головою КНР Ху Цзіньтао та Прем'єром Держради КНР Вень Цзябао. У спільній американсько-китайській заяві, опублікованій 17 листопада 2009 р., сторони підтвердили, що прагнуть створити «позитивне, всебічне співробітництво у ХХІ столітті» й обіцяли вжити конкретних заходів для розбудови партнерства з метою спільної протидії глобальним викликам.

Проте, проблема Тайваню та позиція США щодо Тибету зберігає значення «каменю спотикання» у двосторонніх відносинах. Наприкінці січня – початку лютого 2010 р. американсько-китайські відносини зазнали істотної кризи внаслідок схвалення Пентагоном 6,4-мільярдної угоди щодо постачання зброї Тайваню. Згідно з контрактом Вашингтон зобов'язувався надати тайванським збройним силам 114 ракет системи Patriot (2,8 млрд. доларів), 60 гелікоптерів Black Hawk (3,1 млрд. доларів), 2 мінних тральщики Osprey та інші види озброєнь. Заступник міністра закордонних справ КНР Хе Яфей заявив, що ухвалене американським урядом рішення про продаж Тайваню великої партії озброєнь буде мати серйозні негативні наслідки для відносин між Китаєм і США. «Оголошений США план продажів Тайваню озброєнь призведе до погіршення китайсько-американських відносин, матиме негативний вплив на обмін і співробітництво між двома країнами у багатьох важливих сферах, а також матиме наслідки, які обидві сторони не хотіли б бачити», – підкреслив китайський дипломат на зустрічі з послом США у КНР.

18 лютого 2010 р. відбулася зустріч Президента США Б. Обама та Далай-лами XIV у так званій Map room (Кімнаті карт), а не в Овальному кабінеті, де проходять зустрічі з главами держав. Окрім того, офіційний Пекін був завчасно повідомлений держдепартаментом США про те, що Далай-ламу XIV приймають як «міжнародно шанованого релігійного лідера та захисника інтересів Тибету». Проте це не вберегло відносини між Пекіном і Вашингтоном від чергового загострення. Офіційний представник МЗС КНР Цзян Юй 5 січня 2010 р. зазначила: «Китайська сторона завжди категорично виступає проти відвідування Далай-ламою інших країн і контактів з ним політичних діячів інших країн у будь-якій формі та під будь-яким приводом». Разом з тим, необхідно відзначити, що по мірі поглиблення долученості Китаю до взаємовідносин глобалізаційного виміру, спроби протистояти реалізації його інтересів з боку інших центросилових акторів глобального та регіонального рівня лише наростатимуть.

На початку січня 2011 р. відбувся візит китайського лідера Ху Цзіньтао до США, на якому китайське керівництво спробувало зробити

певні кроки на зустріч і виправити непросту для Сполучених Штатів ситуацію в економічній площині. Адже до цього моменту республіканці постійно критикували Б. Обаму за те, що він допускає подальше зростання зовнішньоторговельного дефіциту США у взаєминах з КНР, а також не стимулює Пекін до посилення курсу юаня щодо американського долара, що завдає істотних втрат американським експортерам.

Під час візиту було проголошено про розміщення значних китайських контрактів у США на загальну суму понад 45 млрд. дол., що відображало прагнення КНР поліпшити ситуацію у цьому питанні. Серед них – знакова «мегаугода» (19 млрд. дол.) на виробництво американських «Боїнгів», замовлення на високотехнологічне обладнання «чистої енергетики», технології зв'язку, транспортну техніку. Китайська делегація також дала зрозуміти, що до американських корпорацій, що ведуть справи у КНР, будуть ставитися з більшою передбачуваністю, а їх інтелектуальна власність буде захищатись ефективніше.

Масштабні контракти, реалізація яких є справою майбутнього, одночасно замислювались і як компенсаційний захід, спрямований на запобігання військових постачань на Тайвань. Разом з тим, у підсумковому комюніке візиту не містилося пункту про визнання США «базових інтересів» КНР щодо Тайваню і Тибету.

Отже, Президент США знов підтвердив власну відданість закону «Про відносини з Тайванем» як правовій zasadі відносин США з островом.

У свою чергу Китай на цьому саміті не продемонстрував жодного руху назустріч США у валютному питанні. Більше того, напередодні візиту китайський лідер ще раз твердо заявив про необхідність переходу до альтернативної резервної валюти.

Таким чином, саміт дещо стабілізував відносини після їх загострення у 2010 р. Разом з тим, він продемонстрував собою делікатність політичної ситуації, яка існує у двосторонніх відносинах на сучасному етапі, а також прагнення обох лідерів зберегти певний статус-кво у спірних питаннях.

У листопаді 2011 р. Б. Обамою був проголошений «стратегічний поворот» до Азії, що був спробою вселити у держави регіону впевненість у тому, що США не мають намірів відмовлятися від лідерства в АТР.

У трактуванні адміністрації Обама азійський поворот означав подвоєння зусиль порівняно з тими, що робилися попередніми урядами.

Однак усі дії у межах «стратегічного повороту» до Азії: спільні військово-морські навчання з Японією для підготовки до захисту спірних островів, підписання нових угод про продаж озброєнь Філіппінам, відновлення оборонного співробітництва з Індонезією та Новою Зеландією, нарощування військової присутності у материковій частині Східної Азії, домовленість про посилення військово-технічної співпраці з Австралією та зростання американської військової присутності на австралійській території

(від 200 до 2500 осіб) були спрямовані на стримування Китаю.

У листопаді 2011 р. на прес-конференції, яка підводила підсумки візиту Президента США до Австралії приуроченого 60-й річниці створення військово-політичного пакту АНЗЮС (Австралія, Нова Зеландія та США) Президент США Б. Обама визнав стурбованість Вашингтону з приводу зростаючого впливу КНР у регіоні. За його словами, він вітає посилення Пекіна, нагадуючи при цьому, що «зі збільшенням присутності Китаю, зростає відповідальність. Важливо, щоб вони грали за правилами».

В опублікованому 5 січня 2012 р. документі Міністерства оборони США під назвою «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття», який експерти визначили, як нову військову стратегію адміністрації Б. Обами, підкреслюється, що одночасно з продовженням діалогу з КНР, США зроблять все необхідне щоб забезпечити собі доступ до своєї військової інфраструктури в АТР та зберегти можливості для безперешкодного виконання місій у межах військових зобов'язань перед союзниками. Цей документ визначає Китай як державу, що здатна створити численні загрози військовій безпеці США та їх союзникам.

Відповідно Пекіна на посилення військового співробітництва Вашингтона з країнами АТР, стала відмова від спроб використовувати свій вплив на Північну Корею, щоб переконати її закрити ядерну програму. З 2011 р. Пекін значно збільшив продовольчу допомогу Пхеньяну, імпортував істотно більше мінеральної сировини з Північної Кореї, інвестувавши значні суми в її гірничорудну промисловість, інфраструктуру та промислове виробництво. Китай також перестав підтримувати шестисторонні переговори щодо ядерної програми КНДР, змусивши Вашингтон вести двосторонні переговори з Пхеньяном.

Крім того Китай кинув виклик інтересам США за межами Східної Азії, припинивши співпрацю там, де дві держави зуміли її налагодити у роки, що передували оголошенню «азійського повороту» військово-політичним пріоритетом Вашингтона. Так, якщо у період 2006-2010 рр. Китай проголосував за п'ять резолюцій Ради Безпеки ООН, що вводять санкції проти Ірану, то у 2012 р. Пекін погрожував накласти вето на подібні санкції. Після того, як США, європейські країни та Японія домовилися про ембарго на купівлю іранської нафти у січні 2012 р., Пекін підписав з Тегераном нові контракти. На додаток Пекін блокував спроби Вашингтона зупинити кровопролиття у Сирії, зірвавши його ініціативи в ООН і ставши на бік Москви, яка підтримує Дамаск.

Разом з тим, незважаючи на істотні розбіжності у сфері зовнішньополітичної взаємодії, обсяг торгівлі між двома країнами у 2012 р. перевищив 536 млрд. дол. і збільшився у 6,6 рази, порівняно з 2001 р. (80,5 млрд. дол.). При цьому китайський експорт становив 425,6 млрд. дол.,

імпорт – 110,5 млрд. дол. Експорт в економіці Китаю становить 36,6%, при цьому 20% його йде до США. Частка КНР в обсязі високотехнологічного імпорту США зросла майже до 40%, порівняно з 14% 2003 р.

США – один з найбільших інвесторів КНР, обсяг інвестицій яких у 59 тис. китайських проектів становить 115 млрд. дол. Економіки двох країн стають дедалі більш взаємозалежними. Хоча США висловлюють стурбованість окремими аспектами торгової політики Китаю, у тому числі використанням ним експортних обмежень на сировинні товари, субсидуванням китайських компаній, які діють на американському ринку, заниженим приблизно на 40% курсом юаня відносно долара, що штучно створює конкурентні переваги для китайських виробників і не дозволяє США зменшити від'ємне сальдо торгового балансу, а також обмежувальним інвестиційним режимом і необхідністю захисту прав на інтелектуальну власність. Американські аналітики відзначають, що підвищення курсу юаня відносно долара на 20% сприяло б зменшенню американського зовнішньоторгового дефіциту на суму від 50 до 125 млрд. дол. і створенню 300-750 тис. нових робочих місць (за оцінками китайських експертів, курс юаня відносно долара з 2005 р. зріс на 31%).

Китайські претензії стосуються зняття обмежень на експорт у КНР високотехнологічної продукції, політизації торгово-економічних питань, антидемпінгових розслідувань і створення однакових умов для інвестицій китайських компаній у США.

Саміт АТЕС у Пекіні 10-11 листопада 2014 р. визначив активізацію дій КНР не лише на регіональному, але й глобальному рівні та відповідно прагнення США мінімізувати втрати від посилення впливу Китаю, а відповідно, послаблення детермінуючої ролі США у системі регіональних і глобальних міжнародних відносин.

Китайський лідер Сі Цзіньпін напередодні зустрічі визначив основні теми порядку денного саміту АТЕС. Головною серед них стала ідея розпочати консультації про можливість створення зони вільної торгівлі в рамках регіону Тихого океану. Ідею Азійсько-тихоокеанської зони вільної торгівлі (АТЗВТ, *англ.* FTAAP – Free Trade Area of the Asia-Pacific) – Пекін, очевидно, розглядає як альтернативу процесу, вже ініційованому США та Канадою з ЄС з метою створити зону вільної торгівлі, яка покривала б північ Атлантики й об'єднувала б найбільш індустріально розвинені країни Заходу. Одночасно Пекін кидає виклик Вашингтону з його ідеєю «транстихоокеанського партнерства». Її новизна у тому, що наразі Китай уперше заговорив про можливість зони вільної торгівлі з індустріально розвиненими країнами. Раніше його партнерами при створенні таких зон були найбідніші країни світу, що розвивалися, до ринків і ресурсів яких Пекін саме так намагався здобути доступ. Нині КНР готова розпочати діалог про нові торговельно-економічні відносини (які

не обіцяють бути простими) не тільки із США, а й із Південною Кореєю та навіть Японією. Ці країни все ще випереджають його в інноваційному розвитку, але у політичному плані це вже переговори на рівних умовах.

Наступний пункт порядку денного саміту АТЕС перебував фактично у фарватері першого. Китай запропонував розширити співробітництво країн у розвитку інновацій, реформах і підтримці взаємного зростання для забезпечення довгострокового економічного процвітання регіону. У цьому контексті Китай вживає заходів спрямованих на забезпечення власного розвитку – хоч і помірнішими темпами, але у тих сферах і такими методами, які справді можуть дати довгостроковий ефект.

Останнім на порядку денному значився пункт про погодження декларації щодо «всеосяжного взаємозв'язку» країн регіону, тобто інтеграції. Хоча свої новітні ініціативи у цьому напрямку Пекін реалізує за межами Тихоокеанського басейну. У дні саміту лідер КНР оголосив, що ініціює інвестування 40 млрд. дол. у проект Фонду «Шовковий шлях», який зв'яже Китай з країнами, що лежать на захід від його кордонів. Передусім це Центральна Азія і далі у напрямку Європи. Фактично ідея відродження «Шовкового шляху» є інтеграційною стратегією Китаю щодо політичного простору Євразії. А заявою щодо інвестицій обсягом у 40 млрд. дол. Китай робить чітку заяву на те, що «Шовковий шлях» – це єдиний інтеграційний проект, що має перспективи бути реалізованим.

Результатом зустрічі лідерів КНР та США у межах саміту АТЕС стало: домовленість про нову угоду з клімату, яка передбачає скорочення викидів вуглекислого газу, домовленість уникнення військових зіткнень і зниження мита для низки високотехнологічних товарів. Проте, авторитетне американське видання «The Fiscal Times» відзначає: «Поїздка Президента США Барака Обами на саміт АТЕС до Пекіна принесла більше поразок, ніж перемог».

Аналізуючи сучасний стан і майбутнє відносин між Вашингтоном і Пекіном в умовах зростаючої конкуренції за світове лідерство, американський державний діяч і дипломат Г. Кіссинджер дійшов висновку: «Обидві сторони повинні бути готові сприймати діяльність один одного як природну частину міжнародного життя, а не привід для занепокоєння. Неминуча тенденція до зіткнення не повинна прирівнюватися до свідомого прагнення стримувати або домінувати, поки сторони здатні розмежовувати ці поняття та відповідним чином співвідносити власні дії. Китаю та США не обов'язково вдасться вийти за межі звичайного процесу суперництва великих держав. Але заради самих себе та заради миру вони повинні хоча б спробувати це зробити».

* * *

7 листопада 2015 р. лідери Тайваню та Китаю провели першу зустріч з моменту закінчення громадянської війни у 1949 р. Президент Тайваню Ма

Інцзю та лідер КНР Сі Цзіньпін зустрілися у Сінгапурі.

На зустрічі лідер КНР Сі Цзіньпін і Президент Тайваню Ма Інцзю обговорили ситуацію у протоці, що відокремлює Тайвань від Китаю.

І хоча результатом зустрічі не стало підписання спільних угод і не було оприлюднено спільних заяв, ця подія мала суттєве політико-моральне значення, з точки зору поліпшення відносин між Тайбеєм і Пекіном.

«Обидві сторони повинні поважати цінності та спосіб життя один одного», – відзначив Президент Тайваню Ма Інцзю. «Незважаючи на те, що це перша зустріч, ми відчуваємо себе старими друзями. За нами 60-річна історія взаємин і сьогодні ми бачимо плоди співробітництва, а не суперництва», – підкреслив лідер Тайваню.

Продовженням політики «потепління» відносин між двома берегами Тайванської протоки стало звільнення Китаєм представників військової розвідки Тайваню після того, як вони більше дев'яти років перебували в ув'язненні. Тайвань і Китай обмінялися шпигунами в якості безпрецедентного жесту доброї волі, який послідував за історичною зустріччю лідерів Тайваню та КНР.

Китай звільнив представників військової розвідки Тайваню полковника Жу Гонгсуна та полковника Су Чангтуо. Влада Тайваню, у свою чергу, надала китайському шпигуну Чи Жихаю попереднє умовно-дострокове звільнення.

Відносини між КНР та РФ в умовах постбіполярності.

Відносини стратегічного партнерства, започатковані у відносинах між Пекіном і Москвою у 1990-х рр. набули подальшого розвитку на початку XXI ст.

Теоретичним обґрунтуванням стратегічних дій Росії та Китаю служить концепція багатополосного світу, яка передбачає «протидію гегемонізму» (фактично США), при цьому не декларується створення військово-стратегічних союзів, що надає можливість розбудовувати відносини партнерства лише у багатополлярному світі. Стабільність зовнішньополітичних відносин РФ – КНР залежить від збереження їх рівноправних відносин і розвитку стратегічного співробітництва, і більшою мірою від сукупного комплексного розвитку цих факторів (домінування США, економічні та політичні інтереси кожної з країн). Окрім того, міждержавні відносини РФ і КНР розвиваються не лише на основі національних інтересів двох країн, але і на основі трансформації глобальної системи міжнародних відносин і напрямків розвитку глобалізації.

Існує збіг національних інтересів РФ та КНР насамперед щодо двох регіональних векторів: по-перше, забезпечення сприятливої міжнародної ситуації з метою розв'язання внутрішніх проблем модернізації та прискореного розвитку; по-друге, стримування монопольних зусиль

США, «примус» їх до більшого врахування російських і китайських інтересів в АТР.

Концепція багатополярного світу має свій історичний процес формування та розвитку. Вперше вона була проголошена керівниками двох країн у «Російсько-китайській спільній декларації про багатополярний світ і формування нового міжнародного порядку» від 23 квітня 1997 р. Узгоджена позиція РФ та КНР підтверджувалась потім у «Спільних російсько-китайських заявах» від 10 листопада 1997 р., 23 листопада 1998 р. та 10 грудня 1999 р., у «Пекінській декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 18 липня 2000 р., у Московській заяві лідерів країн і базовому міждержавному договорі, підписаному 16 липня 2001 р., у «Спільній декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 27 травня 2003 р., у «Спільній декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 14 жовтня 2004 р., «Спільній декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 22 березня 2006 р.

Принципова подібність світогляду з питань розбудови глобальної системи міжнародних відносин дозволяє Москві та Пекіну займати близькі позиції з багатьох міжнародних проблем. У травні 1999 р. РФ та КНР засудили дії НАТО проти Сербії, спільно висловились проти розширення НАТО на Схід. В Азійсько-Тихоокеанському регіоні Пекін, на відміну від 1980-х рр., зайняв позицію фактичної підтримки Москви в її територіальній суперечці з Токіо щодо Південних Курил. Росія зі свого боку схвалює підхід Пекіна до тайванського питання. Росія та Китай виступають проти ізоляції КНДР й американського тиску на Пхеньян; разом з тим, вони виступають проти появи ядерної зброї на Корейському півострові. Москва і Пекін підтримують перетворення АСЕАН у самостійний центр сили у міжнародних відносинах, подібно до Європейського Союзу негативно сприймають посилення військового потенціалу Японії, не схвалюють ядерний статус Індії та Пакистану.

Близькими є підходи Росії та Китаю до близькосхідного врегулювання та проблеми визначення політичної долі Іраку. У свою чергу, КНР не заперечує щодо розташування російських військ у Таджикистані й інших «гарячих точках» СНД. Москва аналогічним чином на боці Пекіна у його боротьбі із сепаратизмом у Тибеті та Синьцзяні. Збіг чи близькість позицій з цих питань зафіксовані у чисельних офіційних заявах сторін на самих різних рівнях протягом 90-х рр. XX ст.

Перспективи подальшого розширення та поглиблення російсько-китайського стратегічного партнерства були відображені у Договорі про добросусідство, дружбу і співробітництво між РФ та КНР, підписаному у Москві 16 липня 2001 р. під час державного візиту голови КНР Цзян Цземіня. Високий рівень довіри між КНР та РФ відображають статті щодо

взаємної підтримки двох країн у питаннях захисту єдності та територіальної цілісності держав. У спільній заяві голови КНР Цзян Цземіня та Президента РФ В. Путіна підкреслювалось: «Росія та Китай рішуче підтримують політику та дії один одного у питаннях захисту державної єдності і територіальної цілісності». У договорі відсутні ідеологічні орієнтири та військово-політичні союзницькі зобов'язання. Стаття 4 визначає: «Сторони взаємно поважають вибір шляху політичного, економічного, соціального та культурного розвитку, зроблений кожною з них у відповідності зі своїми внутрішніми умовами». Підписання договору відкрило новий етап в історії російсько-китайських відносин, створило інституційні умови для подальшого розвитку, політичних, економічних, військових і військово-технічних зв'язків на близьку перспективу тощо.

У спільній декларації РФ та КНР, яка була укладена під час візиту новообраного голови Китайської Народної Республіки Ху Цзіньтао до Російської Федерації (26-28 травня 2003 р.) відзначалось: «Росія та Китай виступають за багатополарний, справедливий і демократичний світовий устрій на основі загально визнаних принципів міжнародного права, за гармонійні та раціональні взаємовідносини та співіснування різних держав». Підтвердивши таким чином близькість позицій держав щодо принципів розбудови моделі постбіполярного світу.

Показовим відносно того, що міждержавні контакти між Росією та Китаєм набули характеру, якщо не стратегічного партнерства, то стратегічної взаємодії, став візит Президента РФ В. Путіна до КНР, який відбувся 14-16 жовтня 2004 р. Сторони урегулювали питання, яке 40 років було каменем спотикання у двосторонніх відносинах, а саме – питання юридичного оформлення й остаточного встановлення державного кордону між КНР та РФ. Результатом зустрічі на найвищому рівні стало підписання Спільної декларації та затвердження Плану дій з реалізації Договору про добросусідство, дружбу та співробітництво, який передбачає розвиток взаємовідносин з усіх життєво важливим економічних галузей і сфер політичної діяльності. Характерною є домовленість між керівництвом РФ та КНР оголосити 2006 р. «Роком Росії у Китаї», а 2007 – «Роком Китаю у Росії». Оцінюючи й аналізуючи результати переговорів, голова КНР Ху Цзіньтао зазначив: «Поглиблення стратегічної взаємодії між двома країнами є стратегічним вибором наших двох країн». У свою чергу, Президент Росії В. Путін вказав, що головний результат цієї зустрічі можна оцінити, як: «Саміт проривних рішень... Це повною мірою відображає стратегічний характер наших відносин».

У серпні 2005 р. відбулися перші спільні військові навчання Збройних Сил Російської Федерації та Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) «Мирна місія – 2005», які пройшли на території Росії (м. Владивосток) і

КНР (Шаньдунський півострів).

21-22 березня 2006 року відбувся офіційний візит Президента Росії В. Путіна до КНР. Центральним заходом візиту стала офіційна церемонія запланованого відкриття «Року Росії у Китаї», в якій взяли участь глави Росії та Китаю. За підсумками переговорів В. Путін і Ху Цзіньтао підписали Спільну декларацію, в якій сторони підвели підсумки першого десятиліття російсько-китайських відносин стратегічного партнерства.

У травні 2006 р. були проведені перші засідання спільних міжпарламентських комісій створених Державною Думою та Радою Федерації РФ з Всекитайським зборами народних представників (ВЗНП).

У березні 2007 р. відбувся візит голови КНР Ху Цзіньтао до Росії, з метою офіційного відкриття «Року Китаю у Росії». У спільній декларації, яка підводила підсумки візиту, відзначалося прагнення сторін щодо подальшої розбудови відносин стратегічного партнерства.

23-24 травня 2008 р. відбувся державний візит Президента РФ Д. Медведєва до КНР. Показовим є те, що це був перший державний візит новообраного Президента Росії, який задекларував важливість взаємовідносин з Китаєм для Росії. Результатом зустрічі глав двох держав стало підписання спільної декларації з міжнародних питань. Зокрема, глави російської та китайської держав висловили загальне занепокоєння у зв'язку з американським проектом розміщення елементів своєї протиракетної оборони на європейській території. Росія також підтвердила, що розглядає Тайвань і Тибет як невід'ємні частини Китаю. Про це йшлося у спільному російсько-китайському комюніке про підсумки зустрічі на вищому рівні у Пекіні. Всього у ході візиту між російською та китайською сторонами було укладено 8 угод, які поглибили різні галузі співробітництва Росії та Китаю.

9 липня 2008 р. на саміті «G 8» на о. Хоккайдо, у ході саміту ШОС у Душанбе 27-28 серпня, саміту «G 20» у Вашингтоні 15 листопада, а також саміту АТЕС у Лімі 23 листопада, отримали продовження контакти Президента Росії Д. Медведєва та глави КНР Ху Цзіньтао.

Прихід «п'ятого» покоління керівників КНР був легітимізований на XVIII з'їзді КПК, який відбувався 8-15 листопада 2012 р. З'їзд обрав нове керівництво КПК, яке буде правити до 2022 р.: Ху Цзіньтао на посаді Генерального секретаря ЦК КПК змінив Сі Цзіньпін, також змінив його на посту голови військової ради (а вже у березні 2013 року – на посаді голови КНР), тоді ж на посту Прем'єра Держради КНР Вень Цзябао змінив Лі Кецянь.

Показовим є той факт, що РФ стала першою країною, яку Сі Цзіньпін відвідав в якості нового голови Китайської Народної Республіки 22-23 березня 2013 р. У Москві він провів переговори з Президентом РФ В. Путіним, зустрівся з Прем'єр-міністром Д. Медведєвим і спікером

Держдуми С. Наришкіним. У межах програми візиту В. Путін і Сі Цзіньпін у Державному Кремлівському палаці відкрили Рік китайського туризму у Росії. 5 вересня 2013 р. В. Путін і Сі Цзіньпін на полях саміту G 20 провели переговори у м. Стрельні (Ленінградська область).

З 1996 р. діє механізм регулярних (щорічних) зустрічей глав урядів РФ та КНР. З метою забезпечення його роботи була утворена комісія з підготовки регулярних зустрічей глав урядів, а також низка галузевих підкомісій, сфера діяльності яких охоплює широкий спектр напрямків співпраці. У рамках цього напрямку співпраці відбулася зустріч глав урядів РФ та КНР Д. Медведева і Вень Цзябао 6 грудня 2012 р. у Москві, наступна урядова зустріч відбулася у ході офіційного візиту Д. Медведева до КНР 21-23 жовтня 2013 р.

Також був налагоджений контакт на рівні міністерств закордонних справ. Так 1 липня 2013 р. відбулися переговори глав МЗС РФ і КНР С. Лаврова і Ван І на міністерській зустрічі Росія-АСЕАН у Брунеї. А 13 липня того ж року у м. Чолпон-Ата (Киргизстан) на нараді міністрів закордонних справ держав-членів Шанхайської організації співпраці глави зовнішньополітичних відомств Росії та КНР обговорили питання російсько-китайської взаємодії у рамках ШОС. У подальшому подібні зустрічі були регулярними (6 вересня 2013 р. у с. Стрельні, 7 жовтня 2013 р. на форумі АТЕС (Індонезія, о. Балі) та інші).

20-21 травня 2014 р. у Шанхаї (КНР) відбулися китайсько-російські переговори найвищого рівня – Президент РФ В. Путін та Голова КНР Сі Цзіньпін. «Відносини між Росією та Китаєм у результаті спільних цілеспрямованих зусиль вийшли на новий етап всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії», – йдеться у «Спільній заяві Російської Федерації та Китайської Народної Республіки про новий етап відносин всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії», прийнятій за підсумками зустрічі на найвищому рівні. Результатом візиту стало також підписання масштабного пакету документів – 51 документ про співробітництво. Зміст документів охоплює такі практичні галузі двосторонньої економічної взаємодії як фінанси, енергетика, цивільне авіабудування, будівництво великих інфраструктурних об'єктів, розширення взаємних інвестицій, співробітництво у галузі розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій і багато інших.

На зустрічі Москва та Пекін уклали один з найбільш очікуваних контрактів: про постачання до Китаю російського природного газу. Поставки газу розраховані на 30 років при щорічних обсягах у 38 млрд. кубометрів природного газу (у подальшому планувалося довести загальні поставки до 60 млрд. кубометрів газу на рік).

13 жовтня 2014 р. понад 30 міжурядових, міжвідомчих і корпоративних угод були підписані у Москві за підсумками зустрічі глав

урядів Росії та Китаю Д. Медведєва і Лї Кецяна.

Подальше поглиблення співпраці між Пекіном і Москвою було задекларовано протягом саміту АТЕС у Пекіні 10-11 листопада 2014 р. Під час саміту сторони оголосили про другу газову угоду, що дозволила б Росії до 2020 р. поставляти до Китаю більше газу, ніж до Європи.

Разом з тим, події пов'язані з кризою на сході України, а саме заява Президента РФ В. Путіна про відвід військ від східного кордону України напередодні візиту до КНР, була не для Європи або США, а для Пекіну. Цю заяву можна розглядати як елемент переговорів з Китаєм, який має власні проблеми із сепаратизмом – Тибетом, Уйгурами та багатьма іншими менш відомими етнічними та релігійними групами. Окрім того, «газові» угоди між КНР та РФ спрямовані фактично на мінімізацію втрат Росії у разі, якщо Європа диверсифікує поставки на користь скрапленого газу з Північної Африки, Північної Америки та Катару.

Таким чином, зміна системи геополітичних координат модернізувала геополітичне значення китайсько-російського співробітництва з підтримання регіональної стабільності, яка на сучасному етапі базується вже не стільки на ролі держав, скільки на регіонах, внаслідок зростання інтенсивності процесів глобальної взаємозалежності. В умовах розвитку регіональної інтеграції нова модель співробітництва, що спирається на взаємодоповнюваність економік і не відкидає конкуренції між ними, може позитивно впливати на стабільність та економічну інтеграцію в АТР за умови відсутності істотного розриву у внутрішніх потенціалах країн, а відповідно і їх ролі та місця у регіональних і глобальних міжнародних процесах.

Відносини «стратегічного партнерства» між КНР та ЄС.

Початок «стратегічного партнерства» між ЄС і Китаєм відбулося 30 жовтня 2003 р. у момент збігання пріоритетів між двома міжнародними акторами. Він також збігся з однією з найгостріших криз у трансатлантичних відносинах, переважно через розбіжності з приводу війни США в Іраку та зовнішньополітичної позиції першої адміністрації Президента США Дж. Буша-мол.

Унаслідок партнерства ЄС у складі 15 держав і КНР ухвалили **три ініціативи**:

По-перше, декларація інавгурації стратегічного партнерства містила Угоду про спільний розвиток проекту Galileo, керованої ЄС глобальної навігаційної супутникової системи та потенційної альтернативи досі домінуючій американській Глобальній системі позиціонування (GPS). Тоді ж запропонований обсяг інвестицій і кількість проектів, що їх планувалося запустити, перетворювало Китай на найважливішого партнера, не члена ЄС, у проєкті.

По-друге, держави-члени ЄС, які були зацікавлені в участі Китаю у проєкті Galileo, також запропонували почати обговорення скасування ембарго ЄС на китайську зброю, уведеного після розгону Народно-Визвольної армією Китаю студентів на площі Тяньаньмень у червні 1989 р. Крім відправки потужного політичного меседжу, скасування ембарго полегшило б для обох партнерів розвиток співпраці у космічній галузі, завдяки подвійному використанню космічної техніки.

По-третє, оскільки двостороння торгівля перебувала на підйомі, Народний банк КНР взяв на себе неофіційне зобов'язання щодо подальшої диверсифікації своїх резервів іноземної валюти – від долара до євро.

Розширення ЄС 1 січня 2007 р., пов'язане зі вступом Румунії та Болгарії, вплинуло на економічні відносини ЄС та Китаю. Загальний номінальний ВВП КНР перевищив аналогічний показник Німеччини 2007 р., обігнавши Італію 2000 р., Францію – 2002 р. та Великобританію – 2006 р.

Тоді як китайсько-європейські відносини зростали у глибину та ширину, одночасно почали з'являтися серйозні відмінності у підходах до таких питань як торгівля, технології трансферів і права людини. Європейці почали звинувачувати Пекін у недобросовісній торговій практиці, штучній підтримці слабкої валюти та введення політичних перешкод, тоді ж як китайська влада критикувала ЄС за відмову у наданні статусу ринкової економіки Китаю у межах СОТ. Для з'ясування цих та інших спірних питань ЄС і Китай запустили на високому рівні економічний і торговий діалог у Пекіні у квітні 2008 р.

У липні 2008 р. відбувся ще один удар по відносинах, що виник разом із рішенням Європейської комісії виключити китайських підрядників з другої стадії Галілео. Це рішення було прийняте після підрахунків Єврокомісії і виявлення недобросовісної конкуренції з боку Китаю, відсутності належного захисту прав власності та взаємності у сфері державних закупівель Китаєм. Це призвело до найпомітнішої зупинки у відносинах ЄС – Китай у межах «стратегічного партнерства» започаткованого у 2003 р.

Проблема прав людини та тибетське питання також затьмарили відносини. У березні 2008 р. після жорсткого придушення китайською владою заворушень, що вибухнули у Лхасі, Президент Європарламенту Ханс-Герт Поттерінг закликав ЄС розглянути можливість бойкоту церемонії відкриття Олімпійських ігор у Пекіні у серпні 2008 р. на знак протесту проти тривалого порушення прав людини й основних свобод з боку китайського режиму. Багато провідних європейських лідерів того часу (серед них Ангела Меркель, Гордон Браун, Сільвіо Берлусконі та Дональд Туск) не були присутніми на церемонії відкриття. Як китайський уряд, так і китайське населення у цілому сприйняло це як зневагу до всіх реформ, здійснених у КНР від кінця 1970-х рр. Щорічний саміт ЄС –

Китай, запланований на листопад 2008 р., було відкладено на прохання китайського уряду. Тоді китайсько-європейське стратегічне партнерство сягнуло найнижчої точки.

Проте, початок кризи єврозони надав нового імпульсу, а також вказав на нові пріоритети двостороннього партнерства ЄС – Китай. Останній підтримав євро, що було продиктоване як економічними, так і політичними міркуваннями з боку китайського керівництва, зацікавленого у подоланні кризи єврозони крізь призму їхнього давнього бажання мати за партнера сильніший та єдиний Євросоюз, який міг би працювати спільно з КНР на протидію американській гегемонії та кинути виклик пануванню долара у світі.

У березні 2009 р., у розпал кризи євро, керівник Народного банку Китаю недвозначно закликав до створення нової міжнародної резервної валюти, знову заявляючи про підтримку євро з боку Китаю. З літа 2011 р. Китай прискорив диверсифікацію наявних у нього валютних резервів до такого ступеня, що нині, номіновані в євро активи становлять близько 30% від загального обсягу іноземних валютних резервів Пекіна (а це близько \$3500 трильйонів, що є найбільшими у світі). Оскільки цей процес не був одностороннім, деякі уряди єврозони й інститути ЄС, у зв'язку з посиленням спекуляцій, спостерігали і вітали китайську взаємодію, застосовуючи активну грошову дипломатію. Від моменту свого створення у травні 2010 р. Європейський фонд фінансової стабільності (EFSF), який у жовтні 2012 р. було замінено на Європейський механізм стабільності (ESM), активно прагне китайської підтримки, отримання конкретних обіцянок на купівлю облігацій проданих з аукціону EFSF/ESM на 440 млрд. євро у фонд порятунку Португалії, Ірландії та Греції. Крім того, Китай уже виявив інтерес до інвестування достатньо гарантованих і безпечних (тобто з рейтингом AAA) єврооблігацій.

Нині два партнери тісно пов'язані між собою. У період 2002-2012 рр., загальний обсяг торгівлі між ЄС і Китаєм збільшився від 125 млрд. євро до 434 млрд. євро. Однак таке різке зростання в комерційних відносинах ЄС і Китаю також призвело до значних диспропорцій. Дефіцит торгового балансу ЄС з Китаєм, наприклад, є найбільшим двостороннім дефіцитом Євросоюзу з будь-якою однією країною і за той же період часу збільшився від 55 млрд. євро у 2002 р. до 146 млрд. євро.

Політичні відносини ЄС-Китай підтримуються останніми роками та нині включають взаємодію у сферах зовнішньої політики, питань безпеки та глобальних проблем, таких як зміна клімату та міжнародно-економічне управління. Роль КНР у межах G 20 зростає, так само, як і в МВФ (де ЄС у цілому, навпаки, щосили намагається здійснювати внутрішні реформи, які допомогли б збалансувати представництво між Заходом і «рештою»).

Тим часом, «стратегічне партнерство», започатковане у 2003 р., також

стало високо інституціоналізованим: одночасно із щорічними самітами ЄС – Китай нині працює Стратегічний діалог високого рівня ЄС – Китай. Проблеми, які обговорюють партнери під час їх регулярних зустрічей, організовані навколо таких питань: політичний діалог, економічний і галузевий діалоги (їх нині понад 80) та діалог люди-до-людей.

На думку експертів з Інституту Європейського Союзу з вивчення безпеки економічні чинники будуть продовжувати формувати кістяк відносин ЄС – Китай. Двостороння угода про вільну торгівлю (FTA) може стати реальністю у найближчі кілька років, що призведе до подальшого економічного зростання та створення робочих місць. І все ж у військово-політичній сфері є найбільший потенціал для зміцнення довіри між двома сторонами. Хоча цей вимір, як і раніше, перебуває у зародковому стані, він вартий серйозної уваги як потенційний елемент стратегічного партнерства у майбутньому, передусім з урахуванням тієї різниці, що така співпраця могла б сприяти глобальній безпеці у цілому.

Європейський Союз і досі значною мірою сприймається, переважно, як цивільна влада, й існують сумніви щодо потенціалу ЄС як повноцінного гравця у військово-політичних справах. І все ж, за даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (СІПРІ), об'єднані витрати на оборону ЄС у 2012 р. становили 287 млрд. дол. (1,7% ВВП ЄС), поступаючись тільки США. За даними СІПРІ, оборонний бюджет Китаю у 2012 р. становив близько 158 млрд. доларів, тоді як китайська влада стверджує, що він становить близько 106 млрд. дол. – 2% від ВВП.

Після набуття чинності Лісабонського договору та створення Європейської дипломатичної служби, розпочався безпековий діалог з Пекіном. З 2011 р. міністр закордонних справ ЄС К. Ештон також регулярно зустрічається з китайським міністром оборони, тоді як голова Військового комітету ЄС бере участь у паралельному діалозі зі своїм колегою у НВАК.

Між ЄС і Китаєм діалог відображає ініціативи деяких окремих держав-членів ЄС. Франція, Великобританія та Німеччина, наприклад, мають так званий «стратегічний діалог» з Пекіном, доповнений підготовкою китайських військових офіцерів і взаємними візитами на високому рівні. Китайсько-французьке та китайсько-британське співробітництво також включають об'єднані військово-морські пошуково-рятувальні навчання.

ЄС і Китай уже працюють разом у сфері запобігання конфліктів, регулювання криз і постконфліктної стабілізації. EUNAVFOR поблизу берегів Сомалі вже випробував практику співпраці між військово-морськими силами деяких країн-членів ЄС і Китаєм. Миротворці з двох сторін працювали під прапором ООН у Лівані, а також в інших поточних операціях ООН – ЄС (ДПК, Південному Судані, Малі).

Нині не існує таких суперечливих питань між Китаєм та ЄС, які могли

б призвести обидві сторони до військової конфронтації. ЄС може безперешкодно укласти альянси в Азії та залучити Китай до політичних і військових справ, залишаючись вірними союзниками США та конструктивними партнерами АСЕАН. На думку політичних аналітиків, якби ЄС міг розвивати відносини як з його традиційним американським союзником, так і з новим китайським партнером, це б створило більші можливості для сприяння забезпечення глобальної безпеки, а ЄС відіграв би конструктивнішу роль (як посередник у налагодженні діалогу та побудові можливостей) для зниження глобальної і регіональної напруженості, зокрема, між Вашингтоном і Пекіном. Це зробило б партнерство ЄС та Китаю дійсно «стратегічним», а також підготувало б ґрунт для такого необхідного тристороннього механізму діалогу США – ЄС – Китай.

Відносини КНР з країнами регіону, країнами СНД та країнами, що розвиваються.

Починаючи з 2009 р., Китай є найбільшим інвестором і торгівельним партнером країн Африканського регіону. Як і в інших регіонах з перехідними економіками, головні інтереси КНР в Африці полягають в отриманні доступу до енергетичних та інших природних ресурсів, а також до сільськогосподарських угідь. Загалом, у 2012 р. загальний торгівельний обіг КНР з африканськими країнами становив близько 300 млрд. дол. США. Основними партнерами Китаю стали Південноафриканська республіка (посідає перше місце у торгівельному балансі з КНР серед інших країн Африки; у 2012 р. китайський експорт до ПАР становив 112 млрд. дол. США, а імпорту – 90 млрд. дол. США), Судан (забезпечує 5% імпорту нафти до КНР), Нігерія, Демократична Республіка Конго, Ангола, Танзанія й Ефіопія.

Розвиваються відносини КНР з африканськими країнами як на двосторонній основі, так і в рамках Форуму Китай – Африка, який охоплює у регіоні китайських партнерів. Протягом 2013-2014 рр. Китай мав намір інвестувати у розвиток економіки регіону понад 20 млрд. дол.

Такі плани Китайської Народної Республіки підтвердив Сі Цзіньпін під час візиту до Африки 25-28 березня 2013 р. Наприклад, за підсумками переговорів лідера КНР з керівництвом Танзанії було укладено 17 договорів та угод у торгівлі, інвестиціях, інфраструктурному будівництві, сільському господарстві, зв'язку та переробній промисловості. Основним підсумком візиту Сі Цзіньпіна до Республіки Конго стали домовленості щодо участі КНР в енергетичних проектах на території РК та постачання конголезьких енергоносіїв до Китаю.

Значна кількість двосторонніх угод і домовленостей у торгівельно-економічній сфері була підписана також між Китаєм і

Південноафриканською республікою. Лідери двох раїн навіть ухвалили рішення щодо проведення у 2015 році «Року Китаю» у ПАР.

КНР активно зміцнює свої позиції у Латинській Америці, яка все більше перетворюється на арену боротьби за вплив між Китаєм і США та ЄС. При цьому більш динамічний розвиток КНР поступово змінює баланс сил саме на її користь. Так, експерти дотримуються думки, що до кінця другого десятиліття XXI ст. Китай може випередити ЄС і стати другим за потужністю інвестором у регіоні після США.

Сьогодні КНР є найбільшим торгівельно-економічним партнером Бразилії, Чилі та Перу, а також посідає друге місце за обсягами торгівлі з Аргентиною, Кубою, Коста-Рікою та Венесуелою. За даними Міністерства торгівлі КНР, загальні обсяги китайських інвестицій в економіку Латиноамериканського регіону становлять понад 245 млрд. дол. США. Це стало однією з основних причин відносно легкого подолання Латинською Америкою негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи, яка призвела до зниження обсягів торгівлі США та ЄС з країнами регіону приблизно на 30%. А ось торгівля Китаю з регіоном, навпаки, активізувалася.

Зрозуміло, що авторитет Китаю у Латинській Америці зростає. За результатами соціологічних досліджень, близько 70% населення регіону позитивно сприймає КНР, а 20% вважає Китай найбільш впливовою країною у світі.

Головні зусилля КНР у Латинській Америці сьогодні спрямовуються на подальше проникнення китайського бізнесу в економіку регіону, а також подолання опору зростанню китайського впливу з боку Бразилії, Мексики й Аргентини. Тут Китай протиставляє своїм конкурентам широкі можливості насичення ринків більш дешевими товарами та надання фактично необмежених кредитів та інвестицій на пільгових умовах.

Має свої пріоритети КНР також і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Південно-Східній і Центральній Азії та Близькому Сході. Наприклад, Китай є найбільшим інвестором для тамтешніх країн. Головними китайськими партнерами є Південна Корея, Індія, Таїланд, Індонезія, Лаос, М'янма, Камбоджа та В'єтнам.

Так, у 2012 р. обсяги торгівельного обороту між Китаєм і Південною Кореєю становили понад 200 млрд. дол. США. У найближчі роки цей показник планується збільшити до 300 млрд. дол. США.

Динамічний і позитивний характер мають торгівельно-економічні відносини між Китаєм та Індією, незважаючи на те, що спостерігаються суттєві проблеми у відносинах між двома країнами. Якщо китайський експорт до Індії буде стійким, то до кінця другого десятиріччя XXI ст. передбачається зростання обсягу товарообігу між двома країнами до 100 млрд. дол. США.

Принципово важливе значення для КНР має Центральна Азія, що як і Росія, безпосередньо межує з Китаєм. Інтереси КНР у регіоні охоплюють енергетику, видобувну промисловість (у першу чергу радіоактивні та рідкоземельні метали), сільське господарство й інфраструктуру.

Головним партнером КНР у регіоні Центральної Азії є Казахстан. Загальний обсяг китайських інвестицій у казахстанську економіку становить понад 15 млрд. дол. США, що перевищує інвестиції всіх інших країн, включаючи Росію. Найбільш масштабними спільними проектами є освоєння нафтових родовищ в Актюбінській, Атираускій, Мангистаускій, Кизилординській і Карагандинській областях Казахстану та на казахстанському шельфі Каспійського моря, а також спорудження нафтопроводної інфраструктури з Казахстану до Китаю.

У Киргизстані Китай фінансує будівництво ліній електропередач, які мають замкнути енергетичне кільце країни (загальна сума інвестицій становить близько 500 млн. дол. США), спорудження нафтопереробного заводу у районі м. Бішкек (250 млн. дол. США) і залізниці Китай – Киргизстан – Узбекистан (до 2 млрд. дол. США), а також розробку золоторудного родовища у Чон-Алайському районі країни (понад 20 млн. дол. США).

Китай є основним фінансовим донором Таджикистану. Протягом останніх років Китайська Народна Республіка виділила понад 1 млрд. дол. США пільгових позик і кредитів на будівництво автошляхів, мостів і ліній електропередач. За допомогою КНР будується перший у республіці комбінат чорної металургії (сума китайських інвестицій – 120 млн. дол. США), споруджується ГЕС «Нурабад-1» потужністю 350 МВт на річці Хінгоб (вартість – 650 млн. дол. США), вугільна ТЕЦ у м. Душанбе (400 млн. дол. США), а також модернізується ЛЕП «Північ-Південь» і «Лозазор-Хатлон» (61 млн. дол. США). На частку КНР припадає близько 40% зовнішнього боргу Таджикистану. В обмін на інвестиції таджицька влада надала Китаю права на видобуток золота, урану й інших рідкісних металів, а також поступилася близько 1 тис. км² спірних територій.

Важливим партнером КНР у Центральній Азії є Туркменістан, який докладає зусиль з диверсифікації своїх торгівельно-економічних відносин між Росією й іншими країнами. Протягом останніх років основним спільним проектом Туркменістану та Китаю стало спорудження газопроводу Туркменістан – Китай. У рамках проекту Китай отримав право на розробку нафтогазових родовищ у Туркменістані. Загальна сума інвестицій КНР в економіку Туркменістану становить понад 8 млрд. дол. США, що незрівнянно перевищує відповідні інвестиційні показники з боку Російської Федерації.

Аналогічним чином розвиваються відносини між Китаєм та Узбекистаном. Загальні китайські інвестиції в узбецьку економіку

становлять близько 6 млрд. дол. США, які в основному спрямовуються на реалізацію спільних економічних проєктів в енергетичній сфері. Споруджується узбецька гілка газопроводу до КНР (вартість до 2,2 млрд. дол. США), а також реалізуються спільні програми у сферах транспорту, хімічної промисловості та геологічної розвідки уранових покладів.

Враховуючи цілеспрямованість зовнішньої політики КНР, слід також сподіватися й активізації Китаю в інших регіонах з перехідними економіками, зокрема, Центрально-Східній і Південно-Східній Європі, у т.ч. в Україні.

Разом з тим, КНР також розвиває співпрацю з провідними розвиненими країнами, які є головними споживачами китайської продукції. У першу чергу, це стосується США, ЄС та Японії, які посідають провідні місця у зовнішньоторговельному обороті Китаю. У 2012 р. обсяги торгівлі КНР із США склали 490 млрд. дол., з ЄС – 550 дол. та з Японією – 330 млрд. дол.

Хоча, на відміну від країн, що розвиваються, і які поступово постають (в явній чи прихованій формі) сателітами КНР, провідні держави світу поки що мають однакові позиції з Китаєм у сучасному багатополарному світі.

5. Китайсько-українські взаємовідносини

КНР визнала незалежність України 27 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між двома країнами було встановлено 4 січня 1992 р. У березні 1993 р. було відкрито посольство України у КНР.

Договірні-правова база українсько-китайських відносин нараховує понад 140 документів. Основними міждержавними документами, що регулюють політичні відносини між Україною та КНР є Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та КНР (4 січня 1992 р.), спільні українсько-китайські комюніке (31 жовтня 1992 р. та 24 червня 1995 р.), Спільна (Київська) Декларація між Україною та КНР (6 вересня 1994 р.), Спільна (Пекінська) Декларація про розвиток і поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною та КНР (4 грудня 1995 р.), Спільна (Київська) Декларація про зміцнення дружби і всебічного співробітництва у ХХІ ст. (21 липня 2001 р.), а також Спільна (Пекінська) декларація України та КНР (18 листопада 2002 р.).

Торговельно-економічну співпрацю між двома країнами регламентують понад 20 документів, основними з яких є угоди: про торговельно-економічне співробітництво (1992 р.); про заохочення та взаємний захист інвестицій (1992 р.); про співробітництво між ТПП України та Китайським комітетом сприяння розвитку міжнародної торгівлі (1993 р.); про уникнення подвійного оподаткування (1995 р.); про співробітництво між НБУ та Народним банком Китаю (1995 р.); про співробітництво у галузі статистики (1995 р.); про співробітництво у галузі митних питань (1997 р.); про співробітництво між УСПП та

Китайським комітетом сприяння розвитку міжнародної торгівлі (2001 р.); про співробітництво у галузі сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства КНР (2007 р.). У 2009 р. було підписано 9 двосторонніх угод.

Досить активним є політичний діалог між КНР й Україною на найвищому рівні. У жовтні 1992 р. відбувся державний візит до КНР Президента України Л. Кравчука, який започаткував китайсько-український діалог як у сфері політичного, так і економічного співробітництва. У вересні 1994 р. та липні 2001 р. з державними візитами в Україні перебував глава КНР Цзян Цземін. У грудні 1995 р., листопаді 2002 р. та квітні 2003 р відбулися візити до КНР Президента України Л. Кучми.

Позитивно сприяють розвиткові двосторонніх відносин візити глав урядів, їх заступників, керівників зовнішньополітичних відомств і міжпарламентські контакти. Так, у жовтні 2008 р. з робочим візитом у КНР перебував Віце-прем'єр-міністр України І. Васюник для проведення десятого засідання Міжурядової українсько-китайської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва. У вересні 2009 р. відбувся робочий візит до КНР Віце-прем'єр-міністра України Г. Немирі для участі у роботі Саміту «Літній Давос». А у жовтні 2009 р. до України з офіційним візитом прибув Віце-прем'єр Державної Ради КНР Чжан Децзян.

З моменту встановлення дипломатичних відносин між КНР та Україною у січні 1992 р., Китай одразу посів провідне місце серед найбільших торговельних партнерів України, а також одне з перших за обсягами споживання українських товарів.

З 2006 р. в Одесі функціонує Генеральне консульство КНР. Консульський округ установи включає територію Автономної Республіки Крим, Донецької, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Херсонської областей, а також м. Севастополь.

На сьогодні між Україною та КНР задекларовано відносини стратегічного партнерства, що закріплено у Спільній декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР, підписаній 20 червня 2011 р. за підсумками державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао до України.

5 грудня 2013 р. укладено Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою. У Договорі зафіксовані ключові принципи та досягнення в українсько-китайських відносинах, юридично закріплені ідеї дружби двох держав і прагнення до активної розбудови взаємовигідної співпраці в усіх сферах.

Україна та КНР вважають, що перетворення досягнень високого рівня політичних відносин у практичні результати багатопланової співпраці є важливим завданням на шляху поглиблення українсько-китайських

відносин стратегічного партнерства. З цією метою 5 грудня 2013 р. була ухвалена до виконання Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між КНР та Україною на 2014-2018 роки.

Торгівельно-економічна співпраця між Україною та КНР регулюється Угодою між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво (1992 р.), згідно з якою встановлено режим найбільшого сприяння щодо стягнення мита на експортні й імпорتنі товари двох країн, податків та інших внутрішніх зборів.

Загальний стан торгівлі України та КНР характеризується відновленням докризових показників зовнішньоторговельного обігу, його сталим зростанням при збереженні тенденції до суттєвого превалювання імпорту з КНР над поставками української продукції до Китаю.

У 2013 р. загальний товарообіг між Україною та КНР збільшився у порівнянні з 2012 р. на 8,4% і склав 10,63 млрд. дол. США. Український експорт становив 2,73 млрд. дол. (збільшення на 53,4%), імпорт з КНР – 7,90 млрд. дол. (залишився на рівні 2012 р.). Від’ємне сальдо України у торгівлі з КНР за 2013 р. склало 5,17 млрд. дол. США.

Головними товарними позиціями українського експорту у 2013 році були: мінеральні продукти (залізні, титанові, цирконієві руди), питома вага яких становила близько 67%; жири та масла тваринного або рослинного походження, частка яких збільшилася майже до 14%; машини, устаткування та механізми (в основному, газові турбіни), частка яких склала практично 10%.

У структурі китайського імпорту у 2013 році основними товарними групами були: машини, устаткування та механізми – 36%, неблагородні метали та вироби з них – 12%, текстиль і текстильні вироби – 10%, взуття, головні убори, парасольки – 9%, пластмаси та каучук – 7%.

Згідно з даними Генеральної митної адміністрації КНР, за підсумками 2013 року товарообіг між Україною та КНР склав 11,1 млрд. дол. США, що більше показника 2012 р. на 7,3%. При цьому, експорт товарів з України становив 3,3 млрд. дол. США (зростання на 7,9%), імпорт – 7,8 млрд. дол. США (зростання на 7,1%). Сальдо двосторонньої торгівлі було на користь КНР і склало 4,5 млрд. дол. США.

У 2013 р. основу українського імпорту з КНР складали: механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 31,7% (2 млрд. 486,4 млн. дол. США), текстиль і текстильні вироби – 16,8% (1 млрд. 318,6 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 10,2% (803,4 млн. дол.), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 7,2% (563,4 млн. дол.), взуття, головні убори, парасольки – 6,3% (490,6 млн. дол.).

Основні позиції українського експорту до КНР у 2013 р. продовжували займати мінеральні продукти (переважно руди залізні, шлаки та зола,

енергетичні матеріали й ін.), питома вага яких становила 73,2% від загального обсягу експорту до КНР, а загальний обсяг склав 2 млрд. 395 млн. дол. США; жири та масла тваринного або рослинного походження – 14,7% (480 млн. дол. США); деревина та вироби з неї – 5,8% (189,7 млн. дол. США), машини, устаткування та механізми – 1,8% (57,8 млн. дол. США), недорогоцінні метали та вироби з них (в основному чорні метали, мідь і вироби з міді) – 1,0% (32,7 млн. дол. США). Інші товарні позиції українського експорту до КНР не перевищували 1% у загальній структурі експорту.

Найактивніше здійснювали експортно-імпортні операції підприємства м. Києва, Донецької, Дніпропетровської, Київської, Запорізької, Луганської й Одеської областей.

На даному етапі у структурі двостороннього обігу торгівлі товарами наявний значний дисбаланс: імпорт китайських товарів практично втричі перевищує український експорт до Китаю. При цьому, якщо китайський імпорт до України є збалансованим (практично всі товарні групи представлені рівно), то український експорт до КНР є, у принципі, монокультурним і сировинним (руди, шлаки, сировина для металургії).

Головним чинником, що суттєво впливає на обсяг і структуру експортно-імпортних операцій, є географічна віддаленість країн і, як наслідок, тривалий час доставки товарів.

Крім того, протягом 2005-2012 рр. Китай налагодив власне виробництво продукції, яка традиційно складає основу українського експорту до країн світу: продукція чорної та хімічної металургії, яка свого часу і забезпечувала позитивне сальдо у торгівлі з КНР.

За оцінками китайських експертів, головним чинником, що обмежує зростання обсягів українського експорту до КНР, є досить велика вартість української технологічної продукції (обладнання й устаткування) та її якісне відставання від аналогічної продукції основних світових виробників.

Двостороннє інвестиційне співробітництво поки що не відповідає можливостям Китаю та потребам України. Нарощування обсягів імпорту з КНР не супроводжується активізацією інвестиційного співробітництва (0,48% у загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій), українські інвестиції у КНР також практично відсутні.

Станом на 1 січня 2014 р. загальний обсяг залучених в економіку України китайських інвестицій становив 20,3 млн. дол. США, приріст інвестицій за 2013 рік склав 1,6 млн. дол. США (останні наявні дані).

Найбільший обсяг інвестицій з Китаю, який надійшов до української промисловості, становив 8,7 млн. дол. США, що складає 42,7% від загального обсягу китайських інвестицій. У сферу оптової та роздрібно торгівлі інвестовано 3,85 млн. дол. США (19,0%); до сільського, лісового та рибного господарств залучено 1,99 млн. дол. США (9,8%).

Станом на 1 січня 2014 р. загальний обсяг інвестицій з України до Китаю склав 916 тис. дол. США; за 2013 рік українські інвестиції в китайську економіку не залучалися.

Аналіз наявних даних свідчить про тенденцію уповільнення у 2014 р. темпів зростання українсько-китайської двосторонньої торгівлі, здебільшого за рахунок зменшення поставок китайських товарів до України. Водночас, відбувається зменшення показника від'ємного сальдо, що відбувається за рахунок збільшення українського експорту до КНР.

Згідно з даними Генеральної митної адміністрації КНР, за 6 місяців 2014 року товарообіг між Україною та КНР склав 4,440 млрд. дол. США, що менше аналогічного показника 2013 р. на 21%. При цьому, експорт товарів з України становив 1,879 млрд. дол. США (зростання на 11,7%), імпорт – 2,561 млрд. дол. США (зменшення на 35%). Сальдо двосторонньої торгівлі на користь КНР склало 0,637 млрд. дол. США.

За 6 місяців 2014 року основу українського імпорту з КНР складали: механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 30% (767,2 млн. дол. США), текстиль і текстильні вироби – 14,7% (376,7 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 9,6% (246,6 млн. дол.), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 9% (231,7 млн. дол.), різні товари та вироби (переважно меблі, освітлення, іграшки й ін.) – 6,5% (167 млн. дол.), продукція хімічної промисловості – 5,9% (151,5 млн. дол.).

Основні позиції українського експорту у КНР за 6 місяців 2014 року продовжували займати мінеральні продукти (в основному руди залізни, шлаки та зола, енергетичні матеріали й ін.), питома вага яких становила 66,9% від загального обсягу експорту до КНР, а загальний обсяг склав 1 млрд. 257,1 млн. дол. США; жири та масла тваринного або рослинного походження – 16,6% (311,2 млн. дол.); деревина та вироби з неї – 7,5% (140,1 млн. дол.), продукти рослинного походження (переважно кукурудза) – 3,8% (71,4 млн. дол.), механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 1,6% (29,5 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 1,3% (24,1 млн. дол.). Інші товарні позиції українського експорту до КНР не перевищували 1% у загальній структурі експорту.

Серед проблемних питань в українсько-китайській двосторонній торгівлі, що негативно впливають на від'ємне сальдо торговельного балансу є географічна віддаленість країн і, як наслідок, тривалий час доставки товарів, а також налагодження Китаєм власного виробництва продукції чорної та хімічної металургії. Крім того, на сьогоднішній день вартість української технологічної продукції (обладнання й устаткування), є досить високою, при цьому вона поступається за якістю аналогічній продукції основних світових виробників. Водночас збільшуються обсяги експорту до КНР української сільськогосподарської продукції (олія рослинна, зернові).

Темпи змін зовнішньоторговельного обігу (зростання українського експорту на тлі практичного такого ж падіння обсягів імпорту товарів з КНР) поки що не дозволяє говорити про сталу тенденцію вирівнювання торговельного дисбалансу. Падіння обсягів китайського імпорту і, як наслідок, певне покращення балансу двосторонньої торгівлі, більш пов'язане з нестабільністю ситуації у країні та зниженням активності товарних поставок до України, ніж дієвістю заходів із нарощування українського експорту, тим більше – продукції з високою долею доданої вартості.

Співпраця України з КНР у галузі освіти, науки та техніки є одним з пріоритетних напрямів двосторонніх відносин. Головним механізмом її реалізації є Комісія зі співробітництва між Урядом України й Урядом КНР, яка створена у 2011 р., а також низка профільних підкомісій.

Між Україною та Китаєм реалізуються такі перспективні форми науково-технічної співпраці як українсько-китайські центри та технопарки: у м. Цзінань (провінція Шаньдун), у м. Харбін (провінція Хейлунцзян) та у м. Шанхай.

Перший Українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва було відкрито у м. Цзінань у листопаді 2002 р. Основною метою діяльності цієї структури є формування ефективного механізму для налагодження взаємовигідного трансферу високих технологій, спільної розробки науково-технічних проектів та їх впровадження у виробництво; створення спільних підприємств з реалізації наукоємної та високотехнологічної продукції.

У січні 2003 р. у м. Харбін (провінція Хейлунцзян) відкрито українсько-китайський Центр зварювання та споріднених технологій, Угоду про створення якого було підписано між Інститутом електрозварювання імені Є. Патона НАН України та Харбінським інститутом зварювання, і Хейлунцзянський центр науково-технічного співробітництва України та КНР.

У лютому 2011 р. у м. Шанхай відкрито новий Українсько-китайський технопарк, який займається співпрацею у галузі морських наук і технологій, біомедицини, нових матеріалів, аерокосмонавтики, нових джерел енергії й інші.

У червні 2011 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України та Міністерством науки і техніки Китайської Народної Республіки щодо надання підтримки у створенні українсько-китайського інституту зварювання імені Є. Патона. Згідно з Меморандумом сторони мають надати підтримку Інституту електрозварювання імені Є. Патона НАН України та Промисловому науково-дослідному Інституту провінції Гуандун КНР у створенні зазначеного Інституту зварювання, одним із

напрямів якого є застосування технологій зварювання у медицині.

У листопаді 2012 р. у м. Чженьцзян (провінція Цзяньсу) відкрито українсько-китайський Центр з трансферу технологій суднобудування й океанічного проектування створеного на базі Університету науки і технологій провінції Цзяньсу спільно з Національним університетом кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв).

У березні 2014 р. у Тяньцзіньському університеті іноземних мов створено Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків.

У квітні 2014 р. у Далянському університеті іноземних мов (провінція Ляонін) у рамках Угоди з Київським національним лінгвістичним університетом створено Центр вивчення України імені Т. Шевченка. У вказаному Центрі з 2014/2015 навчального року почали вивчати українську мову понад 60 китайських студентів, а також низка молодих фахівців Університету.

Культурно-гуманітарне співробітництво спрямоване на ініціювання та реалізацію культурних проєктів, культурно-просвітницьких акцій та інших форм обмінів між Україною і Китаєм.

Сторонами ухвалені Протоколи засідань Українсько-китайської комісії з питань співробітництва у галузі культури, а також підписані двосторонні Плани культурного співробітництва на 2002-2006 та 2009-2012 рр.

З метою реалізації Планів проводилися Дні культури України у КНР та Дні культури КНР в Україні (2002 та 2004 рр. та у 2010-2011 рр. відповідно).

Запам'ятайте ці дати

1945 р.

14 серпня – підписання радянсько-китайського Договору про дружбу та союз

25 жовтня – Акт уряду Гоміндану про включення звільненого від японської окупації острову Тайвань до складу Китаю

1949 р.

1 жовтня – проголошення Китайської Народної Республіки

2 жовтня – визнання СРСР Китайської Народної Республіки та встановлення дипломатичних відносин між СРСР та КНР. Заява уряду СРСР про припинення дипломатичних відносин з урядом Чан Кайши

1950 р.

5 січня – визнання Великою Британією Китайської Народної Республіки

19 січня – визнання КНР Демократичної Республіки В'єтнам

14 лютого – підписання Договору про дружбу, союз і взаємодопомогу між Радянським Союзом і Китайською Народною Республікою

1 березня – проголошення Китайської Республіки на острові Тайвань. Обрання Чан Кайши її Президентом

25 жовтня – вступ у війну в Кореї «китайських народних добровольців» на боці Північної Кореї

1951 р.

23 травня – підписання китайсько-тибетського договору

10 липня – за негласної підтримки СРСР розпочалися переговори КНДР, КНР і США щодо перемир'я у Кореї

1952 р.

28 квітня – підписання Японією мирного договору з Тайванем

1954 р.

11 серпня – обстріл силами КНР островів у Тайванській протоці

2 грудня – укладення у Вашингтоні договору про взаємну оборону між урядом Чан Кайши на Тайвані і США

1958 р.

23 серпня – криза у Тайванській протоці. Війська КНР розпочали обстріл прибережних островів, контрольованих Гомінданом

1959 р.

10-19 березня – заворушення та повстання у Тибеті. Далай-лама емігрував до Індії

25-26 серпня – збройні зіткнення на індійсько-китайському кордоні

1-4 жовтня – візит радянської партійно-урядової делегації на чолі з М.С. Хрущови до КНР

1960 р.

Липень – відкликання радянських радників з економічних питань з КНР

1961 р.

11 липня – підписання Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу між КНР і КНДР

1962 р.

20 жовтня – 21 листопада – китайсько-індійський прикордонний конфлікт

1963 р.

14 червня – 14 липня – обмін листами між ЦК КПК і ЦК КНРС.
Ідеологічний розрив між двома компартіями

1964 р.

27 січня – визнання Францією КНР

16 жовтня – КНР провела перше випробування атомної бомби

1966 р.

13 серпня – ЦК КПК на своєму першому після 1962 р. пленумі оголосив про початок «великої пролетарської культурної революції»

1969 р.

2 березня – збройні зіткнення на радянсько-китайському кордоні у районі острова Даманський, на р. Уссурі

29 березня – заява радянського уряду у зв'язку зі збройним інцидентом на радянсько-китайському кордоні у районі острова Даманський, на р. Уссурі

1-24 квітня – IX з'їзд КПК. Проголошення закінчення «культурної революції»

11 вересня – зустріч глав урядів СРСР (О.М. Косигіна) і КНР (Чжоу Еньляя) у Пекінському аеропорту

20 жовтня – початок радянсько-китайських переговорів у Пекіні

1971 р.

25 жовтня – відновлення КНР у правах члена ООН

1972 р.

27 лютого – підписання у Шанхаї американсько-китайського комюніке за результатами візиту Президента США Р. Ніксона до КНР

29 вересня – підписання японсько-китайської заяви про нормалізацію відносин між КНР та Японією

1976 р.

9 вересня – смерть Голови ЦК КПК Мао Цзедуна

1978 р.

12 серпня – підписання у Пекіні японсько-китайського Договору про мир і дружбу

1979 р.

1 січня – встановлення дипломатичних відносин між КНР та США

17 лютого – 5 березня – китайсько-в'єтнамський збройний конфлікт. Вторгнення військ КНР до В'єтнаму

2 березня – заява радянського уряду з приводу агресії Китаю проти СРВ і концентрації китайських військ на кордоні з Лаосом

1982 р.

15 квітня – виступ Генерального секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва у Ташкенті. Пропозиції з врегулювання проблем радянсько-китайських відносин

17 серпня – КНР і США підписали комюніке щодо поставок американського озброєння Тайваню

1984 р.

19 грудня – підписання угоди про Гонконг між КНР і Великою Британією

1985 р.

10 липня – підписання у Москві угод між СРСР та КНР про товарообіг і платежі на 1986-1990 рр. і про економічне та технічне співробітництво з реконструкції промислових об'єктів КНР

1986 р.

24 квітня – заява радянського уряду про забезпечення миру, безпеки та співробітництва в Азії

28 липня – виступ Генерального Секретаря ЦК КПРС М.С. Горбачова у Владивостоці. Пропозиції СРСР щодо нормалізації відносин між Москвою та Пекіном

1989 р.

15-18 травня – візит Генерального Секретаря ЦК КПРС М.С. Горбачова до КНР. Нормалізація радянсько-китайських відносин

3-4 червня – збройне придушення на площі Тяньаньмень масових демонстрацій китайської молоді, яка вимагала лібералізації політичного життя КНР. Протести країн Заходу

1991 р.

9 листопада – нормалізація відносин між КНР і СРВ

1992 р.

4 січня – встановлення дипломатичних відносин між КНР та Україною

жовтень – державний візит до КНР Президента України Л. Кравчука

17-19 грудня – візит до КНР Президента РФ Б.М. Єльцина. Підписані

Спільна Декларація про основи взаємовідносин між РФ і КНР, Меморандум про взаєморозуміння між урядами РФ і КНР з питань взаємного скорочення збройних сил і зміцнення довіри у військовій галузі у районі кордону, Міжурядову угоду про співробітництво у галузі дослідження та використання космічного простору у мирних цілях

1993 р.

березень – відкрито посольство України у КНР

1994 р.

2-6 вересня – візит Голови КНР Цзян Цземіня до РФ

вересень – державний візит до України Голови КНР Цзян Цземіня

1995 р.

6 травня – держдепартамент США надав Президенту Тайваню Лі Денхую візу для приватного візиту до Корнельського університету у червні 1995 року

7-9 травня – офіційний візит Голови КНР Цзян Цземінь до РФ на святкуванні 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

червень – частини НВАК провели військові навчання та запуски ракет у Тайванській протоці

червень – офіційний візит до України Прем'єра Державної Ради КНР Лі Пена

жовтень – у рамках урочистостей до 50-річчя утворення ООН Голова КНР Цзян Цземінь і Президент США Б. Клінтон провели офіційну зустріч у Нью-Йорку

грудень – державний візит до КНР Президента України Л. Кучми

1996 р.

8 березня – КНР розпочала тижневі ракетні стрільби поблизу портів Цзілун на півночі та Гаосюн на півдні о. Тайвань (Тайванська криза 1996 р.)

23 березня – перші в історії Тайваню прямі президентські вибори

24-26 квітня – державний візит до КНР Президента РФ Б. Єльцина

1997 р.

19 лютого – смерть фактичного керівника КНР Ден Сяопіна

23 квітня – у Москві Президентом РФ Б. Єльциним і Головою КНР Цзян Цземінем підписана Спільна декларація «Про багатополосний світ і формування нового світового порядку»

квітень – офіційний візит до України Віце-прем'єра Державної Ради КНР У Банго

1 липня – повернення під юрисдикцію КНР Сянган (Гонконг)

12-18 вересня – XV з'їзд КПК

3 листопада – голова КНР Цзян Цземінь здійснив державний візит до США – першу офіційну поїздку глави КНР до США за останні 12 років

9-11 листопада – візит Президента РФ Б.М. Єльцина до Китаю

грудень – офіційний візит до КНР Прем'єр-міністра України В. Пустовойтенка

1998 р.

17 лютого – зустріч Президента РФ Б. Єльцина з Прем'єром Держради КНР Лі Пенем, який прибув до Москви з офіційним візитом

25 червня – *3 липня* – Президент США Б. Клінтон відвідав КНР. Під час візиту Б. Клінтон вперше відкрито висловився за політику «трьох ні» щодо Тайваню

23-25 листопада – робочий візит до Росії Голови КНР Цзян Цземіня. Перша в історії двосторонніх відносин неформальна зустріч глав держав РФ і КНР. Прийнята Спільна декларація «Росія та Китай напередодні ХХІ століття», а також Спільна заява про завершення робіт на західній ділянці російсько-китайського кордону

1999 р.

24-27 лютого – перший офіційний візит до Росії Прем'єра Держради КНР Чжу Жунцзі.

12-13 вересня – голова КНР Цзян Цземінь взяв участь у 7-й неформальній зустрічі лідерів АТЕС у м. Окленді (Нова Зеландія). 12 вересня відбулася зустріч Цзян Цземіня з Прем'єр-міністром РФ В. Путіним

9-10 грудня – Президент РФ Б. Єльцин перебував з візитом у КНР

20 грудня – повернення під юрисдикцію КНР Аоменю (Макао)

2000 р.

18 липня – спільна Московська заява лідерів РФ та КНР

2001 р.

15 червня – у Шанхаї відбулася зустріч на найвищому рівні керівників п'яти країн «Шанхайського форуму». Прийняття декларації про перетворення «форуму» в організацію – Шанхайську організацію співробітництва (ШОС)

16 липня – підписання у Москві російсько-китайського Договору про добросусідство, дружбу та співробітництво

21 липня – підписана Декларація про зміцнення дружби та всебічного співробітництва у ХХІ ст. між Україною та КНР

11 грудня – КНР набула повноправного членства у СОТ

2002 р.

21-22 лютого – візит Президента США Дж. Буша-мол. до КНР

7 червня – у Санкт-Петербурзі на саміті ШОС був прийнятий її статут. Досягнута домовленість про створення на основі колективних зусиль міжнародного антитерористичного центру у м. Бішкек (Киргизстан)

27 квітня – 3 травня – візит заступника голови КНР Ху Цзіньтао до США

22-25 жовтня – візит лідера КНР Цзян Цземіня до США

8-14 листопада – XVI з'їздах КПК

листопад – державний візит до КНР Президента України Л.Кучми.

18 листопада – підписана Спільна (Пекінська) декларація України та КНР

листопад – у м. Цзінань відкритий перший Українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва

2003 р.

15 березня – зміна керівництва КНР. Обрання Ху Цзіньтао головою КНР

квітень – офіційний візит до КНР Президента України Л. Кучми

26-28 травня – візит Голови Китайської Народної Республіки Ху Цзіньтао до Російської Федерації

27 травня – підписання Спільної декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки

30 жовтня – заснування «стратегічного партнерства» між ЄС і Китаєм

грудень – візит Прем'єра Держради КНР Вень Цзябао до США

2004 р.

8-9 липня – візит до КНР Радника президента США з питань національної безпеки К. Райс

14-16 жовтня – візит Президента РФ В. Путіна до КНР. Сторони урегулювали питання, яке 40 років було каменем спотикання у двосторонніх відносинах, а саме – питання юридичного оформлення й остаточного встановлення державного кордону між КНР та РФ

2005 р.

серпень – перші спільні військові навчання Збройних сил Російської Федерації та Народно-визвольної армії Китаю «Мирна місія – 2005», які пройшли на території Росії (м. Владивосток) і КНР (Шаньдунський півострів)

2006 р.

21-22 березня – відбувся офіційний візит Президента Росії В. Путіна до

КНР

18-21 квітня – державний візит до США Голови КНР Ху Цзіньтао
травень – проведені перші засідання спільних міжпарламентських комісій, створених Державною Думою та Радою Федерації РФ з Всекитайським зборами народних представників

2007 р.

березень – візит Голови КНР Ху Цзіньтао до РФ
квітень – офіційний візит до України Віце-прем'єра Державної Ради КНР Хуей Лян'юя
15-21 жовтня – XVII з'їзд КПК

2008 р.

23-24 травня – державний візит Президента РФ Д. Медведєва до КНР
березень – після жорсткого придушення китайською владою заворушень, що вибухнули у Лхасі (Тибет), Президент Європейського парламенту Ханс-Герт Поттерінг закликав ЄС розглянути можливість бойкоту церемонії відкриття Олімпійських ігор у Пекіні у серпні 2008 р.
жовтень – робочий візит до КНР Віце-прем'єр-міністр України І. Васюника для проведення Десятого засідання Міжурядової українсько-китайської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва

2009 р.

лютий – візит Державного секретаря США Х. Клінтон до країн Азії
12 березня – зустріч Президента США Б. Обама з міністром закордонних справ КНР Яном Цзечи у Вашингтоні
1 квітня – перша зустріч Президента США Б. Обама з лідером КНР Ху Цзіньтао на саміті «G20» у Лондоні
вересень – робочий візит до КНР Віце-прем'єр-міністра України Г. Немирі для участі у роботі Саміту «Літній Давос»
жовтень – офіційний візит до України Віце-прем'єра Державної Ради КНР Чжан Децзяна
16-18 листопада – у рамках поїздки країнами Азії Президент США Б. Обама відвідав КНР, де провів переговори з головою КНР Ху Цзіньтао та Прем'єром Держради КНР Вень Цзябао

2010 р.

січень – початок лютого – криза в американсько-китайських відносинах пов'язана зі схваленням Пентагоном 6,4-мільярдної угоди щодо постачання озброєння Тайваню
18 лютого – зустріч Президента США Б. Обама та Далай-лами XIV

2011 р.

січень – візит китайського лідера Ху Цзіньтао до США

20 червня – підписання Спільної декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР. Схвалена за підсумками державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао до України

листопад – Президент США Б. Обама проголосив «стратегічний поворот» до Азії, який засвідчив, що США не мають намірів відмовлятися від лідерства в АТР

лютий – у м. Шанхай відкрито новий Українсько-китайський технопарк, який займається співпрацею у галузі морських наук і технологій, біомедицини, нових матеріалів, аерокосмонавтики, нових джерел енергії тощо

2012 р.

5 січня – оприлюднення документу Міністерства оборони США під назвою «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття»

8-15 листопада – XVIII з'їзді КПК. З'їзд обрав нове керівництво КПК: Ху Цзіньтао на посаді Генерального секретаря ЦК КПК змінив Сі Цзіньпін, також змінив його на посту голови військової ради (а вже у березні 2013 року – на посаді голови КНР, тоді ж на посту Прем'єра Держради КНР Вень Цзябао змінив Лі Кецянь)

листопад – у м. Чженьцзян (провінція Цзяньсу) відкрито українсько-китайський Центр з трансферу технологій суднобудування й океанічного проектування створеного на базі Університету науки та технологій провінції Цзяньсу спільно з Національним університетом кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв)

6 грудня – зустріч глав урядів РФ і КНР Д. Медведева та Вень Цзябао у Москві

2013 р.

22-23 березня – візит новобраного лідера КНР Сі Цзіньпіна до РФ

25-28 березня – візит лідера КНР Сі Цзіньпіна до країн Африки

1 липня – переговори глав МЗС РФ і КНР С. Лаврова та Ван І на міністерській зустрічі Росія-АСЕАН у Брунеї

5 вересня – Президент РФ В. Путін і Голова КНР Сі Цзіньпін на полях саміту G20 провели переговори у м. Стрельна (Ленінградська область)

21-23 жовтня – офіційний візит до КНР голови уряду РФ Д. Медведева

5 грудня – укладено Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою, а також ухвалена до

виконання Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між КНР і Україною на 2014-2018 роки. Документи були підписані у межах Державного візиту до КНР Президента України В. Януковича 3-6 грудня

2014 р.

березень – у Тяньцзіньському університеті іноземних мов створено Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків

квітень – у Далянському університеті іноземних мов (провінція Ляонін) у рамках Угоди з Київським національним лінгвістичним університетом створено Центр вивчення України імені Т.Г. Шевченка

20-21 травня – у м. Шанхай відбулися китайсько-російські переговори Президента РФ В. Путіна та Голови КНР Сі Цзіньпіна

13 жовтня – підписання понад 30 міжурядових, міжвідомчих і корпоративних угод у Москві за підсумками зустрічі глав урядів Росії та Китаю Д. Медведєва і Лі Кецяна.

10-11 листопада – саміт АТЕС у Пекіні

2015 р.

7 листопада – зустріч у Сінгапурі лідерів Тайваню та КНР

Питання для самоконтролю:

1. Дайте характеристику міжнародної та внутрішньополітичної ситуації у Китаї після закінчення Другої світової війни.

2. В яких міжнародних умовах відбувалась громадянська війна у Китаї?

3. Які міжнародні наслідки мала перемога комуністів у Китаї?

4. Визначте наслідки для міжнародної ситуації переходу радянсько-китайських суперечностей у гостре протистояння.

5. Як загострення внутрішньокитайських відносин у 1969 р. вплинуло на радянсько-китайський конфлікт?

6. В якій ситуації радянсько-китайське протистояння досягло своєї кульмінації?

7. Охарактеризуйте модель нормалізації американсько-китайських відносин у 1970-х рр.

8. Які фактори сприяли нормалізації відносин КНР з Японією?

9. Як і чому виникла проблема Камбоджі та китайсько-в'єтнамський конфлікт?

10. Проаналізуйте основні міжнародні наслідки японсько-китайського Договору про мир і дружбу 1978 р.

11. Визначте детермінанти формування «трикутничкової» дипломатії у форматі СРСР – США – КНР.

12. Як змінились принципи зовнішньої політики СРСР у Східній Азії у

другій половині 1980-х рр.?

13. Завдяки чому були нормалізовані відносини СРСР і КНР?

14. Визначте зміст російсько-китайської взаємодії наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр.

15. Дайте характеристику основним положенням російсько-китайського Договору про дружбу і співробітництво 2001 р.

16. Охарактеризуйте місце КНР у зовнішньополітичній стратегії США за президенства Дж. Буша-мол. та Б. Обама.

17. Вкажіть здобутки і проблеми в українсько-китайських відносинах.

Ключові поняття

Військовий конфлікт – форма міждержавного конфлікту, що характеризується таким зіткненням інтересів протидіючих сторін, в якому останні для досягнення своїх цілей використовують різного роду обмежені військові засоби без мобілізації усієї своєї військової сили.

Держава-буфер – країна, територія якої перешкоджає прямому зіткненню збройних сил конкуруючих між собою третіх країн, оберігаючи їх від конфлікту.

Інцидент – перший відкритий етап у динаміці конфлікту, що виражається у зовнішній протидії, зіткненні сторін.

Мандат – імперативне доручення, повноваження на здійснення операції.

Ультиматум – нота протесту, яка містить набір вимог, задоволення яких країна, яка пред'явила ультиматум, очікує протягом чітко визначеного в ультиматумі терміну. Мається на увазі, що неприйняття вимог у зазначений термін може викликати застосування санкцій аж до початку бойових дій.

Конфронтація – протидія, протиставлення, зіткнення сторін, їхніх інтересів і цілей.

Культурна революція – період гострої боротьби за владу всередині компартії КНР (1966-1976 рр.), який супроводжувався масовими політичними репресіями проти супротивників Мао Цзедун та різким загостренням відносин КНР з більшістю держав світу.

Посередник – третя сторона у конфлікті, яка забезпечує конструктивне обговорення проблеми, однак остаточне рішення приймається учасниками самостійно.

Стратегічне партнерство – співробітництво між державами, яке передбачає спільну реалізацію ними своїх ключових національних інтересів. Таке партнерство повинно бути довготривалим, максимально ефективним і взаємовигідним. Воно відкидає будь-які несправедливі (дискримінаційні) дії однієї держави по відношенню до іншої. Ухвалені спільно рішення підлягають послідовному виконанню незалежно від

зміни керівництва країн-партнерів. Якщо сьогоденні інтереси однієї з держав протирічать духу стратегічного співробітництва між ними, то не виключається можливість поступитися такими інтересами на користь партнера (задля досягнення компромісу). У будь-якому разі подібні дії мусять бути продиктовані умовами, що склалися, та спільним курсом, якого держави дотримуються на міжнародній арені.

Човникова дипломатія – спосіб організації діяльності посередника з налагодження каналу комунікації між опонентами; полягає в організації посередником зустрічей послідовно з кожною зі сторін. «Човникову дипломатію» ще називають «швидкісною дипломатією», «Конкорд-дипломатією». Застосування «човникової дипломатії» пов'язують з діяльністю у 70-х рр. XX ст. радника президента США з питань національної безпеки Г. Кіссінджера.

Література

Основна:

1. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки): підручник / В.А. Манжол, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та ін. – К.: Либідь: 2003. – 560 с.
2. Міжнародні відносини та зовнішня політика: 1980-2000 роки: підручник для вузів / Л.Ф. Гайдуков, В.Г. Кремень, Л.В. Губерський, М.М. Білоусов. – К.: Либідь, 2001. – 621 с.
3. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / В.А. Манжол, В.Ю. Крушинський, С.П. Галака, С.В. Андрущенко, М.М. Білоусов; ред.: В.А. Манжол; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київ. ун-т, 2010. – 863 с.
4. Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник / В.А. Манжол, О.А. Коппель, М.Г. Капітоненко, М.С. Каменецький, А.А. Суботін; ред.: Л.В. Губерський; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 606 с.
5. Богатуров А.Д., Аверков В.В. История международных отношений. 1945-2008: учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 520 с.
6. История международных отношений: в трех томах. Учебник / Под общ. ред. А.В. Торкунова, М.М. Наринского. – Т.3: Ялтинско-Потсдамская система / Ю.А. Дубинин, Б.Ф. Маргынов, М.М. Наринский, Т.В. Юрьева. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 552 с.

Додаткова:

1. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин: факти, події, коментарі: навч. посіб. / В.Ю. Крушинський, В.А. Манжол; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київ. ун-т, 2010. – 208 с.
2. Міжнародні відносини та світова політика. 1945-1980. Дати. Події. Факти: навч. посіб. / В.Ю. Крушинський, В.А. Манжол. – К.: Либідь, 2007. – 192 с.
3. Системная история международных отношений в четырех томах. События и документы. 1918-2003. / Под редакцией А.Д. Богатурова. – Т.3: События: 1945-2003. – М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2003. – 708 с.

4. Шевчук О.В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / Олександр Володимирович Шевчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – 200 с.
5. Шергін С.О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність / Сергій Олександрович Шергін. – К.: Вища школа, 1993. – 91 с.

1.5. Зовнішня політика та міжнародне становище нових індустріальних країн

План:

1. Зовнішня політика та міжнародне становище нових індустріальних країн у період холодної війни.
2. Зовнішньополітичні курси НІК у 90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст. (Республіка Корея, Республіка Сінгапур, Федерація Малайзія, Королівство Таїланд).
3. Відносини України з країнами НІК на сучасному етапі.

1. Зовнішня політика та міжнародне становище нових індустріальних країн у період холодної війни

У 60-80-ті роки XX ст. виокремилася група нових індустріальних країн (НІК), які здійснили форсований економічний прорив, розвиваючи наукоємні галузі виробництва, орієнтовані на експорт. До складу цієї групи у Східній Азії увійшли Республіка Корея (РК), Гонконг, Сінгапур, Тайвань, які отримали назву «економічні дракони/тигри», за високі темпи зростання економіки й експорту. Це нові індустріальні країни першої хвилі. У 80-90-ті роки XX ст. їх модель розвитку почали копіювати й інші азіатські країни (Малайзія, Індонезія, Філіппіни, Таїланд), що утворили групу НІК другої хвилі. Особливістю індустріалізації НІК Східної Азії було масштабне залучення прямих іноземних інвестицій. Економічне піднесення «азіатські дракони» досягнули такими стрімкими темпами, що до сьогодні цей випадок є безпрецедентним в історії.

Республіка Корея. Звільнення Кореї від японців на останньому етапі Другої світової війни відкривало перед корейським народом можливість національного відродження. Однак радянсько-американське геополітичне протистояння періоду холодної війни призвело у 1948 р. до розколу Корейського півострова на Корейську Народну Демократичну Республіку (на чолі з Кім Ір Сенгом), яка орієнтувалася на СРСР і Республіку Корея (на чолі з Лі Син Маном), яка орієнтувалася на США. Підкреслимо, що 12 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН резолюцією визнала «єдиною законною» проголошену 15 серпня 1948 р. Корейську Республіку зі столицею у Сеулі.

КНДР, яку підтримував СРСР, взяла курс на об'єднання Кореї. 25 червня 1950 р. північнокорейські війська перейшли демаркаційну лінію, що розділяла обидві Кореї та розпочали стрімкий наступ на

Південь. Для того, щоб не допустити радянської експансії на Кореїський півострів, США вступили на боці РК у Кореїську громадянську війну 1950-1953 рр. 7 липня 1950 р. резолюція РБ ООН санкціонувала створення військ ООН для участі у війні та доручила США командувати цими військами. До жовтня 1950 р. війська США окупували значну частину КНДР, зайняли її столицю – Пхеньян і наблизилися до кордонів Китаю. Тоді на допомогу КНДР прийшли військові частини Китайської Народної Республіки (КНР), що офіційно діяли як добровольці. Влітку 1951 р. розпочалися мирні переговори. Лише 27 липня 1953 р. була укладена Угода про перемир'я, що передбачала створення демаркаційної лінії по «38 паралелі», тобто зафіксувала встановлення територіального статус-кво, що існував на півострові до початку війни.

У часи Холодної війни конфронтаційний характер радянсько-американських відносин не сприяв пошуку шляхів вирішення кореїського питання. Після завершення Кореїської війни, Республіка Корея зайняла проамериканську позицію, поділяючи її антикомуністичну політику. США і РК підписали у жовтні 1953 р. Договір про взаємну оборону (згідно якого США взяли на себе зобов'язання надати підтримку РК у разі зовнішньої агресії; на півдні півострова зберігалися на постійній основі американські війська) та військово-економічну угоду. У період становлення РК, її зовнішньополітична діяльність була зосереджена на відносинах із США, що стали для неї основним джерелом політичної, військової й економічної допомоги.

У 1960 р. Лі Син Ман був усунутий від влади у результаті народного повстання. Незабаром управління країною перейшло до Пак Чон Хі (1961-1979 рр.). Саме він при антидемократичній внутрішній політиці провів успішні економічні реформи, що вивели РК до групи нових індустріальних держав. Економічне відродження здійснювалося під жорстким контролем держави і було спрямоване на формування ринкових відносин, залучення іноземних капіталовкладень фінансових і технологічних, завоювання зовнішніх ринків, у цілому орієнтована на експорт стратегія розвитку.

Вашингтон і Сеул продовжували розвивати всебічні двосторонні відносини, насамперед військово-політичні. РК підтримала США у В'єтнамській війні, що призвело до зміцнення їх відносин. У жовтні 1964 р. були встановлені дипломатичні відносини РК з Південним В'єтнамом. У серпні 1965 р. Сеул прийняв рішення про відправлення військ до В'єтнаму, які знаходились там до 1973 р. (близько 55 тис. військових). США взяли всі витрати, пов'язані з діяльністю кореїських військ у В'єтнамі, і надали величезну військово-економічну допомогу РК за участь у цій війні. Ця допомога позитивно вплинула на економічні реформи у країні.

Необхідно зазначити, що РК входила до Азійсько-Тихоокеанської ради (АЗПАК), створеної у 1966 р. До складу цієї організації увійшли окрім РК, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Таїланд, Філіппіни, Малайзія (до 1973 р.), Південний В'єтнам (до 1975 р.) і Тайвань. Метою організації було розширення економічного, науково-технічного та культурного співробітництва країн, що входять до неї. АЗПАК підтримував політику США щодо Республіки В'єтнам, Китайської Народної Республіки, тайванського та корейського питань.

Після військово-політичної невдачі у В'єтнамі, Президент США Р. Ніксон проголосив у червні 1969 р. нову доктрину політики США в Азії. Відповідно до якої США зберігали договірні зобов'язання перед РК, при цьому вони прагнули звести до мінімуму у майбутньому можливість особистої участі американських військ у локальних конфліктах в Азії. Для досягнення цієї мети передбачалося часткове виведення американських військ. У 1971 р. чисельність їх військ у РК була скорочена з 60 тис. до 42 тис. чоловік. Разом з тим, були вжиті широкомасштабні заходи для посилення самостійності військової ролі Сеула. У 70-і роки XX ст. у РК була розміщена американська ядерна зброя, яка розглядалася США, як ефективний засіб стримування можливого нападу КНДР. У 1976 р. проведені перші американсько-південнокорейські військові маневри «Тім Спінріт». У 1978 р. сформовано об'єднане командування збройних сил для координації дій американських підрозділів та армії збройних сил РК.

В умовах загострення міжнародних відносин (пов'язано з введенням радянських військ у грудні 1979 р. в Афганістан) відновлення тісного співробітництва із Сеулом було визначено адміністрацією Р. Рейгана однією з першочергових задач. Вашингтон збільшив чисельність своїх збройних сил у 1981 р. на півдні Кореї, при цьому наголос робився на якісне їх вдосконалення. Стали регулярними спільні військові маневри за участю усіх видів збройних сил. У 80-х роках XX ст. відносини між США та РК піднялися на новий рівень, що характеризувався розширенням участі США у модернізації збройних сил РК, але вже не у формі допомоги, як це було до 1977 р., у період економічної та політичної слабкості режиму, а на кредитній основі. США підтримували Сеул у міжкорейському питанні та розвитку економічних зв'язків. У контексті «зрілого партнерства» збільшилися прямі американські інвестиції та товарообіг між країнами. Відносини між державами поступово склалися у систему взаємозалежності, що визначалася американськими військово-політичними гарантіями безпеки РК і широким торгово-економічним обміном.

Оскільки Республіка Корея у часи холодної війни була членом західного блоку, вона розширювала свої міжнародні зв'язки шляхом зміцнення відносин з традиційними союзниками Заходу та встановлення співробітництва з країнами третього світу. Так, у липні 1963 р. Південна

Корея офіційно встановила відносини з Європейським Економічним Співтовариством. Одрразу прориву у відносинах не відбулося. Ситуація змінюється у кінці 1960-х років, коли південнокорейська економіка почала швидко розвиватися. Більшість країн Західної Європи встановили дипломатичні відносини з Сеулом, країни соціалістичного табору на чолі з СРСР визнали Пхеньян. У 1960-х рр. були встановлені дипломатичні відносини Південної Кореї з Австралією, Новою Зеландією (з 70-х років двосторонні відносини розвиваються як у політичній, так і у торговельно-економічній сферах).

Офіційні міждержавні зв'язки між країнами Латинської Америки та Кореєю відбулися у кінці 1950-х рр. До середини 1960-х рр. Південна Корея встановила офіційні відносини з більшістю латиноамериканських країн. Її зовнішня політика 1960-80 рр. щодо країн Латинської Америки ґрунтувалася на антикомунізмі та забезпеченні еміграції корейців у регіон.

У часи біполярності Південна Корея підтримувала дипломатичні відносини з урядом Тайваню, який вважав себе єдиним законним урядом всієї території Китаю. У 1970-ті рр. Республіка Корея і Тайвань розвивають торгово-економічне співробітництво. Дипломатичних відносин у РК з Китайською Народною Республікою, відповідно, не було.

Відносини між Кореєю та Японією, розірвані у кінці Другої світової війни, були нормалізовані у 1965 році. Після підписання Договору про основи взаємовідносин між РК та Японією. Відносини між державами мали суперечливий характер через розбіжності з економічних і територіальних питань. Разом з тим, відновлення двосторонніх відносин стало одним з базових елементів для економічного розвитку РК. Японія стала важливим джерелом допомоги, прямих інвестицій і технологій для південнокорейської модернізації. США активно підштовхували дві країни до нормалізації відносин, задля зміцнення військової безпеки у АТР по лінії РК – Японія – США.

З 1970-х рр. дипломатичні зусилля Республіки Корея були спрямовані на мирне та незалежне об'єднання півострова. Політика розрядки, яку здійснювали США та СРСР, американсько-китайське зближення сприяли початку процесу міжкорейського діалогу. Так, 4 липня 1972 р. була підписана заява двох країн про три принципи об'єднання Кореї (самостійність, мирний шлях, прагнення до національної консолідації за допомогою переговорного механізму). У середині 1980-х рр. знову поновився міжкорейський діалог.

Республіка Корея у 70-ті роки ХХ ст. коригує свій зовнішньополітичний курс через низку причин (до червня 1971 р. завершено виведення 20 тис. американських військовослужбовців з Південної Кореї, нормалізація китайсько-японських і китайсько-американських відносин). 23 червня 1973 р. Президент РК Пак Чон Хі у

Спеціальній заяві про зовнішню політику мирного об'єднання Кореї проголосив, що ґрунтуючись на принципі рівності та взаємної вигоди, РК проводить політику відкритих дверей щодо всіх держав світу, включаючи СРСР і КНР, незважаючи на ідеологічні розбіжності та відмінності у суспільно-політичних системах. У 1980 р. наступний Президент РК Чон Ду Хван проголосив прагнення Сеулу не тільки до нормалізації відносин з країнами соціалістичного табору (країнами – союзниками КНДР). Підкреслювалося, що РК не проти нормалізації відносин між своїми союзниками та КНДР.

Успішний економічний розвиток Республіки Корея сприяв зміцненню її позицій на міжнародній арені. Так, Південна Корея упродовж 1980-х рр. укріплювала свої зв'язки з союзниками, розвивала відносини співробітництва з усіма країнами та брала активну участь у роботі міжнародних організацій. У 1982 р. Чон Ду Хван здійснив низку офіційних візитів до країн Африки, а у 1986 р. – до Європи. З середини 1980-х років Південна Корея здійснює перші кроки щодо налагодження відносин з країнами Східної Європи. Одним з головних досягнень у діяльності Чон Ду Хвана було проведення у РК Азіатських ігор 1986 р. та Олімпійських ігор 1988 р.

У кінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. Сеул скористався епохальними змінами, що відбулися у Східній Європі та Радянському Союзі, завершенням Холодної війни, активно проводячи політику «північної дипломатії» Президента Ро Де У. «Північна політика» – курс, спрямований на розширення контактів Південної Кореї з країнами Східної Європи та Китаєм, шляхом встановлення дипломатичних відносин, інтенсивніших торговельних та економічних зв'язків. Так, у 1989 р. РК встановила дипломатичні відносини з Угорщиною та Польщею. «Північна політика» РК і перебудова М. Горбачова стали основою для встановлення дипломатичних відносин між РК і СРСР (1990 р.). Республіка Корея встановила і перші офіційні контакти з АСЕАН у листопаді 1989 р., тоді був створений спільний комітет зі співробітництва «АСЕАН – Корея». РК отримала статус повноправного регіонального партнера АСЕАН у липні 1991 р., це дало їй змогу поглибити співробітництво з країнами АСЕАН.

Малайзія, Сінгапур. З 1941 р. територія Малайського півострова була окупована японцями. У вересні 1945 р. до Малайї прибули англійські війська та сформували англійську військову адміністрацію, задля відновлення довоєнних колоніальних порядків. Розвиток антиколоніального руху у Малайї та невдоволення адміністративними реформами англійців, змусили Великобританію у лютому 1948 р. створити Малайську федерацію, виключив з її складу Сінгапур (що став окремою колонією Великобританії), відновивши привілеї султанів та особливі права малайців, обмеживши можливості отримання

громадянства неمالайців. Зазначимо, що етнічною особливістю півострова було те, що малайці становили половину населення, а китайці, які займали провідні позиції у бізнесі, складали 37%. У Сінгапурі більшість населення складали китайці. Проте, антиколоніальні настрої не припинялися та змушували Великобританію до подальших поступок. У результаті переговорів з англійцями, Малайська федерація 31 серпня 1957 р. стала незалежною державою Малайя. Відбулося це у складних геополітичних умовах і нестабільної внутрішньої ситуації у зв'язку з комуністичним рухом (1948-1960 рр.).

17 вересня 1957 р. новоутворена держава вступила до ООН. Перший Прем'єр-міністр Малайї Тунку Абдул Рахман проводив антикомуністичну та прозахідну політику, зберігаючи тісні зв'язки з колишню метрополією. У 1957 р. Малайя стала членом Британської Співдружності та підписала Англо-малайський договір про оборону та взаємну допомогу, згідно якого Британія гарантувала їй безпеку, було узаконено присутність британських військ на території Малайї. Саме підтримка Англії була одним з факторів перемоги малайського уряду у війні з комуністичним рухом. Англія, згідно з договором, отримала право використовувати свої військові бази у Малайї для дій у рамках СЕАТО (Організація договору Південно-Східної Азії), хоча сама Малайя відмовилася вступити у цей блок. Разом з тим, існували тісні зв'язки між нею та членами СЕАТО – США, Великобританією, Австралією, Новою Зеландією, Пакистаном, Таїландом і Філіппінами. Малайя розвивала відносини та військове співробітництво з Південним В'єтнамом. Спостерігалось прагнення країни зміцнити відносини з Індією, у 1962 р. відбувся візит Абдул Рахмана до Індії. Пожвавилися малайсько-американські відносини, зросла торгівля із США. Восени 1960 р. Абдул Рахман здійснив візит до США. У Малайї діяв «корпус миру» та різні американські фонди. Зміцніли зв'язки з Японією та Федеративною Республікою Німеччина, які, як і США, стали найбільшими торговими партнерами Малайї.

У 1961 р. прем'єр-міністр Малайї запропонував створити Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСА). До АСА увійшли лише Малайя, Таїланд і Філіппіни. Ця організація до офіційного саморозпуску у 1967 році так і не змогла залучити до своїх лав нової держави Південно-Східної Азії. Діяльність АСА була паралізована конфліктом між Філіппінами та Малайєю через Сабах.

У 1961 р. Абдул Рахман запропонував план об'єднання Малайї, а також Сінгапуру, Сабаху, Сараваку та Брунею, що залишалися під верховною владою Великобританії, у Федерацію Малайзія. Після тривалих переговорів така держава була утворена. Особливо складними були малайсько-сінгапурські переговори. Зазначимо, що Сінгапур у 1959 р., за умовами угоди з Великобританією, отримав статус

«самоврядної держави» у складі Британської Співдружності. Одразу відбулися вибори, що закінчилися перемогою Партії народної дії, яка виступила під гаслом незалежного, демократичного, некомуністичного Сінгапуру, а її лідер Лі Куан Ю став прем'єр-міністром.

31 серпня 1963 р. була проголошена Федерація Малайзія: до її складу увійшли Малайя, Сінгапур, Саравак і Сабах. Бруней відмовився вступити у Федерацію. Сінгапур 31 серпня 1963 р. проголосив про свою незалежність і вступив до Федерації як незалежна держава.

Нову країну – Федерацію Малайзію визнали уряди великих держав, але не визнали Філіппіни та Індонезія, які претендували на певні її території. Країни розірвали дипломатичні відносини з Федерацією, а Індонезія (після консультацій з КНР) проголосила курс «зруйнуємо Малайзію» та розпочала військові дії. Індонезійської-малайзійський конфлікт (1963-1966 рр.) був одним з основних чинників, який впливав на політику малайзійського уряду. Малайзія звернулася за військовою підтримкою до Англії, Австралії, Нової Зеландії та отримала її. США надали позику на купівлю військового спорядження. Конфліктна ситуація зберігалася до повалення лідера Індонезії А. Сукарно у 1965 р. Зазначимо, що малайзійський уряд надавав підтримку сепаратистським силам Індонезії, які виступали проти Сукарно та правим силам у Лаосі.

З середини 60-х рр. XX ст. Малайзія зміцнювала відносини з афро-азійськими, особливо мусульманськими країнами. Відбулася у 1964-1965 рр. низка візитів до ОАР, Марокко, Алжиру, Малі, Гвінеї, Гани, Кенії, Берега Слонової Кістки, Індії, Тунісу, Пакистану, Лівану, Судану, Ефіопії, Сомалі, Уганди, Танганьїку, Цейлону. У 1969 р. Малайзія стала біля витоків Організації Ісламської Конференції (ОІК), генеральним секретарем якої став А. Рахман.

У 1965 р. загострилися відносини між Малайзією та Сінгапуром. Причини були різними й існували з часу створення Федерації, охоплюючи комплекс економічних, національних і політичних проблем, особливо загострилися суперечності між малайською та китайською політичними елітами. Так, у рамках нової федерації Лі Куан Ю очолив боротьбу за створення не «малайської», а «малайзійської» держави, де китайці мали б рівні права з малайцями, а, відтак, змогли б зберегти домінуючі позиції в економіці нової держави.

7 серпня 1965 р. керівники Малайзії та Сінгапуру підписали угоду про вихід останнього з Федерації. Угода передбачала підписання малайзійсько-сінгапурського договору про оборону та взаємну допомогу, збереження малайзійських військових баз у Сінгапурі. 9 серпня відбулося формальне відділення Сінгапуру від Малайзії.

Під керівництвом Лі Куан Ю, **Республіка Сінгапур** успішно розвивала економіку, зробивши вірний вибір: вільний ринок і співпраця з

іноземними компаніями. Важливу роль у розвитку Сінгапуру зіграло його вигідне положення на перетині морських торговельних шляхів. Об'єднуючою ідеєю у період становлення Республіки було гасло «вижити» у Південно-Східній Азії як незалежна держава (забезпечити безпеку, здобути кошти для існування, переконати інвесторів (створивши необхідні умови для них) вкласти гроші у проекти Сінгапуру). Політика забезпечення «національного виживання», що стала головною стратегічною лінією держави, призвела до встановлення авторитарного режиму. Основними складовими якого були: відмежування від комуністів; концентрація влади в одних руках; контроль над свідомістю широких верств населення; обмеження діяльності політичної опозиції.

Уряд незалежного Сінгапуру висловив прагнення розвивати дружні відносини з усіма державами незалежно від їх суспільного ладу, зокрема і з КНР. Проте, до 1970 р. Пекін не визнавав існування незалежного Сінгапуру, вважаючи його частиною Малайзії. Лише у 1971 р. Китай припинив публічні нападки на уряд Сінгапуру. У вересні 1965 р. Сінгапур вступив до ООН, у жовтні він став членом Британської Співдружності націй, а у серпні 1967 р. – одним із засновників Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Для молодой незалежної держави членство у Співдружності було великою цінністю, оскільки дозволяло налагодити зв'язки з багатьма урядами та їх лідерами. Були збережені у країні англійські військові бази (до 1971 р.). Після Другої світової війни і австралійські війська повернулися до Сінгапуру, щоб допомогти у придушенні комуністичних повстанців у Малайї.

Сінгапур уклав договір про співпрацю з Австралією та Японією. У жовтні 1966 р. Сінгапур отримав компенсацію у сумі 50 млн. дол., половину – у вигляді кредитів, а половину – безоплатна допомога від Японії (за роки японської окупації). Держава прагнула до співпраці з Токіо для сприяння індустріалізації Сінгапуру; вже у жовтні 1968 р. Лі Куан Ю здійснив офіційний візит до Японії.

У 1965 р. США визнали незалежність Сінгапуру, у 1966 р. між країнами були встановлені дипломатичні відносини. Курс на зміцнення відносин із США сприяв перетворенню США до кінця 1970-х років на найбільшого зовнішньоторговельного партнера Сінгапуру та найбільшого інвестора у його економіку. Регулярно між державами відбувалися контакти на вищому рівні, обмін торговими та науковими делегаціями. Сінгапур надавав певну допомогу Вашингтону під час В'єтнамської війни (американські військові, які служили у В'єтнамі приїжджали до Сінгапуру для відпочинку).

Найважливіше місце у зовнішньополітичній діяльності Сінгапуру належало регіональній політиці, насамперед відносинам з Малайзією й Індонезією. Переворот в Індонезії у 1965 р. призвів до припинення

малайзійсько-індонезійського протистояння та нормалізації відносин Малайзії і Сінгапуру з Індонезією. Загальне урегулювання було ознаменоване утворенням у 1967 р. Асоціації країн Південно-Східної Азії за участю Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру та Таїланду. Асоціація проголосила об'єднати дані держави узами дружби та співробітництва, з метою створення їх народам і майбутнім поколінням миру, свободи та процвітання. Метою АСЕАН проголошено укріплення стабільності та забезпечення мирного національного розвитку. АСЕАН зайняла важливе місце у зовнішній політиці і Малайзії, і Сінгапуру. Спільний ворог – комуністична загроза, що виявлялася у партизанському русі, який отримував підтримку Північного В'єтнаму, Китаю, СРСР сприяв зміцненню солідарності між країнами АСЕАН.

Після отримання незалежності Сінгапур мав неформальні відносини з Тайванем. У 1969 р. Тайвань відкрив у Сінгапурі Торгове представництво, проте між державами була досягнута домовленість, що обмін торговельними представництвами не був формою взаємного визнання держав або урядів. Коли в ООН проходило голосування щодо резолюції про прийом КНР у члени організації, делегація Сінгапуру проголосувала на користь Китаю, але утрималася при голосуванні щодо резолюції про виключення Тайваню з членів ООН. Політика Сінгапуру щодо Тайваню була послідовною: існує «єдиний Китай», а возз'єднання КНР і Тайваню є їх внутрішньою проблемою. Розвивалось і військово-оборонне співробітництво: сінгапурські військові бази розташовувалися на Тайвані, а військові відомства Тайваню здійснювали навчання сінгапурських військових під час регулярних спільних навчань.

Починаючи з 1970 р. відбувається економічний підйом Федерації Малайзії та Сінгапуру.

У 1970 р. новим Прем'єр-міністром Малайзії став Абдул Разак. Змінилась і зовнішня політика, основою якої стали принцип неприєднання та мирного співіснування, регіоналізм. Країна зберігала тісні зв'язки з Заходом, разом з тим, в її політиці посилюлися тенденції розвитку дружніх відносин з усіма країнами, включаючи соціалістичні, підтримки процесу міжнародної розрядки, мирного співіснування. Держава стала офіційно себе ідентифікувати як мусульманська країна.

Виведення американських військ США з В'єтнаму та регіону, а також рішення Англії вивести військові підрозділи з баз Малайзії та Сінгапуру до 31 березня 1971 р. сприяло відходу від прозахідної політики до політики неприєднання та нейтралізму. Адже з цього моменту країнам необхідно було самим відповідати за забезпечення власної безпеки. Австралійський військовий контингент був також виведений з Малайзії та Сінгапуру у 1971-1972 рр.

У 1970 р. Малайзія та Сінгапур стають учасниками Руху неприєднання

(виник у 1961 р., бореться за мир, співробітництво, не входження у військові блоки). Країни АСЕАН у листопаді 1971 р. підписали Декларацію про проголошення ПСА зоною миру, свободи та нейтралітету. Нейтралітет у малайзійській інтерпретації був варіантом «антилідерського неприєднання», тобто політичної орієнтації на дистанціювання від лідируючих країн (СРСР, США, Китаю), задля невтручання лідерів у регіональні справи. Із США та СРСР країни Південно-Східної Азії, зокрема Малайзія і Сінгапур, починають будувати відносини за принципом рівновіддаленості.

Щоб заповнити вакуум, який утворився із закінченням англо-малайзійської оборонної угоди, Великобританія запропонувала укласти іншу угоду. У 1971 р. був підписаний Оборонний договір п'ятьох, згідно якого Британія, Малайзія, Австралія, Нова Зеландія та Сінгапур погодилися співпрацювати у сфері оборони та проводити консультації у випадку загрози нападу на Малайзію чи Сінгапур.

Новому зовнішньополітичному курсу відповідало встановлення контактів між Федерацією Малайзією та соціалістичними країнами. Так, між СРСР і Малайзією були встановлені дипломатичні відносини 3 квітня 1967 р. Держава встановила дипломатичні та торгові відносини з Болгарією, Угорщиною, Польщею, КНДР, Соціалістичною Республікою В'єтнам і низкою інших соціалістичних країн. Малайзія у 1974 р. перша з країн ПСА встановила дипломатичні відносини з КНР, визнаючи політику «єдиного Китаю» і проводячи прагматичну економічну політику щодо Тайваню. До встановлення відносин з КНР, дотримувалася концепції «двох Китаїв».

Сінгапур також встановив дипломатичні відносини з СРСР 1 червня 1968 р., але контакти між країнами були мінімальними. Лише у жовтні 1990 р. Сінгапур відновив дипломатичні відносини з КНР.

У цілому, держави продовжували проводити політику рівновіддаленості від блоків, особливо у 1980-і роки, коли зближення з СРСР було підірвано війною останнього в Афганістані. Концепція необхідності збереження нейтралітету розглядалась як одна з найважливіших у зовнішній політиці Малайзії. Після радянського вторгнення до Афганістану, Сінгапур приєднався до бойкоту Олімпійських ігор у Москві у 1980 році, заморозив програму культурного обміну та відстрочив всі візити радянських економічних делегацій.

Таїланд (Королівство Таїланд) є єдиною з країн регіону, яка ніколи не була колонією. Держава займає важливе стратегічне положення у Південно-Східній Азії, межує з Бірмою, Малайзією, Лаосом і Камбоджею.

У роки Другої світової війни країна виступила на боці Японії, у 1944 р. відбулася зміна уряду і Таїланд перейшов на бік союзників. Згідно з мирним договором, підписаним 1 січня 1946 р. у Сінгапурі, Таїланд

повертав анексовані під час війни території Малайї та Бірми, і зобов'язувався виплатити компенсацію збитків, нанесених англійській власності й утримувати британські війська до того часу, поки ці репарації не будуть виплачені. 17 листопада 1946 р. був підписаний мирний договір між Таїландом і Францією, за яким у французьку колоніальну імперію повертались частини Камбоджі та Лаосу, захоплені Таїландом на початку 1941 р. 16 грудня 1946 р. Королівство Таїланд було прийнято до ООН.

У післявоєнний період країна прагне до союзу із Заходом, поділяючи антикомуністичні погляди. Військове й економічне співробітництво Вашингтона та Бангкока успішно розвивалося з другої половини 1940-х рр. З приходом до влади навесні 1948 р. диктатури Пібунсонграма¹, Таїланд активізував курс на зміцнення контактів із США та їх союзниками. 19 вересня 1950 р. Бангкок і Вашингтон підписали Угоди про економічне та технічне співробітництво. 17 жовтня 1950 р. – Угоду про взаємну військову допомогу. У короткі терміни таїландська армія була збільшена з 32 тис. до 80 тис. чол. й озброєна новітньою американською зброєю. На території Королівства спільно із США проводилися військові маневри, йшло будівництво аеродромів, комунікацій, баз. Таїланд підтримував США у війні у Кореї та В'єтнамі, зокрема, Бангкок відправив до Кореї 4 тис. солдатів.

8 вересня 1954 р. у Манілі США, Англія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Філіппіни, Пакистан і Таїланд підписали Договір колективного захисту Південно-Східної Азії (СЕАТО). Штаб-квартира СЕАТО розташувалася у Бангкоку. У 1976 р. з ініціативи Філіппін і Таїланду його організаційні структури були розпущені, але формально пакт не денонсований. Фактично обидві країни відмовилися від участі у багатосторонній військовій структурі, зберігаючи свої двосторонні зобов'язання у співпраці зі США.

Зовнішньополітичний курс уряду Таїланду був зорієнтований на розвиток тісних відносин не лише із США, але і Японією, країнами Західної Європи. Так, у 1950 р. Бангкок надавав допомогу Великобританії у боротьбі з антиколоніальними силами у Малайї. Англія, Японія, ФРН надали Таїланду технічну й економічну допомогу, зокрема, у 1955 р. між Таїландом та Японією було укладено угоду про сплату японського військового боргу у сумі 41,67 млн. дол.; ФРН надала Таїланду за 1957-1966 рр. 156 млн. марок кредиту та 10 млн. марок субсидій.

¹ Луанг Плек Пібунсонграм (1897-1964) – військовий і політичний діяч, Прем'єр-міністр Таїланду (1938-1944 та 1948-1957), фельдмаршал. У квітні 1948 р. після державного перевороту (листопад 1947), вчиненого верхівкою армії, став Прем'єр-міністром і Міністром оборони. Проводив політику правонаціоналістичних кіл. Після державного перевороту 1957 р. емігрував.

Таїланд прагнув розвивати тісні зв'язки і з сусідніми некомуністичними країнами. Успіхи комуністичних сил у Південно-східній Азії у 1950-х рр., утворення в Індокитаї незалежних держав, підтримка антиколоніальних рухів Китаєм і СРСР стали для Бангкоку доказами загрози комуністичної агресії у регіоні.

Серйозно ускладнили політичну ситуацію у регіоні громадянська війна у сусідньому Лаосі між прокомуністичним Патріотичним фронтом Лаосу (ПФЛ) і праворадикальними силами у 1958-1959 рр.; ескалація збройного протистояння у Південному В'єтнамі між комуністичним об'єднанням і проамериканським режимом диктатора Нго Дінь Д'єма. ПФЛ і південнов'єтнамських комуністів підтримували Демократична республіка В'єтнам, Китай, СРСР; В'єт'ян і Сайгон – США та їх союзники з СЕАТО, зокрема і Таїланд.

Уряд Таїланду на чолі з С. Танаратом, в умовах загрози комуністичного нападу на територію Таїланду з боку Лаосу, прийняв американську військову допомогу. Основу двосторонніх союзницьких відносин між США і Таїландом заклала Спільна заява про політику США щодо Таїланду 1962 р. (комюніке «Раск-Танат»). Цей документ не містив прямого зобов'язання США захищати Таїланд, але передбачав надання американської допомоги задля зміцнення його спроможності протистояти прямій або непрямій зовнішній агресії. Зазначена угода стала підставою для американської військової присутності у Таїланді в 1960-1970-і рр. На території Таїланду були створені американські військові бази, збільшилося число американських військ. На прохання тайського уряду близько тисячі американських військовослужбовців, які брали участь у спільних навчаннях СЕАТО на території Таїланду, були спрямовані до таїландсько-лаоського кордону. 14-15 травня 1962 р. адміністрація Кеннеді прийняла рішення направити до Королівства додатково 4 тис. солдатів. У травні 1962 р., коли Лаоська криза досягла піку, у Таїланд були введені частини не лише збройних сил США, а й Австралії, Нової Зеландії та Британії загальною чисельністю 10 тис. чол., які залишалися там до кінця 1962 р.

Таїландський режим надавав активну військову допомогу правим проти комуністичних сил Лаосу. Навесні 1962 р. до Лаосу були направлені підрозділи тайських військово-повітряних сил; перші формування тайських найманців. У 1966 р. з санкції В'єт'яну до Лаосу був введений військовий контингент Таїланду, який взяв участь у бойових діях проти комуністичних сил.

З початком військової операції США у Південному В'єтнамі у 1965 р. американська військова присутність у Таїланді збільшувалася. У 1965-1966 рр. на території країни було створено 7 військово-повітряних баз США і розміщено 50 тис. американських військових. Продовжувалося

будівництво військових об'єктів. Авіаційні бази в Удоні, Удорні, Корате та У Тапао стали основними місцями дислокації особового складу та літаків американської авіації. У 1965 р. Таїланд вступає у В'єтнамську війну та відправляє до 15% своєї армії у Південний В'єтнам. Натомість Таїланду була надана значна американська економічна та військова допомога, яка позитивно сприяла розвитку основних галузей тайської економіки: промисловості, енергетики, транспорту.

Складними та суперечливими були відносини Таїланду з Камбоджею. На кордоні між країнами неодноразово виникали збройні сутички. Таїланд проводив політику, спрямовану на вступ Камбоджі у СЕАТО та підтримував політику «червоних кхмерів». Зазначимо, що в умовах холодної війни вся опозиція, включаючи «червоних кхмерів», користувалася підтримкою країн Заходу й інших країн Південно-Східної Азії.

Таким чином, упродовж другої половини XX ст. Таїланд був одним з ключових союзників США у Південно-Східній Азії. У 1965-1975 рр. він став найбільшим тиловим районом військових сил США, що діяли в Індокитаї. З тайських військових аеродромів було здійснено 80% бойових вильотів американської авіації для бомбардувань В'єтнаму та Лаосу, а у 1967-1975 рр. – Камбоджі. Військові сили Таїланду брали активну участь у бойових діях у перерахованих країнах, цьому сприяло виділення США значної фінансової підтримки Бангкоку. Так, у 1951-1971 рр. Вашингтон надав Таїланду військову допомогу на суму 936 млн. дол.

Несприятливий для США результат війни в Індокитаї посилив антиамериканські настрої тайської ліберальної опозиції та викликав протести населення: у 1973 р. влада військових була повалена у результаті студентських заворушень і відновлено цивільне правління. Проте незабаром у країні спалахнуло повстання Патріотичного фронту, що тривало до 1983 р. і призвело, зокрема, до зміни цивільного режиму військовим у 1976 р.

Американці влітку 1976 р. вивели свої війська з території країни, передавши бази під контроль Таїланду. Разом з тим, військове співробітництво США та Таїланду не припинилося. Утворення Соціалістичної республіки В'єтнам, Лаоської Народно-Демократичної республіки у 1975-1976 рр., загрожувало інтересам США у регіоні. У таких умовах, Білий дім збільшив економічну та військову підтримку Таїланду, що сприяло зміцненню влади військового режиму Таїланду та деякій стабілізації економіки королівства.

Наслідки В'єтнамської війни, виведення американських військ з регіону, нормалізація американсько-китайських відносин змушує Таїланд корегувати свою політику на міжнародній арені, відходити від односторонньої орієнтації на США. У червні 1975 р. між Таїландом і

Китаєм були встановлені дипломатичні відносини. Зазначимо, що до цього року, Таїланд визнавав уряд Тайваню, а не комуністичну КНР. Під час В'єтнамської війни Китай і Таїланд підтримували протилежні сторони і їх відносини набули характеру відкритої ворожнечі.

Змінилися і відносини Таїланду з СРСР. Дипломатичні відносини між державами були відновлені ще у 1946 році. Проте Таїланд був союзником США, членом СЕАТО, брав участь у корейській та індокитайській війнах проти чого виступав СРСР. Новим етапом двосторонніх відносин став офіційний візит Прем'єр-міністра Таїланду Кріангсака Чаманана до СРСР у 1979 р. З середини 1980-х рр. у зв'язку з позитивними змінами на світовій політичній арені двосторонні відносини поступово стали зміцнюватися. У 1987 р. відбувся перший обмін візитами міністрів закордонних справ двох країн, у травні 1988 р. та лютому 1990 р. відбулися офіційні візити.

Закінчення В'єтнамської війни сприяло регіональному співробітництву. У лютому 1976 р. на о. Балі відбулася перша нарада лідерів держав та урядів «п'ятірки АСЕАН», під час якого були підписані Декларація АСЕАН і Договір про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії. Слід підкреслити, що Таїланд приймав активну участь у міжнародних і регіональних організаціях: він є член АСЕАН, один з ініціаторів створення Азіатсько-тихоокеанської економічної ради.

У 1979 р. ситуація у регіоні погіршилася, адже відбулося вторгнення в'єтнамських військ при підтримці СРСР у Камбоджу. На камбоджійсько-таїландському кордоні зберігалася загроза зіткнення в'єтнамської та таїландської армій. У східні райони Таїланду хлинули тисячі біженців з Камбоджі; країна звернулася до Китаю та США за допомогою й отримала її. Таїланд і Китай співпрацювали в організації антиурядових сил у Камбоджі, райони уздовж кордону з Таїландом залишалися у руках «червоних кхмерів», які отримали можливість створювати бази на території Таїланду та спиралися на допомогу з КНР. Лише зміна міжнародного клімату у кінці 1980-х років, реформи у СРСР і В'єтнамі дозволили розпочати пошук вирішення камбоджійської проблеми. У вересні 1989 р. В'єтнам вивів свої війська з країни. Із завершенням евакуації в'єтнамських військ з Камбоджі, Таїланд намагався зберігати нейтралітет у зовнішній політиці.

Отже, нові індустріальні країни у роки холодної війни вступили у союз із Заходом, що відображало їх занепокоєння у зв'язку з поширенням комунізму, загрозою комуністичного проникнення на їх територію. Зовнішньополітичний курс Республіки Корея, Федерації Малайзія, Сінгапуру, Таїланду характеризувався антикомунізмом, розвитком тісних відносин із США, Великобританією й іншими західними країнами. Після В'єтнамської війни, зовнішня політика змінюється, країни намагалися розвивати відносини і з соціалістичними країнами, зокрема з СРСР і КНР.

Відбувається перехід від прозахідної політики до політики неприєднання та нейтралізму, мирного співіснування. У 80-ті рр. XX ст. для вищеперахованих держав були характерними високі темпи економічного зростання, що дозволило їм на початку 1990-х рр. увійти до нових індустріальних країн.

2. Зовнішньополітичні курси НІК у 90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст. (Республіка Корея, Республіка Сінгапур, Федерація Малайзія, Королівство Таїланд)

Республіка Корея. Кардинальні зміни, що виникли у міжнародних відносинах у зв'язку з розпадом СРСР, торкнулися й обстановки навколо Корейського півострова. У 1992 р. президентом РК вперше став не колишній або нинішній військовий, а дисидент Кім Їн Сам. Південнокорейське суспільство вступило у період демократичних реформ. У результаті економічного ривка РК перетворилася у нову індустріальну країну, з розвинутою промисловістю та могутнім експортним потенціалом. Економічне піднесення сприяло зміцненню її політичних позицій. Так, ще Радянський Союз встановив у вересні 1990 р. дипломатичні відносини з РК, а у листопаді 1992 р. був укладений Договір про основи відносин Російською Федерацією та РК. Пекін встановив у 1992 р. дипломатичні відносини з Сеулом.

Сьогодні Республіка Корея підтримує відносини майже з усіма країнами світу, активно виступає на міжнародній арені, прагнучи зміцнити роль країни. Головними зовнішньоторговельними партнерами країни є США, Японія, Китай, країни Південно-Східної Азії.

Дипломатична діяльність Республіки Корея у 90-і рр. XX ст. була спрямована на досягнення міжнародної підтримки миру та стабільності у Північно-Східній Азії. У рамках досягнення цієї мети південнокорейський уряд намагався врегулювати ядерну проблему Північної Кореї мирним дипломатичним шляхом. Питання наявності ядерної зброї у КНДР і сьогодні залишається у центрі уваги РК і країн АТР.

90-ті роки XX ст. стали важливим етапом на шляху розвитку міжкорейського діалогу. У вересні 1991 р. обидві Кореї стали членами ООН. У грудні 1991 р. була підписана Угода про примирення і ненапад, співробітництво й обмін між Північчю та Півднем і прийнята Спільна декларація про без'ядерний статус Корейського півострова. Проте відносини між Кореями, починаючи з 1993 р. різко погіршилися. Це було пов'язане із північнокорейською ядерною програмою.

У 1998 р. новий президент РК Кім Де Чжун проголосив політику «сонячного тепла» – політику, спрямовану на примирення та зближення із КНДР. Підсумком «сонячної політики» стала етапна подія – перший в історії міжкорейський саміт, що відбувся 13-15 червня 2000 р. у Пхеньяні.

Сучасна південнокорейська політика спрямована на послаблення напруженості на півострові; економічне співробітництво з КНДР; мирне співіснування двох держав і поступове мирне об'єднання Кореї. Проте політика КНДР не є адекватною. Сьогодні Південна Корея прагне пов'язати подальший розвиток міжкорейських економічних зв'язків з відмовою КНДР від ядерної програми.

США залишаються головним союзником і найбільшим торговельним партнером РК. Більше півстоліття у Південній Кореї знаходяться американські війська. І нині загроза з Північної Кореї є одним із вагомих чинників, який зміцнює альянс. Після терористичних актів 11 вересня 2001 р. проти США, Республіка Корея стала одним з активних учасників, очолюваної США антитерористичної коаліції. Це сприяло і додало новий імпульс їх співробітництву у політичній, економічній і воєнно-стратегічній сферах. Нинішнє керівництво на чолі з Пак Кин Хе розглядає відносини зі США як основний напрям зовнішньої політики РК.

Для двох союзників важливо було перебороти розбіжності у підходах до проблем Корейського півострова. Так, включення КНДР до «вісі зла», жорстка лінія адміністрації Дж. Буша-мол. викликала невдоволення у РК, керівництво якої вважало, що така політика США може загострити ситуацію на півострові. Після консультацій із Сеулом, США довелося скорегувати свою позицію з урахуванням позицій РК (адміністрація Дж. Буша майже два роки відмовлялася вести переговори з КНДР на двосторонній основі, на початку 2003 р. погодилися на багатобічний формат переговорів). У цілому, держави працюють над зміцненням та удосконаленням союзницьких відносин.

У період постбіполярності, Республіка Корея розширила співпрацю та партнерські зв'язки з Японією, КНР і Росією.

Економічні відносини між Японією та Південною Кореєю розвиваються успішно, у військово-політичній сфері є певні суперечності, між країнами існує територіальний спір щодо прав на острів Такесіма (Токт) в Японському морі.

Сеул і Пекін динамічно розвивають відносини, незважаючи на низку ускладнюючих факторів, таких як стратегічне партнерство РК і США; союз КНР-КНДР; розбіжності у вирішенні північнокорейської ядерної проблеми (хоча обидві країни зацікавлені у тому, щоб ситуація у КНДР залишалася стабільною); змагання Пекіна та Сеула за вплив на Пхеньян та ін. (проблеми історії, різні позиції щодо світових проблем і цінностей). До того ж, Китай є конкурентом Південної Кореї на світових товарних ринках і ринках капіталу, занепокоєння РК викликає зростаючий вплив КНР у регіоні. У налагодженні політичного партнерства з Пекіном адміністрації РК часто балансує: координує свої дії з Вашингтоном, зі станом американо-китайських відносин. Разом з тим, за часи правління

президента РК Лі Мен Бака китайсько-південнокорейські відносини вийшли на рівень стратегічного партнерства.

Саме торгово-економічні й інвестиційні зв'язки між Китаєм і РК стали однією з основних рушійних сил двосторонніх відносин. Збільшується обсяг двосторонньої торгівлі, рівень взаємних інвестицій; зміцнюється співпраця у сфері послуг. Держави підтримують відносини у багатосторонньому та регіональному співробітництві (АТЕС, СОТ, АСЕАН+3 тощо). Китай і РК завершили переговори про створення зони вільної торгівлі у листопаді 2014 р. Зазначимо, що РК розірвала дипломатичні відносини з Тайванем, визнавши «уряд КНР єдиним законним урядом Китаю», а також те, що «існує один Китай».

Розвивалися взаємозв'язки між РФ і РК, зокрема, у 1992 р. був підписаний Договір про основи відносин між державами; відбулися численні візити на рівні міністрів, проте незначним залишалось економічне співробітництво РФ з Республікою Корея. Політика Кім Де Чжуна позитивно позначилася на відносинах з Росією, було активізовано співпрацю між РК, РФ і КНДР. Кім Де Чжун виступив за те, щоб Росія та Японія приєдналася до багатосторонніх переговорів з врегулювання корейської проблеми.

РК розвиває відносини і з країнами Європейського Союзу. Підписана у 1996 р. Рамкова угода про торгівлю та співробітництво стала першим офіційним міждержавним документом у відносинах між ЄС і РК. Перший саміт між керівництвом ЄС і РК відбувся у 2002 р. у Копенгагені. Набула чинності у липні 2011 р. Угода про вільну торгівлю між ЄС і Південною Кореєю. Для ЄС це була перша така домовленість з азіатською країною.

РК розвиває повномасштабні дружні відносини з країнами АСЕАН. Активно бере участь у найбільших економічних інтеграційних угрупованнях та організаціях (АТЕС, СОТ, АСЕАН+3 (КНР, Японія і РК). Південна Корея приймала саміт АТЕС у 2005 р., у листопаді 2010 р. – міжнародний саміт G 20. Сеул прагне відігравати провідну роль на регіональному рівні. Країна, як член ООН, здійснює активну роль у зусиллях, спрямованих на вирішення низки загальносвітових проблем, виступаючи і як регіональний учасник, і як впливовий член світового співтовариства. У 1996-1997 рр. Республіка Корея була непостійним членом Ради Безпеки ООН; у 2001 р. – головою 56-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, а у 2006 р. колишній південнокорейський міністр закордонних справ Пан Гі Мун був обраний восьмим Генеральним секретарем ООН. Республіка Корея приймала активну участь у 14 миротворчих операціях ООН у Лівані, Сомалі та Східному Тиморі, а також у заходах з контролю за дотриманням угод про припинення вогню та у зусиллях, спрямованих на зміцнення довіри.

Федерація Малайзія. З 1981 р. до 2003 р. Прем'єр-міністром Малайзії

був Тун Махатхір бін Мохамед. Його зовнішня політика включала низку нових ініціатив: Антарктика як спільна спадщина людства; політика, звернена на схід (обличчям до Сходу); зворотнє інвестування; Східноазійське економічне товариство (ЕАЕК); група 15 (G 15), співпраця АСЕАН і держав басейну Меконгу; ісламська єдність; співпраця країн, що розвиваються. За часів його прем'єрства, Малайзія підписала угоди про Зону вільної торгівлі АСЕАН та АСЕАН+3 (Китай, РК, Японія). У цілому, Малайзія прагнути укріпити роль АСЕАН як регіонального об'єднання й одного з полюсів впливу у світі, була прихильником розширення АСЕАН зі включенням Лаосу, В'єтнаму та М'янми. Увага приділяється й участі держави у багатосторонніх діалогових структурах АТР: Регіональному форумі АСЕАН з безпеки (АРФ), АТЕС, зустрічах «Азія-Європа» (АСЕМ) й ін.

Малайзія підтримує відносини з країнами регіону Індійського океану, зокрема у рамках Британської Співдружності, приймає участь у регіональних економічних утвореннях: організації Співробітництва держав Індійського океану, Південноазійської асоціації регіональної співпраці та Міжнародного форуму регіону Індійського океану. З метою пошуку нових ринків, Малайзія проводить активну зовнішню політику за межами АТР, зокрема, у Латинській Америці й Африці. Однією з головних економічних цілей є інтенсифікація співпраці Південь – Південь. Федерація також має соціокультурну близькість з Близьким Сходом, яка базується на сповідуванні ісламу. Ісламська Малайзія підтримує ідею солідарності всіх мусульманських держав.

Підтримує відносини практично з усіма країнами світу, за винятком Ізраїлю, маючи особливу позицію щодо нього. Малайзія ініціює відносини з Ізраїлем тільки після підписання та втілення ефективної мирної угоди між ним та Організацією Визволення Палестини. Малайзія підтримує вимогу палестинської автономії про надання їй статусу незалежної держави зі столицею в Єрусалимі.

Розвиток тісних двосторонніх відносин із сусідами залишається пріоритетним напрямком зовнішньої політики для Малайзії, яка претендує на роль регіональної держави. Країна втягнута у суперечку щодо належності островів Спратлі з Філіппінами, Тайванем, В'єтнамом і Брунеєм. Філіппіни не повністю відмовились від претензій на штат Сабах, Сінгапур претендує на два невеликі острови, Індонезія – на острови Сипадан і Лигітан. Однак згода Малайзії дотримуватись рішення комісій щодо розв'язання територіальних суперечок свідчить про її бажання конструктивно вирішувати двосторонні проблеми. Проблемними залишаються відносини з Таїландом, де компактно мешкають 5% мусульман-малайців, які вимагають широкої автономії або незалежності від Таїланду. Проблеми у відносинах з Китаєм пов'язані з питанням

«проток», боротьбою за архіпелаг Спратлі у Південно-Китайському морі. На південну частину архіпелагу претендує Пекін, шість островів якого під контролем Малайзії.

Надає важливого значення розвитку відносин з великими державами. Незважаючи на певні розходження у поглядах з низки міжнародних питань, Малайзія підтримує відносини з країнами Заходу – із США, Великобританією, Австралією, зберігаючи у цілому прозахідну орієнтацію. За П'ятисторонньою оборонною угодою на території Малайзії можуть перебувати війська країн Співдружності. У середині 1990-х років у країні були розміщені піхотна рота й авіазагін австралійських збройних сил. ЄС, США, Австралія, Японія та Південна Корея залишаються важливими торговельними партнерами Малайзії, а також джерелами інвестування та трансферу технологій.

США та Малайзія розвивають військове співробітництво (спільні навчання, візити оборонних відомств двох країн, військових кораблів, продаж американського озброєння). Відносини із США зміцнилися після подій 11 вересня 2001 р. (Малайзія тісно співпрацювала із Заходом і вела боротьбу проти ісламських фундаменталістів) і погіршилися після розв'язання війни в Іраку. У 2003 р. влада мусульманської Малайзії засудила вторгнення американських і британських військ до Іраку. Вашингтон висловлював сумніви щодо тісних відносин Малайзії з Іраном, Суданом.

Сучасний зовнішньополітичний курс малайзійського керівництва характеризується прагненням держави відігравати помітну, самостійну та незалежну роль у міжнародних відносинах, дотримуючись прагматичного підходу щодо розвитку співпраці на двосторонньому рівні. Намагається рівновіддалено будувати відносини із США та Китаєм. Малайзія продовжує виступати за формування багатополярного світоустрою та баланс сил між ключовими гравцями на світовій арені. Важлива роль у пошуку компромісів і вирішенні глобальних проблем, на думку Малайзії, повинна належати ООН. Федерація підтримує країни, що розвиваються, у відстоюванні їх політичних та економічних інтересів. Проводячи політику регіонального нейтралітету та співробітництва з державами Азії, Малайзія дотримується лінії на дружні відносини з іншими країнами третього світу, зокрема з помірними ісламськими режимами. Висловлюється за невтручання у внутрішні справи інших країн, нерозповсюдження ядерної зброї та знищення зброї масового ураження, продовження процесів роззброєння.

Малайзія залишається членом ООН, входить у Британську Співдружність націй, АСЕАН, а також у різні регіональні економічні групи і міжнародні ісламські організації, зокрема ОІК, Рух неприєднання, СОР, Групу найбільш розвинених країн Руху неприєднання (G 15), Групу

восьми мусульманських країн, що розвиваються (D 8). Держава бере активну участь у діяльності міжнародних організацій, що дозволяє їй відігравати важливу роль у міжнародній дипломатії. У жовтні 2014 р. була обрана новим непостійним членом Ради Безпеки ООН. Брала участь у міжнародній миротворчій діяльності (Боснія і Герцеговина, Камбоджа, Косово, Намібія, Сомалі, Східний Тимор).

У 2003 р. Прем'єр-міністром Федерації Малайзії став Абдулла Бадаві. Серед найбільш помітних його зовнішньополітичних ініціатив відзначимо: позиціонування держави як впливового гравця та регіонального лідера, головування у Русі неприєднання, ОІК та АСЕАН, концепція «цивілізованого ісламу». Він покращив відносини із західними державами, особливо Австралією. І за новим урядом, зовнішня політика Малайзії була спрямована на підтримку миру у регіоні та світі. Вона базується на принципах неприєднання та мирного співіснування держав.

Абдулла Бадаві у 2009 році передав свої повноваження Наджибу Разаку. Регіональне співробітництво залишилося головним зовнішнім пріоритетом. Увага була приділена налагодженню контактів з країнами АСЕАН, здійснено низку офіційних візитів. Активізувалася співпраця з КНР, було задекларовано стратегічне партнерство між державами. Разом з тим, в умовах посилення китайської присутності у ПСА, помітно активізувалася американсько-малайзійська співпраця.

Малайзія зайняла активну позицію у питанні вироблення колективних заходів з протидії світовій економічній кризі 1997-1998 рр., закликаючи до реформування міжнародних фінансових інститутів. Уряд Малайзії активно проводив заходи для подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр.

Республіка Сінгапур. У 1990 р. відбулася зміна керівництва країни: Прем'єр-міністра Лі Куан Ю змінив Го Чок Тонг. Для Лі Куан Ю було створено посаду міністра-ментора або міністра-наставника.

Державна стратегія політичного й економічного розвитку сучасного Сінгапуру передбачає розвиток високих технологій, зміцнення та подальше утвердження демократії у республіці.

Сінгапур проводить динамічний зовнішньополітичний курс, орієнтований передусім на забезпечення економічних інтересів. Особливе місце у зовнішній політиці Сінгапуру відводиться забезпеченню його регіональних інтересів, він є прихильником концепції південносхідно-азійського регіоналізму. Приймає активну участь у діяльності АСЕАН, АРФ, АТЕС (Секретаріат якого знаходиться у Сінгапурі), АСЕМ. Окрім того, Сінгапур є членом економічної та соціальної комісії ООН для Азії і Тихого океану (ЕСКАТО); Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД); Міжпарламентського союзу та Міжнародного валютного фонду (МВФ); Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР);

«Плану Коломбо», учасником Генеральної угоди з торгівлі і тарифів (ВТО/ГАТТ) і член інших міжнародних організацій. Держава входить до числа держав-засновників Транс-Тихоокеанського партнерства. Є учасником П'ятисторонніх оборонних домовленостей. Як повноправний учасник ООН, Сінгапур був тимчасовим членом у Раді Безпеки у 2001-2002 рр. Брав участь у миротворчих операціях ООН і був спостерігачем у Кувейті, Анголі, Намібії, Камбоджі та Східному Тиморі.

Сінгапур є одним з давніх головних неформальних (недоговірних) партнерів США у ПСА. У часи біполярності американські та сінгапурські інтереси повністю збігалися: США та Сінгапур боролися проти СРСР і комуністичного Китаю. Сьогодні наріжним каменем зовнішньої політики Сінгапуру є підтримка тісних відносин і з Китаєм, і з США. Дипломатичні відносини між Сінгапуром і КНР офіційно встановлені 3 жовтня 1990 р., він був останньою державою у Південно-Східній Азії, яка офіційно визнала Китай. Сінгапур прагнув зберегти і відносини з Тайванем. Офіційно країна дотримується політики «єдиного Китаю», водночас є єдиною державою, що досі має свої військові бази на Тайвані та відправляє свої війська на острів для щорічних навчань. Розвивається військове співробітництво і між КНР та Сінгапуром, зокрема проходять спільні китайсько-сінгапурські навчання військових.

Двосторонні відносини США з Сінгапуром характеризуються тісною інтеграцією в економічній сфері. Сінгапур був першою азіатською країною, що уклала зі США угоду про вільну торгівлю у 2004 р. Держава розглядає присутність США у Тихоокеанському регіоні в якості основної умови забезпечення безпеки, як життєво важливу для підтримки балансу сил в АТР. Крім торгівлі, обидві держави об'єднують інтереси у галузі безпеки. Сінгапур не є офіційним союзником США, однак за існуючими угодами американці мають доступ до їх портів, військових полігонів, ремонтних баз, що значно зміцнює їх військову присутність у Південно-Східній Азії. Так, уряд Сінгапуру ще у 1990 р. запропонував розмістити на своїй території американський підрозділ матеріально-технічного забезпечення COMLOG WESTPAC, яке обслуговує збройні сили США та забезпечувати технічне обслуговування американських бойових кораблів і військових літаків (база Пайя Лебар і порт Сембаван). У липні 2005 р. США та Сінгапур підписали рамкову стратегічну угоду, яке формалізувало двосторонню взаємодію у галузі безпеки й оборони за такими напрямками, як боротьба з тероризмом, нерозповсюдження ЗМЗ, спільні військові навчання, політичний діалог і оборонні технології. З 2013 р. у Сінгапурі розміщені американські бойові кораблі.

Розвиваються відносини Сінгапуру з Австралією, Новою Зеландією. У 90-і роки XX ст. Австралія дозволила розширити масштаби навчань сінгапурських збройних сил в Австралії.

Відносинам з Малайзією, найближчим сусідом та економічним партнером, притаманні коливання: змінюються періоди зближення та гострої полеміки з питань, де зіштовхуються інтереси. Проте у цілому домінує розуміння об'єктивної взаємозалежності двох країн.

У сучасних умовах глобалізованого світу Сінгапур має двосторонні торговельні угоди з Японією, Мексикою, Чилі, Новою Зеландією, Індією, а також з Європейською асоціацією вільної торгівлі (до якої входять Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія). Провідними покупцями сінгапурської продукції залишаються США, Малайзія, Гонконг і Японія. У свою чергу, Сінгапур закуповує товари та послуги у США, Японії, Малайзії та Китаї. У 2013 р. Китай вийшов на перше місце серед найбільших торговельних партнерів Сінгапуру. Європейський союз і Сінгапур проголосили у листопаді 2014 р. про завершення переговорів щодо угоди про вільну торгівлю. У 2013 році Сінгапур став 15-м за величиною торговим партнером ЄС у світі, і п'ятим найбільшим торговим партнером в Азії.

Підтримуючи інтенсивні зв'язки з розвиненими країнами, уряд Сінгапуру надає значення участі у Русі неприєднання, хоча і примикає до його поміркованого крила, висловлюється за «рівновіддаленість» як від капіталістичних, так і соціалістичних держав. Сінгапур активно виступає за створення нового міжнародного економічного устрою.

Отже, незважаючи на свої крихітні розміри, на сьогодні Сінгапур є глобалізованою країною світу, яка проводить вдалу зовнішню політику. У державі розташований Азійський банк розвитку, Секретаріат АТЕС, філії практично всіх провідних банків і ТНК світу, регіональні представництва впливових міжнародних організацій. Після економічних криз, влада Сінгапуру вжила нових зусиль і заходів для того, щоб відновити темпи економічного зростання та вирішити демографічні проблеми країни. Це місто-держава – єдина, крім Японії, азійська країна, жителі якої, за класифікацією Світового банку, належать до «золотого мільярду» – найбагатшої частини людства.

Таїланд у 1980-1990-ті рр. мав найшвидші темпи економічного зростання у світі; залучав у великих масштабах іноземні капіталовкладення, розширював виробництво, туризм, торгівлю.

У постбіполярний період Таїланд домігся значних успіхів у внутрішній, зовнішній та економічній політиці. Керівництву країни вдалося спрямувати Таїланд на шлях розвитку демократії, зовнішньополітичний курс – на розвиток конструктивних відносин з усіма країнами світу і, незважаючи на фінансову кризу 1997 р., держава змогла закріпити за собою право називатися одним з важливих фінансово-економічних центрів ПСА.

Таїланд приймає участь у міжнародних і регіональних організаціях.

Залишається членом ООН, АСЕАН, АТЕС, приймає участь у Тихоокеанській конференції з торгівлі й економічного розвитку та Економічній раді басейну Тихого океану. Наголос робиться на економічному, а не на військово-політичному співробітництві.

Поступального розвитку отримали союзницькі відносини із США, всебічні зв'язки з провідними зовнішньополітичними партнерами, включаючи Японію, Китай та Індію.

Союзницькі відносини США і Таїланду мають тривалу історію та відзначені спільною участю у війнах у Корей, В'єтнамі й у районі Перської затоки. Манільський пакт і комюніке «Танати-Раска» 1962 р. складає основу зобов'язань США у забезпеченні безпеки Таїланду, який залишається ключовим військовим союзником США в Азії. Не маючи власних військових баз на території Таїланду, Вашингтон з 2004 р. користується доступом до тайландської військово-повітряної бази Утапао та військово-морської Саттахіп. Держави щорічно проводять спільні навчання, зокрема «Золота кобра». У 2003 р. Таїланд був зарахований США до «основних союзників поза межами НАТО», що розширило рамки зовнішньої та військової допомоги Королівству. Хоча спостерігаються стратегічні і торговельні суперечностей між країнами. Так, короткочасне ускладнення відбулося у 2006 р. після військового перевороту у Таїланді, під час якого від влади був усунутий Таксін Чінават.

У листопаді 2012 р. США і Таїланд підписали спільну заяву про продовження військового союзу, в якій зазначається, що військовий союз США і Таїланду продовжиться у XXI ст., в умовах нової ери безпеки та нових викликів. Також вказано, що США і надалі надаватимуть Бангкоку допомогу для модернізації її збройних сил, підкреслюється важливість збереження на постійній присутності США в АТР. Регіональні експерти відзначили у підписанні даної спільної заяви, насамперед, антикитайську спрямованість американської зовнішньої політики у регіоні. Проте, уряд Таїланду заявив, що не проводить державну політику стримування Китаю, підкресливши, що і Китай, і США є друзями, до яких ставляться однаково. Зазначимо, що Бангкоку, необтяженому територіальними суперечками з Китаєм, вдається розвивати конструктивне, прогресуюче співробітництво з Пекіном і при цьому зберігати союзницькі відносини із США.

Бангкок має тісні зв'язки з іншими членами АСЕАН – Індонезією, Малайзією, Філіппінами, Сінгапуром, Брунеєм, Лаосом, Камбоджею, Бірмою та В'єтнамом. Із завершенням холодної війни, вступом В'єтнаму в АСЕАН, кардинально змінилася уявлення про загрози безпеки у Південно-Східній Азії. Концепції безпеки країн АСЕАН здебільшого зосереджуються на внутрішніх проблемах і нетрадиційних загрозах. Інтересам країн АСЕАН, зокрема і Таїланду, відповідає збереження балансу сил у регіоні.

У XXI ст. зовнішньополітичний курс характеризується прагматизмом і зростаючою самостійністю; розширилося залучення Таїланду до загальноазіатської структури співробітництва, вдалося помітно підкріпити свої претензії на неформальне лідерство в АСЕАН. Таїланд посилює свою роль у справі зміцнення миру, безпеки, стабільності й економічного розвитку в АТР. Приймає все більш активну роль на міжнародній арені. Коли Східний Тимор отримав незалежність від Індонезії, Таїланд вперше у своїй історії ввів війська у рамках миротворчої місії. Таїланд бере участь в Організації американських держав (ОАД) та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Таїланд направив війська для відновлення Афганістану та Іраку.

Військовий переворот 22 травня 2014 р. у Таїланді на чолі з командувачем армією Прают Чан-Оча став кульмінацією антиурядових протестів і сколихнув міжнародне співтовариство. Були введені обмеження свободи слова, створені спеціальні органи цензури. Після цих подій США наголосили, що призупинення дії конституції Таїланду може негативно позначитися на відносинах із Сполученими Штатами, закликали відновити уряд і повернутися до демократії. Державний департамент США тимчасово заморозив виділення фінансової військової допомоги Таїланду у зв'язку з військовим переворотом у країні. Свої побоювання щодо ситуації висловив і Євросоюз.

Напруженість відносин із США може ще більше зблизити Таїланд з країнами АСЕАН, які відреагували на переворот нейтрально. Так, Індонезія спонукала країни АСЕАН слідувати практиці невтручання країн-членів у внутрішні справи інших учасників Асоціації. Джакарта закликала до двосторонніх переговорів між військовими та держчиновниками заради відновлення стабільності у країні.

Складною внутрішньою проблемою для сучасного Таїланду залишається існування на півдні країни загонів мусульманських сепаратистів, які входять до Об'єднаної організації звільнення Паттані. Вони борються за незалежність чотирьох провінцій, населених мусульманами, вимагаючи введення там шаріатських норм та утворення незалежної ісламської держави.

Таким чином, для інтересів НІК у XXI ст. розвиток відносин з регіональними державами традиційно залишається у сфері їх зовнішньополітичних пріоритетів. Незважаючи на низку дестабілізуючих чинників (територіальні суперечки, історичні образи тощо) НІК вирішують конструктивно двосторонні проблеми. Держави намагаються підтримувати відносини майже з усіма країнами світу й активно виступати на міжнародній арені, приймати участь у найбільших інтеграційних угрупованнях та організаціях АТР, прагнучи посилити роль своїх країн на регіональному рівні. США залишаються головним

військово-політичним союзником і найбільшим торговельним партнером Республіки Кореї. Малайзія, Сінгапур, Таїланд також активно розвивають відносини із США, одночасно розширяючи відносини з Китайською Народною Республікою й іншими країнами АТР.

3. Відносини України з країнами НІК на сучасному етапі

Республіка Корея визнала незалежність України 30 грудня 1991 р. Підписання Спільного Комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та РК 10 лютого 1992 р. започаткувало політичний діалог між країнами. Підписано низку документів, які регулюють відносини між країнами у політичній, економічній, торговельній, науково-технічній і культурно-гуманітарній сферах. Практичним результатом відносин стало створення у 1998 р. спільного проекту Запорізького автозаводу та корпорації «Деу». Варта уваги реалізація проекту постачання в Україну швидкісних поїздів виробництва південнокорейської компанії Hyundai Rotem.

Південна Корея була однією з перших країн, що вклала чималі суми інвестицій до України. У країні діє 28 підприємств з корейським капіталом. Розвивається співробітництво України з Республікою Корея у рамках ООН та інших міжнародних організацій. На міжнародній арені Україна та РК мають спільне бачення підходів щодо вирішення багатьох гострих питань. Україна підтримує політику об'єднання Кореї, виступає за розв'язання цієї проблем за допомогою діалогу між КНДР і РК та багатосторонніх переговорів, виступає за нерозповсюдження ядерної зброї та денуклеаризацію КНДР. Після подій 2014 р. в Україні, Республіка Корея закликала поважати суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України, заявивши, що уряд країни не визнає референдум у Криму й анексію Росією автономної республіки. Південнокорейський уряд приєднався до санкцій щодо РФ.

Знаменною подією для розвитку відносин мав офіційний візит 20-22 жовтня 2005 р. Прем'єр-міністра РК Лі Хе Чхана до України, який став першим візитом високого рівня в Україну. У липні 2009 р. вперше за 18 років незалежності, Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко відвідала Південну Корею. Метою візиту було активізація співпраці та виведення її на новий рівень. У 2011 р. відбувся офіційний візит до України Прем'єр-міністра Кім Хван Сіка.

Між державами створено інфраструктуру культурного та гуманітарного співробітництва. У цілому, Корея надала матеріальну допомогу Україні на суму понад 20 млн. дол. РК допомагає у будівництві «Укриття» на Чорнобильській АЕС, організовує лікування у РК дітей, що постраждали від Чорнобильської катастрофи. Неодноразово представники уряду Кореї передавали медичне обладнання в українські лікарні тощо.

Відносини між Україною та Малайзією. Дипломатичні відносини встановлено 3 березня 1992 року. Держави налагодили дружні двосторонні відносини та співробітництво у рамках міжнародних організацій, передусім в ООН та її спецустановах.

У 2003 році, колишній Прем'єр-міністр Малайзії Махатхір Мохамад відвідав Україну з офіційним візитом. Головним політичним підсумком візиту стало започаткування двостороннього політичного діалогу на найвищому рівні. 21-23 липня 2014 р. міністр закордонних справ Малайзії Аніфа Аман відвідав з робочим візитом Україну у зв'язку з падінням 17 липня 2014 р. на Донбасі літака «Малайзійських авіаліній», рейс МН17. У рамках візиту відбулася зустріч А. Амана з Президентом України П. Порошенком.

Україна залишається одним з торгових партнерів Малайзії серед країн Центральної та Східної Європи. Українсько-малайзійське інвестиційне співробітництво знаходиться на початковій стадії свого розвитку. На сьогодні взаємні інвестиції між Україною та Малайзією не зареєстровані.

У сфері науково-технічного співробітництва малайзійська сторона має певний інтерес до розвитку співпраці з Україною у галузі аерокосмічних технологій, медицини, біо- та ядерних технологій, аграрних наук. Так, у вересні 2000 р. за допомогою українського ракетноносія «Дніпро-1» перший малайзійський супутник «Тіунгсат-1» був успішно виведений на орбіту. Ця подія стала основою подальшого розширення співробітництва у космічній галузі. На сьогодні, одним з найбільш масштабних проєктів співпраці між обома країнами у сфері високих технологій можна вважати виведення на орбіту другого малайзійського супутника «Меасат-1р» за допомогою українського ракетноносія «Зеніт-3слБ» (2009 р.). Важливим напрямком науково-технічного співробітництва є також налагодження співпраці у галузі літакобудування.

Республіка Сінгапур визнала незалежність України 2 січня 1992 року. Дипломатичні відносини були встановлені 31 березня 1992 року. У 1997, 2002, 2005, 2008 та 2010 рр. під час заходів високого рівня у рамках ООН відбулися контакти між керівниками зовнішньополітичних відомств двох держав. У 2005, 2008, 2009, 2010 рр. проходили українсько-сінгапурські політичні консультації на рівні заступників міністрів закордонних справ.

19-22 вересня 2010 р. відбувся візит до України Міністра-ментора Республіки Сінгапур Лі Куан Ю (у статусі спеціального гостя). Цей візит став першим офіційним відвіданням нашої країни високою посадовою особою Сінгапуру. Перший в історії двосторонніх відносин президентський візит до Сінгапуру відбувся 27-29 березня 2011 р. У грудні 2014 р. під час робочого візиту до Республіки Сінгапур Президент П. Порошенко провів зустріч з Прем'єр-міністром Лі Сіен Луном, який наголосив на підтримці територіальної цілісності, суверенітету України.

Йшлося також про співпрацю у військово-технічній і науковій сферах.

Продуктивною є співпраця між Україною та Сінгапуром у рамках міжнародних організацій. Відсутність проблемних питань принципового значення є сприятливою передумовою для розвитку двосторонніх відносин між країнами.

Відносини між Україною і Таїландом. Королівство Таїланд визнало незалежність України 26 грудня 1991 року. Дипломатичні відносини між державами встановлені 6 травня 1992 року. 9-11 березня 2004 р. відбувся офіційний візит до Таїланду Президента України, який надав нового імпульсу українсько-тайському співробітництву. Посилилася взаємодія України та Таїланду в ООН. В останні роки набуло розвитку двостороннє співробітництво у сільськогосподарській галузі. Тайські інвестори демонструють зацікавленість щодо інвестування в агропромисловий сектор української економіки. Експорт вітчизняного збіжжя у 2013 р. сягнув рекордного обсягу у 385 тис. т. Королівство Таїланд підтримує територіальну цілісність і суверенітет України.

Отже, між Україною і НІК підписано низку документів, але водночас необхідні кардинальні дії, спрямовані на розширення та поглиблення співпраці між державами. Подальший конструктивний розвиток відносин з НІК відкриє Україні можливості у політичній, економічній і гуманітарній сферах.

Запам'ятайте ці дати

1946 р.

1 січня – підписання мирного договору, згідно якого Таїланд відмовився від територіальних завоювань 1941-1943 рр.

16 грудня – Таїланд прийнятий до ООН

1948 р.

1 лютого – утворення Малайської Федерації

15 серпня – проголошення Республіки Корея

9 вересня – проголошення Корейської Народної-Демократичної Республіки

1950 р.

25 червня – початок Корейської війни (1950-1953)

19 вересня – США і Таїланд підписали Угоди про економічне та технічне співробітництво

17 жовтня – США і Таїланд підписали Угоди про взаємну військову допомогу

25 жовтня – вступ у війну в Кореї «китайських народних

добровольців» на стороні Північної Кореї

1953 р.

27 липня – підписання угоди про перемир'я у Кореї. Завершення Корейської війни (1950-1953)

1 жовтня – підписання Договору між США та Республікою Корея про взаємну оборону

1954 р.

8 вересня – підписання у Манілі представниками США, Великої Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду «Договору про колективну безпеку у Південно-східній Азії» (СЕАТО)

1957 р.

31 серпня – проголошення незалежності Малайї

31 серпня – Малайя стала членом Британської Співдружності націй

вересень – підписання Англо-малайського договору про оборону та взаємодопомогу

1962 р.

6 березня – США і Таїланд підписали комюніке «Раска-Таната»

1963 р.

16 вересня – утворення Федерації Малайзії, до її складу увійшли Малайя, Сінгапур, Саравак і Сабах

січень – Індонезія оголосила про початок політики «конфронтації з Малайзією»

1963-1966 рр. – індонезійсько-малайзійський конфлікт

1965 р.

22 червня – підписання Договору про основи взаємовідносин між РК та Японією

9 серпня – формальне відділення Сінгапуру від Малайзії

11 серпня – США визнали незалежність Сінгапуру

21 вересня – прийняття Сінгапуру до ООН

1966 р.

4 квітня – встановлення дипломатичних відносин між Сінгапуром і США

травень – відправлення таїландських військ до Південного В'єтнаму

9 серпня – Сінгапур став членом Британської Співдружності націй

1967 р.

3 квітня – СРСР і Малайзія встановили дипломатичні відносини

8 серпня – створення Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)

1968 р.

1 червня – Сінгапур встановив дипломатичні відносини з СРСР

1971 р.

15 квітня – підписання Оборонного договору п'ятох (ФПДА), у складі Британії, Малайзії, Австралії, Нова Зеландії та Сінгапуру

1972 р.

4 липня – підписання заяви РК і КНДР про три принципи об'єднання Кореї

1974 р.

31 травня – встановлення дипломатичних відносин між Малайзією та КНР

1975 р.

червень – встановлення дипломатичних відносин між Таїландом і Китаєм

1976 р.

24 лютого – підписання Декларації АСЕАН і Договору про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії

20 липня – виведення американських баз з території Таїланду

1981 р.

16 липня – Прем'єр-міністром Малайзії став Махатхір Мохамед (16 липня 1981 – 31 жовтня 2003 рр.)

1990 р.

30 вересня – встановлення дипломатичних відносин між Республікою Корея та СРСР

3 жовтня – встановлення дипломатичних відносини з Сінгапуру і КНР

28 листопада – Прем'єр-міністром Сінгапуру став Го Чок Тонг

1991 р.

17 вересня – Республіка Корея і КНДР стали членами ООН

26 грудня – Королівство Таїланд визнало незалежність України

30 грудня – Республіка Корея визнала незалежність України

грудень – підписання Угоди про примирення та ненапад, співробітництво й обмін між КНДР і РК; прийняття Спільної декларації про без'ядерний статус Корейського півострова

1992 р.

10 лютого – встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Корея

3 березня – встановлення дипломатичних відносин між Україною та Малайзією

31 березня – встановлення дипломатичних відносин між Республікою Сінгапур та Україною

6 травня – встановлення дипломатичних відносин між Таїландом та Україною

24 серпня – встановлення дипломатичних відносин між КНР і РК

19 листопада – укладений Договір про основи відносин Російською Федерацією та Республікою Корея

1997 р.

липень – початок Азійської фінансової кризи

1998 р.

25 лютого – обрання Президентом РК Кім Де Чжуна (25 лютого 1998 – 25 лютого 2003 рр.), проголошення політики «сонячного тепла»

2000 р.

13-15 червня – перший в історії міжкорейський саміт

2001 р.

11 вересня – терористичні акти проти США

2003 р.

31 жовтня – Прем'єр-міністром Федерації Малайзії обрано Абдуллу Бадаві (31 жовтня 2003 – 3 квітня 2009 рр.)

жовтень – Таїланд зарахований США до «основних союзників поза межами НАТО»

2004 р.

1 січня – підписання Угоди про вільну торгівлю між США і Сінгапуром

2006 р.

19 вересня – військовий переворот у Таїланді, від влади усунутий Таксін Чінават

2007 р.

1 січня – колишній південнокорейський міністр закордонних справ Пан Гі Мун зайняв посаду Генерального секретаря ООН

грудень – початок Світової фінансової кризи, пік кризи вересень 2008 р.

2012 р.

листопад – США і Таїланд підписали заяву про продовження військового союзу

2014 р.

22 травня – військовий переворот у Таїланді на чолі з Прают Чан-Оча

Питання до самоконтролю:

1. Охарактеризуйте зовнішню політику Республіки Корея у період холодної війни.

2. Яку роль відігравав американсько-південнокорейський союз у часи холодної війни та яку роль відіграє сьогодні?

3. Проаналізуйте зовнішньополітичні пріоритети Південної Кореї після розпаду Радянського Союзу.

4. Окресліть пріоритети й основні проблеми зовнішньої політики Малайї у період біполярності.

5. Виділіть основні етапи зовнішньої політики Малайзії та Сінгапуру. Поясніть.

6. Назвіть характерні риси зовнішньополітичного курсу Таїланду в умовах холодної війни.

7. Які зміни відбулися у зовнішній політиці НІК після завершення В'єтнамської війни?

8. Проаналізуйте основні спільні та специфічні тенденції зовнішньополітичного розвитку Таїланду, Малайзії, Сінгапуру та Республіки Корея.

9. Проаналізуйте відносини України і НІК.

Ключові поняття:

Нові індустріальні країни (НІК) – країни, що за відносно короткий час створили значний промисловий потенціал, розвинули сучасні галузі економіки, різко збільшили свій промисловий експорт; здійснили стрибок від типової для країн, що розвиваються, відсталого економіки, до високорозвиненої. НІК «першої хвилі» у Східній Азії: Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг («азіатські тигри» або «азіатські дракони»); НІК «другої хвилі»: Малайзія, Таїланд, Індонезія.

Зовнішня політика – це частина міжнародних відносин, діяльність держави й інших політичних інститутів суспільства щодо здійснення

своїх інтересів і потреб на міжнародній арені. Головною метою зовнішньої політики є забезпечення сприятливих умов для реалізації інтересів тієї чи іншої держави, забезпечення національної безпеки та добробуту народу.

«38 паралель» – розмежувальна лінія бойових дій радянських та американських військ у Кореї, лінія розколу Кореї на Південь і Північ, кордон між Республікою Кореєю та Корейською Народною Демократичною Республікою.

«Північна дипломатія» – зовнішня політика Республіки Корея періоду президентства Ро Де У (1988-1993 рр.), спрямована на розширення контактів Південної Кореї з країнами Східної Європи та Китаєм, шляхом встановлення дипломатичних відносин, інтенсивних торговельних та економічних зв'язків.

Рух неприєднання – міжнародне об'єднання держав, що розвиваються, які проголосили основою свого зовнішньополітичного курсу неучасть у військово-політичних групах та угрупованнях. Організаційно оформився у вересні 1961 р. на Першій конференції неприєднаних країн у Белграді; у ній взяли участь представники 25 країн; сьогодні до нього входять 119 держав.

Нейтралітет – неучасть у війні, а у мирний час відмова від участі у військових блоках.

Концепція «двох Китаїв» – зовнішньополітична концепція визнання де-факто одночасно двох незалежних китайських держав – Китайської Народної Республіки та Тайваню («Китайської Республіки»).

Азійська фінансова криза – економічна криза, що охопила спочатку такі країни як Таїланд, Філіппіни, Індонезію, Малайзію, Південну Корею, а згодом поширилась на Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Криза вибухнула у липні 1997 року і стала найсерйознішим потрясінням світової економіки у 1990 роках. Після багатьох років швидкого зростання економіки, азійські країни раптово увійшли у глибоку рецесію. У цей час відбулося найбільш масштабне падіння фондового ринку Азії з часів Другої світової війни.

Південно-Східна Азія (ПСА) – субрегіон Азії, до якого належать держави М'янма, Таїланд, Малайзія, Сінгапур, Лаос, Камбоджа, В'єтнам, Філіппіни, Індонезія, Бруней, Східний Тимор.

Дипломатія «сонячного світла» – політика Президента Республіки Корея Кім Де Чжун (1998-2003 рр.), щодо Корейської Народної Демократичної Республіки, основою якої є принцип толерантності та компромісу.

Корейська проблема – має комплексний характер і включає низку аспектів: ядерне, ракетне озброєння Корейської Народної Демократичної Республіки, проблему об'єднання двох корейських держав.

Література

Основна:

1. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Колективна монографія за ред. В. Шведа. – К.: Друкарня ДУС, 2008. – 222 с.
2. Березин Э.О. История Таиланда / Э.О. Березин. – М.: Наука, 1973. – 320 с.
3. Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945-1995) / Алексей Демосфенович Богатуров. – М.: Конверт-МОНФ, 1997. – 352 с.
4. История Кореи (Новое прочтение) / Под ред. А.В. Торкунова. – М.: РОССПЭН, 2003. – 430 с.
5. Колосов Е.Н. Новые индустриальные страны Юго-Восточной и Восточной Азии / Е.Н. Колосов. – М.: Изд-во РУДН, 2009. – 55 с
6. Ли Куан Ю. Сингапурская история: из «третьего мира» – в первый / Ли Куан Ю [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.financforyou.com.ua/wp-content/uploads/2014/04/30569.pdf>
7. Лоссовский И.Е. Эволюция внешней политики Малайзии как отражение внутреннего исторического развития страны / Игорь Евгеньевич Лоссовский // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. – 2011. – № 3. – С. 53-60.
8. Лоссовский И. Зовнішня політика Малайзії: від колоніальної залежності до регіонального лідерства / Ігор Лоссовський // Зовнішні справи. – 2010. – №3-4. – С. 16-20.
9. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки) / Л.Ф. Гайдуков, В.Г. Кремень, Л.В. Губерський та ін. – К.: Либідь, 2001. – 624 с.
10. Тюрин В.А. История Малайзии: краткий очерк / Владимир Александрович Тюрин. – М.: Наука, 1980. – 264 с.
11. Шевчук О.В. Зовнішня політика країн Азії (1945-2000 рр.) / О.В. Шевчук, І.С. Погорєлова, Л.А. Вовчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – 304 с.
12. Шергін С.О. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: Історія і сучасність / Сергій Олександрович Шергін. – К.: Вища школа, 1993. – 91 с.

Додаткова:

1. Арин О. Азиатско-тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность / Олег Арин [Электронный ресурс]. – М.: Флинта, Наука, 1997. – 435 с. – Режим доступа: http://olegarin.com/olegarin/Aziatskotihookeanskij_region__mify_illuzii_i_realnost.html
2. Гладков И.С. Особенности экономического развития новых индустриальных стран (на примере стран Восточной Азии): учебное пособие / Игорь Сергеевич Гладков. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 99, [2] с.
3. Козицкий А. Новітня історія країн Азії та Африки (1918-1999): Курс лекцій / А. Козицкий. – Львів: Афіша, 2000. – 159 с.
4. Погорєлова І.С. Корейське питання в зовнішній політиці США (90-і рр. XX – початок XXI ст.) / Інна Сергіївна Погорєлова / Дис.... к.і.н. – К.: КНУ, 2007. – 232 с.

5. Евпатова Н.В. Утверждение и развитие демократических тенденций и норм в политической жизни Таиланда в последней четверти XX века / Надежда Владимировна Евпатова / Дис.... к.и.н.: 07.00.03 – Всеобщая история. – М.: Московский педагогический университет, 2000. – 231 с.

6. Торкунов А. Международные отношения в Восточной Азии (Глава 3) / Анатолий Васильевич Торкунов // Торкунов А.В. Современные международные отношения [Электронный ресурс] // Библиотека Гумер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/tork/12.php

7. Шевчук О.В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / Олександр Володимирович Шевчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – 200 с.

8. Шергін С.О. Південно-Східна Азія та країни-члени АСЕАН у контексті національних інтересів України / Сергій Олександрович Шергін // Геополітичні трансформації в Євразії: погляди з Києва і Сеула: / Дипломат. акад. України при МЗС України. – К.: Демід, 2008. – С. 264-308.

РОЗДІЛ 2

ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОСТЫПОЛЯРНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Зовнішньополітична діяльність СРСР, Росії, України в АТР

План:

1. Зовнішньополітична діяльність СРСР в АТР (1945-1990 рр.)
2. Геополітичні та гео економічні інтереси Російської Федерації в АТР (1991-2000-і рр.)
3. Пріоритетні напрями співробітництва України з країнами АТР (1991-2000-і рр.)

1. Зовнішньополітична діяльність СРСР в АТР (1945-1990 рр.)

Після закінчення Другої світової війни ситуація на міжнародній арені докорінно змінилася. Розпочався довготривалий період глобальної геополітичної, економічної й ідеологічної конфронтації між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, і США та Західною Європою й їх союзниками – з іншого. Особливо даний процес активно спостерігався в Азійсько-Тихоокеанському районі, який став сферою впливу одночасно СРСР та США.

Оскільки Японія була окупована американськими військами, а положення Кореї регулювалося угодами союзників, то єдиною країною, де військово-політичне протистояння могло мати серйозні перспективи для СРСР, був Китай. Військово-політична ситуація у країні була ще й тим сприятлива для Радянського Союзу, що Китай був союзником по антигітлерівській коаліції (Ялтинські угоди). Крім того, СРСР мав й ідеологічного союзника – КПК, на якого можна було покластися.

Радянсько-китайські відносини в умовах військово-політичного протистояння із США можна розділити на два основних етапи. Перший: з вересня 1945 р. до літа 1949 р.; другий – осінь 1949 р. – зима 1953 р.

На першому етапі відносини між країнами в основному, ґрунтувалися у наданні Радянським Союзом військово-економічної допомоги КПК як реакція на відповідну допомогу Гоміндану з боку США. А упродовж другого етапу – закріплення радянсько-китайських відносин.

Радянський уряд відразу та беззастережно визнав КНР і встановив з

ним дипвідносини. Вже наступного дня після перемоги китайських комуністів, 2 жовтня 1949 р. послідувало визнання СРСР Китайської Народної Республіки та встановлення з нею дипломатичних відносин. Того ж дня було зроблено Заяву уряду СРСР про припинення дипломатичних відносин з урядом Чан Кайши. Більш того, 23 листопада 1949 р., виступаючи на сесії Генеральної Асамблеї ООН, глава радянського МЗС А. Вишинський оголосив, що радянська делегація більше не визнає делегацію китайських націоналістів (Гоміндану) як офіційних представників країни.

Тісне міждержавне співробітництво двох країн почалося вже у 1950 р. Незабаром після проголошення КНР її лідер Мао Цзедун відправився з візитом до СРСР, де перебував з грудня 1949 р. до середини лютого 1950 р. Китайський лідер привіз до Москви пропозицію про укладання нового радянсько-китайського договору, покликаного закріпити відносини між КНР і СРСР. Спочатку Сталін вагався, оскільки не хотів давати приводу для звинувачення СРСР в агресивних планах на Далекому Сході. Однак різке зростання агресивності США на Далекому Сході після перемоги КПК у громадянській війні та проголошення КНР, змінили позицію Сталіна і він погодився на підписання договору.

14 лютого 1950 р. у Москві було підписано Договір про дружбу, союз і взаємну допомогу між СРСР і КНР строком на тридцять років. Сторони зобов'язалися вживати всі необхідні заходи, щоб не допустити повторення агресії з боку Японії або будь-якої іншої держави, об'єднаної з Японією для здійснення акту агресії. У разі агресії відносно однієї зі сторін, інша сторона повинна була негайно надати військову й іншу допомогу.

Ще у ході переговорів у Москві китайська делегація попросила направити до КНР угруповання військ ППО та необхідну кількість радянських військових радників і фахівців. У першу чергу радянська сторона вирішила забезпечити безпеку Шанхаю, який регулярно піддавався нальотам гомінданівської авіації. Туди і була направлена група радянських військ. Її присутність у Китаї переслідувала військово-політичну та морально-психологічну мету. Велике значення мали також навчання китайського особового складу та передача йому радянської військової техніки й озброєння. У травні 1950 р. 3-я армія НВАК, звільнивши острова Чжоушанського архіпелагу, знаходилася у безпосередній близькості від Тайваню. Однак, до травня 1950 р. Сталін переконався у неможливості зіткнення КНР і США у боротьбі за контроль над Тайванем, і тому вектор військово-політичного протистояння зі Сполученими Штатами для радянського керівника почав зміщуватися в іншу частину Далекого Сходу – Корею.

СРСР і КНР заявили про свою готовність брати участь у всіх міжнародних діях, спрямованих на забезпечення миру та безпеки народів.

Обидві держави зобов'язалися домагатися укладання у найкоротший термін мирного договору з Японією. Країни взяли зобов'язання не брати участь у ворожих одна одній коаліції, а також консулюватися з усіх важливих міжнародних питань. Договір передбачав розвиток економічних і культурних зв'язків між двома країнами у дусі дружби та співпраці.

Одночасно з договором було підписано кілька двосторонніх угод. СРСР зобов'язався після укладення мирного договору з Японією, але не пізніше кінця 1952 року, безоплатно передати КНР всі свої права з управління Китайсько-Чанчуньською залізницею з усім її майном, що й було зроблено до 31 грудня 1952 р., Радянський Союз погодився вивести свої війська з військово-морської бази Порт-Артур (їх вивід був завершений у травні 1955 р.) і передати КНР все майно, яке він використовував у порту Дальній. Було також укладено угоду про надання Китаю радянського пільгового кредиту на суму в 300 млн. дол. США для оплати поставок промислового обладнання й інших матеріалів і надання допомоги у будівництві 50 великих промислових об'єктів.

Договір між СРСР і КНР поклав початок періоду політичного, військового, економічного, дипломатичного співробітництва між двома країнами. На його основі будувалися двосторонні відносини аж до кінця 1950-х років, хоча формально він проіснував до 1980 р. Китай не був сателітом Радянського Союзу, співпраця двох країн базувалося на спільності їх стратегічних інтересів (детальніше див. § 1.4).

Саме на цій основі і ґрунтувався радянсько-китайський договір, який підсилював вплив СРСР і КНР в Азії та на міжнародній арені у цілому. Їхня взаємодія послаблювала позиції проамериканських сил.

Упродовж середини 50-х – початку 60-х рр. XX ст. Радянському Союзу вдалося вийти на глобальний арену міжнародних відносин як великій державі, що брала активну участь у вирішенні актуальних проблем тогочасного людства. Були закладені певні політичні передумови поліпшення розрядки з Заходом, нормалізовані відносини з низкою країн, у тому числі і з азійськими країнами.

Так, у 1955-1956 рр. відбулися переговори щодо укладання мирного договору з Японією, каменем спотикання на яких стало територіальне питання. Після довготривалих дискусій радянська сторона виразила готовність обговорити питання про передачу Японії Малої Курильської гряди (о-ва Хабомаї та Шикотан) за умови укладання мирного договору. Проте, японський уряд продовжував наполягати на поверненні ще й великих островів Курильської гряди – Ітуруп і Кунашир, що завело переговори у глухий кут.

Остаточним компромісом стала Спільна радянсько-японська декларація від 19 жовтня 1956 р., яка передбачала припинення стану війни та відновлення дипломатичних і консульських відносин між країнами. У

цьому ж документі була зафіксована домовленість про продовження переговорного процесу щодо мирного договору та підтверджена радянська позиція щодо островів Малої Курильської гряди. При цьому японцям було заявлено, що згода на передачу заявлених островів є максимальною поступкою з боку Радянського Союзу. У грудні 1956 р. за підтримки СРСР Японія стала членом ООН.

У першій половині 1950-х рр. радянсько-китайські відносини відрізнялися високим ступенем інтеграції та довіри, заснованих на єдності політичних поглядів та ідеологічних установок. У результаті у середині 1950-х років радянсько-китайське економічне співробітництво досягло апогею, у рамках якого Китай отримав допомогу в модернізації господарства та підготовки кадрів.

Проте, зі змінами позиції радянського керівництва, проголошеними на XX з'їзді КПРС та бажанням Мао Цзедуну після смерті радянського керівника зайняти роль лідера у комуністичному русі, відносини СРСР з КНР почали поступово погіршуватися.

У 1958 р. Мао Цзедун проголосив «нову генеральну лінію», яка зводилася до гасла «напружуючи всі сили, прагнучи вперед, будувати соціалізм більше, швидше, краще, економніше». Прагнучи показати себе великим марксистом, ніж лідери СРСР, китайське керівництво спробувало на практиці здійснити форсований розвиток економіки і за три роки побудувати у країні основи комуністичного суспільства. У результаті, у 1957 р. загострилися ідейні та теоретичні розбіжності між керівниками обох країн. Навіть зустрічі у Пекіні М. Хрущова з керівництвом КНР упродовж червня-серпня 1958 р і жовтня 1959 р. не сприяли нормалізації відносин між країнами.

Двосторонні відносини серйозно погіршилися у зв'язку з розривом радянсько-китайської угоди у галузі ядерної енергії у 1959 р., а потім і з відкликанням у 1960 р. радянських технічних фахівців з будівництва китайського народного господарства.

Вже з літа 1960 р. по всій довжині 7250-кілометрового радянсько-китайського кордону стали виникати інциденти, які поступово стали набувати провокаційного характеру. Тільки у 1962 р. на кордоні сталося понад 5000 різних порушень.

Розбіжності стали проявлятися й у зовнішньополітичній сфері. Так, СРСР фактично відмовився підтримувати КНР у Тайванській кризі (серпень 1958 р.), що китайське керівництво сприйняло як намір Москви стояти на позиції «двох Китаїв». У 1959 р. та 1962 р. під час збройного конфлікту між Китаєм та Індією, радянський уряд зайняв нейтральну позицію, відмовившись підтримати Китай.

Серйозні протиріччя виникли і з територіальних питань. Китайське керівництво пред'явило до СРСР значні територіальні претензії, які

стосуються Далекого Сходу, частини Східного Сибіру, а також окремих областей Таджикистану, Киргизії та Казахстану. Мао Цзедун вимагав ревізії російсько-китайських договорів XIX ст. Пекін висунув тезу про те, що царська Росія захопила понад 1,5 млн. км «споконвічно китайських земель».

У середині 1960-х рр. СРСР був остаточно зведений у статус ворога. Тому, у березні 1966 р. відбувся розрив відносин між двома партіями.

Обидві сторони звинувачували один одного у зраді інтересів пролетаріату, невірності ідеалам комунізму, у ревізійізмі, догматизмі тощо. Наростало погіршення й у міждержавних відносинах.

Кульмінацією радянсько-китайської конфронтації став прикордонний збройний конфлікт у березні 1969 р. на річці Уссурі за острів Даманський, який тривав протягом двох тижнів. Упродовж квітня-серпня 1969 р. прикордонні конфлікти спалахували і на інших ділянках кордону. Великомасштабні провокації могли перерости у реальне військове зіткнення двох держав. Проте, керівництво Китаю погодитися на проведення дипломатичних і прикордонних консультацій, які розпочалися у Пекіні 20 жовтня 1969 р. Але і після цього радянсько-китайські відносини залишалися ворожими, хоча кульмінація протистояння була подолана і загроза широкомасштабного конфлікту між СРСР і КНР зменшилася.

Нормалізація американсько-китайських відносин у 70-х рр. XX ст. остаточно відтягнула процес поліпшення відносин між СРСР і КНР.

Окрім того СРСР упродовж 1940-1970-х рр. тісно співпрацював з Індією, Північною Кореєю, Північним В'єтнамом та ін., що було пов'язано у першу чергу зі створенням так званого «захисного поясу» проти поширення впливу США та їх союзників у цьому регіоні.

Радянсько-індійське співробітництво у 1950-60-х рр. розвивалося по наростаючій. У лютому 1955 р. країни підписали договір про допомогу СРСР у будівництві в Індії металургійного заводу виробничою потужністю 1 млн. т. сталі на рік. Радянська сторона взяла на себе проектування, технічне керівництво будівництвом, поставку та монтаж обладнання, підготовку кадрів на місці та на підприємствах Радянського Союзу. На все це надавалися кредити на пільгових умовах. Відносини між країнами розширилися ще більше після відвідин Москви у червні 1955 р. Прем'єр-міністром Індії Дж. Неру та приїзду у листопаді-грудні 1955 року до Індії радянської урядової делегації на чолі з М. Хрущовим.

Однак у середині 1960-х років відносини між СРСР та Індією мало не були затьмарені. Причиною тому послужив збройний конфлікт 1965 р. Індії з Пакистаном. Радянський уряд був зацікавлений в якнайшвидшому закінченні цієї війни. У Москві побоювалися, що Китай, який у 1962 р. сам воював з Індією через Кашмір, може вступити у війну на боці Пакистану. Якби таке сталося, США негайно б виступили на боці Індії.

Тоді СРСР залишився ніби осторонь і його вплив у регіоні був би серйозно послаблений.

Слід визнати, що Індія відшкодовувала допомогу з боку СРСР дипломатичними кроками на підтримку радянської зовнішньої політики того періоду. Досить відзначити той факт, що на офіційному рівні Індія ухилилася від відкритого засудження подій у Чехословаччині у 1968 р.

Кульмінацією радянсько-індійського зближення став Договір про мир, дружбу та співробітництво від 9 серпня 1971 р., який надав правову основу «особливим відносинам» між двома країнами та зробив їх важливим фактором міжнародного життя. Сторони сформулювали спільні цілі та напрямки співпраці – загальний мир, прихильність принципам мирного співіснування, прагнення покінчити із залишками колоніалізму та расизму, припинення гонки озброєнь і досягнення загального та повного роззброєння, що охоплює як ядерні, так і звичайні види озброєнь. Договір передбачав розвиток всебічного та взаємовигідного співробітництва в усіх галузях економіки, науки, техніки та культури.

Після закінчення епохи «холодної війни» у світі відбулися історичні зміни в економічній, політичній та, особливо, у військово-стратегічній сфері як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

У період перебудови в СРСР, погодившись на певні поступки, йому вдалося нормалізувати відносини з Китаєм. А саме: у квітні 1988 р. у Женеві була досягнута домовленість про вивід радянських військ з Афганістану, яка у березні 1989 р. увійшла у дію; у грудні 1988 р. у результаті переговорів міністрів закордонних справ СРСР і КНР, країни погодилися на припинення іноземної військової присутності у Камбоджі. Тому під впливом СРСР у січні 1989 року В'єтнам оголосив про вивід своїх військ з Камбоджі. Одночасно з цим радянська сторона здійснила низку важливих кроків щодо скорочення військової присутності від Уралу до Далекого сходу. У контексті цих дій радянські війська були виведені з Монгольської народної республіки.

Ще у грудні 1985 р. М. Горбачов зустрівся з заступником прем'єра Держради КНР Лі Пеню, який у той час перебував з візитом у Москві. У ході бесіди М. Горбачов підтвердив щире прагнення радянського уряду до серйозного поліпшення відносин з КНР, підкресливши, що подальший розвиток добросусідських відносин і співробітництва між країнами відповідав би довготривалим корінним інтересам радянського та китайського народів, інтересам миру та безпеки в Азії та й усьому світі.

У лютому 1987 р. МЗС СРСР поновили двосторонні переговори щодо подальшої радянсько-китайської співпраці. Проте курс на завершення нормалізації відносин між країнами був закріплений у ході візиту до Москви Прем'єра Держради КНР Лі Пена у квітні 1990 р. Тоді було підписано угоду про демілітаризацію радянсько-китайського кордону, а у

травні того ж року була досягнута перша за довгі роки угода про купівлю Китаєм у Радянського Союзу винищувачів Міг-29 та Су-27.

Таким чином, упродовж 1989-1990 рр. відносини між СРСР і КНР були нормалізовані. Проте, у результаті погіршення внутрішньої ситуації у Радянському Союзі й у подальшому його розпаду, використати потенціал цієї нормалізації у повній мірі країнам так і не вдалося.

Політика «нового політичного мислення» вплинула і на відносини СРСР з Японією. Правлячі кола у Токіо у першій половині 80-х рр. XX ст. займали жорстку політику щодо Радянського Союзу у зв'язку з проблемою «північних територій» і використовували свою економічну міць проти СРСР.

Напруженість стану радянсько-японських відносин змусила міністра закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе у січні 1986 р. відвідати Токіо з метою пошуку шляхів нормалізації відносин з Японією. Якщо до цього радянські керівники наголошували, що у відносинах між країнами немає територіальної проблеми, то Е. Шеварднадзе, виступаючи у Токіо, відмітив, що японська сторона має повне право піднімати будь-якого роду питання, у тому числі і територіальні.

Під час зустрічі з японським міністром закордонних справ С. Абе у травні 1986 р. у Москві М. Горбачов заявив, що радянське керівництво прийняло рішення використовувати всі можливості для розвитку та покращення відносин з Японією, незважаючи на її зв'язки з іншими країнами (США та його союзники). Разом з тим М. Горбачов підкреслив, що «радянсько-японські відносини можуть успішно будуватися тільки на основі взаємності, при цьому, розуміючи, що ніхто не буде посягати на результати Другої світової війни та неперушність кордонів».

Проте японський уряд не поспішав переглядати стійкі стереотипи та традиційну позицію до СРСР. Тому, лише у грудні 1988 р. Е. Шеварднадзе знову здійснив офіційний візит до Японії. За пропозицією радянської сторони було погоджено створити постійно діючу робочу групу щодо мирного договору на рівні заступників міністрів закордонних справ. У результаті до 1991 р. країни провели сім засідань робочої групи, де обговорювалися різні аспекти мирного договору між країнами, включаючи проблему територіального розмежування.

У ході третього візиту Е. Шеварднадзе до Токіо у 1990 р. японські керівники уперше погодилися обговорити проблему безпеки та стабільності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Тоді ж Е. Шеварднадзе наголосив на тому, що якщо між країнами не буде вирішене територіальне питання, відносини обов'язково потрібно розвивати.

Отже, як бачимо, позитивні зрушення у радянсько-японських відносинах були явними.

Важливе місце у зовнішній політиці СРСР традиційно займала Індія.

Радянсько-індійські відносини у період перебудови значно стабілізувалися. Упродовж 1985-1989 рр. відбулось сім зустрічей М. Горбачова з Прем'єр-міністром Індії Радживом Ганді, у результаті яких розглядалися різного роду міжнародні питання, було укладено низку угод про розширення співпраці між країнами та побудову нових підприємств.

Визначною подією у відносинах між СРСР та Індією стало підписання Делійської декларації про принципи від ядерної зброї та ненасильного миру (листопад 1986 р.), яка стала одним з важливих масштабних документів нового політичного мислення. Вона органічно поєднала світоглядні концепції та практичні прагнення лідерів обох країн, підкресливши загальну прихильність до мирного співіснування та ненасилля.

Прагнення Радянського Союзу внести значний внесок в урегулювання ситуації у Південно-Східній Азії сприяло активізації його зв'язків з країнами АСЕАН. Проте, налагодження відносин з даними країнами йшло переважно по лінії розвитку двосторонніх зв'язків. Важливе значення мав візит до СРСР Президента Республіки Індонезія Сухарто з 7 по 12 вересня 1989 р., у результаті якого країни підписали Заяву про основи дружніх відносин і співробітництво.

Відповідні зрушення у відносинах СРСР з країнами АСЕАН спостерігалися наприкінці 1989 р. у зв'язку з урегулюванням «камбоджійської проблеми», виводом радянських військ з Афганістану, помітним покращенням радянсько-китайських відносин.

Тому, вже у 1989-1990 рр. Радянський Союз розвивав економічні та торгові зв'язки майже з усіма країнами АСЕАН, але великі внутрішньополітичні ініціативи з боку СРСР країни АСЕАН сприймали з певною недовірою.

2. Геополітичні та гео економічні інтереси Російської Федерації в АТР (1991-2000-і рр.)

Упродовж останніх десятиліть у керівництва Російської Федерації відбулося переосмислення реальних можливостей російського геополітичного впливу, особливо на регіональному рівні, де інтереси Росії сконцентровані на забезпеченні стабільного та безпечного міжнародного оточення, а також на просуванні та зміцненні її військово-політичних і економічних позицій в АТР на основі використання механізмів регіонального співробітництва. Йдеться насамперед про відносини РФ з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема з наймогутнішою у геополітичному та військовому відношенні країною регіону – Китаєм.

АТР залишається цілком стабільною та порівняно економічно благополучною частиною світу, присутність в якій для Москви є найважливішою умовою успішного розвитку у ХХІ ст. Тому В. Путін

підпорядковує політику Росії в АТР «прискореному соціально-економічному розвитку регіонів Східного Сибіру та Далекого Сходу» РФ.

Головним вектором азіатської політики Росії, на нашу думку, найближчими роками буде зовсім не Близький Схід, а Китай, Індія, Південна Корея, інші країни АТР. Саме їм потрібні російська нафта і газ, а Росії – їх якісні та дешеві товари. До того ж Індія та Китай є найбільшими імпортерами російської зброї.

На початку ХХІ ст. відносини з країнами регіону у Росії розвиваються переважно на двосторонньому рівні, однак вони не є рівнозначними. Найбільш активним партнером РФ у регіоні залишається КНР.

У цьому контексті цілком очевидно, що фактор російсько-китайських відносин стає одним з основоположних при реалізації російської стратегії в АТР, і в поєднанні зі зміцненням економічного, військово-політичного й іншої взаємодії з країнами Східної Азії, у першу чергу В'єтнам, Монголія, держави Корейського півострову та Японія, дають Росії значні переваги при забезпеченні національних інтересів Російської Федерації на азіатсько-тихоокеанському напрямку.

Починаючи з 2012 р. російсько-китайські відносини визначаються обома сторонами, як «відносини всеосяжного рівноправного довірчого партнерства та стратегічної взаємодії» («Спільна заява КНР і РФ про подальше поглиблення китайсько-російських відносин всеосяжного рівноправного довірчого партнерства та стратегічної взаємодії», підписана Президентом РФ В. Путіним і головою КНР Ху Цзінтао 5 червня 2012 року у Пекіні).

Потрібно нагадати, що формування стратегічної взаємодії між країнами почалося наприкінці 1990-х років, а на початку 2000-х отримали міцну міжнародно-правову основу у вигляді Договору про добросусідство, дружбу та співробітництво, який було підписано у Москві 16 липня 2001 р. Президентом РФ В. Путіним та Головою КНР Цзян Цземінем. Цей новаторський документ надав російсько-китайським відносинам виняткову динаміку й одночасно серйозно збагатив міжнародне право.

Показово, що обидві сторони влітку 2012 року заявили у Пекіні про своє обопільне бажання завершити виконання Плану дій щодо реалізації положень Договору про добросусідство, дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Китайською Народною Республікою (на 2009-2012 роки), розробити та затвердити План дій на 2013-2016 роки.

Російсько-китайське стратегічне партнерство з політичної декларації послідовно трансформується у конкретну політичну практику, у тому числі у великі спільні міжнародні ініціативи щодо впорядкування та гармонізації міжнародних відносин, формуванню багатополлярності, відстоювання принципів міжнародного права та Статуту ООН, протидії

політиці гегемонізму та диктату.

Тут вкрай важливо відзначити, що величезну роль у розвитку двосторонніх міждержавних відносин мають особисті контакти. Нинішній Президент Росії В. Путін встановив досить хороші особисті контакти, неодноразово зустрічався та вів переговори з китайськими лідерами трьох останніх поколінь: Цзян Цземінем, Ху Цзіньтао, і нинішнім Генеральним секретарем ЦК КПК та майбутнім Головою КНР Сі Цзіньпіном, а також майбутнім Прем'єром Держради чи Кецяном.

За ініціативи лідерів Росії та Китаю виникла низка діалогових структур та організацій нового типу, які дозволяють просувати та відстоювати життєві інтереси безпеки, територіальної цілісності та суверенітету країн політичними засобами, не вдаючись до методів військової конфронтації, окрім, зрозуміло, випадків появи прямої військової загрози. Прикладом таких спільних реалізованих ініціатив є створення Шанхайської організації співпраці, створення діалогових структур Росія – Індія – Китай (РВК), а потім – БРІКС (Бразилія – Росія – Індія – Китай – Південна Африка). Зусиллями В. Путіна як Президента, а потім і як Голови уряду, співпраця з Китаєм перейшло від дій на паралельних курсах до великомасштабних спільних кроків як у розвитку економік один одного, так і в справі впорядкування світових фінансово-економічних структур.

Поглиблення стратегічної взаємодії та партнерства на світовій арені призвело до того, що Росія та Китай активізували вироблення узгоджених планів та акцій щодо забезпечення взаємної безпеки та міжнародної стабільності. Про це наочно свідчать позиції з питань територіальної цілісності кожної з двох країн, а також з врегулювання конфліктних ситуацій навколо Сирії, Ірану, ядерної проблеми на Корейському півострові. Обидві сторони виступили з ініціативою побудови в АТР відкритої, транспарентної, рівноправної архітектури безпеки та співробітництва, за реалізацію спільної російсько-китайської ініціативи співпраці по зміцненню безпеки в АТР, висунутої главами двох країн у вересні 2010 року.

Створена й ефективно працює багаторівнева система консультацій і вироблення проектів, яка включає регулярні саміти глав держав, урядів, міністрів. Працює більше 20 міжурядових спеціалізованих по галузях і напрямках співпраці комісій і підкомісій, що виробляють практичні пропозиції та зустрічі глав держав і урядів.

Слід виділити результативні контакти між дипломатичними відомствами двох країн. Міністерства закордонних справ РФ і КНР щорічно, на регулярній і багаторічній основі, проводять консультації за такими напрямками, як стратегічна безпека та стабільність, взаємодія в Організації Об'єднаних націй, з проблем протидії міжнародному

тероризму й інших актуальних питань сучасного міжнародного життя.

Упродовж ХХІ ст. на перший план у відносинах РФ з Китаєм, які виходять на новий рівень всеосяжної стратегічної взаємодії та партнерства, стали виходити масштабні завдання, прискореного нарощування економічного співробітництва, формування взаємовигідної стратегії співрозвитку.

У ході 16-ї зустрічі глав урядів Росії та Китаю 11-12 жовтня 2011 р. був намічений комплекс заходів щодо подальшого розширення торговельно-економічних зв'язків між країнами. В якості орієнтирів були затверджені завдання доведення обсягів взаємної торгівлі до 100 млрд. дол. США до 2015 р. і до 200 млрд. дол. США до 2020 р., однак очевидно, що для досягнення цих показників будуть потрібні значні зусилля.

Реалізація сторонами намічених планів дозволить повніше використовувати синергетичний фактор взаємодоповнюваності економік даних країн. Одночасно це веде до формування взаємоприйнятних та ефективних механізмів економічного співрозвитку. Дуже важливо відмітити, що ці цілі були підтверджені у червні 2012 року під час візиту до КНР В. Путіна та відображені у Спільній Заяві, яку підписали лідери двох країн 5 червня 2012 р.

Хоча за останні роки у російсько-китайській торгівлі досягнуті очевидні результати, проте в цілому вона далеко відстає від рівня торговельних зв'язків КНР з його іншими ключовими партнерами. Вона майже у 7 разів менше обсягів торгівлі КНР із США й у 5 разів менше, ніж з ЄС.

Досить успішно розвивається співробітництво РФ та КНР у сфері атомної енергетики й у сфері новітніх технологій. Росія будуватиме другу чергу Таньванської АЕС. Слідом за пуском у 2017 р. третього та четвертого реакторів, є намір спільними зусиллями побудувати там само ще чотири реактора. Під час грудневого (2012 р.) візиту Вень Цзябао були досягнуті угоди про просування проекту про спільне створення важкого широкофюзеляжного пасажирського літака, про співпрацю у будівництві швидкісних залізниць. У довгостроковій перспективі велику роль може зіграти реалізація затвердженого у червні 2009 р. Плану російсько-китайського інвестиційного співробітництва.

Початок 2012 року також приніс нові позитивні доповнення у поглибленні співробітництва Росії та Китаю в економічній сфері. У ході квітневого візиту до РФ (2012 р.) Віце-прем'єра Держради КНР Лі Кецяна між двома країнами було підписано 27 нових контрактів загальною вартістю 15 млрд. доларів США. Під час перебування у Москві заступника глави китайського уряду були проведені поглиблені переговори з проблем інвестиційного співробітництва.

Під час візиту до КНР Президента РФ, економічним зв'язкам країн був

наданий новий імпульс. Перебуваючи у Пекіні (6-7 червня 2012 р.), В. Путін заявив, що Москва та Пекін «повинні ефективніше задіяти наявні резерви, диверсифікувати взаємну торгівлю, нарощувати зустрічні потоки інвестицій, запускати нові інфраструктурні та високотехнологічні проекти, розвивати прямі контакти по лінії регіонів і бізнес-співтовариств».

Серед пріоритетів взаємодії було названо енергетику, а також прискорення опрацювання проектів створення далекомагістрального широкофюзеляжного літака та важкого вертольота, продовження реалізації спільних програм у галузі космонавтики, просування ключових проектів у високотехнологічних галузях.

Візит Президента Росії В. Путіна до Китаю 20 травня 2014 року вивів російсько-китайські відносини на абсолютно новий етап всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії. Практичні результати російсько-китайського саміту у Шанхаї перевершили очікування, відкривши нові горизонти у розвитку політичних, торговельно-економічних, військово-технічних і гуманітарних зв'язків між РФ і КНР. Його підсумки стали важливим елементом подальшого переформатування сучасних міжнародних відносин і руху у напрямку багатополярного світоустрою та зміцнення стабільності.

Москва та Пекін уклали низку важливих документів (47 угод, контрактів, меморандумів), серед яких один з найбільш очікуваних контрактів – про постачання до КНР російського природного газу.

Ще одним важливим елементом сучасних російсько-китайських відносин є культурно-гуманітарна взаємодія двох країн. До теперішнього часу співпраця Росії та Китаю у галузі культури охоплює найрізноманітніші аспекти, завдяки чому вона отримало загальне визначення як «гуманітарна співпраця».

Таким чином, відзначимо, що російсько-китайські відносини сьогодні розвиваються послідовно та стабільно. Вони базуються на прагматизмі обох сторін і розумінні тієї обставини, що у кожній зі сторін існують власні національні інтереси, які також потрібно враховувати (що досить чітко простежується позицією КНР до сучасної ситуації в Україні). Важливо тільки, щоб сухі формулювання про збіг позицій, стратегічну співпрацю не стали занадто звичними і не підкріпленими практичними діями.

3. Пріоритетні напрями співробітництва України з країнами АТР (1991-2000-і рр.)

З моменту проголошення незалежності України одним з основних напрямів її зовнішньої політики був і залишається азійський вектор, а саме співпраця з провідними країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, що є одним із центрів світового політичного й економічного розвитку.

Про це влучно зазначив посол України в Японії М. Кулініч: «...для України розвиток співробітництва з країнами регіону має стратегічний сенс, а близькість підходів до вирішення міжнародних проблем, відсутність гострих питань у відносинах і наявність потенціалу у торговельно-економічній, науково-технічній, військово-технічній і гуманітарній співпраці створює необхідні передумови для розвитку відносин і розширення сфер співпраці».

Упродовж 1991 р. більшість країн АТР, а саме КНР, Японія, РК визнали незалежність України і в 1992 р. встановили з нею дипломатичні відносини, що започаткувало політичний діалог між країнами. Між урядами держав було підписано десятки документів, спрямованих на розвиток і поглиблення відносин у різних сферах. Також під час офіційних візитів між Україною та державами Східної Азії були підписані двосторонні комюніке, декларації, в яких держави відзначали, що їх позиції з основних питань сучасності, з питань миру та розвитку, роззброєння, запобігання гонці озброєнь, боротьби проти гегемонізму та диктату у міжнародних відносинах були близькими або співпадали; виступали за багатополарність світу, недопустимість втручання у внутрішні справи, за боротьбу з міжнародною злочинністю та тероризмом тощо.

Зазначимо, що КНР, Японія, РК високо оцінили факт приєднання України до ДНЯЗ як неядерної держави.

У той же час, аналізуючи відносини України з країнами АТР упродовж 90-х рр. XX ст. початку XXI ст., можна зазначити, що Україна була об'єктом активної економічної експансії для провідних країн АТР, що здебільшого розглядали двосторонні відносини з нею, насамперед, в економічній площині. Політичним аспектам взаємин України з Японією, КНР, Південною Кореєю, Індією й іншими країнами АТР був притаманний переважно протокольний характер, а реальна співпраця на міжнародній арені відбувалася у межах загальносвітових процесів і була пов'язана з функціонуванням ООН та інших міжнародних організацій. Прикладом такої координації може бути підтримка Україною позиції КНР у Комісії ООН з прав людини у 1996 р., підтримка Китаєм, Японією, РК кандидатури України на виборах до непостійних членів РБ ООН на 2000-2001 рр. КНР підтримала переведення України з групи країн В до групи С у миротворчих операціях ООН, що полегшило фінансовий тягар для України.

Україна підтримала представника Японії К. Мацууру на виборах Генерального директора ЮНЕСКО. Японія – кандидатуру України на виборах до Ради Міжнародного бюро освіти, Міжурядової ради Міжнародної програми розвитку комунікацій тощо, а наша держава – кандидатуру від Японії до складу Підкомісії із заохочення та захисту прав

людини. У квітні 2005 р. між двома країнами домовлено про взаємну підтримку кандидатур – кандидатури Японії до Міжнародного трибуналу з морського права, а України – до Комітету всесвітньої культурної спадщини на виборах під час сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО.

У травні 2006 р. Україна та Японія стали членами Ради з прав людини (органу ООН). Двостороннє співробітництво в ООН отримало потужний імпульс внаслідок приєднання України 27 червня 2005 р. до списку співавторів розробленого Японією спільно з іншими учасниками групи претендентів на місця нових постійних членів РБ ООН проекту рамкової резолюції Генасамблеї про розширення Ради Безпеки.

Упродовж 2010-2011 рр. значно активізувалися контакти України з державами Азії. Розбудова відносин з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону стала одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Економічна співпраця України з АТР характеризується зростанням обсягів товарообігу. Найбільшими торговельними партнерами у регіоні є Китай, Японія та Республіка Корея. Беручи до уваги перетворення окремих країн АТР на експортерів капіталу, поступово розвивається інвестиційне співробітництво.

Зацікавленість в активізації економічної взаємодії з Україною виявили практично всі країни АТР. Можна визначити два принципових підходи цих країн до розвитку торгово-економічного та науково-технічного співробітництва з Україною.

1. Японія, Південна Корея і так звані «азійські тигри» вбачають в Україні ринок збуту своєї високотехнологічної продукції, що користується значним попитом навіть за умов низької платіжної спроможності більшості українських споживачів. Натомість ці країни зацікавлені в імпорті української сировини, і це робить для них український ринок ще привабливішим.

2. КНР, Індія, В'єтнам та інші країни АТР, котрі традиційно були орієнтовані на споживання промислової продукції колишнього СРСР, убачають в Україні насамперед джерело сучасних технологій і машинотехнічної продукції військового та цивільного призначення. Ця група країн також зацікавлена в експорті до України своїх товарів широкого вжитку в обмін на технології та сучасну техніку.

Враховуючи вище сказане, доцільно буде більш ґрунтовно розглянути двосторонні відносини України з провідними країнами АТР: Китаєм, Японією та Республікою Корея.

Україна – Китай. На сьогодні між Україною та КНР задекларовано відносини стратегічного партнерства, що закріплено у Спільній декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР, підписаній 20 червня 2011 р. за підсумками державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао до України. Договірні-правова база

українсько-китайських відносин складає понад 118 угод.

5 грудня 2013 р. між країнами було укладено Договір про дружбу і співробітництво, де зафіксовані ключові принципи та досягнення в українсько-китайських відносинах, юридично закріплені ідеї дружби двох держав і прагнення до активної розбудови взаємовигідної співпраці в усіх сферах. Також того ж дня Україна та КНР ухвалили Програму розвитку відносин стратегічного партнерства на 2014-2018 роки.

Серед пріоритетних напрямів українсько-китайської співпраці і надалі залишається економічна й інвестиційна сфера. Так, згідно з даними Генеральної митної адміністрації КНР, у 2014 році товарообіг між Україною та КНР склав 8,594 млрд. дол. США, що менше аналогічного показника 2013 р. на 22,7%. При цьому, експорт товарів з України становив 3,486 млрд. дол. (зростання на 6,5%), імпорт – 5,108 млрд. дол. (зменшення на 34,9%). Сальдо двосторонньої торгівлі на користь КНР склало 1,622 млрд. дол.

У 2014 р. основу китайського імпорту складали: механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 30,8% (1 млрд. 574,1 млн. дол. США), текстиль і текстильні вироби – 15,3% (781,3 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 10,2% (518,9 млн. дол.), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 8,6% (440,1 млн. дол.), різні товари та вироби (переважно меблі, освітлення, іграшки та ін.) – 6,5% (332,9 млн. дол.), взуття, головні убори, парасольки – 6,0% (304,2 млн. дол.), продукція хімічної промисловості – 5,7% (291,8 млн. дол.).

Основні позиції українського експорту до КНР у 2014 році продовжували займати мінеральні продукти (в основному руди залізни, шлаки та зола, енергетичні матеріали та ін.), питома вага яких становила 65,9% від загального обсягу експорту до КНР, а загальний обсяг склав 2 млрд. 297 млн. дол. США; жири й олії тваринного або рослинного походження – 12,9% (450,8 млн. дол.); продукти рослинного походження (переважно зернові) – 8,7% (302 млн. дол.), деревина та вироби з неї – 7% (242,6 млн. дол.), механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 2% (68,5 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 1,1% (38,6 млн. дол.). Інші товарні позиції українського експорту до КНР не перевищували 1% у загальній структурі експорту.

Аналіз структури двосторонньої торгівлі свідчить про зниження обсягу імпорту до України всіх основних груп товарів, що, ймовірно, пов'язано зі зниженням рівня виробництва в Україні, а також збільшенням курсу долара США по відношенню до гривні, що створює певні труднощі для середніх і малих імпортерів.

Головним чинником, що суттєво впливає на обсяг і структуру експортно-імпортних операцій, є географічна віддаленість країн і, як наслідок, тривалий час доставки товарів.

Що ж стосується двостороннього інвестиційного співробітництва, де звісно лідером залишається КНР, то станом на 1 січня 2015 р. обсяг інвестицій з КНР в економіку України склав 24 млн. дол. США (з початку року цей показник скоротився на 1,6 млн. дол.). Найбільший обсяг китайських інвестицій спрямовано до підприємств у сфері промисловості – 30,5%, у т.ч. деревообробної промисловості – 20%; сільського господарства – 20%; транспорту – 15%; оптової та роздрібної торгівлі – 14%.

Загальний обсяг інвестицій з України до Китаю становив 1,4 млн. дол. США з приростом у 0,6 млн. дол. США.

Серед пріоритетних напрямів двосторонньої співпраці України та КНР є співпраця у сфері науки та техніки, а саме ядерна енергетика; космічні дослідження; новітні та високі технології; нафтогазова сфера; чорна металургія тощо. Налагоджено ефективні механізми координації двосторонньої науково-технічної співпраці (у складі Міжурядової українсько-китайської Комісії з торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва діють міжвідомчі Комісія з питань науково-технічного співробітництва і Підкомісія у галузі дослідження та використання космічного простору у мирних цілях).

Україна – Японія. Японія була однією з перших азійських країн, які визнали незалежність України та встановили з нею дипломатичні відносини. На сучасному етапі Японія, як і Китай, є стратегічним партнером для України, свідченням чого можуть стати часті візити на рівні глав держав, урядів і міжпарламентські візити, де одним з останніх був візит на рівні керівників зовнішньополітичних відомств. Так, 17 липня 2014 р. в Україні з робочим візитом перебував Міністр закордонних справ Японії Фуміо Кісіда. Під час візиту відбулися його зустрічі з Президентом України П. Порошенком, Прем'єр-міністром А. Яценюком і Міністром закордонних справ П. Клімкіним, у ході яких обговорювались поточна ситуація на Сході України, шляхи її стабілізації, необхідність залучення додаткової допомоги іноземних партнерів для відбудови постраждалих регіонів, фінансова підтримка Японії для покращення економічної та соціальної ситуації в Україні й актуальні питання двосторонніх відносин.

Новий рівень українсько-японських відносин було закріплено Спільною заявою щодо українсько-японського глобального партнерства, яку було підписано під час офіційного візиту Президента України до Японії 19 січня 2011 р. Даний документ закріпив структуру взаємовідносин і визначив їх основні напрями глобального характеру, зокрема проблеми екологічної, продовольчої, ядерної безпеки й інших викликів.

Україна та Японія співпрацюють як у політичній, так і в економічній, культурній і науково-технічній сферах. Починаючи з 2007 р. країни співпрацюють у новому інституціалізованому форматі зустрічей «ГУАМ – Японія». Так, 16-17 травня 2013 р. у Токіо під егідою МЗС Японії

відбулася П'ята зустріч національних координаторів Організації за демократію й економічний розвиток (ГУАМ) у форматі «ГУАМ–Японія». У рамках цієї зустрічі сторони здійснили обмін думками з багатьох актуальних міжнародних питань, а також обговорили стан і перспективи розвитку секторальної співпраці у рамках партнерства «ГУАМ – Японія».

Не менш важливою для українсько-японських відносин є економічна й інвестиційна співпраця. Україна на сьогодні щорічно постачає до Японії зерно в обсязі 330 млн. дол., що становить 72% усього українського експорту до цієї країни. Розвиткові взаємної торгівлі сприяє Координаційна рада з економічного співробітництва з Японією при Мінекономрозвитку України та Комітету з ділового співробітництва з Україною Японської федерації бізнесу «Кейданрен». Останнє 5-те засідання Координаційної ради було проведено 1 жовтня 2014 р. у Києві. Станом на 1 квітня 2014 р. прямі іноземні інвестиції з Японії в Україні становили 179,6 млн. дол., з них 36,8% були інвестовані у переробну промисловість нашої країни.

Значна увага у взаєминах між країнами приділяється і ядерній безпеці. Базовим документом, що продемонстрував спільні зусилля України у галузі забезпечення ядерної безпеки, стала Угода між Урядом України й Урядом Японії про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях, що набула чинності 30 травня 2012 року. У рамках цієї угоди був заснований і діє Українсько-японський комітет з питань співробітництва у сфері покращення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях. Перше засідання було проведено у липні 2012 р. у Токіо, а друге – 17 липня 2013 р. у Києві.

Окрім того, Урядом Японії було виділено 3 млн. дол. загальної суми Національному науковому центру радіаційної медицини, Національному університету біоресурсів і природокористування України, а також п'яти обласним лікарням у Житомирі, Луцьку, Києві, Рівному та Чернігові як гранту непроєктного типу на закупівлю спеціального обладнання для медичних закладів і дослідних установ України, які роблять внесок у подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Окрім цього, значне місце посідає розвиток українсько-японських відносин у науково-технічній сфері (НТС), особливо у контексті реалізації взаємовигідних проєктів і здійснення спільних досліджень між науково-дослідними інституціями обох країн.

З метою започаткування системного довгострокового співробітництва у сфері НТС між країнами у Києві 15 лютого 2006 р. було проведено Перше (Установче) засідання Українсько-японської комісії з науково-технічного співробітництва, у ході якого сторони виявили зацікавленість до виконання спільних проєктів і висловили готовність сприяти розвитку

співпраці шляхом організації спільних семінарів, регулярного обміну між науковцями й експертами, впровадження науково-дослідних проєктів і досліджень, зокрема, у таких пріоритетних сферах, як матеріалознавство, нанотехнології, інформаційні технології, науки про життя (включаючи біотехнологію та радіологію), а також енергозберігаючі технології. У подальшому подібного роду зустрічі відбувалися у 2011 і 2013 рр., де у рамках цих заходів сторони обговорили поточний стан і пріоритетні напрями розвитку науково-технологічної й інноваційної сфер України та Японії, законодавчу базу у цих сферах, міжнародне науково-технологічне співробітництва та стан двостороннього співробітництва між Україною та Японією за напрямками, що становлять спільний інтерес сторін, а саме: дослідження у сфері фізики високих енергій, біотехнологій, наноматеріалів і космічній сфері.

Упродовж останніх років японські організації науково-технічного спрямування здійснюють співпрацю з українськими вченими та науковцями у рамках виділення відповідних грантових програм. Понад 30 установ НАН України виконують спільні наукові проєкти, проводять планові дослідження у рамках прямих міжінститутських угод, працюють на лабораторних базах науково-технічних центрів обох країн у галузі матеріалознавства, інформатики, фізики, хімії, біотехнології та біоінформатики, екології тощо.

Так, 20 червня 2014 р. проведено запуск двох невеликих супутників з метою моніторингу змін навколишнього середовища та стану довкілля навколо зон Чорнобильської АЕС та АЕС «Фукусіма-1». Супутники Hodooyoshi-3 і Hodooyoshi-4 розроблені японськими спеціалістами Аерокосмічного Центру передових технологій Токійського університету. Запуск відбувся за допомогою української ракети-носія «Дніпро» з космодрому у місті Ясний Оренбурзької області РФ. Проєктом управляла міжнародна російсько-українська космічна компанія «Космотрас» (ISC Kosmotras). Супутники будуть проводити фотографування, заміряти рівень радіації та регулярно отримувати іншу необхідну інформацію з двох аварійних атомних електростанцій і прилеглих районів.

Слід відзначити активні спільні зусилля у сфері екологічної безпеки, зокрема щодо імплементації Кіотського протоколу. Україна стала першим партнером Японії в Європі у цьому напрямі. Між урядами України та Японії 18 березня 2009 року було укладено Угоду про придбання одиниць встановленої кількості за схемою зелених інвестицій між Національним агентством екологічних інвестицій України та японською Організацією розвитку нових видів енергії та промислових технологій (НЕДО).

Ця угода започаткувала динамічний процес надання так званих зелених інвестицій Японії у сферу збереження довкілля України. Результатом такої співпраці стало послідовне надання у 2014 р. Японією

1,1 млрд. дол. пільгової позики на 40 років із десятирічним пільговим періодом під 0,1% річних для КМДА під проект реконструкції Київської станції аерації «Бортницька» з метою запобігання можливості техногенної катастрофи у районі столиці України.

В умовах військового конфлікту, спричиненого агресією РФ щодо України, Японія надала значну фінансову та матеріальну допомогу українській державі та додатково приєдналася до санкцій проти РФ, прийнятих ЄС, а також запровадила власні. Так 18 березня 2014 р. Японією призупинено переговори з РФ щодо спрощення процедури видачі віз, укладання інвестиційних угод, а також угод щодо мирного використання космосу та запобігання небезпечній військовій діяльності, а 29 квітня 2014 р. тимчасово припинено видачу віз для в'їзду на територію Японії 23 громадянам РФ, у тому числі державним службовцям.

Україна – Південна Корея. За майже 23 роки з часу встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Корея держави доклали чимало зусиль для розбудови повномасштабного співробітництва у сферах, що становлять взаємний інтерес. Підтримувався активний політичний діалог на всіх рівнях, розширювалося торговельно-економічне, інвестиційне та фінансово-кредитне співробітництво, ставали більш багатогранними культурні та гуманітарні зв'язки, зміцнювалася наукова співпраця та взаємодія у сфері освіти, збільшувалися туристичні та молодіжні обміни. Було створено низку інституційних механізмів, що відіграють важливу роль у поглибленні двосторонніх відносин, зокрема, Міжурядову українсько-корейську комісію з питань торговельно-економічного співробітництва, Спільний комітет з науково-технічного співробітництва, Спільний комітет з питань співробітництва у використанні космічного простору у мирних цілях, Спільну комісію зі співробітництва у сфері оборонної промисловості та матеріально-технічного забезпечення, налагоджено механізм політичних консультацій між зовнішньополітичними відомствами двох держав.

Останні роки позначилися низкою важливих двосторонніх заходів, які визначатимуть подальший розвиток співпраці між Україною та Південною Кореєю. Так, наприклад, 26-28 березня 2012 р. відбувся робочий візит Президента України В. Януковича до Республіки Корея з метою участі у Сеульському саміті з питань ядерної безпеки. У його рамках відбулися повномасштабні переговори між Главами двох держав, у ході яких було узгоджено основні напрями інтенсифікації українсько-південнокорейського співробітництва. Президент України також провів зустрічі з Прем'єр-міністром і керівниками провідних корпорацій Республіки Корея, зокрема, Samsung і Hyundai.

Серед азійських країн Республіка Корея залишається провідним інвестором в економіку України – 171,51 млн. доларів. Разом з тим, це

становить лише 0,4% загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених в українську економіку. В Україні працюють 28 підприємств із корейським капіталом. Усі найбільші корейські компанії, зокрема Samsung, LG, Hyundai і т.д., також представлені в українській державі.

Потенційними пріоритетами України у науково-технічній і культурно-гуманітарній сферах у відносинах із Республікою Корея можна визначити:

- розширення співпраці у сфері науки і технологій (значну зацікавленість для України становить співробітництво, що може створити певну додану вартість для її економіки). Тому закономірним є інтерес щодо співпраці з Республікою Корея як державою, де розвиток науки у низці сфер випереджає розвиток українських досліджень. І хоча науково-технологічна співпраця з Кореєю вже здійснюється, її характер переважно не узгоджується з потребами розвитку української економіки. У цьому контексті пріоритетом розвитку співробітництва у науковій сфері повинна стати її інтеграція до загального контексту економічної співпраці, передусім – до проєктів із виробничо-інвестиційної кооперації;

- залучення до навчання в Україні студентів з Республіки Корея (ширше залучення корейської молоді до навчання у нашій країні потребує загальних заходів з підвищення якості освіти, її адаптації до світових стандартів);

- використання присутності в Україні корейської діаспори, що має потенціал стати сполучним містком між економікою та суспільством двох держав, а також додатковим чинником подальшого розвитку діалогу.

Окремо можна виділити потенціал співробітництва у космічній галузі, започаткованого ще у 1992 р. Серед позитивних прикладів такої співпраці – запуск наприкінці серпня 2006 р. корейською стороною багатощовкового супутника «Kogeuasat-5» за допомогою української ракети-носія у рамках проєкту «Морський старт».

На сьогодні є відповідне договірно-правове підґрунтя для активізації співробітництва у цій сфері. Укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України й Урядом Республіки Корея про співробітництво у використанні космічного простору у мирних цілях, а також Угоду між Державним космічним агентством України та Міністерством освіти, науки і технологій Республіки Корея про створення Спільного українсько-корейського комітету з питань співробітництва у використанні космічного простору у мирних цілях.

Отже, відносини України з державами АТР набувають принципово нових рис прагматичної багатовимірної співпраці. Останніми роками значно активізувався політичний діалог на всіх рівнях, сформулилися нові принципи торговельно-економічної взаємодії, розширилася договірно-правова база зв'язків. Здійснено обміни візитами найвищого та високого рівня з Китаєм, Японією, Республікою Корея, В'єтнамом, Сінгапуром,

Малайзією, Таїландом, Монголією, Державою Бруней-Даруссалам. У той же час відносини з КНР вийшли на рівень стратегічного партнерства.

Запам'ятайте ці дати

1949 р.

2 жовтня – визнання СРСП Китайської Народної Республіки та встановлення з нею дипломатичних відносин

23 листопада – виступаючи на сесії Генеральної Асамблеї ООН, глава радянського МЗС А. Вишинський оголосив, що радянська делегація більше не визнає делегацію китайських націоналістів (Гоміндану) як офіційних представників країни

1950 р.

14 лютого – у Москві було підписано договір про дружбу, союз і взаємну допомогу між СРСП і КНР строком на тридцять років

1971 р.

9 серпня – радянсько-індійський Договір про мир, дружбу і співробітництво, який надав правову основу «особливих відносин» між двома країнами та зробив ці відносини важливим фактором міжнародного життя

2001 р.

16 липня – російсько-китайський Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво

2011 р.

19 січня – Спільна заява щодо українсько-японського глобального партнерства

20 червня – Спільна декларація про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР

2012 р.

5 червня – Спільна заява КНР і РФ про подальше поглиблення китайсько-російських відносин всеосяжного рівноправного довірчого партнерства та стратегічної взаємодії

2013 р.

5 грудня – українсько-китайський Договір про дружбу і співробітництво, де зафіксовані ключові принципи та досягнення в українсько-китайських відносинах, юридично закріплені ідеї дружби двох держав і прагнення до

активної розбудови взаємовигідної співпраці в усіх сферах

2014 р.

20 травня – візит Президента Росії В. Путіна до Китаю, який вивів російсько-китайські відносини на абсолютно новий етап всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії

Питання для самоконтролю:

1. Які історичні фактори вплинули на формування зовнішньої політики СРСР в Азійсько-Тихоокеанському регіоні?
2. Чому у післявоєнний період СРСР серед усіх країн АТР вирішив розвивати відносини саме з КНР?
3. Чому Сталін не одразу погодився на підписання договору про дружбу, союз і взаємну допомогу між СРСР і КНР строком на 30 років?
4. Охарактеризуйте зовнішню політику Радянського Союзу щодо країн АТР на різних етапах «холодної війни».
5. Що, на Вашу думку, вплинуло на погіршення радянсько-китайських відносин наприкінці 50-х – початку 60-х рр. XX ст.?
6. Які події стали основоположними у відновленні двосторонніх радянсько-китайських відносин у період перебудови?
7. Чому головним вектором азійської політики РФ на сучасному етапі є співробітництво з провідними країнами АТР, а не Близький Схід?
8. На чому базуються сучасні російсько-китайські відносини?
9. Чи намагається Російська Федерація протидіяти поширенню регіонального лідерства КНР в АТР? Обґрунтуйте Вашу думку?
10. Визначте пріоритетні напрями співробітництва України з країнами АТР у XXI ст.?

Ключові поняття

Багатополярність – це система світового устрою за якою безліч держав мають приблизно рівний військовий та економічний потенціал. Вона передбачає наявність у світі кількох полюсів сили (воєнний полюс, цивілізаційний полюс, політичний полюс та економічний полюс), які не переважають та не розповсюджують свій вплив один на одного. Проте поняття «багатополярності» часто плутають з «багатоцентричністю» – наявністю у світі кількох центрів сили.

Гегемонізм – політика, заснована на прагненні до світового панування. Проявляється у формі втручання у внутрішні справи інших країн і народів, прямої інтервенції проти них і т.д. При цьому використовуються весь арсенал засобів: політичних, військових, ідеологічних, економічних та інших засобів. Генеральна асамблея ООН (1979) прийняла спеціальну резолюцію «Про неприпустимість політики гегемонізму у міжнародних

відносинах».

Демілітаризація – роззброєння. У міжнародному праві ліквідація арсеналу, військових укріплень і споруд на окупованій території противника. Демілітаризація може включати в себе як часткову заборону мати військову промисловість, військові бази, так і повну заборону мати збройні сили.

Стратегічні інтереси – система цілей і завдань зовнішньої політики держави.

Синергетичний фактор – взаємоузгодженість, зрощення та взаємовигода у відносинах між країнами.

Література

Основна:

1. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки / А.М. Козицький: навч. посібник. – Львів: Афіша, 2003. – 430 с.
2. Особливості формування сучасної зовнішньої політики Російської Федерації: аналітична доповідь / М.Ф. Єжєєв, В.В. Орлик, Н.І. Мхитарян; за ред. А.З. Гончарука. – К.: НІСД, 2013. – 72 с.
3. Пронь С.В. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.) / Сергій Вікторович Пронь: навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – 560 с.
4. Україна – Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань [Електронний ресурс] // Зовнішні справи. – 2014. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ukrajina-japonija-vidnosini-globalnogo-partnerstva-v/>
5. Шевчук О.В. Зовнішня політика країн Азії (1945-2000 рр.) / О.В. Шевчук, І.С. Погорелова, Л.А. Вовчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 304 с.

Додаткова:

1. Наринский М.М. История международных отношений. 1945-1975 / М.М. Наринский: Учебное пособие. – М.: РОССПЭН, 2004 – 264 с.
2. Пронь С.В. Японія – США – Росія: співробітництво та суперництво в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. 2007 роки: [монографія] / Сергій Вікторович Пронь. – Миколаїв: Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2008. – 296 с.
3. Резніченко С.В. Японсько-радянський політично-дипломатичний діалог в ході підготовки до укладання «спільної декларації» та позиція США (1955-1956 роки) / С.В. Резніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10241.html>

2.2. Інтеграційні процеси та міжнародні організації АТР

План:

1. Процес інтернаціоналізації політичного й економічного життя АТР у біполярний період.
2. Сучасний стан інтеграції в АТР (90-ті рр. XX – початок XXI ст.)

1. Процес інтернаціоналізації політичного й економічного життя АТР у біполярний період

Після Другої світової війни АТР залишався регіоном з мінімальним обсягом економічного та політичного співробітництва. Зберігалися великі перепони на шляху до регіонального співробітництва, а саме:

- багато країн перебували у колоніальній залежності, зокрема країни Південно-Східної Азії, основною ідеєю для них був антиколоніальний рух, а після отримання незалежності – прагнення до політики нейтралітету;
- низький рівень розвитку, політична нестабільність молодих незалежних держав Азії, однотипні економічні структури та залежність від світових держав розділяло країни для налагодження взаємного економічного співробітництва;
- вплив холодної війни, регіон був поділений на сфери впливу між двома наддержавами США і СРСР, військово-політична напруженість в окремих субрегіонах (Корея, В'єтнам), політичне протистояння (КНР – Тайвань);
- різні моделі національного розвитку, ідеологічні розбіжності;
- історичні та соціокультурні відмінності, відсутність єдиних цінностей, територіальні суперечки, психологічний бар'єр, зокрема через історичне минуле.

До того ж АТР вирізняється значними розмірами, суттєвими перепадами у рівнях економічного розвитку, чисельністю населення.

Проголошена незалежність не гарантувала повну самостійність молодим державам. Низький рівень економічного розвитку більшості колишніх колоній, змусив їх співпрацювати з розвиненими державами, у тому числі і з колишніми метрополіями, що сприяло трансформації колоніалізму у неокolonіалізм. Елементами неокolonіальної політики стали кредити та позики, надання різних видів допомоги, контроль за цінами на сировину, продукцію на світових ринках, створення філій найбільших західних компаній і змішаних підприємств у колишніх колоніях тощо. Це дозволило економічно розвиненим країнам закріпитися

на внутрішніх ринках колишніх колоній, використовувати дешеву працю місцевого населення, впливати на внутрішню та зовнішню політику цих країн. Молоді незалежні держави здійснювали певні кроки, спрямовані на зміцнення економічної самостійності. Прагнення цих держав до спільних дій проти неоколоніалізму сприяли виникненню міждержавних організацій економічного характеру у регіоні.

Отже, незважаючи на низку складнощів, у післявоєнний період відбувається процес економічної інтернаціоналізації, що є об'єктивним процесом глобальної економічної взаємодії, здебільшого у сфері торгівлі та інвестицій. Виникають перші субрегіональні та регіональні організації.

У 1947 р. була створена **Економічна комісія ООН для країн Азії та Далекого Сходу (ЕКАДВ)**, пізніше (1974 р.) перейменована в Економічну комісію ООН для країн Азії і Тихого океану (ЕСКАТО). ЕСКАТО є організацією багатостороннього співробітництва в АТР, мета якої сприяти соціально-економічному розвитку країн Азії і Тихого океану, субрегіональному, регіональному та міжрегіональному співробітництву. З правом вирішального голосу увійшли представники 22 держав. ЕСКАТО виступає ініціатором, координатором і спонсором багатьох програм розвитку, надає технічну допомогу у підготовці кадрів, збирає та надає інформацію, статистичні дані щодо гострих соціально-економічних проблем. Сьогодні до складу ЕСКАТО входить 53 постійних (з правом вирішального голосу), включаючи нерегіональних членів (США, Великобританія, Франція, Нідерланди) та 9 асоційованих членів. Вищим органом ЕСКАТО є щорічна сесія. Допоміжну функцію виконують 8 профільних комітетів ЕСКАТО, сесії яких проводяться раз на два роки, відповідно по чотири комітети щороку. Під егідою ЕСКАТО регулярно проводяться регіональні міністерські конференції.

Комісія для країн Південної частини Тихого океану (South Pacific Commission, КПТО) була створена у 1947 р. згідно Канберрської угоди. Членами організації є 26 країн і територій, включаючи Австралію, Нову Зеландію, 22 острівних держави і території південної частини Тихого океану, а також США та Францію. Цілями організації є сприяння розробці та реалізації концепції регіонального розвитку, поліпшення соціально-економічних умов життя народів регіону, модернізація засобів зв'язку та транспорту, обмін технологіями й ін. Держави-члени отримують допомогу від КПТО. Вищий орган КПТО – конференція урядів та адміністрацій країн-членів, на якій приймається робоча програма та бюджет організації, призначається адміністративний комітет.

У 1950 р. створена організація «**План Коломбо**» (ПК), основою якої є британський план допомоги колишнім колоніям. Угоду про її заснування було підписано у столиці Шрі-Ланки м. Коломбо, звідти і назва плану. До організації увійшли не тільки колишні колонії Британії, а й інші у

минулому залежні держави. Згодом організація розширилася за рахунок деяких незалежних держав Південної Азії та США й Японії. Головною метою Плану Коломбо є стимулювання економічного та соціального розвитку країн регіону, в основі якого донорські впливання з боку розвинених країн в економіку держав, що розвиваються на двосторонній основі. Донорами були Великобританія, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія; одержувачі допомоги: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Афганістан, Іран, Непал, М'янма, Мальдівська Республіка, Бутан, Бангладеш, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Монголія, Таїланд, Сінгапур, Папуа-Нова Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Фіджі, Республіка Корея. Сьогодні організація налічує 27 членів.

Особливістю «Плану Коломбо» є специфічний механізм розподілу допомоги. Спільного фонду допомоги немає: кожна країна-член з групи, що розвиваються, визначає свої потреби у допомозі та веде переговори на двосторонній основі з країною-донором. Ці переговори здійснюються у рамках політики «Плану Коломбо» та координуються відповідними органами. Існує економічна, фінансова, технічна допомога; консультації. Ця міжнародна економічна організація в останні роки активізувала свою діяльність. Щорічний внесок постійних членів у 2000 р. був збільшений до 14,5 тис. дол. Інтерес до вступу у ПК проявляють КНР, КНДР, В'єтнам, Норвегія.

За ініціативою ЕСКАТО з 1966 р. діє **Азіатський банк розвитку (АзБР)** – міжурядова, кредитна організація, покликана надавати фінансову та технічну допомогу країнам регіону, що розвиваються на основі надання позик (зокрема, на пільгових умовах) державним і приватним структурам. Причини створення АзБР носили економічний і політичний характер. Політичний аспект полягав у прагненні розвинутих країн (зокрема, США) посилити свій геополітичний вплив у колишніх колоніях. Економічний аспект полягав у необхідності надання зовнішньої фінансової допомоги, з метою боротьби з бідністю у країнах, що розвиваються. В АзБР сьогодні входить 67 членів, 48 регіональних і 19 позарегіональних держав. Найбільші акціонери АзБР – Японія, США, Китай, Індія, Австралія, Індонезія, Канада. Головні позичальники – Індія, КНР, Пакистан, Індонезія, Бангладеш. Основні сфери фінансування: транспорт і комунікації, енергетичні проекти, сільське господарство тощо.

Військово-політичні об'єднання АТР. Після Другої світової війни, в АТР складається Сан-Франциська система міжнародних відносин, побудована на двосторонніх військово-політичних договорах. У регіоні Тихого океану зміцнюють свої позиції США, які укладають договори з Японією (8 вересня 1951 р., 19 січня 1960 р.), Австралією та Новою Зеландією (АНЗЮС, 1 вересня 1951 р.), Філіппінами (30 серпня 1951 р.). На початку 50-х років ХХ ст. до цієї системи приєднується Тайвань і

Республіка Корея (1 жовтня 1953 р.), а у 60-х рр. – Таїланд. Основу двосторонніх союзницьких відносин між США і Таїландом заклала Спільна заява про політику США щодо Таїланду 1962 р. (комюніке «Раск-Танат»). Ця система безпеки мала антикомуністичну спрямованість, стратегічним завданням було не допустити встановлення китайського або радянського домінування у регіоні та формування у країнах Азії комуністичних режимів. Зазначені пакти та договори із США практично не вплинули на формування багатостороннього співробітництва у Східній Азії, на відміну від Європи. Основу регіональної системи безпеки становили двосторонні (США – Японія, США – РК, СРСР – КНДР, СРСР – Монголія тощо), а не багатосторонні (НАТО – ОВД) військово-політичні інститути.

Разом з тим, спроби створення об'єднання у регіоні здійснювалися після закінчення Другої світової війни. Ініціатива зі створення військово-політичного об'єднання країн Східної Азії та Тихого океану належала США. 1 вересня 1951 р. між США, Австралією та Новою Зеландією був укладений «Договір безпеки» та подальше створення у 1952 р. блоку **АНЗІОС** (англійська аббревіатура назв Австралії, Нової Зеландії та США). Метою пакту був захист миру у районі Тихого океану, координація зусиль щодо створення регіональної системи безпеки, колективні воєнні дії у випадку нападу на одну з країн-членів пакту. Передбачалося, що блок буде першим кроком в організації комплексної системи безпеки у Тихому океані у рамках оборонної системи Заходу.

Цей план був підкріплений на Манільській конференції 8 вересня 1954 р. Тоді підписали декларацію про створення військово-політичного блоку **СЕАТО** – «Договір про колективну оборону у Південно-Східній Азії» у складі США, Великобританії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду. Передбачуваний регіональний аналог НАТО, проіснував до 1977 р. Блок так і не зміг створити політично-економічний союз, спрямований проти проникнення комуністичних ідей у регіон. Однією з головних проблем стало питання розширення складу СЕАТО.

У серпні 1961 р. Таїланд, Філіппіни та Малайя підписали Бангкокську декларацію про утворення **Асоціації Південно-Східної Азії (АСА)**. Ця організація до офіційного саморозпуску у 1967 році так і не змогла залучити до своїх лав нової держави Південно-Східної Азії. Діяльність АСА була паралізована конфліктом між Філіппінами та Малайєю через Сабах. Разом з тим, необхідно підкреслити позитивне значення у створенні АСА, вбачаючи тут передумови для більш широкого регіонального співробітництва без участі нерегіональних держав.

Через гострі суперечності між Малайєю, Філіппінами та Індонезією не вдалося втілити у практичну площину і проект **Мафіліндо** (Maphilindo).

Це проект конфедеративного державного об'єднання, що мав включати Малайю, Філіппіни й Індонезію, країни так званої «малайської раси». План формування конфедерації був сформульований у підсумкових документах тристороннього саміту, що відбувся наприкінці липня – початку серпня 1963 року у Манілі.

У 1966 р. була створена **Азіатсько-тихоокеанська рада** (Asian and Pacific Council, АЗПАК) – регіональна політико-економічна організація. До її складу входили Японія, Австралія, Нова Зеландія, Таїланд, Філіппіни, Малайзія (до 1973 р.), Республіка Корея, Південний В'єтнам (до 1975 р.) і Тайвань. АЗПАК проголосив метою розширення економічного, науково-технічного та культурного співробітництва країн, що входять до нього. П'ять країн АЗПАК (Австралія, Нова Зеландія, Південна Корея, Філіппіни, Південний В'єтнам) брали участь у В'єтнамській війні. АЗПАК підтримував політику США щодо Демократичної Республіки В'єтнам, Китаю, тайванського та корейського питань. США не входили до АЗПАК, але були пов'язані військовими зобов'язаннями з усіма його членами.

Ситуація в Індокитаї, прагнення країн Південно-Східної Азії до роззброєння та співробітництва, мирного співіснування привели до кризи АЗПАК. У березні 1973 року постійний комітет АЗПАК не зміг прийняти рішення про проведення чергової сесії Ради, тому що Австралія та Малайзія не брали участь в її засіданні, а Японія та Нова Зеландія були представлені спостерігачами. У червні 1973 р. було вирішено відкласти сесію на певний час, що практично паралізувало діяльність Ради. У 1975 році Нова Зеландія і Таїланд відкликали своїх представників з АЗПАК.

З початку 1970-х рр. в АТР діє система **Оборонних заходів п'яти держав**: Великобританії, Австралії, Федерації Малайзії, Нової Зеландії та Сінгапуру. Їх взаємодія будується на низці документів: про систему єдиної військово-повітряної оборони; про співробітництво у галузі оборони Великобританії, Австралії та Нової Зеландії з Сінгапуром; про співпрацю перших трьох країн з Малайзією.

Отже такі механізми, як військово-політичний блок СЕАТО, АСА, Мафіліндо, АЗПАК не змогли стати об'єднаннями, що включили б усі країни Південно-Східної Азії. Причини неуспіхів перших спроб формування співробітництва країн ПСА, багато у чому пояснювалося відсутністю спільних інтересів (приклад СЕАТО), конфліктами членів організації (приклад АСА) та відсутністю довіри між членами (приклад Мафіліндо).

Разом з тим, у 1970-і рр. в АТР з'явилася нова хвиля інтересу до регіональної інтеграції завдяки динаміці економічного зростання нових індустріальних економік Азії, зростанню економічної взаємозалежності у регіоні, а також невизначеності соціально-політичної ситуації, викликаній

виведенням американських військ з Південно-Східної Азії. Ці фактори стимулювали нові ініціативи щодо інтенсифікації економічного співробітництва в АТР. Досвід діяльності регіональних організацій довів важливість спільних зусиль країн з реалізації проєктів економічного співробітництва, з метою підвищення рівня економічного розвитку. На розвиток тихоокеанських ініціатив вплинув і успішний результат функціонування європейських інтеграційних угруповань, що стало стимулом розробки пропозиції про створення зони вільної торгівлі у Тихоокеанському басейні.

Починаючи з 50-х рр. XX ст., ідея створення Тихоокеанського співтовариства надихнула Японію. У 1965 р. відомий японський економіст К. Кодзіма сформулював ідею створення Тихоокеанської зони вільної торгівлі (Pacific Free Trade Area, PAFTA). Пропонувалося включити до складу зони вільної торгівлі – США, Канаду, Японію, Австралію та Нову Зеландію, а також надати торгові преференції країнам, що розвиваються. Ідея не була реалізована, позначилися об'єктивні причини – відсутність політичного бажання з боку передбачуваних країн-учасниць; негативна реакція з боку країн, що розвиваються (які нещодавно домоглися політичної незалежності) і вбачали у ній спробу збереження економічного тиску з боку розвинених країн.

Разом з тим, ідеї Японії були підхоплені Австралією, та спільними зусиллями були створені **Економічна рада країн басейну Тихого океану** (ТЕС) у 1967 р. (неурядова організація у складі керівників понад 1000 компаній з 17 країн) і **Тихоокеанська конференція з торгівлі та розвитку** (Pacific Trade and Development Conference, PAFRAD) у 1968 р. Головною метою яких було концептуальна розробка основ регіонального економічного співробітництва у рамках проведення конференцій і складання аналітичних оглядів. Діяльність даних організацій сприяли розширенню контактів та обміну думками між економістами та представниками ділових кіл, а також зростанню числа країн-учасниць, зацікавлених у поглибленні економічної співпраці.

Пізніше, у 1980 р. за пропозицією Японії створюється ще одна регіональна організація – **Рада з тихоокеанського економічного співробітництва**, РТЕС (Pacific Economic Cooperation Council), як тристороння рада за участю представників урядових, підприємницьких і наукових кіл, з метою визначення напрямів регіональної економічної політики та створення зони вільної торгівлі. Сьогодні до складу РТЕС входять 26 країн, не тільки держави АТР, але й Європейський Союз.

Отже, у даний період інституціоналізація економічного співробітництва у регіоні відбувалася за допомогою створення неурядових регіональних економічних організацій – Тихоокеанської конференції з торгівлі та розвитку, Тихоокеанської економічної ради,

Ради з тихоокеанського економічного співробітництва. Ці неурядові організації, створені за активної участі ділових кіл, поклали початок інтеграційного співробітництва в АТР. Пізніше ця співпраця отримала свій розвиток на рівні держав та урядів.

Тим часом, 8 серпня 1967 р. міністри закордонних справ з п'яти країн – Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру і Таїланду у Бангкоку підписали Декларацію **Асоціації країн Південно-Східної Азії** (АСЕАН) (Association of South East Asian Nations), більш відому як Бангкокська декларація. Створення АСЕАН фактично поклало початок субрегіональної інтеграції в АТР і зародило першу успішну форму співпраці країн Південно-Східної Азії для вирішення своїх проблем до кінця холодної війни.

Війна у В'єтнамі, активізація лінії Китаю на поширення «культурної революції» у Південно-Східну Азію, антикомуністичний переворот Сухарто в Індонезії у 1965 р. та зацікавленість США в об'єднанні антикомуністичних сил у ПСА стали основними факторами, що сприяли утворенню АСЕАН. До того ж, у регіоні ПСА загострилися у 70-х роках ХХ ст. територіальні суперечки, в які були залучені Малайзія, Філіппіни, Індонезія, Сінгапур. Постає необхідність подолання внутрішньорегіональних протиріч та об'єднання, з метою колективного визначення моделей подальшого розвитку регіону, забезпечення безпеки, ефективного економічного та політичного співробітництва і невтягування регіону у холодну війну. Отже, формування АСЕАН було викликано необхідністю військово-політичної стабілізації ПСА, задля регіональної безпеки, а не стало проявом економічної логіки (на відміну від ЄС, де економічна інтеграція стимулювала політичну співпрацю).

У прийнятій Декларації АСЕАН ставилися наступні цілі: прискорення економічного розвитку, соціального та культурного прогресу країн Південно-Східної Азії; зміцнення миру та регіональної стабільності; розширення активного співробітництва та взаємодопомоги у галузі економіки, культури, науки, техніки та підготовки кадрів; розвиток ефективного співробітництва у сфері промисловості та сільського господарства; розширення взаємної торгівлі і підвищення життєвого рівня громадян країн-учасниць; встановлення взаємовигідного співробітництва з іншими міжнародними та регіональними організаціями. В основу Бангкокської декларації було покладено завдання зміцнення економічної, соціальної стабільності та забезпечення мирного національного розвитку. Ставилася мета об'єднання всіх десяти держав регіону, з тим щоб Асоціація змогла висловити «єдину волю держав Південно-Східної Азії, зв'язати себе узами дружби і співробітництва...». Базові принципи, закладені при утворенні організації: принцип прийняття рішень консенсусом, тобто пошук компромісу як єдиного способу врегулювання взаємних інтересів, дотримання принципу невтручання у внутрішні

справи країн-членів Асоціації, вирішення суперечок мирним шляхом, відмова від застосування сили.

До АСЕАН спочатку увійшли Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни, а упродовж наступних років – Бруней (1984 р.), В'єтнам (1995 р.), Лаос (1997 р.), М'янма (1997 р.) і Камбоджа (1999 р.). Пізніше з'являться партнери АСЕАН – Російська Федерація, Республіка Корея, США, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія.

Роль АСЕАН у міжнародних відносинах у перші роки її існування залишалася незначною. Початком самостійного курсу АСЕАН в міжнародних відносинах стало проголошення у 1971 р. Декларації про створення зони миру, свободи і нейтралітету у ПСА (Куала-Лумпурська декларація). У ній проголошувалася мета нейтралізації регіону, вимагалось від країн-учасниць вжити необхідних зусиль щодо забезпечення визнання і поваги регіону як зони, що не приймає втручання ззовні. План нейтралізації допустив врегулювання суперечностей на двох рівнях: серед членів АСЕАН і між Асоціацією та позарегіональними державами, готовими прийняти зобов'язання визнати нейтральний статус асеанівського субрегіону та гарантувати невтручання у його внутрішні справи. Члени Асоціації окреслили незалежне від США, СРСР, інших країн бачення міжнародних проблем та обґрунтували новий принцип в їх міжнародній політиці: регіоналізм і регіональне співробітництво, тобто пріоритет регіональних інтересів над позарегіональними та поступове витіснення нерегіональних сил з регіону. Країни АСЕАН показали, що готові самостійно захищати свої інтереси та проголошені ними цінності. Щоб зайняти незалежну та збалансовану позицію між великими державами, у 60-80-ті роки XX ст. країни АСЕАН розвивали відносини і з США, і з Китаєм, і зміцнювали контакти з СРСР.

Задля зміцнення власних позицій в АТР, члени АСЕАН активно співпрацювали, відбувався обмін військовими делегаціями всередині АСЕАН, Індонезія та Малайзія підписали угоду про спільну боротьбу з комуністичними повстаннями на кордоні, аналогічну угоду уклали також Малайзія і Таїланд. Члени АСЕАН на двосторонній основі регулярно проводили військові маневри, здійснювали стандартизацію озброєнь.

Договірне оформлення АСЕАН відбулося у 1976 р. у підписаних на острові Балі Договору про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії, що передбачав створення Високої ради на рівні голів зовнішньополітичних відомств для мирного урегулювання можливих конфліктів між членам Асоціації та Декларації згоди АСЕАН. У Декларації згоди проголошувалося, що члени АСЕАН, спільно й індивідуально будуть прагнути до створення сприятливих умов для встановлення та розвитку співробітництва між державами регіону. Вона відкрила шлях до укладення у 1977 р. угоди про преференційне

торгівельне урегулювання на 71 вид товарів. Це започаткувало процес лібералізації торгівлі у рамках АСЕАН.

Позитивно на єдність АСЕАН вплинув камбоджійський конфлікт. Країни-члени Асоціації виступили за виведення в'єтнамських військ, проведення у Камбоджі виборів і мирне врегулювання проблеми. Ця незалежна позиція викликала довіру до АСЕАН позаблокових країн, дозволила зблизити погляди країн АСЕАН і країн Індокитаю. Успіх АСЕАН, заснований і на тому, що вона широко використовує консультації, вироблення спільного підходу та взаємне співробітництво.

Для взаємодії країн АТР у 1960-70-і рр. є характерним закритий регіоналізм, що означає політику зниження бар'єрів для учасників угоди, яка не поширюється на інших. Закритий регіоналізм протидіє глобалізації та спрямований винятково на захист даного регіону від її негативних наслідків. Він представляє розширену до регіональних меж політику «опори на власні сили».

Значне зростання обсягу внутрішньорегіональної торгівлі у 70-80-і рр. XX ст. між країнами АТР призвело до зміцнення економічних зв'язків між ними. Починають з'являтися нові форми співпраці на багатосторонній основі, продовжує розвиватися АСЕАН і формуються нові центри інтеграційних процесів у різних субрегіонах АТР. Відбувається зміщення організаційних засад економічного співробітництва в АТР від консультативних рамок до спроби створення загальнорегіонального угруповання, а також інтенсифікація інтеграції на субрегіональному рівні.

Ще з 70-х рр. XX ст. країни Північно-Східної та Південно-Східної Азії шукали шляхи для зміцнення співробітництва між цими субрегіонами. Зусилля окремих держав і міждержавних об'єднань, передусім Японії та АСЕАН, сприяли зростанню зацікавленості тихоокеанських держав до таких проектів, а посилення їх економічної могутності дозволяли наповнити проекти регіонального співробітництва конкретним змістом.

У другій половині 80-х років XX ст. розпочалася практична реалізація планів створення регіональних міждержавних інститутів. Центральним у процесах інституалізації співробітництва в АТР, стало створення у 1989 р. першої в АТР регіональної міжурядової економічної організації – Форум «Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво», АТЕС (Asia Pacific Economic Cooperation Forum). Спочатку до складу АТЕС увійшли 12 країн: США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Республіка Корея та країни-члени АСЕАН (Сінгапур, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія і Бруней). АТЕС вивів економічну інтеграцію у регіоні на новий рівень, зі створенням цієї організації можна говорити про новий етап регіоналізму, що будується на принципах недискримінації та добровільної згоди всіх учасників (консенсусу). Принцип відкритого регіоналізму, який став основою розвитку організації АТЕС зміг об'єднати 21 державу

регіону. Так, у 1991 р. були прийняті КНР, Гонконг і Тайвань, у 1993 р. – Мексика та Папуа-Нова Гвінея, у 1994 р. – Чилі, у 1998 р. – Російська Федерація, Перу та В'єтнам. Створення АТЕС зробило можливим формування механізму вироблення регіональних правил ведення торгівлі й інвестиційної діяльності.

Отже, упродовж тривалого періоду в АТР у регіональному форматі розвивалося економічне співробітництво, а у субрегіональних рамках – економічна інтеграція; домінуючою тенденцією була субрегіональна, а не регіональна інтеграція. На межі 80-90-х рр. XX ст. сформувалися об'єктивні передумови для початку активної розбудови структур регіонального співробітництва. Діяльність АСЕАН і АТЕС підготувала ґрунт для створення регіонального інтеграційного об'єднання за участю країн Східної та Південно-Східної Азії. Пом'якшення економічної та політичної диференціації, інтенсифікація економічного співробітництва, поглиблення господарської інтернаціоналізації між країнами АТР дозволили вийти на новий рівень співпраці – розпочинається формування зон вільної торгівлі у рамках АСЕАН, АТЕС, зростає число субрегіональних інтеграційних угруповань, з'являються нові міждержавні організації, активізуються багатосторонні ділові форуми.

2. Сучасний стан інтеграції в АТР (90-ті рр. XX – початок XXI ст.)

Закінчення холодної війни, оздоровлення міжнародної військово-політичної ситуації сприяло внутрішнім політичним та економічним реформам країн АТР, що позитивно впливало на економічне зростання, інтенсифікацію політичних і торговельно-економічних зв'язків, формування умов для переходу від двостороннього до багатостороннього діалогу та співпраці. Зріс інтерес азійських країн до інтеграції. 90-і рр. XX ст. виявилися багатими щодо нових інтеграційних ініціатив, зокрема, створення зон вільної торгівлі (ЗВТ) у рамках АСЕАН (угоду підписано 28 січня 1992 р.) й у рамках АТЕС (1994 р.).

Разом з тим, інтеграція в АТР є складним і суперечливим процесом, і має низку відмінних рис:

- країни АТР пов'язані одна з одною переважно торгово-економічними відносинами. Саме економічна інтеграція отримала пріоритетний розвиток в АТР, а інтеграція у політичній і культурній сферах майже відсутня. Економічна інтеграція є важливим політичним інструментом регулювання регіональних міжнародних процесів;

- в інтеграційних процесах беруть участь держави, території яких знаходяться одна від одної на великій відстані, держави розділяють води Тихого й Індійського океанів;

- до інтеграції залучені країни з різними рівнями економічного розвитку, різними культурами та соціально-політичними системами, при

цьому метою інтеграції не є вирівнювання цих рівнів;

- інтеграційні процеси Східної Азії є багаторівневими, пересікаються сфери діяльності регіональних організацій. Багато держав АТР входять у кілька регіональних міжнародних організацій. У свою чергу, це призводить до виникнення труднощів у здійсненні окремих проектів у рамках тієї чи іншої організації;

- низький ступінь формалізації інтеграційних процесів, обумовлено широким розмаїттям держав регіону, а також наявністю проблем, викликаних історичною спадщиною Другої світової війни, територіальними суперечками, низкою інших причин. Нерівномірність розвитку країн регіону спричинила появу різних форм економічної інтеграції, як у межах інституційно оформлених економічних угруповань, так і на неформальних засадах у вигляді приватних підприємницьких ініціатив, що отримала назву «м'якої регіоналізації»;

- характерні м'які схеми інтеграції в АТР (процес прийняття спільних рішень та їх виконання не підпорядковані чітким алгоритмам);

- процеси інтеграції в АТР часто мають неформальний, неурядовий характер, що надає відкритість економічному регіоналізму.

Особливістю інтеграційної ситуації в АТР є те, що на відміну від Західної Європи тут відсутня міждержавна структура типу Європейського Союзу. Інтеграційна взаємодія здійснюється на трьох рівнях: Форум Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва; субрегіональні інтеграційні міждержавні групи (АСЕАН, АСЕАН+3 тощо); двосторонні міждержавні зв'язки.

Для АТР характерні обидва різновиди регіоналізму – закритий і відкритий. Концепція «відкритого регіоналізму» є результатом політичних ініціатив і дипломатичних зусиль багатьох країн АТР; результатом зміни світового політичного устрою. Сутність принципу «відкритого регіоналізму» полягає у тому, що розвиток коопераційних зв'язків і зняття обмежень на рух товарів, трудових ресурсів і капіталу усередині регіону поєднується з дотриманням принципів СОТ, відмовою від протекціонізму щодо інших країн, стимулюванням внутрішньорегіональних економічних зв'язків і розвитку позарегіональних економічних зв'язків.

Інтеграційний процес в АТР активізувався у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Згідно з даними Азіатського банку розвитку, кількість інтеграційних об'єднань зросла до 54 у 2007 р., з них 40 об'єднань реально функціонують, ще 78 угод знаходяться у стадії переговорного процесу. Найбільш активні у створенні регіональних інтеграційних об'єднань такі держави регіону, як Сінгапур, Японія та Китай.

У регіоні відбувається процес економічної інтеграції. Саме економічні інтереси азійських держав є основним рушієм регіональної інтеграції.

Процес азійської інтеграції порівняно з європейською відбувається повільніше. Водночас, динамічне економічне зростання Японії та Республіки Корея (РК), перетворення Китаю у важливий фактор світової та регіональної економіки і політики, високий рівень торгівельної, інвестиційної, технологічної взаємозалежності на регіональному рівні, покращення китайсько-японських відносин, нарощування взаємодії між Японією, КНР, РК зміцнюють інтеграційний процес. Азійські країни зацікавлені в об'єднанні економічних ресурсів для підтримки високих темпів росту та підвищення конкурентоспроможності економіки регіону.

Зміцненню інтеграційних процесів частково сприяла світова економічна криза та наявність загальних проблем, вирішити які легше/можливо спільними зусиллями. Масштабна Азійська економічна криза 1997-1998 років змусила країни замислитися над перспективами інституціоналізації регіонального співробітництва. Головний висновок, зроблений постражданими від кризи країнами, полягає у тому, що ризики дезінтеграції вище, ніж ризики інтеграції. У 2009 р. на тлі світової фінансової кризи країни Східної Азії розробили масштабні програми стимулювання своєї економіки, досягли угоди про створення найбільшого у світі регіонального валютного фонду обсягом 120 млрд. дол. для надання допомоги країнам регіону. 80% обсягу фонду склали кошти, внесені КНР, Японією і РК, що дозволило цим країнам відігравати у ньому ключову роль. Нестабільність фінансових ринків змушує держави шукати нові шляхи подолання загроз за допомогою створення регіональних об'єднань задля вирішення не лише економічних проблем, а й забезпечення стабільності та безпеки регіону. Так, криза сприяла появі й активному обговоренню ідеї створення двох нових регіональних організацій – Азіатсько-Тихоокеанської та Східноазійської спільнот; а також проекту Транс-Тихоокеанського стратегічного економічного партнерства (ТТП). Автором першої ідеї був прем'єр-міністр Австралії Кевін Радд (2008 р.), другої – прем'єр-міністр Японії Юкіо Хатояма (2009 р.).

На сьогодні країни АТР не мають наднаціональних органів управління інтеграційними процесами, проте у регіоні діє багато офіційних і неофіційних організацій інтеграційного типу.

Провідною з них залишається **АСЕАН**, що включає 10 країн Південно-Східної Азії; США, Японія, РК, РФ, КНР, Австралія, Нова Зеландія, Індія, Канада є державами-партнерами Асоціації. Метою АСЕАН є розвиток економічної інтеграції, збереження стабільності, сприяння соціально-економічному розвитку членів Асоціації, регіональне співробітництво, проведення науково-дослідних робіт. Одним з головних її завдань є завершення процесу формування зони вільної торгівлі та Економічної спільноти АСЕАН до 2015 р. Остання має складатись з трьох

співтовариств: безпеки, економічного та соціально-культурного розвитку.

Необхідно підкреслити, що АСЕАН активно просуває ідею створення широкої зони вільної торгівлі, яка об'єднає країни АТР. Економічна інтеграція, як стратегічна мета розвитку АСЕАН, розпочалася зі створення у Південно-Східній Азії зони вільної торгівлі. З 1 січня 2010 р. діє **Зона вільної торгівлі АСЕАН** / Free Trade Asia (АФТА), яка надає систему тарифних преференцій для сприяння вільного потоку товарів у межах АСЕАН. Головною метою АФТА є підвищення конкурентоспроможності країн-членів шляхом усунення торговельних бар'єрів, зростання інвестиційної привабливості держав АСЕАН і досягнення економічної ефективності у регіоні. Цільові напрями АФТА включають: скорочення ставок ввізного мита до 0-5% на промислову та сільськогосподарську продукцію, за винятком продукції нафтохімії, автобудування та металургії; впровадження загального ефективного преференційного тарифу; гармонізацію національних стандартів відповідно до міжнародних норм; ліквідацію кількісних обмежень у взаємній торгівлі промисловими товарами; введення принципу взаємного визнання щодо сертифікатів якості; координацію макроекономічної політики.

Вищим органом АСЕАН є зустрічі лідерів держав та урядів, з 2001 р. такі саміти проходять щорічно. Керівний механізм – регулярні наради міністрів закордонних справ. Також робота ведеться у 29 комітетах, 122 робочих групах, що дозволяє проводити щорічно більше 300 заходів у рамках АСЕАН. Головування в організації здійснюється у порядку встановленої черговості з терміном в один рік відповідно до алфавітного розташування країн англійською мовою. Основними документами, що окреслюють основні політичні й економічні орієнтири організації на найближчу перспективу, є програма розвитку АСЕАН до 2020 р. «Партнерство у динамічному розвитку», «Друга декларація згоди АСЕАН» (2003 р.). У Другій декларації проголошувалося створення економічного об'єднання АСЕАН до 2020 р. як кінцевої мети економічної інтеграції. Окреслені такі головні завдання: створення єдиного ринку; інтеграція та підвищення конкурентоспроможності; впровадження нових механізмів контролю за виконанням основних економічних програм; поглиблення регіональної інтеграції у провідних галузях економіки.

У листопаді 2007 р. держави АСЕАН підписали Статут (Хартію) АСЕАН, що визначає відносини між членами АСЕАН і надає самій Асоціації міжнародний юридичний статус. У Хартії декларовано такі принципи, як: повага до територіальної цілісності, суверенітету, невтручання у внутрішні справи та національна самоідентифікація членів АСЕАН; сприяння регіональному миру та мирному вирішенню спірних питань; дотримання міжнародного права у питаннях прав людини, соціальної справедливості та багатосторонньої торгівлі, сприяння

регіональній інтеграції торгівлі. Введення у дію з 15 грудня 2008 р. Статуту АСЕАН, після його ратифікації всіма країнами – членами АСЕАН, стало вирішальним кроком у процесі поглиблення економічної інтеграції у рамках АСЕАН. Розпочався новий етап розвитку Асоціації як регіональної структури.

Асоціація виступає ядром таких впливових об'єднань, як Регіональний форум з питань безпеки; організація Азійсько-Європейського співробітництва (АСЕМ), до якого входять учасники АСЕАН, КНР, Японія, РК і країни ЄС; механізмів АСЕАН+3 (Китай, РК, Японія) та Східноазійський саміт.

Позитивні зміни у світовому політичному ландшафті початку 90-х років ХХ ст. створили сприятливі передумови для налагодження в АТР співробітництва з питань безпеки. З 1994 р. функціонує по ініціативі АСЕАН **Регіональний форум (АРФ) з питань безпеки**, в якому співпрацюють країни АСЕАН, а також США, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, КНР, Росія; беруть участь у його роботі також представники Південної та Північної Кореї, Європейського Союзу. Форум проводиться на щорічній основі. Метою АРФ є: стимулювання діалогу та консультацій з питань політики та безпеки; створення вагомого внеску у зусилля, спрямовані на встановлення довірчих відносин і превентивної дипломатії в АТР. Це єдина на сьогоднішній день міждержавна структура в АТР, у рамках якої на регулярній основі ведеться обговорення комплексу питань, пов'язаних зі зміцненням безпеки та стабільності у цьому районі світу. Ця організація дає можливість її членам домогтися уваги до своїх проблем, а у разі появи реальних загроз сформувати неформальну коаліцію для їх усунення.

15 грудня 1995 р. був підписаний Договір про створення у Південно-Східній Азії зони вільної від ядерної зброї (Бангкокський договір). Договір набув чинності 28 березня 1997 р. після того, як всі крім однієї з держав-членів, ратифікували його. Повну юридичну силу набув 21 червня 2001 р. після того як його ратифікували Філіппіни, і фактично заборонив ядерне озброєння у регіоні.

Країни АСЕАН, які найбільше постраждали від фінансової кризи, зрозуміли, що без співробітництва з трьома найбільшими економіками регіону – Китаєм, Японією та Південною Кореєю їм не вдасться швидко відновити динаміку економічного зростання та політичної стабільності на рівні регіону і кожної країни окремо. Враховуючи переваги економічного співробітництва, країни Східної та Південної Азії у 1997 р. заснували формат **АСЕАН+3 (АПТ)**, через який забезпечується розвиток співробітництва й інтеграційних зв'язків АСЕАН з лідерами Північної Азії – Китаєм, Японією та РК.

У листопаді 2000 р. країни проголосили прагнення створити

Східноазійську ЗВТ у форматі АПТ для посилення конкурентоспроможності їх економік. Зазначимо, що форум АСЕАН+3 об'єднав не лише тільки азійські держави, а також Південно-Східну та Північно-Східну Азію в єдиній регіональній структурі. За останні роки співпраця у рамках АПТ досягла значного розвитку як за масштабами, так і за глибиною: покращився клімат розвитку регіону, зросла його сукупна потужність, що є вигідним для країн. Так, товарообіг «десятки» у 2009 р. з Китаєм становив 178,2 млрд. дол., з Японією – 159, із РК – 74,7. АПТ є провідною регіональною структурою Східної Азії, у рамках якої відбувається співпраця за ключовими напрямками економічної інтеграції (торговим і фінансовим).

Окрім економічної сфери, країни зацікавлені у підтримці стабільності на глобальному та регіональному рівні, що обумовлює їх співробітництво в інших галузях. Для взаємодії використовуються регулярні контакти між лідерами держав, спеціальні консультації тощо. У рамках АСЕАН+3 проводяться міністерські конференції з проблем регіонального розвитку та щорічні саміти на високому рівні. Укріплення політичної взаємодії є важливим фактором посилення інтеграційних тенденцій і сприяє подальшому співробітництву, й оформленню певних організацій у регіоні. У той же час, Китай та Японія є конкурентними «центрами» за завоювання прихильності країн-членів АСЕАН.

У рамках АПТ у 2000 р. було підписано «Чіангмайську ініціативу» щодо створення системи своп-угод задля взаємної підтримки національних валют. З 24 березня 2010 р. набрала чинності угода «Спільне підприємство – Чіангмайська багатостороння ініціатива», що стала початком нового етапу у розвитку валютно-фінансового співробітництва у рамках формату АСЕАН+3. Угода передбачала створення надзвичайного стабілізаційного фонду обсягом у 120 млрд. дол., 80% внесків до якого зробили Китай, Японія та РК. Реалізація Чіангмайської ініціативи підтверджує те, що країни Східної Азії послідовно об'єднують свої зусилля задля захисту регіону від валютно-фінансових потрясінь.

У Східній Азії діють неформальні форуми: економічний форум і конференція Північно-Східної Азії, що обговорюють проблеми економічного співробітництва на рівні представників ділової й експертної еліти, газовий форум ПСА, політичні форуми «Діалог співпраці» (за участю США і країн ПСА), Рада з проблем безпеки і співпраці у тихоокеанській Азії (учасники АРФ), шестисторонній діалог з вирішення ядерної проблеми КНДР, нарада з взаємодії та заходів довіри в Азії, Міжпарламентська Асамблея АСЕАН, Східноазійський саміт (САС) тощо.

У грудні 2005 р. набув формального оформлення **Східноазійський**

саміт у форматі АСЕАН+6 (КНР, Японія, РК, Індії, Австралії, Нової Зеландії). З 2011 р. кількість членів збільшилось до 18 (АСЕАН+8), за рахунок приєднання на постійній основі РФ та США. Була прийнята Декларація про формування Східноазійського економічного співтовариства до 2020 р. у складі країн-учасниць. За допомогою формату АСЕАН+8 відбувається формування нової моделі інтеграції країн Східної Азії та Тихоокеанського регіону. У цьому форматі також представлено проект створення ЗВТ. Отже, створення ЗВТ є однією з головних цілей АПТ й АСЕАН+8.

Відбулося зміцнення двосторонніх відносин АСЕАН окремо з Китаєм, Японією, РК, було оформлено двосторонні угоди АСЕАН+Китай, АСЕАН+Японія, АСЕАН+РК задля створення індивідуальних вільних зон цих країн з країнами АСЕАН. Визначено терміни досягнення угоди про економічне партнерство до 2011 р., про ліквідацію тарифів – до 2016 р. Вже з 1 січня 2010 р. діє зона вільної торгівлі АСЕАН+Китай для шести держав Асоціації і Китаю, а з 2015 р. – ще для чотирьох інших держав. Діє угода про ЗВТ між АСЕАН і РК та АСЕАН та Японією. Вступ у дію угод про ЗВТ стали важливим етапом на шляху до інституційно-правового оформлення економічної інтеграції. У 2010 р. вступила у дію і угода про зону вільної торгівлі АСЕАН+Індія. Асоціація підписала угоди про вільну торгівлю також з Австралією та Новою Зеландією (2009 р.).

Таким чином, в АТР формується мережа багатосторонніх та двосторонніх зон вільної торгівлі, які сприяють активізації східноазійського регіоналізму. Так, Китай підписав 15 угод про ЗВТ, зокрема з АСЕАН (2002 р.), Гонконгом (2002 р.), Макао (2003 р.), Таїландом (2003 р.), Чилі (2006 р.), Новою Зеландією (2008 р.), Перу (2008 р.), Сінгапуром (2008 р.). Продовжуються переговори з Австралією, Тайванем, РК про ЗВТ. Японією підписані 13 угод з країнами АТР: Сінгапуром (2002 р.), Малайзією (2004 р.), Мексикою (2004 р.), Філіппінами (2006 р.), Індонезією (2007 р.), Чилі (2007 р.), Таїландом (2007 р.), АСЕАН (2008 р.), В'єтнамом (2008 р.). Продовжуються переговори про ЗВТ з РК, Австралією, Індією. Наявність такої значної кількості двосторонніх угод про ЗВТ, двостороннє економічне співробітництво між державами є специфічною рисою інтеграційних процесів у СА. Частково це пов'язано з віддаленістю у часі реалізації багатосторонніх інтеграційних процесів. Разом з тим, не виключено, що інтеграційні об'єднання на субрегіональному рівні й у двосторонніх рамках у перспективі можна об'єднати у більш широку інтеграційну спільноту.

В АТР основні багатосторонні контакти з економічних питань здійснюються за допомогою АСЕАН, що закріплює за Асоціацією ключову роль у просуванні східноазійських інтеграційних процесів. Той факт, що кількість членів АСЕАН за роки її існування розширилась, а

інтереси вийшли за межі Південної Азії й охопили провідні країни АТР, свідчить про успішну діяльність організації та про те, що у XXI ст. вона буде одним із гарантів стабільності у регіоні; центром тяжіння і для азіатських, і позарегіональних гравців.

Серед різних фінансових інститутів, що працюють у регіоні, особливе місце продовжує займатися **Азіатський банк розвитку** (АзБР). АзБР об'єднує понад 40 країн Центральної, Південно-Східної, Північно-Східної Азії та Тихоокеанського регіону. АзБР зіграв важливу роль у подоланні наслідків фінансово-економічних криз, надаючи країнам-членам додаткові програми фінансування, підтримку приватному сектору та стимулюючи внутрішньорегіональну торгівлю.

У 1996 р. були започатковані зустрічі у форматі Азія – Європа на найвищому рівні. **Форум Азіатсько-Європейського співробітництва** (Asia-European Meeting, АСЕМ) функціонує стабільно. На сьогодні його членами є 48 учасників і він покликаний об'єднати економічне та політичне співробітництво Європи й Азії, є своєрідним мостом для налагодження трансконтинентального співробітництва. За час існування, АСЕМ значно посилсила вплив на розвиток співробітництва не тільки у політичній і політико-правовій, а й у багатьох галузях економіки, інтелектуальної сфери, освіти, науки і туризму. Через АСЕМ здійснюється політичний діалог на найвищому рівні. З використанням механізму консультацій, засідань робочих груп, взаємних візитів парламентаріїв, чиновників, експертних груп, двосторонніх (СС – АСЕАН) форумів, семінарів і круглих столів налагоджується азіатсько-європейська взаємодія. Суттєвим компонентом співпраці виступає міжцивілізаційний діалог.

Важливим організаційним форумом у регіоні залишається **Азійсько-Тихоокеанське економічне співтовариство** (АТЕС). Він об'єднує США, Канаду, Мексику, Чилі, Австралію, Нову Зеландію, Японію, КНР, Гонконг, Тайвань, Папуа-Нова Гвінея, Республіку Корея, країни АСЕАН, Російську Федерацію. Основними органами АТЕС є Міністерські зустрічі, Комітет з торгівлі та інвестицій, Тихоокеанський діловий форум, робочі групи. Це єдина загальнорегіональна економічна організація міждержавного характеру. Основне призначення АТЕС – визначення правил регіональної торгівлі й інвестицій. Метою форуму є сприяння економічному процвітанню АТР завдяки створенню системи вільної торгівлі й інвестицій. Згідно Богорської декларації від 1994 р. передбачалося до 2010 р. завершити лібералізацію торгівлі й інвестицій у провідних країнах АТР, до 2020 р. – формування зони вільної торгівлі для країн, які розвиваються. Проте, перша частина мети повністю не досягнута. Торговельна й інвестиційна лібералізація в АТЕС відстає за темпами та строками від лібералізації у країнах АСЕАН. Зазначимо, що АТЕС має консультативний статус, всі рішення приймаються на основі консенсусу та

мають добровільний характер виконання. У рамках організації розробляються правила ведення торгівлі, інвестиційної та фінансової діяльності; проводяться зустрічі галузевих міністрів та експертів з питань співробітництва. Проте добровільний характер виконання прийнятих рішень є причиною невисокої практичної ефективності форуму. Це стимулює створення нових інтеграційних механізмів, які можливо дозволяють швидше провести торгіву й інвестиційну лібералізацію.

Окремо визначимо особливості інтеграційних процесів у **Північно-Східному субрегіоні** АТР. Не дивлячись на динамічний розвиток Північно-Східної Азії до сьогодні не створена регіональна організація, торгівельний блок, неповною мірою реалізовані регіональні проекти інтеграції та багатосторонньої співпраці. Більш того, об'єднання в економіці не супроводжується об'єднанням у політиці. Особливістю розвитку Північно-Східної Азії є поглиблення економічних зв'язків між країнами за збереження геополітичного суперництва між ними. Субрегіон відрізняється від інших регіонів АТР у формальному оформленні процесів інтеграції. Разом з тим, у ньому склався процес «реальної інтеграції». Його особливість у тому, що процес інтеграції розвивався швидше, ніж складалися його формальні інституційно-правові форми. Іншими словами, економічні зв'язки розвиваються активніше, ніж створюються органи й організації для управління ними. Так, відповідно концепції Фроста східноазійський регіоналізм постає двополюсною системою, на одному кінці (Північно-Східна Азія) вирує економічне життя та відбувається реальне інтегрування, а на іншому (Південно-Східна Азія) – п'ять десятиліть проходять засідання, йде дипломатичний процес. У Північно-Східній Азії відбувається не стільки інтеграція, скільки регіоналізація – природний процес взаємозв'язку економік сусідніх держав, під дією мікроекономічних факторів: взаємних недержавних інвестицій, трудової міграції, створення спільних підприємств. Регіоналізація може привести або не привести до регіоналізму – формальної інтеграції, зі створенням керівних органів (інститутів) і свідомих дій з оптимізації регіоналізації.

Серед перешкод на шляху до формування інтеграційних структур та інтеграції у субрегіоні, відзначимо високий рівень суперництва між північно-східноазійськими державами, зокрема, схожість структури виробництва й експорту країн (вони є виробниками й експортерами продукції електроніки та електротехніки), що веде до загострення конкуренції між ними на світових ринках; неузгодженість і відмінність політичних курсів; культурних цінностей; політичних та економічних систем держав; історичні розбіжності; територіальні суперечки; конфліктність інтересів; диференціація у рівнях соціально-економічного розвитку; брак спільного розуміння інтеграційних процесів і координації політики країн регіону, конкуренція за ресурси тощо. Так, у Північно-

Східній Азії зберігається чимало політичних проблем: північнокорейська ядерна програма, територіальні спори між Китаєм та Японією щодо о. Дяояйдао, між РФ та Японією, складні міжкорейські відносини, політичний конфлікт між Китаєм і Тайванем тощо. Немає єдності щодо лідера східноазійської інтеграції, багато країн не приймають можливу панівну роль КНР або Японії. Більш того, відбувається суперництво за лідерство у регіоні між Японією, КНР і РК, що є дезінтегруючим чинником і заважає реалізації регіональних інтеграційних ініціатив.

США і Росія також прагнуть до більшої залученості в інтеграційні процеси й економічні відносини у регіоні. Великі тихоокеанські країни намагаються отримати важелі впливу на регіон, зокрема, і через інтеграційні процеси. Кожна з держав намагається «організувати» інтеграцію у своїх інтересах. Цей фактор також визначає специфіку формування інтеграційних структур у регіоні й ускладнює даний процес. Так, присутність і зацікавлення впливових акторів у регіональні справи зумовлює існування конкурентних трансрегіональних інтеграційних проєктів. Китай робить ставку на формат АСЕАН+3, США намагаються посилити АТЕС, Транс-Тихоокеанське стратегічне економічне партнерство (Trans Pacific Partnership Agreement, ТТП). Остання – це запланована до оформлення міжнародна торгово-економічна організація, метою якої є створення зони вільної торгівлі в АТР. Угоди з Транс-Тихоокеанського економічного співробітництва за участю 8 країн – Чилі, Перу, Нової Зеландії, Австралії, Сінгапуру, Брунею, В'єтнаму та США розпочались у лютому 2008 р. У ТТП мають увійти поки що 12 країн, вищезгадані, плюс Малайзія, Японія, Канада, Мексика. У вересні 2013 р. Тайвань оголосив про зацікавлення щодо переговорів з ТТП. За допомогою ТТП, США намагаються створити торгову зону в АТР без участі КНР.

Провідні країни Північно-Східного субрегіону окремо обговорюють ідею формування регіонального спільного ринку, східноазійської ЗВТ у складі Японії, РК та Китаю, що сприятиме подальшому інтегруванню цих економік між собою та стимулюватиме економічний розвиток у регіоні. Зокрема, у 2009 р. було проведено перший саміт Пекін – Токіо – Сеул, під час якого країни домовились про посилення кооперації між ними як ключовими торговельними партнерами. У 2011 р. Китай, Японія і РК оголосили про початок роботи над тристороннім договором про ЗВТ між державами. У січні 2015 р. відбувся 6 раунд переговорів Китаю, Японії та Республіки Корея щодо зони вільної торгівлі. На ньому три сторони провели консультації відносно моделей зниження мит на торгівлю товарами, способів торгівлі послугами та відкриття інвестицій, кордонів і сфер угоди. Створення ЗВТ між цими країнами матиме важливе значення для просування економічної інтеграції у Східній Азії та АТР.

Отже, у ХХІ ст. спостерігається зміцнення та посилення регіональної

економічної взаємодії та співробітництва між азійськими державами у таких сферах, як торгівля, виробниче й економічне співробітництво, прямі інвестиції. Важливим фактором посилення інтеграційних тенденцій є зростання економічно-торгівельних зв'язків і взаємозалежності між державами АТР. До того ж, посилюються не лише економічні, але й політичні імпульси до співробітництва у регіоні. Затверджуються ініціативи, підписуються угоди, тривають переговори щодо активізації інтеграційних процесів. Останні розвиваються як на двосторонньому (угоди про ЗВТ), так і на багатосторонньому рівнях (у форматах АТЕС, АСЕАН+3, АСЕАН+8). Формування мережі багатосторонніх і двосторонніх зон вільної торгівлі, спрямовано на створення ринку у масштабі регіону, заснованого на принципах вільної торгівлі, лібералізації відносин. Трансформація всього АТР у зону вільної торгівлі товарами та послугами, вільного руху капіталів і трудових ресурсів на думку експертів є проблематичною. Згідно прогнозів багатьох дослідників до 2020 р. не буде сформовано єдиний економічний простір в АТР, ні в її економічному «серці» Північно-Східній Азії. В інтеграційному плані у найближчій перспективі слід очікувати часткової лібералізації умов торгівлі й інвестування. Разом з тим, процес регіональної економічної інтеграції в АТР продовжується, є важливі досягнення, що дозволяє говорити про можливе формування у майбутньому гігантської ЗВТ з елементами спільного ринку.

Запам'ятайте ці дати

1947 р.

6 лютого – створення Комісії для країн Південної частини Тихого океану (КПТО)

18 березня – створення Економічної комісії ООН для країн Азії та Далекого Сходу (ЕКАДВ)

1950 р.

січень – заснування міжнародної організації «План Коломбо»

1951 р.

1 вересня – підписання договору між США, Австралією та Новою Зеландією «про взаємну безпеку» (АНЗІЮС)

1954 р.

8 вересня – підписання у Манілі представниками США, Великої Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду «Договору про колективну безпеку у Південно-Східній Азії» (СЕАТО)

1961 р.

серпень – Таїланд, Філіппіни, Малайя підписали Бангкокську Декларацію про утворення Асоціації Південно-Східної Азії (АСА)

1963 р.

31 липня – проект конфедеративного державного об'єднання, що включає Малайю, Філіппіни та Індонезію

1966 р.

14-16 червня – створення Азіатсько-тихоокеанської ради (Asian and Pacific Council, АЗПАК)

22 серпня – заснування Азіатського банку розвитку

1967 р.

створення Економічної ради країн басейну Тихого океану (РБЕС, Pacific Basin Economic Council)

8 серпня – створення Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)

1968 р.

заснування Тихоокеанської конференції з торгівлі та розвитку (PAFTAD – Pacific Trade and Development Conference)

1971 р.

листопад – проголошення Декларації про створення зони миру, свободи та нейтралітету у Південно-Східній Азії (Куала-Лумпурська декларація)

1976 р.

24 лютого – на першому саміті АСЕАН на о. Балі (Індонезія) були схвалені Договір про дружбу і співробітництві у Південно-Східній Азії та Декларація про згоду

1980 р.

заснування Ради з тихоокеанського економічного співробітництва (РТЕС, Pacific Economic Cooperation Council)

1989 р.

5 листопада – заснування Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС)

1994 р.

заснований Асеановський Регіональний форум з безпеки (АРФ)

1995 р.

15 грудня – підписаний Південно-Східноазійський договір про зону вільної від ядерної зброї (Бангкокський договір)

1997 р.

заснування формату співробітництва «АСЕАН+3»: між 10 країнами-членами АСЕАН і КНР, Японією, Республікою Кореєю

заснування формату співробітництва «АСЕАН+1»: між 10 країнами-членами АСЕАН і КНР

заснування формату співробітництва «АСЕАН+1»: між 10 країнами-членами АСЕАН і Японією

заснування формату співробітництва «АСЕАН+1»: між 10 країнами-членами АСЕАН і Республікою Кореєю

2005 р.

грудень – заснування Східноазійського саміту (САС), у форматі «АСЕАН+6» (КНР, Японія, РК, Індія, Австралія, Нова Зеландія)

2010 р.

1 січня – вступ у дію угоди про вільну торгівлю між АСЕАН і Китаєм

30 жовтня – офіційне приєднання до Східноазійського саміту Російської Федерації та США, створення формату «АСЕАН+8»

2011 р.

19 листопада – перший саміт САС у форматі «АСЕАН+8»

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте перші міжнародні економічні організації АТР.
2. Визначте особливості формування регіональних структур військової безпеки в АТР періоду холодної війни.
3. Проаналізуйте діяльність міжнародних організацій АТР у 1960-1980-х рр.
4. Охарактеризуйте особливості становлення та розвитку АСЕАН у період біполярності.
5. АТЕС: основні етапи становлення та розвитку. Мета, визначальні принципи діяльності, значення АТЕС.
6. Визначте особливості сучасних інтеграційних процесів в АТР.
7. Проаналізуйте сучасний рівень і перспективи інтеграції в АСЕАН.
8. Назвіть основні сучасні інтеграційні об'єднання в АТР, охарактеризуйте їх напрямки діяльності.
9. Дайте характеристику Асеановському регіональному форуму з питань безпеки (АРФ).

10. Охарактеризуйте багаторівневу структуру азійсько-тихоокеанських інтеграційних тенденцій: двосторонні, субрегіональні, трансрегіональні.

11. Окресліть вже існуючі зони вільної торгівлі в АТР, назвіть основні положення планів щодо створення зон вільної торгівлі.

Ключові поняття

Зони вільної торгівлі – тип міжнародної інтеграції; у країнах-учасниках скасовуються усі митні обмеження (митні збори і податки), а також кількісні обмеження у взаємній торгівлі згідно з міжнародним договором. За кожною країною-учасницею зберігається право на самостійне та незалежне визначення режиму торгівлі щодо третіх країн. Між країнами-учасницями зберігаються митні кордони та пости, які контролюють походження товарів, що перетинають їхні державні кордони.

Інтернаціоналізація економічна – посилення взаємозв'язку та взаємозалежності економік окремих країн, формування стійких економічних зв'язків між країнами, вплив міжнародних економічних відносин на національні економіки.

Неоколоніалізм – нові форми залежності (передусім економічні, фінансові) країн, що розвиваються від країн метрополій.

Політична інтеграція – це сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, об'єднання суспільства, політичних структур або етносів у рамках однієї держави або кількох держав для протидії внутрішнім і зовнішнім деструктивним чинникам.

Регіональна економічна інтеграція – це процес взаємодії економік країн певного регіону та їх внутрішньо-економічних структур, що здійснюється з метою економічної взаємовигоди та виявляється як інтернаціоналізація виробництва. Регіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються. Відмінним компонентом інтеграції від простого співробітництва є наявність регіональних (субрегіональних) інститутів, що відповідають за спільну торговельну політику.

Регіональне економічне співробітництво – це співпраця між регіонами, спрямована на укріплення економічних відносин, забезпечення національних інтересів та удосконалення правових механізмів взаємовигідного співробітництва.

Регіоналізм – процес формування економічних співтовариств державами певного регіону, за допомогою укладання торговельних угод преференційного типу.

Література

Основна:

1. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи.

Аналітичні оцінки / під ред. В.О. Шведа. – К.: НІСД, 2008. – 222 с.

2. АСЕАН в начале XXI в.: актуальные проблемы и перспективы. – М.: РАН. – 2010. – 368 с.

3. Восток / Запад: региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений // Под ред. А. Воскресенского. – М.: РОССПЭН, 2002. – 526 с.

4. Восточная Азия: между глобализмом и регионализмом / Отв. ред. Г. Чуфрин. – М.: Наука, 2004. – 282 с.

5. Городня Н. Цивілізаційні чинники сучасного розвитку країн Східної Азії / Н. Городня // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 104. – С. 14-17.

6. Костюнина Г. Регионализация Восточной Азии: истоки и основные модели / Г. Костюнина // Вестник МГИМО. – 2011. – № 1. – С. 34-42.

7. Песцов С. Азиатско-Тихоокеанский регионализм: теоретические проекты и практика региональной интеграции / С. Песцов // Информационно-аналитический бюллетень «У карты Тихого океана». – № 14. – Владивосток: ИИАЭ ДВО РАН, 2010. – С. 9-19.

8. Шергін С. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму / Сергій Шергін [Електронний ресурс] // Зовнішні справи – 2009. – № 2. – С. 36-39. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/arkhiv/2009/no2-2009>

Додаткова:

1. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті XXI ст. : регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети / Н. Городня // Дослідження світової політики. – Вип. 50. – К., 2010. – С. 198-227.

2. Лексютина Я.В. США – КНР: соперничество в Юго-Восточной Азии обостряется / Я.В. Лексютина // Азия и Африка сегодня. – 2012. – № 3. – С. 2-9.

3. Погорелова І.С. Специфіка та розвиток інтеграційних процесів у Східній Азії в XXI ст. / Інна Сергіївна Погорелова // Сучасна українська політика. – Спецвипуск: Інтеграційні процеси в сучасному світі: регіональні виміри. – К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – С. 75-85.

4. Рябін Є. Сучасні проблеми та перспективи АСЕАН / Є. Рябін [Електронний ресурс] // Зовнішні справи – 2011. – № 3. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/arkhiv/2011/no3-2011>

5. Фримен Ч. Азия как единый организм / Ч. Фримен [Электронный ресурс]. // Россия в глобальной политике. – 19 апреля 2011. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Aziya-kak-edinyyi-organizm-15182>

6. Шергін С.О. Південно-Східна Азія та країни-члени АСЕАН у контексті національних інтересів України / Сергій Олександрович Шергін // Геополітичні трансформації в Євразії: погляди з Києва і Сеула: / Дипломат. акад. України при МЗС України. – К.: Демід, 2008. – С. 264-308.

7. Шергін С. Комплексні проблеми інтеграції в АТР: від Пусанського до Ханойського саміту АТЕС / Сергій Шергін // Політика і час. – 2007. – № 6. – С. 24-29.

8. ASEAN VISION 2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aseansec.org/5228.htm>

2.3. Міжнародні відносини країн АТР на рубежі ХХІ ст.

План:

1. Сучасне міжнародне положення та зовнішня політика провідних країн АТР: США, КНР, Японія, Республіка Корея, Росія.
2. Політичні й економічні протиріччя в АТР на початку ХХІ ст. Перспективи розвитку АТР за прогнозами політологів.

1. Сучасне міжнародне положення та зовнішня політика провідних країн АТР: США, КНР, Японія, Республіка Корея, Росія

АТР у ХХІ ст. залишається важливим не лише за своїми геостратегічними показниками, але й економічними. Даний регіон є новим економічним гігантом, роль якого неухильно зростає, він має колосальний господарський, фінансовий, технологічний, ресурсний і людський потенціал. Фактично, відбувається зсув економічного багатства та політичної могутності в Азію та країни Тихоокеанського басейну, на які вже припадає близько половини світового промислового виробництва та світової торгівлі. Зміщення глобального економічного центру в Азію зумовлене передусім динамічним зростанням Китаю, Індії, наявністю у регіоні економічного гіганта – Японії, а також нових індустріальних країн Азії – Республіки Корея, Сінгапуру, Таїланду й інших країн, які мають високі темпи зростання. З огляду важливості АТР, провідні тихоокеанські країни приділяють регіону особливу увагу задля втілення та досягнення своїх інтересів.

Для інтересів **Сполучених Штатів Америки** АТР має важливе стратегічне значення і традиційно залишається у сфері їх зовнішньополітичних пріоритетів. Політика США, зокрема, і нинішньої Адміністрації Б. Обами (з 2009 р., у листопаді 2012 р. переобраний на пост президента) спрямована на укріплення американського впливу та збереження стабільності в АТР. Фундаментальними напрямками американської політики у регіоні продовжують залишатися: підтримка США союзницьких зобов'язань, збереження американської військової присутності, дотримання демократичних свобод і прав людини.

Демократичною адміністрацією був ініційований курс «повернення в Азію», спрямований на відновлення американського впливу в АТР. Б. Обама проголосив себе першим тихоокеанським президентом, наголошуючи, що США були та є тихоокеанською нацією. Завадити планам США може Китай, який збільшує військову міць (економічну та

політичну) та може змінити баланс сил у регіоні. У документі «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття» згадується КНР як зростаюча регіональна держава, документ визначає Китай як державу, що здатна створити загрози військовій безпеці США та їх союзникам.

Активна зовнішня політика Пекіна турбує політичні кола Вашингтона та стимулює до пошуку ефективних інструментів стримування КНР. У контексті цього, вони укріплюють співпрацю з Японією та Республікою Коресю (РК), зберігаючи американську військову присутність у цих державах. Активність Китаю створює додаткові можливості для розвитку військово-політичних відносин США з Японією і РК, їх тристоронньої співпраці. Так, США розгортається спільно з цими країнами система ПРО у регіоні. У той же час, Вашингтон прагне до взаємодії з Китаєм (політика залучення), адже для вирішення багатьох питань є важливою співпраця між державами.

В американо-китайських відносинах є традиційні двосторонні протиріччя, що призводять до кризових моментів у взаєминах. До них належать суперечності з тайванського і тибетського питань, військово-технічного співробітництва США з Тайванем, з правозахисної проблематики щодо прав людини, політичних свобод, з широкого спектру питань у торговельно-економічній сфері, через спроби США долучитися до врегулювання територіальних суперечок у Південно-Китайському та Східно-Китайському морях тощо.

Окремо необхідно зазначити про політику США щодо Тайваню. Проводячи політику «одного Китаю» відповідно до трьох комюніке, виданих спільно США і КНР у 1972, 1979 і 1982 роках, і Законом про відносини з Тайванем (1979 р.), Вашингтон не виступає за незалежність Тайваню та протистойть одностороннім крокам КНР, Тайваню, які б змінили статус-кво, закликає обидві сторони вести діалог, щоб мирно врегулювати розбіжності. Розірвавши у 1979 р. офіційні зв'язки з Тайванем, США продовжують зберігати з тайванською адміністрацією тісні контакти, забезпечуючи безпеку острову та продаючи йому американське озброєння.

Вашингтон намагається знайти основу для конструктивного політичного діалогу з Пекіном і з його допомогою нейтралізувати гегемоністичні настрої керівництва КНР. У Стратегії національної безпеки 2010 р. США визнають необхідність домовлятися з КНР для досягнення миру та стабільності. Зазначається, що прагматичні й ефективні американо-китайські відносини є запорукою подолання викликів XXI ст. США зацікавлені, щоб китайське керівництво здійснювало зважений міжнародний курс і продовжує тиснути на Китай, намагаючись досягти від нього розширення міжнародної відповідальності

й об'єднання з Вашингтоном зусиль задія протидії викликам сучасності. США декларують позитивне відношення до становлення сильного, мирного Китаю та не зважаючи на складності у відносинах, держави використовують риторику партнерства, наголошуючи на необхідності розвитку співробітницьких відносин.

Вищезазначене свідчить про подвійність китайської політики США: у ній продовжують співіснувати елементи стримування та залучення. З одного боку, КНР необхідно як відповідального учасника залучати до співробітництва із США у заходи, що сприяють укріпленню спільної безпеки, з іншого боку, його необхідно стримувати (не допускати ведення Китаєм незалежної гри, якщо вона суперечить американським інтересам) за допомогою зміцнення відносин з союзниками та посилення військової могутності американців у регіоні. Друга складова стає більш помітною в американській політиці. За часів Б.Обами активізувалась військова політика у регіоні. США намагаються не лише зберегти військову перевагу, а й посилити військові альянси та свою вагу у військовому балансі АТР.

У січні 2012 р. Б.Обама проголосив нову стратегію США «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття», в якій вказано про переорієнтацію американської військової присутності в АТР при певному згортанні в інших районах світу. Планувалося посилення американських сил на Тихому океані; розгортання системи ПРО; зміцнення військових баз на о. Гуамі на Окінаві; збільшення військової допомоги регіональним союзникам. Баланс ВМС розподілу між Тихим та Атлантичним океанами складе «60:40» до 2020 р. з нинішніх «50:50». Пентагон збільшить кількість військових навчань і посилить міць новітнім високотехнологічним озброєнням.

Частина країн (враховуючи зростання Китаю) сприймають присутність США у регіоні позитивно, як стабілізуючий фактор. З іншого боку, низка держав, особливо Китай, що сам прагне до регіонального лідерства, неоднозначно відноситься до американської присутності.

Вашингтон, окрім нарощування військ у регіоні, удосконалює систему співробітництва з Японією та РК. Зміцнення альянсів є важливим завданням для США. Незважаючи на певні протиріччя між США та Японією, зокрема щодо розміщення військових баз на Окінаві і періодичні намагання Японії проводити незалежну від США політику, у двосторонніх відносинах відбувається процес збільшення взаємозалежності й укріплення союзу. В умовах загострення ситуації на Корейському півострові й японсько-китайських відносин у зв'язку із суперечкою щодо приналежності о. Сенкаку, США та Японія ще активніше взаємодіють у військово-політичній сфері. Штати підтримали Японію у територіальному спорі з Китаєм, підтвердивши, що дія статті 5

Договору про безпеку поширюється на о. Сенкаку. Вашингтон залучає Японію до військово-технічного співробітництва. Створення американсько-японської системи ПРО є одним з головних компонентів нарощування військової присутності США у регіоні.

Вашингтон намагається перекласти на Японію та РК більшу відповідальність щодо контролю ситуації у регіоні та підвищити рівень їх залученості у вирішення завдань підтримки стратегічної стабільності у регіоні. Нові тенденції у стратегії США в АТР визначається терміном «розподіл зобов'язань», «перебалансування зобов'язань у Східній Азії». Задля досягнення цієї мети, США оснащують військові сили своїх союзників надсучасними системами озброєнь, відбувається інтенсифікація спільних військових навчань.

Не лише фактор стрімко зростаючого Китаю є причиною посилення взаємодії США з Японією і РК, ще однією причиною є північнокорейська ядерна проблема. Американські експерти вказують, що американо-японський союз має принципове значення для стримування спроб Китаю встановити лідерство у регіоні та підтримки військ США і РК у разі війни з Північною Кореєю. Запобігання конфлікту на Корейському півострові та вирішення ядерної проблеми КНДР є одним із пріоритетів політики США. Демократи продемонстрували, що є прихильниками мирного розв'язання питання, не раз висловлювалися за налагодження співпраці з Північною Кореєю та вирішення ядерного питання у рамках шестисторонніх переговорів (спочатку КНДР ліквідує ядерну зброю, а потім США прагнуть до нормалізації двосторонніх відносин, заміни угоди від 1953 р. про перемир'я мирним договором і нададуть економічну допомогу). Така позиція США не влаштувала КНДР і вона обрала шлях загострення ситуації.

Ядерне питання не вирішено до сьогодні, а ситуація на півострові ускладнилася (Північна Корея припинила переговори з ядерного роззброєння, загострилися відносини між РК і КНДР). Вже за часів правління нового лідера КНДР Кім Чен Ина, Пхеньян здійснив кроки (випробування у 2012 р. ракетної та ядерної зброї, третє ядерне випробування у 2013 р., проголошення себе ядерною державою), які загострили ситуацію на півострові. Незважаючи на провокаційні дії КНДР, США поведуть себе стримано, не йдуть на поступки, дотримуються вищезгаданих позицій, але нарощують військову міць. Так, оголошено про плани розміщення на Алясці ракетоперехоплювачів, а в Японії другого радару для стеження за балістичними ракетами. 24 березня 2013 р. США і РК підписали Спільний план боротьби з провокаціями Пхеньяну.

Міжкорейське загострення відносин (через загибель південнокорейського фрегату «Чхонан», артобстріл у 2010 р. КНДР о. Енпхендо) змусили Сеул і Вашингтон згуртуватися у питанні безпеки,

зокрема ще 16 травня 2009 р. Б. Обама та Лі Мен Бак підписали угоду про ядерний захист РК від КНДР. США, РК, Японія активізували тристоронню співпрацю. Регулярно відбуваються спільні військові навчання. Сеул розпочав реформи у сфері оборони, а США взяли зобов'язання не скорочувати рівень військової присутності на півдні півострова.

Сучасне американсько-південнокорейське партнерство не обмежується безпековим і політичними аспектами, не менш важливий його сегмент економічний. За часів Б. Обама відносини між державами покращилися. У вирішенні ядерного питання, США намагалися мінімізувати відмінності з Сеулом. Уряди Лі Мен Бака, Пак Кин Хе також розглядають відносини зі США як основний напрям зовнішньої політики РК.

Розуміючи, що політика стримування та дотримання балансу у регіоні значною мірою залежить від підтримки країн АТР, США не лише традиційно укріплюють альянси з Японією, РК, Австралією, Новою Зеландією, а й формують відносини співробітництва з іншими регіональними державами. США укріплюють відносини з такими союзниками та партнерами, як Індонезія, Малайзія, В'єтнам. Прагнуть залучити до взаємодії й інші держави АТР, знайти нових стратегічних партнерів, які стурбовані зміцненням КНР, поширюючи при цьому власний військово-політичний вплив. Так, у лютому 2013 р. Адміністрація Б. Обама підтвердила готовність США до активної взаємодії з країнами АТР та «відновлення регіонального стратегічного балансу» (rebalance). Сфера їх стратегічних інтересів в АТР має бути розширеною за рахунок Південної Азії.

У політиці США простежуються оновлені методи досягнення зовнішньополітичних цілей, де в якості пріоритету визнаються не військово-силові дії й односторонність, а дипломатія та співробітництво міжнародної спільноти. Адміністрація Б. Обама демонструвала прагнення до корпоративного вирішення регіональних проблем і використання «м'якої сили» у цілях забезпечення національних інтересів.

США встановили партнерські відносини з Індією та Сінгапуром. Особливу увагу приділено підтримці становлення Індії як «лідуючої та стабілізуючої сили у Південній Азії», контрбалансирі КНР. Проводяться (з 2011 р.) тристоронні консультації з регіональних проблем безпеки між США, Японією й Індією, держави домовились про спільні військово-морські навчання. 1-2 грудня 2011 р. відбувся історичний візит Х. Клінтон (перша поїздка держсекретаря США за останні 50 років) до М'янми – традиційного сателіта Пекіну. У 2012 р. вперше Президент США відвідав М'янму. 16 листопада 2011 р. між США і Філіппінами була підписана Манільська декларація, що зміцнила оборонний союз між країнами. У січні 2012 р. у результаті переговорів Пентагон отримав право розширити свою військову присутність на території Філіппін. Також з 2013 р.

американські бойові кораблі розміщені у Сінгапурі.

У листопаді 2011 р. між США й Австралією досягнуто згоду про розміщення у м. Дарвін американської військової бази, на якій буде розміщено 2,5 тис. морських піхотинців. На півночі Австралії буде збільшене число розміщених американських бойових літаків. Планується і проведення спільних навчань. У червні 2010 р. президенти США й Індонезії оголосили про формування стратегічного партнерства двох країн, підписано угоду, що має поглибити існуюче співробітництво між ними у галузі оборони. Укріплюються військові зв'язки з Малайзією, США ведуть переговори, щодо посилення військово-політичної взаємодії з В'єтнамом, Таїландом, Камбоджею. Вищезазначене підтверджує, що США намагаються розширити число військово-політичних союзників у регіоні та свою військову присутність. Метою США також є запобігти домінуванню у регіоні недружніх сил та утворенню нових союзів такими державами, зокрема, не допустити укріплення союзу/створення політико-військового альянсу КНР з сусідами – Росією та Індією.

Мережа угод з різними державами АТР дозволяють США реалізовувати роль гаранта стабільності у регіоні. Адже збереження лідерства вимагає від США завоювання довіри інших країн шляхом вирішення регіональних проблем, активної політики у регіоні, спрямованої на збереження миру та безпеки. Вашингтон залучений як посередник у врегулювання конфліктів і згладжування дисбалансів сил між потенційними суперниками. Так, США залучені як посередник у врегулювання територіальних спорів між Китаєм і країнами АСЕАН у Південно-Китайському морі. Територіальні суперечки сприяють Вашингтону у реалізації політики «повернення в Азію», оскільки на тлі територіальних домагань КНР, США укріплюють відносини (збільшують і військову співпрацю) з Філіппінами, В'єтнамом, розширюють взаємодію з АСЕАН. Формально США зберігають нейтралітет у територіальних суперечках, не висловлюють конкретну позицію щодо приналежності островів, обмежуючись заявами про необхідність мирного врегулювання та закликів до компромісів. Проте, США чітко вказують, що багатостороннє рішення диспутів у Південно-Китайському морі є сферою їх національних інтересів.

Окрім двосторонніх відносин, США беруть участь у багатосторонній дипломатії, не ігнорують інтеграційні тенденції регіону, що активізувалися. США розширили свою участь у багатосторонніх регіональних інститутах і спільній роботі з ними, перш за все, співпраці з АСЕАН. За часів Б.Обами, багатосторонні механізми регіональної інтеграції почали розглядатися, як один з пріоритетних напрямків взаємодії з країнами регіону. Метою США є реалізація поточних проєктів економічної інтеграції та створення нових, у розвитку яких США (а не

КНР) відіграватимуть головну роль. Завдання мінімум є не допустити блокування/інтегрування держав АТР без їх участі. У напрямку регіональної інтеграції демократична адміністрація здійснила низку важливих кроків: відновила щорічний діалог США – АСЕАН (2009 р.), відкрила місії США до АСЕАН (2010 р.), призначила першого посла до АСЕАН (квітень 2011 р.); вступ США до Східноазійського саміту; заходи щодо посилення значення багатосторонніх регіональних форумів за участю США та їх союзників; посилення АТЕС у процесах економічної інтеграції; просування проекту Транс-тихоокеанського партнерства. США беруть активну участь у роботі форуму АТЕС; у Регіональному форумі АСЕАН (АРФ), активно сприяють програмам у Тихоокеанському регіоні, через регіональні організації такі як Секретаріат Тихоокеанського співтовариства та Форум островів Тихого океану.

Китайська Народна Республіка (КНР). У березні 2013 р. у Китаї відбулася передача влади новому – п'ятому поколінню керівників. Головою КНР був обраний Сі Цзіньпін. Радикальних змін у зовнішньополітичному курсі зі зміною керівництва країни поки не відбулося. *Зовнішня політика будується на наступних принципах:*

1. концепція руху до багатопольярного світу (на міжнародному рівні Китай заявляє про завершення епохи існування однопольярного світу та закликає до створення багатопольярного світу);

2. концепція економічної глобалізації (наголошується на необхідності реформування світової фінансової системи та міжнародного економічного порядку);

3. дотримання принципів суверенітету та невтручання у внутрішні справи держав; взаємної поваги та мирного співіснування. Пекін наголошує, що не прагне брати участь у військових блоках чи альянсах, у гонці озброєнь, або здійснювати військову експансію, наполягаючи на посиленні ролі ООН.

Китайські офіційні документи «Концепція національної оборони» (2004 і 2006 р.), «Меморандум про нову концепцію безпеки» (2002 р.) базувалися на концепції багатопольярності та забезпеченні комплексної безпеки всіх країн світу. Керівництво КНР послідовно пропагує концепцію «гармонічного світу» у зовнішньополітичному курсі, засновану на ідеї мирного шляху розвитку країни, яку було проголошено головою КНР Ху Цзіньтао у 2005 році. У документах «Мирний розвиток Китаю» (вересень 2011 р.), матеріалах з'їзду КПК (листопад 2012 р.) підтверджене прагнення «приймати більш активну участь у міжнародних справах, грати роль відповідальної держави».

Китай вже став одним з визначальних чинників глобального економічного розвитку, займає міцні позиції в АТР, позиціонує себе як регіональний лідер. У перспективі китайська економіка може зайняти

перше місце у світі. Китай досяг високих темпів зростання ВВП й успішно продовжує утримувати цей рівень навіть в умовах світової економічної кризи. КНР модернізує військові сили, нарощує ядерний потенціал, у 2011 р. випробувала перший авіаносець. Силовий потенціал Китаю у Східній Азії врівноважується тільки стратегічною міццю США.

Китай є членом багатьох регіональних об'єднань (АСЕАН, АТЕС, ШОС тощо), проводить активну політику у регіоні, є головним торговим партнером майже всіх країн регіону (незалежно від політичних режимів). Асиметричний економічний взаємозв'язок між Китаєм і державами АТР посилюється. У березні 2013 р. лідер КНР Сі Цзіньпін заявив про необхідність реалізації китайської мрії відродження величчя китайської нації. Отже, на сучасному етапі Китай є однією з найбільш динамічних держав, що призводить до зміни його ролі у системі міжнародних відносин як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

Найважливішими завданнями зовнішньої політики Китаю, як і раніше, залишаються забезпечення мирного міжнародного та сприятливого ближнього оточення як обов'язкових умов для проведення модернізації. У стратегії національної безпеки КНР наголошується на необхідності створення безпечного міжнародного «довкілля» для забезпечення економічних реформ у країні, відмови від принципу застосування сили першою у прикордонних конфліктах, налагодження дружніх відносин з сусідніми країнами та співпраця з ними у сфері безпеки. Китай зацікавлений у мирному розвитку регіону не лише задля свого подальшого економічного зростання, а й для формування умов для виходу за рамки інтересів регіональної держави та реалізацією глобальних амбіцій. У 2013 р. Сі Цзіньпін на Беооському форумі заявив, що «ніхто не має права втягувати регіон або весь світ у хаос заради егоїстичних цілей», наголошено на необхідності підтримки стабільності у міжнародних справах. Пекін не сприймає ні домінування США, ні повернення РФ як провідної країни у цей регіон. Наголошує, що великі держави мають відмовитись від гегемоністських амбіцій у регіоні та прагнути до досягнення компромісу, який влаштує всіх.

Прагматизм є визначальним принципом зовнішньополітичної поведінки Китаю. Прагне заручитися підтримкою своїх ключових інтересів – об'єднання з Тайванем (який Китай вважає своєю сепаратистською провінцією), позбавлення легітимності Далай-лами та невизнання незалежності Тибету. Китай вважає тайванську проблему внутрішньою справою, і засуджує зовнішнє втручання у відносини між двома країнами. Пекін намагається відтіснити США від рішення тайванської проблеми. Тайванська політика стала винятком у миролюбній зовнішній політиці Китаю, який готовий будь-якими засобами відстоювати свої права над островом. Зазначимо, що з другої половини

90-х років ХХ ст. Китай зосереджує увагу на необхідності «збирання земель», зокрема, повернення колишніх європейських колоній Гонконгу та Макао, ключовим є питання повернення Тайваню.

Зовнішня політика Китаю значною мірою підпорядкована вирішенню економічних завдань, національному інтересу – економічному виживанню, з чим пов'язане його прагнення зміцнити присутність у різних частинах світу, де знаходяться великі запаси стратегічних ресурсів. У цілому, інтереси Китаю замкнуті не тільки на внутрішньому економічному розвитку й участі у справах АТР, але й проєктуються практично на всі регіони світу, з різним ступенем інтенсивності. Зростає міжнародна активність Китаю в Африці, Латинській Америці, на Близькому Сході. З низки політичних та економічних причин, КНР продовжує позиціонувати себе на світовій арені як країну, що розвивається, що допомагає налагоджувати зв'язки з новими партнерами та зміцнювати зв'язки зі старими друзями у вищезгаданих регіонах. Китай декларує свою готовність допомагати всім країнам, що розвиваються, для багатьох таких держав він є прикладом успішного розвитку. Однак на практиці отримана допомога перетворюється на залежність. КНР використовує свій економічний та інвестиційний потенціал для того, щоб «прив'язати» до себе країни. Вона використовує країни Африки, Латинської Америки як сировинні бази, а правлячі режими приваблює великими грошима. Китай співпрацює з низкою авторитарних режимів, які завдяки йому знайшли джерела фінансової та технічної допомоги, кредитів та обладнання.

За останнє десятиліття збільшувалася не тільки географія зовнішньої політики країни: на порядок денний у КНР вийшли теми глобального значення: боротьба зі світовою фінансовою кризою; протидія нетрадиційним викликам і загрозам; екологічні проблеми; енергобезпека; проблеми нових захворювань тощо. Відбувається активізація зусиль Китаю у сфері багатосторонньої дипломатії, включаючи формулювання порядку денного та створення нових механізмів та інститутів. Китай прагне відігравати важливу роль у системі міжнародних відносин, задля можливості змінювати правила гри й інституції міжнародної системи відповідно до власних інтересів, але при мінімумі зобов'язань, у тому числі фінансового характеру; не беручи на себе відповідальність, пов'язану з глобальним лідерством.

Пекін намагається досягти світової гегемонії економічними методами, уникаючи конфліктів, що послаблюють країну. Китайська політика побудови гармонійного світу з позицій «м'якої сили» (торгівля, інвестиції, допомога, міжнародна привабливість культури країни, її цінностей і моделі розвитку) та «приємного сусідства», сприяє доступу Китаю до природних ресурсів, технологій і світових ринків. Так, Ху Цзиньтао у

2009 р. акцентував увагу на необхідності розвитку «м'якої сили», назвавши «чотири сили» сучасної китайської дипломатії: докладати зусилля для підвищення політичного впливу Китаю, посилювати його економічну конкурентоспроможність, розвивати привабливість образу Китаю та моральну привабливість його рішень.

Офіційний Китай підкреслює значимість конструктивних відносин із США на основі рівноправності та взаємної поваги. Після терористичних актів 2001 р. Пекін політично підтримав США у боротьбі з тероризмом. На політику Вашингтона в Іраку Китай відреагував стримано, традиційно відстоюючи позицію підтримки політико-правового врегулювання, виступивши проти військового вирішення конфлікту. Критику КНР викликала і нова оборонна стратегія США Адміністрації Б. Обами, де одним із завдань проголошено зміцнення американської військової ролі в АТР та збільшення американського контингенту в Австралії. КНР звинуватила США у дестабілізації ситуації у регіоні.

Щодо відносин КНР з ключовими сусідніми країнами, то важливе місце у них посідає Японія. Японсько-китайські відносини покращились у політичній сфері (зокрема, у 2008 р. відбувся офіційний візит Ху Цзіньтао до Японії, де було підписано Спільну китайсько-японську заяву про всебічний розвиток стратегічних взаємовигідних відносин), характерним є тісне економічне співробітництво та гуманітарний обмін. Зростаюче економічне співробітництво призвело до взаємозалежності економік двох країн.

Водночас, не дивлячись на позитивну динаміку у китайсько-японських відносинах і декларування лідерами країн подальшої співпраці, залишається безліч невирішених суперечностей. Напруженість між Пекіном і Токіо пов'язана з інтерпретацією минулого, роллю Японії під час Другої світової війни, територіальними суперечками щодо приналежності островів Дяююйдао, конфліктами щодо розвідки нафтових родовищ на спірних морських просторах Східно-Китайського моря.

Між країнами існують і протиріччя у сфері воєнного й оборонного будівництва. Японію турбує перспектива створення «Великого Китаю», який включатиме КНР, Гонконг, Макао і Тайвань. Зміцнення військово-політичних союзницьких зв'язків між США та Японією, стурбовано сприймається Пекіном. Китай у своїх амбіціях щодо лідерства у Східній Азії зіштовхується з Японією, метою якої є приведення своєї зовнішньополітичної потужності у відповідність з економічною. Китай і Японія є стратегічними суперниками за лідерство у Східній Азії, але одночасно є і партнерами, що виявляється в їх взаємовідносинах у рамках різних інтеграційних структур, таких як АСЕАН+3, АРФ, АТЕС. Китай, Японія та РК співпрацюють щодо створення зони вільної торгівлі, а у майбутньому спільного економічного простору у Північно-Східній Азії.

Напруга у відносинах частково врівноважується розвитком взаємної торгівлі й інтересами японського капіталу у Китаї.

Корейський півострів є стратегічно важливим напрямком зовнішньої політики КНР. КНДР є традиційною сферою впливу Китаю. Він надає фінансову підтримку північнокорейському режиму, залишається ідеологічним союзником, економічним донором, діє двосторонній військово-політичний договір від 1961 р., Китай є найбільшим торгово-економічним партнером та інвестором Північної Кореї. Китай послідовно зміцнює свою роль головного посередника у ситуації з Північною Кореєю.

Незважаючи на провокації КНДР (випробування ракетної та ядерної зброї, знищення фрегату «Чхонан», артобстріл о. Енпхендо), Китай закликає Пхеньян та інші держави до переговорів і наголошує, що вирішити ядерне питання необхідно дипломатичним шляхом і наданням фінансової допомоги Пхеньяну.

Пекін не зацікавлений у гонці ядерної зброї КНДР, проте ще більше протистоїть політиці, яка загрожує її стабільності, а колапс КНДР сприймається Пекіном, як велика загроза. Адже об'єднана Корея скоріш за все буде знаходитися під американським та японським впливом, що не відповідає інтересам Пекіна. Він виступає за збереження статус-кво, миру та стабільності на півострові. Саме тому, незважаючи на провокації КНДР, тиск американців та японців, Пекін продовжує самостійну політику щодо Північної Кореї, закликає до переговорів і активно працює над їх поновленням: проводить консультації з Пхеньяном, здійснює політичний тиск, одночасно, надаючи енергетичну та продовольчу допомогу. Китайська політика щодо КНДР не обмежується ядерною проблемою, а включає рекомендації припинити мілітаризацію економіки, реформувати її та відкрити зовнішньому світу (за китайським зразком).

Підтримуючи дружні відносини з Північною Кореєю, Китай динамічно розвиває торгово-економічні й інвестиційні відносини з Республікою Корея. Так, у березні 2014 р. завершився 10-й раунд переговорів про створення двосторонньої зони вільної торгівлі між країнами. Сторони вже прийшли до угоди про скасування митних зборів на 90% товарних позицій. Отже, інтересам КНР на півострові відповідає: згортання північнокорейської програми ядерної зброї; мир і стабільність; збереження/посилення свого впливу на півострові та розвиток торгівельно-економічного співробітництва з РК та КНДР.

Важливим стратегічним партнером Китаю та постачальником високотехнологічного озброєння є Росія. У 2001 р. між державами був підписаний «Договір про добросусідство, дружбу та співробітництво». Це програмний документ, який встановлює напрямок розвитку китайсько-російських відносин у новому столітті. Сторони беруть на себе зобов'язання не вступати у будь-які союзи чи блоки та не починати дій,

спрямованих проти іншого учасника договору. Встановлений і юридично оформлений російсько-китайський кордон більш ніж на 98% його довжини. Головна мета договору гарантувати, щоб суперечки вирішувалися мирними засобами, забезпечити інтереси національної безпеки обох країн у новому світовому порядку та сприяти створенню багатополарності у міжнародних відносинах.

Якщо взяти політичні проблеми та проблему безпеки, то КНР і РФ мають спільні інтереси і займають аналогічні або подібні позиції щодо боротьби проти американського впливу. Так, на міжнародній арені Китай і Росія неодноразово заявляли про спільні зусилля щодо встановлення багатополарного світу задля стабільного світоустрою, проти планів будь-яких держав у встановленні однополарного світу. Країни нерідко займають схожі позиції з міжнародних питань, обороняючись від західної критики з питань демократії, порушення прав людини тощо. Однак якщо розглядати економічні, науково-технічні та культурні відносини, то ступінь інтенсивності китайсько-американських зв'язків значно перевершує китайсько-російські.

Стратегічне партнерство між Росією та Китаєм, Росією та Індією конвертується у розвиток тристоронньої взаємодії у форматі РФ – Індія – Китай. Американський фактор відіграє не останню роль у посиленні військової та політичної взаємодії у даному трикутнику і двосторонніх відносинах Китай – Індія, Індія – РФ, Китай – РФ. Так, Китай разом з Росією й іншими країнами Центральної Азії створили Шанхайську організацію співпраці (ШОС) та неформальну структуру Росія – Індія – Китай (РІК), а потім розширили її за рахунок бразильського (БРІК) і Південно-Африканського (БРІКС) компонентів. Водночас, розвивається співпраця Китаю з Пакистаном, що є противагою впливу Індії у регіоні. Ядерний статус Індії став фактором загрози безпеці Китаю, труднощі у відносинах між КНР та Індією пов'язані і через питання про кордон. КНР намагається не допустити приєднання Індії до створюваної під керівництвом США антикитайської коаліції.

Українські події 2014-2015 рр. стали однією з обговорюваних тем у КНР, позиція офіційного Китаю містить набір стандартних тез про невтручання у внутрішні справи інших держав, необхідності пошуку сторонами компромісів і шляхів зниження напруженості, закликаючи конфліктуючі сторони до мирного діалогу. Китай утримувався при голосуванні у Раді Безпеки ООН і Генеральній Асамблеї ООН при розгляді резолюцій щодо України. Китай утримується і від критики Росії, при цьому підкреслюючи, що поважає територіальну цілісність України. США й інші західні країни, вводячи санкції проти РФ, сприяли активізації російсько-китайського діалогу. Рух Москви у бік Пекіна може прискорити темпи зростання військової могутності та геополітичної ваги КНР.

Важливість добросусідських відносин і широкомасштабне співробітництво з РФ (спільний кордон з якою становить 4 тис. км) є важливим компонентом китайської зовнішньої політики. Водночас, не в інтересах Пекіна, щоб через китайсько-російські відносини погіршилися відносини із США.

Для Китаю важливим напрямом політики є Південно-Східна Азія, де він проводить послідовну політику поглиблення та розширення співробітництва, укріплення своїх позицій. Упродовж 1990-х років Китай покращував відносини з країнами Південно-Східної Азії та АСЕАН. У 2002 р. було укладено угоду про зону вільної торгівлі Китай – АСЕАН, а у 2003 р. Китай приєднався до Договору про дружбу та співробітництво у Південно-Східній Азії. У тому ж році була підписана Спільна декларація КНР й АСЕАН про стратегічне партнерство. Китай підключився до багатосторонніх форматів співпраці у регіоні та висунав низку власних економічних ініціатив, включаючи створення форуму Боао (азіатський аналог економічного форуму у Давосі). Пекін запропонував проекти надання економічної допомоги країнам ПСА у період кризи 2008-2009 років. З 1 січня 2010 р. діє угода про вільну торгівлю КНР – АСЕАН (CAFTA).

Незважаючи на позитивну динаміку економічного співробітництва Китаю з країнами АСЕАН, ускладнюють ці відносини територіальні суперечки. Слід відзначити суперечки довкола островів Парасельського та Спратлі у Південно-Китайському морі. Китай у 2011 р. проголосив Жовте та Південно-Китайське море зоною своїх «центральных інтересів» (до цієї категорії віднесено Тибет і Тайвань). Пекін рішуче виступає проти залучення до вирішення цієї проблеми США, тоді як інші сторони конфлікту – В'єтнам, Філіппіни, Малайзія підтримують участь Вашингтона. Між Китаєм і країнами Південно-Східної Азії (В'єтнам і Філіппіни) не припиняється суперечка навколо суверенітету островів Наньша, разом з тим, Китай дотримується курсу пом'якшення протиріч, політики добросусідства та «відкладання розбіжностей з питань про суверенітет заради спільного освоєння».

Японія. Метою зовнішньої політики країни є забезпечення стабільності та процвітання держави, а також заможного та мирного існування своїх громадян. Національним інтересам Японії відповідає неконфронтаційний розвиток подій у Східній Азії. Токіо підтримує мирні відносини з усіма державами, особливо прагне розвивати добросусідські відносини з державами АТР. Співпраця Японії в АТР включає декілька напрямків: відносини із США, КНР, РК, співробітництво у рамках АТЕС.

Зовнішньополітичні пріоритети Японії аналізуються у «Блакитній книзі з питань зовнішньої політики». Традиційний порядок пріоритетів з кінця 2000-х рр. наступний: 1) Азія і Тихий океан, 2) Північна Америка,

3) Латинська Америка та басейн Карибського моря, 4) Європа, 5) Росія, Центральна Азія і Кавказ, 6) Близький Схід і Північна Африка, 7) Африка.

Токіо послідовно зміцнює стратегічні зв'язки з Вашингтоном. Відносини Японії із США продовжують базуватися на двосторонньому військово-політичному союзі, який відіграє найважливішу роль у забезпеченні національної безпеки Японії. На Японських островах знаходяться американські військові бази та сили, чисельність яких становить близько 47 тисяч офіцерів і солдатів. Цей союз є основним інструментом стримування будь-якої агресії проти Японії. У новому стратегічному контексті, що характеризується появою загрози міжнародного тероризму, значним посиленням Китаю, як основного суперника США та Японії у Східній Азії, американо-японський союз не втратив своєї актуальності для обох сторін. Так, прем'єр-міністр Японії Абе Сіндзо (з грудня 2012 р.) наголосив, що зовнішній курс Японії буде базуватися на Американсько-японському договорі про безпеку 1960 р., підкресливши першочергову значимість США для Японії.

Військово-стратегічні аспекти двосторонніх відносин зберігають для Токіо та Вашингтона першорядну важливість. Водночас, держави активно взаємодіють у політико-дипломатичній, економічній та інших сферах. Проводяться регулярні консультації на всіх рівнях задля узгодження позицій з широкого кола питань щодо світового розвитку, відносин з третіми країнами тощо.

Одним з найголовніших напрямків політико-дипломатичної взаємодії США та Японії є узгодження підходів щодо китайської політики двох країн. Вашингтон і Токіо докладають зусилля для залучення Пекіна до співпраці у сфері забезпечення безпеки на глобальному та регіональному рівнях, щоб Пекін був не тільки зацікавлений в існуючому status-quo у регіоні, а й ніс свою частку відповідальності за його збереження. Прагнуть забезпечити передбачуваність поведінки КНР, адже стабільний Китай є непорушною умовою стабільності АТР. Токіо та Вашингтон стурбовані перспективами російсько-китайського військово-технічного співробітництва. У лютому 2005 р. США та Японією була прийнята спільна декларація, в якій забезпечення безпеки у зоні Тайванської протоки було названо «спільним стратегічним завданням».

Важливим напрямком японсько-американської взаємодії є комплекс проблем, пов'язаних з Корейським півостровом, зокрема з північнокорейською загрозою. Проблема відносин з Пхеньяном є предметом обговорення фактично на всіх зустрічах і переговорах як у двосторонньому, так і в тристоронньому форматах між офіційними особами США, Японії та Південної Кореї.

Події 11 вересня 2001 р. послужили додатковим стимулом для зміцнення відносин двох країн. Японія стала одним з активних учасників,

очолованої США антитерористичної коаліції. Токіо надав тилу підтримку американським військовим операціям проти «Аль-Каїди» і «Талібану» в Афганістані. Величезну підтримку США японський уряд здійснив і в Іраку (виділивши 5 млрд. дол. на його відновлення та направивши до зони Перської затоки близько 1 тис. своїх військовослужбовців, з них 600 – до Іраку).

Проблемою двосторонніх відносин було питання передислокації американських баз на території Японії та виведення 8 тис. морських піхотинців армії США на Гавайські острови, а також ролі та місця Японії у реалізації цього американського плану з реструктуризації передового базування. США наполягали на активній фінансовій участі Японії й оплати нею більшої частини витрат щодо передислокації військових контингентів. Переговори проходили складно в силу відмови Японії брати на себе «непосильний фінансовий тягар», проте закінчилися у 2006 р. досягненням угоди.

У сучасному світі Японія відіграє роль одного із світових економічних лідерів. На противагу економічній позиції, Японія не мала тривалий час питомої ваги на світовій політичній арені. Її безпосередня участь у вирішенні світових політичних проблем часто носила пасивний характер. У ХХІ ст. вона намагається посилити свої позиції. Так, уряд Коїдзумі (2001-2006 рр.) вибудовував стратегію, спрямовану на приведення у відповідність економічної могутності Японії з її політичним впливом у світі. У рамках цієї стратегії керівництво країни брало активну участь у міжнародних самітах, виступало з ініціативою створення нових глобальних і регіональних механізмів, покликаних регулювати процеси глобалізованого світу. Японська делегація зайняла активну антиядерну позицію на ювілейній міжнародній конференції з нерозповсюдження ядерної зброї, Токіо виступив одним з ініціаторів проведення у грудні 2005 р першого саміту Східноазійського співтовариства.

Активно розвивається співпраця АСЕАН з Японією, зокрема, підписано Угоду про всебічне економічне співробітництво АСЕАН–Японія. Для досягнення своєї цілі Токіо вдосконалює стратегію забезпечення безпеки та систему кризового управління, зміцнює японсько-американський альянс, намагаючись вибудовувати рівноправні відносини з ними, посилює азійсько-тихоокеанську дипломатію й енергійно приймає участь у світовій політиці. Метою Японії є постійне членство у Раді Безпеки ООН.

Зазначимо, що військовий бюджет Японії щорічно збільшується на 2-3%, а для країни стає характерним прагнення до більшої самодостатності шляхом поетапного нарощування військового потенціалу країни та зміни (коректування) конституційних норм, що обмежують військову діяльність сил самооборони. Так, у плані оборони Японії 2004 р. було зазначено, що

у зв'язку з масштабною модернізацією Китаєм ядерних і ракетних сил, задля нейтралізації загроз з боку КНДР, Токіо має розглянути можливості збільшення військової складової національної безпеки. У грудні 2010 р. в Японії були опубліковані «Основні напрями програми національної оборони», що передбачає «забезпечити здатність японських сил самооборони до сучасних та активних бойових дій». Таким чином, Японія відмовилася від концепції, яка передбачала «пасивний», «винятково оборонний характер» дій сил самооборони. Уряд Японії на чолі з Сіндзо Абе взяв курс на проведення економічних реформ, з метою виведення країни з депресії, а також зміни деяких статей чинної конституції (ст. 9) для зняття обмежень щодо створення регулярної армії та можливості застосовувати збройні сили для вирішення міжнародних проблем. У травні 2013 р. Рада національної оборони офіційно затвердила проект реформи збройних сил країни – Сил самооборони. Така тенденція уможливило у перспективі залучення Японії до системи балансу сил в АТР як самостійного елемента. Проте військове посилення Японії викликає негативну реакцію сусідніх країн, особливо Китаю та КНДР.

Відносини між Японією і Росією та Японією і Китаєм розвиваються суперечливо. Китай став головним торговельним партнером Японії, японський капітал продовжує розширювати свою присутність на китайському ринку, відбувається політичний діалог. Разом з тим, Китай стає головним економічним конкурентом Японії на світових ринках. У 2011 р. Китай остаточно посунув Японію з другого місця світового економічного рейтингу. Позиції Японії підірвали жакливі наслідки руйнівного землетрусу, цунамі та спричинені ними аварії на АЕС Фукусіма-1.

На регіональному рівні Японія розглядає Китай як конкурента у питаннях інтеграційної економічної взаємодії з країнами АСЕАН і як загрозу інтересам у Східній Азії. З іншого боку, Токіо бачить у Китаї джерело регіональної стабільності – наприклад, в урегулюванні північнокорейської ядерної проблеми, у боротьбі з тероризмом, піратством тощо. Суттєвим фактором, який зміцнює двосторонні відносини, є економічна взаємозалежність двох держав та їх спільна зацікавленість у збереженні стабільності у Східній Азії. Отже, покращення відносин з азіатськими сусідами, перш за все з Китаєм (укріплення співпраці у всіх сферах) є важливим завданням Токіо, надзавданням є знаходження «золотої середини» у відносинах з двома державами – США і Китаєм.

Японсько-південнокорейські відносини фокусуються з одного боку, успішними економічними відносинами, питанням створення японсько-південнокорейської зони вільної торгівлі та координації політики щодо Північної Кореї. З іншого – напруження у двосторонніх відносинах

пов'язано з історичними образами, не вирішено і територіальну суперечку навколо острова Токто (Такесіма). Більш того, у ХХІ ст. у нову стадію вступив багаторічний територіальний спір між державами. З ініціативи законодавців японської префектури Сімане 23 лютого 2005 р. був оголошений «Днем Такесіми». Демарш законодавців не був підтриманий, але і не був засуджений центральною владою. Тоді двосторонні відносини загострилися: були перервані переговори про створення зони вільної торгівлі, скасований візит до Японії Міністра закордонних справ Пан Гі Муна.

Токіо не зацікавлений у військовому вирішенні північнокорейської ядерної проблеми, що буде мати руйнівні наслідки для Японії, у силу її географічної близькості до півострова. Можливості впливу Японії на КНДР обмежені: японсько-північнокорейські відносини ускладнюються проблемою, пов'язаною з викраденням спецслужбами КНДР японських громадян у 70-ті рр. ХХ століття. Проблема набула більшу актуальність після того, як Північна Корея офіційно зізналася у викраденні японців.

Курильський вузол (проблема приналежності островів Курильської гряди) залишається перешкодою на шляху взаємовідносин між РФ та Японією. У березні 2005 р. Японія прийняла резолюцію, в якій вказувалося на необхідність активізувати переговори з Москвою задля вирішення проблеми приналежності островів Хабомаї, Шикотан, Кунашир та Ітуруп й інших північних територій.

Республіка Корея (РК). Сучасна південнокорейська політика спрямована на послаблення напруженості на півострові; мирне співіснування двох Кореї і поступове мирне об'єднання Кореї. Під час президентських виборів у Південній Кореї 19 грудня 2012 р. владу втримали консерватори, але вперше в історії РК президентське крісло зайняла жінка – Пак Кин Хе.

Першочерговим завданням південнокорейської держави з кінця першого десятиліття ХХІ ст. проголошується «досягнення такого рівня безпеки, який гарантував би внутрішню стабільність, активну участь у міжнародному поділі праці на сприятливих для РК умовах та одночасно не допускав би порушення національного суверенітету». Такий підхід до визначення принципових засад зовнішньої та внутрішньої політики відображений у концепції національної безпеки Республіки Корея, підготовленої та прийнятої після приходу до влади у 2008 р. консервативного керівництва на чолі з президентом Лі Мен Баком. Дотримання національних інтересів РК безпосередньо пов'язується з підтриманням регіональної рівноваги у Північно-Східній Азії, про що йдеться у документі, проте національні інтереси РК не обмежуються регіоном Північно-Східної Азії або рамками АТР.

Зміна глави держави не відобразилася на принципових засадах

зовнішньополітичного курсу Сеулу. Основними напрямками зовнішньої політики упродовж багатьох десятиліть залишаються: союзницькі відносини із США; політична й економічна взаємодія з Японією і Китаєм; міжкорейські відносини; співробітництво з Російською Федерацією.

Головною метою зовнішньополітичного курсу південнокорейської адміністрації стає «вихід РК на такий же рівень стратегічного союзу із США, якою є співпраця США з Японією». Пак Кин Хе визнала необхідність формування між Республікою Корея та США стратегічного союзу ХХІ ст., що передбачає розширення практичної взаємодії у військово-політичній сфері, спільне вирішення завдань з підтримки безпеки на Корейському півострові та реагування на глобальні та регіональні виклики, включаючи нерозповсюдження зброї масового знищення, міжнародний тероризм, нестійкість світової економіки, створення системи протиракетної оборони в АТР, взаємна координація політики щодо КНР.

США залишаються головним союзником і найбільшим торговельним партнером Республіки Корея, де дислокується американський військовий контингент чисельністю 28 тис. чол. Після терористичних актів 11 вересня 2001 р. Республіка Корея стала одним з активних учасників, очолюваної Вашингтоном антитерористичної коаліції.

У налагодженні політичного партнерства з Пекіном адміністрації РК часто балансують: координують свої дії з Вашингтоном, зі станом американо-китайських відносин. Разом з тим, за часів правління президента РК Лі Мен Бака китайсько-південнокорейські відносини перейшли на рівень стратегічного партнерства. Країна тісно співпрацює в економічній сфері з двома провідними державами – США та КНР, і цей курс себе виправдовує.

Саме торгово-економічні й інвестиційні зв'язки між Китаєм і РК стали однією з основних рушійних сил двосторонніх відносин. Збільшується обсяг двосторонньої торгівлі, рівень взаємних інвестицій, зміцнюється співпраця у сфері послуг. Китайсько-південнокорейські відносини фокусуються на економічному співробітництві і бажанні Сеула отримати політичну підтримку Пекіна у питаннях міжкорейського діалогу.

Стратегія РК, спрямована на підтримку збалансованих відносин з РФ, взаємодію у трьох основних напрямках: політичний діалог; економічне і технічне співробітництво; рішення північнокорейської проблеми.

Сеул співпрацює з організаціями АТР, розвиває дружні відносини з іншими країнами регіону, зокрема країнами АСЕАН. Активно бере участь у найбільших економічних інтеграційних угрупованнях та організаціях (АТЕС, СОТ й ін.), АСЕАН+3 (КНР, Японія і РК). На початку 2010 р. набула чинності Угода АСЕАН про вільну торгівлю з Південною Кореєю. Сеулом ведуться переговори щодо підписання договору про режим

вільної торгівлі з низкою країн Східної Азії: з Китаєм, Індією, Австралією, Японією. З іншими державами регіону такі договори вже підписані. Південнокорейська дипломатія упродовж останніх років вміло приваблює союзників, а також демонструє відмінне виконання домовленостей з іншими державами.

Російська Федерація (РФ) є державою, яка зацікавлена у розвитку конструктивних відносин з країнами АТР, що обумовлено, зокрема, інтересом у використанні його можливостей при реалізації програм підйому Сибіру та Далекого Сходу. 7 травня 2012 р. пост Президента РФ знову зайняв В. Путін. Концепція зовнішньої політики РФ 2013 р., як і 2008 р., декларує багатовекторний характер зовнішньополітичного курсу Росії. Розділ концепції, присвячений АТР, починається з тези про «зростаюче значення», яке «набуває зміцнення позиції Росії в АТР». У концепції 2008 р. дії Росії зводилися до діяльної участі у пошуках політичного рішення ядерної проблеми Корейського півострова, підтримці конструктивних відносин з КНДР та Республікою Корея, зміцненні безпеки у Північно-Східній Азії, а концепція 2013 р. вже декларує активність Росії у різних регіональних об'єднаннях, вжиття заходів щодо формування у ПСА ефективних механізмів зміцнення миру, безпеки, взаємної довіри та взаємовигідного співробітництва, як регіонального компоненту нової рівноправної архітектури безпеки в АТР та співробітництва на колективних засадах.

У центрі російської стратегії в АТР знаходяться відносини з Китаєм, які активно розвиваються. На політичному рівні досягнуті успіхи: у 2001 р. сторони підписали договір про дружбу, у 2004 р. – доповнення до угоди про російсько-китайський кордон, яке офіційно закрило територіальне питання (РФ поступилася КНР 337 кв. км спірних земель), спільні дії у рамках ШОС та голосувань у Раді Безпеки ООН.

Росія та Китай виступають за багатополярний світ, в якому кожна країна має можливість відстоювати свої національні інтереси. Москва розглядає стратегічні відносини з Китаєм та Індією як противагу США. Однак крім спільних стратегічних завдань збереження миру та протистояння американській гегемонії, російсько-китайські відносини мають чимало протиріч. Росію, зокрема, турбує проникнення на російський Далекий Схід китайських іммігрантів у зростаючих масштабах; враховуючи політичне й економічне зростання, Китай зможе посилити політичний вплив на російський Далекий Схід.

Є об'єктивні передумови для подальшого поглиблення китайсько-російських відносин. Події 2014–2015 рр. в Україні збільшують потреби Москви у взаємодії з Пекіном. Західні санкції є комплексними і необхідна зовнішня противага. Травневий візит 2014 р. В. Путіна до Шанхаю приніс близько 40 угод, ще 38 були підписані під час жовтневого візиту прем'єра

держради КНР Лі Кецяна до Москви. Росія намагається компенсувати вплив західних санкцій за рахунок отримання від Китаю ринків збуту, інвестицій, прямих банківських кредитів, а також технологій. Газовий контракт між «Газпромом» і CNPC передбачає поставку до Китаю до 1032 млрд. кубометрів газу упродовж 30 років, починаючи з останнього кварталу 2018 р.

Російсько-корейські відносини мають складний і неоднозначний характер. Можна виділити три етапи у корейській політиці РФ: 1991-1995 рр.; 1995-1999 рр.; 2000 р. – по теперішній час. Перший етап характеризувався односторонньою орієнтацією РФ на розвиток співпраці з РК і згортанні відносин з КНДР, що привело до послаблення позицій Росії на півострові. Другий етап, відмічений спробами РФ відновити збалансований підхід до обох корейських держав. Третій етап характеризується відновленням дружніх відносин Росії з КНДР, урівноваженою дипломатією з РК і КНДР, поверненням до активної політики на півострові. Так, 9 лютого 2000 р. був підписаний Договір про дружбу, добросусідство і співпрацю між КНДР і РФ. Значимо, що лише РФ і Китай мають дипломатичні відносини з обома корейськими державами. Розвиваючи відносини з північнокорейським режимом, Росія розраховувала відновити свій минулий вплив на півострові, а розвиваючи відносини з обома Кореями, посилити його.

Росія є учасником переговорного процесу з врегулювання ядерної проблеми та виступала проти застосування військової сили для припинення ядерної програми, не приєднувалася до міжнародного тиску проти КНДР, підтримуючи позицію КНДР «заморожування ядерної програми в обмін на компенсацію». Прагнучи поліпшити відносини з КНДР, посилити свій вплив на півострові (за допомогою м'якого курсу), Росія забувала, що вона є глобальною ядерною державою, яка відповідальна за нерозповсюдження ядерної зброї.

Щодо питання об'єднання півострова, то посадовці РФ здебільшого вказують, що Росія виграє від об'єднання Кореї, оскільки буде ліквідовано напруженість на її кордонах і поліпшиться ситуація у регіоні. Водночас, Росію навряд чи може влаштувати поява держави, що знаходиться під впливом США. Поява об'єднаної, без іноземної військової присутності, Кореї відповідає інтересам РФ, за умови, що корейська держава буде дружня до Росії. Отже, Москва переслідує на корейському напрямку наступні цілі: недопущення війни на півострові; запобігання поширення зброї масового знищення і відновлення російського впливу на півострові.

Росія відновила традиційні відносини з В'єтнамом, а також військово-технічне співробітництво з іншими країнами регіону. Намагається використовувати участь у багатосторонній співпраці у сфері регіональної безпеки для відновлення своїх позицій в АТР. Підключається до

політичних та економічних процесів регіонального співробітництва АТР (ШОС, АСЕАН, АРФ, АТЕС, Східноазійські саміти тощо). Росія є партнером АСЕАН. Новим етапом у розвитку відносин Росії з державами АСЕАН став проведений у Малайзії в 2005 р. перший саміт «Росія – АСЕАН».

Концепції зовнішньої політики РФ декларують розвиток дружніх відносин з Індією та «зміцнення взаємодії з актуальних міжнародних проблем і взаємовигідних двосторонніх зв'язків у всіх сферах, насамперед у торговельно-економічній», а також «ефективного зовнішньополітичного й економічного співробітництва у форматі Росія – Індія – Китай». Держави беруть участь у процесах світової та регіональної інституціоналізації, що є важливим об'єднуючим моментів у зовнішньополітичній діяльності трьох країн.

Вплив фінансово-економічної кризи ХХІ ст. на АТР. Внаслідок кризи традиційно впливові світові економіки – США, Європейський Союз та Японія пережили глибокий спад і зіткнулися із серйозними структурними проблемами в економіці. У той же час, низка країн Східної Азії, у першу чергу Китай, подолавши падіння темпів зростання, змогли зберегти позитивну динаміку розвитку. США та Японія зберігають ще економічну перевагу у регіоні, проте вже не можуть її нарощувати на відміну від Китаю. Фінансова криза істотно не позначилася на темпах розвитку країн АТР. Навпаки, роль країн Східної Азії у світовій економіці значно посилилася у результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., яка закріпила переміщення центру світового економічного розвитку у даний регіон, передусім за рахунок перетворення Китаю на двигун глобальної економіки, світового кредитора й інвестора.

Майже в усіх країнах регіону причину кризи вбачають не у недоліках їх економік, а у фінансовій політиці західних банків. Вважається, що ця політика мала на меті послабити азійських конкурентів. У ЗМІ, виступах економістів і відомих бізнесменів обговорюється ідея створення власної азійської фінансово-банківської системи, яка була б захищена від негативного впливу Заходу. Фінансова криза посилила інтеграційну економічну взаємодію у Східній Азії. Так, ще у жовтні 2008 р. КНР, РК та Японія прийняли рішення про створення регіонального фінансового регулятора поза рамками «Великої сімки».

Отже, кожна з великих тихоокеанських держав намагається зайняти провідне положення в АТР, як наслідок – збереження складних і неоднозначних відносин, непростой конфігурації взаємовідносин між ними. Водночас, найбільш важливим інтересом для кожної з держав є зміцнення миру та процвітання у регіоні. Держави зацікавлені у розвитку стабільних взаємовідносин, що пояснюється, насамперед, чисельними взаємними інтересами в економічній і торговельній сферах. Характерною

ознакою розвитку регіону є поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами за збереження геополітичного суперництва між ними.

2. Політичні й економічні протиріччя в АТР на початку XXI ст. Перспективи розвитку АТР за прогнозами політологів

Основними дестабілізуючими чинниками, загрозами безпеки в АТР є гонка озброєнь, розповсюдження ядерної зброї, розділені держави та територіальні проблеми. Окрім того, існують суперечності між США та КНР в економічній сфері й у політичних підходах щодо вирішення деяких міжнародних проблем:

а) між США та Японією протиріччя у сфері економіки, валютно-фінансової політики; між Японією та КНР протиріччя у галузі військового й оборонного будівництва; суперечності між двома корейськими державами;

б) протиріччя між субрегіонами Південно-Східної Азії та Північно-Східної Азії щодо підходів до проблем безпеки, питань інвестиційної політики;

в) протиріччя міжцивілізаційного характеру, що виникають у відносинах США та європейських держав, з одного боку, та країн Азії – з іншого. Чітко ці протиріччя простежуються у підході щодо прав людини, проблем створення нової системи міжнародних відносин.

Слід зазначити, що не дивлячись на поглиблення регіонального співробітництва та взаємозалежності в економічній і політичній сфері, АТР залишається найбільш мілітаризованим регіоном світу. Зростання військових витрат США і КНР провокує зустрічні кроки інших країн регіону. Росія, Індія, Японія збільшують свою військову міць. Значно ускладнює ситуацію те, що в АТР розташована найбільша кількість ядерних держав (Китай, Індія, Пакистан, КНДР, РФ). Існують і такі нові загрози безпеці як тероризм, наркотрафік, нелегальна міграція, екологічні проблеми.

Ядерна проблема КНДР є ключовою для АТР, яку можливо вирішити тільки колективними зусиллями. Нестабільність ситуації на півострові ускладнюється економічним становищем Північної Кореї, непростими відносинами між двома корейськими державами. У політиці США, Китаю, РФ, Японії на Корейському півострові існують як конкурентні мотиви, так і елементи взаємодії. Спільною метою для країн є мирним шляхом розв'язати цей конфлікт, тому що КНДР з ядерним потенціалом загрожує не тільки регіонові, але й світовій міжнародній безпеці. Для країн важливо недопустити поширення ядерної зброї та розширення ядерної зони на Японію, Республіку Корея і Тайвань. Ці сприятиме послабленню режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Разом з тим, кожний із учасників шестисторонніх переговорів має свої стратегічні цілі,

обумовлені насамперед високою зацікавленістю США, Росії, Китаю та Японії у зміцненні своїх позицій на півострові.

Локальні конфлікти Індії та Пакистану, які отримали ядерну зброю, негативно впливають на стабільність АТР. Підкреслимо, що ядерний аспект проблеми забезпечення безпеки в Азії набув особливої актуальності після проведених Індією та Пакистаном у 1998 р. ядерних випробувань, що серйозно похитнули режим нерозповсюдження в Азії й у світі. Передбачувана наявність у низки країн технологій для створення ядерної зброї (Японії, РК) є додатковим фактором напруженості. Отже, в АТР існує величезний потенціал для нового витка гонки ядерного озброєння.

Великі тихоокеанські держави, згідно їх заяв і національних інтересів, зацікавлені у режимі нерозповсюдження ядерної зброї, мирному вирішенні регіональних проблем. Проте кожна з держав прагне їх врегулювати згідно власних інтересів, що заважає остаточному розв'язанню регіональних проблем.

Проблемою регіону залишаються розділені народи: китайський і корейський. *Проблема двох Кореї* є нерозв'язаною. Об'єднання Кореї важливо не тільки з погляду возз'єднання народу, але й для збереження миру та безпеки на Корейському півострові й у регіоні Північно-Східної Азії. Останнім часом просування міжкорейського діалогу знову наштовхується на перепони, пов'язані з ядерною та ракетною програмами КНДР.

Тайванська проблема. Китай наполягає на об'єднанні з Тайванем на основі «один Китай – дві системи», і навіть готовий застосувати військову силу, якщо Тайванем будуть зроблені серйозні дії, спрямовані проти політики КНР. Тайвань, у свою чергу, прикладає зусилля до того, щоб міжнародне співтовариство визнало його суверенною державою.

Зберігаються і проблеми у взаємовідносинах країн АТР через територіальні питання. В основі територіальних претензій окремих країн регіону до сусідніх держав лежать ресурсно-сировинні потреби. Існують суперечки щодо переділів юрисдикції та володіння островами і територіями, таких близько 330 проблем. Зокрема, територіальні суперечки у Південно-Китайському морі щодо о. Парасельських та о. Спратлі, навколо Сенкаку (Дяоюйдао) зачіпають інтереси регіональних держав (КНР, Тайваню, Індонезії, Малайзії, Брунею, В'єтнаму та Філіппін) і на сьогодні не є вирішеними. Існує суперечка Росії та Японії за Південнокурильські острови.

Питання приналежності архіпелагу Спратлі (до 100 дрібних островів і рифів) є одним з найгостріших у регіоні. Сутність взаємних претензій сторін у суперечках зводиться до боротьби за право розпоряджатися ресурсами континентального шельфу і вод Південно-Китайського моря, а

також до необхідності гарантувати безпеку стратегічним морським транспортним маршрутам. За оцінками західних експертів, через цей район щорічно здійснюється 50% світових і близько 80% китайських вантажних перевезень, а до Японії, Кореї та на Тайвань надходить понад 80% споживаної ними нафти. Володіння островами Спратлі дає можливість встановлення часткового або повного контролю над цими морськими судноплавними шляхами. Окрім того, у районі архіпелагу можлива наявність великих родовищ нафти, газу й інших корисних копалин.

Офіційні претензії на встановлення державного суверенітету над усім архіпелагом Спратлі пред'являють Китай і В'єтнам. На низку островів і рифів претендують Філіппіни, Малайзія, Бруней і Тайвань. Нині під контролем В'єтнаму перебуває 40 островів, Китай займає 15, Філіппіни – 8, Малайзія – 6. Зазначені держави розмістили військові підрозділи на підконтрольних островах, активно розвивають їх інфраструктуру, освоюють природні ресурси.

Особливу активність проявляє КНР, запобігаючи консолідації АСЕАН на антикитайській основі, а також не допускаючи втручання у вирішення спірних питань США. Прагнучи встановити контроль над важливими торговими шляхами та ресурсами у Південно-Китайському морі, КНР зустрів особливий опір В'єтнаму, який вважає острова Парасельські та Спратлі своєю територією. Ситуація ускладнюється спробами перешкодити виборам у Національні Збори В'єтнаму на островах Спратлі, обміном дипломатичними нотами, проведенням у В'єтнамі антикитайських демонстрацій, а також спільними військовими маневрами із США у районі спірних територій. В'єтнам сповнений рішучості відстоювати свої позиції і звертається за підтримкою до провідних світових держав, насамперед до США.

Разом з тим, у політичній сфері спостерігається ослаблення низки конфліктів, що пов'язано, насамперед, із зростанням економічної взаємозалежності держав регіону. Так, відомий російський науковець О.Д. Богатуров підкреслює, що фактичні події демонструють прагнення і найбільших гравців, і малих країн проявляти у регіональних відносинах стриманість, не допускаючи переходу хронічних протиріч у гостру стадію.

Складність регіональних, глобальних і локальних процесів в АТР, різноманіття його соціально-економічних, політичних і культурно-цивілізаційних складових, зумовлюють існування такого ж складного комплексу викликів регіональної безпеки. Разом з тим, зважаючи на сучасну ситуацію в АТР, в якому посилюються інтеграційні процеси, економічні взаємозв'язки, інтересам тихоокеанських країн вигідно забезпечити збереження існуючого статус-кво.

Щодо перспектив розвитку АТР. У роботах Г. Кіссинджера,

Зб. Бжезинського, Ф. Фукуяма та С. Хантінгтона висвітлюється глобальне бачення світоустрою, також автори концентрують увагу на розгляді міжнародного порядку з точки зору розстановки сил між учасниками.

Китайсько-американські відносини вже є найбільш важливими у Східній Азії, які впливають на весь регіон. У ХХІ ст. вони стають визначальним фактором для всього світу, здійснюючи вплив на всі аспекти міжнародних відносин. З огляду на це, можна прогнозувати наступні геополітичні варіанти розвитку подій в АТР.

Стратегічне зближення США та Китаю, союз цих держав. Припустимо, що Китай стає американським стратегічним партнером і такий розклад сил призведе до зміцнення військово-політичної співпраці Індії та Росії. Сценарій стратегічного зближення США – КНР прогнозував відомий американський політолог і державний діяч Зб. Бжезинський. Він вважає, що стратегічне співробітництво Пекіна та Вашингтона може вивести світ із ситуації невизначеності. Безглуздою є політика перешкоджання розвитку Китаю. Навпаки, слід сприяти такому його розвитку, який відповідало б інтересам США. Якщо ж Пекін віддалиться від цього курсу, відразу має бути адекватна реакція Вашингтона.

США можуть у черговий раз запропонувати КНР варіант «Великої двійки» (G 2). Можливо запроцює концепція «спільної еволюції» від колишнього держсекретаря США Генрі Кіссінджера, у процесі якої обидві країни допомагали б розвиватися одна одній. Автор вважає, що китайсько-американські відносини доречно охарактеризувати не як партнерство, а як «спільну еволюцію». Це означає, що і та, й інша країна «переслідують свої внутрішні імперативи, співпрацюючи там, де це можливо, та пристосовуючи свої відносини таким чином, щоб звести до мінімуму конфлікт». Він вважає, що засновані на співпраці відносини між США і Китаєм «необхідні для глобальної стабільності та миру». Автор попереджає, якщо між двома країнами розпочнеться холодна війна, вона загальмує розвиток для цілого покоління по обидві сторони Тихого океану та внесе розбрат у внутрішню політику усіх регіонів у той час, як такі глобальні проблеми, як ядерне розповсюдження, навколишнє середовище, енергетична безпека та зміна клімату, вимагають глобального співробітництва. Тому відносини між Китаєм і США не можна перетворювати на антагоністичну гру.

Частина дослідників вважають, що більш вірогідно чекати нову конфронтацію КНР і США. Китай прагне усунути США із Тихоокеанського регіону, а Вашингтон, у свою чергу, не збирається відступати та намагається стримувати Китай. Регіон поступово перетворюється на арену економічного та політичного суперництва США з КНР.

У 2012 р. Зб. Бжезинський опублікував свої погляди у книзі «Америка

та глобальна криза», де зазначається, що нові світові держави (КНР, Індія, Японія) мають великі амбіції на головну роль у новому світовому порядку, що може призвести до їх взаємного суперництва. Посилення Азії кидає виклик американському лідерству, а небезпека азіатських суперечок загрожує стабільності в Азії, світі та США.

У статті «Після Америки» у журналі «Foreign Policy» (січень-лютий 2012 р.) Зб. Бжезинський висловив думку, що занепад впливу США може призвести до таких негативних наслідків: посиляться невизначеність на міжнародній арені, загострення непорозумінь між глобальними суперниками, що загрожує настанням хаосу; перемога китайського націоналізму призведе до загострення відносин з сусідами. У такому випадку Азія у XXI столітті стане схожа на Європу XX століття, та потоне у безодні воєн і конфліктів. Тайвань стане вразливішим перед натиском Китаю і це посилить перспективу возз'єднання на умовах, вигідних Пекіну. Відповідно, для США це означатиме ризик (або спокусу) серйозної конфронтації з Китаєм. Південна Корея опиниться перед дилемою: змиритися з регіональним пануванням Китаю, або зміцнити відносини з Японією. Це означає загрозу військово-економічної дестабілізації на Корейському півострові, а також кризі довіри Японії та РК до існуючих американських зобов'язань.

Сценарій другий: *США, Японія та Корея проти Китаю, Росії й Індії*. Цей сценарій припускає зміцнення існуючого союзу США та Японії, об'єднання двох Корей під американським впливом. За такої ситуації, інтереси Росії, Китаю та Індії значно зближаться, держави створять військово-політичний союз для протидії американського впливу у регіоні. В АТР можуть утворитися дві сфери впливу – американо-японсько-корейська та китайсько-індійсько-російська.

США будуть намагатись зберегти свою провідну роль, і в найближчому майбутньому вони ще будуть переважати інші країни за багатьма параметрами – військовим, інформаційним, науково-технічним. США будуть залишатися провідною державою, але їх лідерство буде піддаватися ерозії, зокрема з боку КНР. Вищезгадані американські аналітики Зб. Бжезинський і Г. Кіссинджер відкрито називають Китай стратегічним суперником США, а зростання впливу цієї країни в Азії та світі кваліфікують як зовнішньополітичний виклик надзвичайної ваги.

У книзі Г. Кіссинджера «Про Китаї» («On China»), автор пише, що Китай намагатиметься відсунути американців подалі від своїх кордонів, обмежити масштаби американських військово-морських сил і зменшити вплив Америки у міжнародних справах. США, у свою чергу, будуть намагатися організувати сусідів Китаю таким чином, щоб створити протидію китайському пануванню.

На сьогоднішній день, Китай перетворився на домінуючу регіональну

державу й очевидні його прагнення до статусу світової держави. Та чи зможе Китай стати наддержавою та змінити хід спіралі міжнародної системи.

Питання майбутнього лідерства КНР на міжнародній арені не є однозначним. На думку части експертів КНР до 2025 р. може стати найбільшою за розмірами економічною потугою світу. Економічний імпульс дозволить набути військової могутності такого рівня, що Китай стане загрозою для своїх сусідів і, ймовірно, навіть для віддалених географічно супротивників. Зміцнивши свої позиції завдяки можливому приєднанню Гонконгу, Макао і Тайваню, «Великий Китай» перетвориться не лише у провідну державу АТР, а й у світову державу. Песимісти вказують на низку чинників, що стануть перешкодою на шляху трансформації Китаю у наддержаву світового масштабу. А саме: КНР буде складно зберегти високі темпи зростання, проблемою для Китаю може стати питання про нові джерела сировини й енергії, продовольча проблема. Крім цього, міжнародна ситуація в АТР має вибухонебезпечні питання, кожне з яких здатне втягнути Китай у міжнародні конфлікти (зокрема, територіальні суперечки створюють небезпеку зіткнення між Китаєм і державами Південно-Східної Азії; Японією і Китаєм, конфлікт КНДР і РК може втягнути Китай у війну на півострові). Є ще низка проблем у внутрішній політиці КНР, зокрема соціальні питання залишаються невирішеними, що порушує стабільність розвитку Китаю зсередини. Всі ці фактори дозволяють припустити настання політичної нестабільності у КНР.

Китайські амбіції, територіальні претензії у Південно-Китайському морі турбують азійські держави. Країни АТР, незважаючи на свої тісні економічні зв'язки з Пекіном, все активніше прагнуть до тісніших відносин із Сполученими Штатами, щоб сховатися під американською «парасолькою». Одночасно з цим, Японія та США, Китай прагнуть укріпити відносини з Індією, оскільки ця країна «сила, що ще не визначилася», у майбутньому може забезпечити вирішальну перевагу у спорі.

Концепція С. Хантінгтона, ґрунтована на цивілізаційній парадигмі (зіткнення цивілізацій). Звертаючись до майбутнього, С. Хантінгтон позначив потенційним супротивником США комбінацію «конфуціансько-ісламських» країн. Він прогнозує (як найбільш ймовірно) протистояння Вашингтона з Пекіном і Тегераном. Дві головні загрози США сьогодні: демографічне зростання ісламського світу та неприборкане економічне зростання Китаю. Якщо говорити про конфлікт між Західною та Сінською цивілізацією, то на перший план вийде протистояння США і Китаю. В Азії посилюється китайський вплив, так як економічне процвітання цієї держави дозволяє нарощувати військову міць, тим самим привертати на

свій бік не тільки азіатські країни, а й, наприклад, Австралію. С. Хантінгтон робить висновок, що виникнення нових великих держав – процес вкрай дестабілізуючий, і якщо подібне відбудеться, то вихід Китаю на міжнародну арену затьмарить будь-які подібні явища упродовж другої половини другого тисячоліття. Таким чином, на думку автора, можуть виникнути наступні геополітичні союзи: посиляться взаємозв'язок конфуціанського й ісламського світів, стануть тісними взаємини між Пакистаном, Іраном і Китаєм; Японія поступово стане відходити від США, зближуючись з Китаєм; Індія буде прагнути стати противагою китайської могутності.

Після терористичної атаки проти США, автор роботи «Кінець історії» (1989 р.) американський філософ Ф. Фукуяма опублікував статтю під назвою «Історія продовжує йти нашим шляхом: ліберальна демократія неминуче переможе». Ф. Фукуяма вказує, що настали похмурі часи експансії Росії та Китаю, однак вона обмежена у часі. У довгостроковій перспективі виживе лише одна система: та, що побудована на ідеї демократії в умовах ринкової економіки.

Цікавими є можливі сценарії безпеки в АТР, які прогнозує Б. Челлані, індійський професор:

1. втілиться у життя китайський варіант – сіноцентрична Азія. Китай прагне до багатополярного світу, але однополярної Азії. США, навпаки, хочуть однополярного світу, але багатополярної Азії;

2. головним оплотом безпеки в Азії залишаються США;

3. з'явиться сузір'я азіатських держав із спільними інтересами, які співпрацюватимуть разом, щоб забезпечити баланс сили та не допустити утворення однополярної Азії;

4. кілька держав будуть протистояти прагненню КНР лідирувати в Азії. Цими країнами можуть стати Японія, Індія, В'єтнам, Індонезія та возз'єднана Корея.

На думку автора, з чотирьох сценаріїв, перший – Азія з центром у КНР є найменш можливим.

Запам'ятайте ці дати

2001 р.

20 січня – прихід до влади у США республіканської адміністрації на чолі з Президентом Дж. Бушем-молодшим (2001-2009 рр.)

26 квітня – прихід до влади Дз. Коїдзумі, лідера Ліберально-демократичної партії Японії, Прем'єр-міністр Японії (2001-2006 рр.)

16 липня – підписання «Договору КНР і РФ про добросусідство, дружбу і співробітництво»

11 вересня – терористичні акти проти США

2003 р.

8 жовтня – Китай приєднався до Договору про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії, підписання Спільної декларації КНР й АСЕАН про стратегічне партнерство

15 березня – прихід до влади у КНР Ху Цзіньтао (2003-2013 рр.)

квітень – КНР проголошена концепція «мирного піднесення»

25 лютого – обрання Президентом Республіки Корея Но Му Хена (2003-2008 рр.)

2005 р.

лютий – США та Японія підписали Спільну декларацію, в якій забезпечення безпеки у зоні Тайванської протоки названо «спільним стратегічним завданням»

2008 р.

25 лютого – прихід до влади в РК консервативного керівництва на чолі з Президентом Лі Мен Баком (2008-2013 рр.)

вересень – пік Світової фінансової кризи (2008-2009 рр.)

2009 р.

20 січня – прихід до влади у США демократичної адміністрації на чолі з Президентом Б. Обамою

16 травня – Б. Обама та Лі Мен Бак підписали угоду про ядерний захист РК від КНДР

2010 р.

1 січня – вступила у дію Угода про вільну торгівлю між АСЕАН і Китаєм

26 березня – загибель південнокорейського фрегату «Чхонан»

травень – проголошення Стратегії національної безпеки США

червень – президенти США й Індонезії оголосили про формування стратегічного партнерства між державами

23 листопада – артобстріл КНДР о. Енпхендо

2011 р.

9 березня – 9-бальний землетрус і цунамі в Японії

16 листопада – підписання США та Філіппінами Манільської декларації

листопад – між США й Австралією досягнуто угоду про розміщення у м. Дарвін американської військової бази

проголошення КНР Жовтого та Південно-Китайського морів сферою життєво важливих інтересів

1-2 грудня – візит Держсекретаря США Х. Клінтон до М'янми
грудень – смерть лідера КНДР Кім Чен Іра, прихід до влади
(29 грудня) сина Кім Чен Ина

2012 р.

січень – проголошено нову стратегію США «Підтримка глобального
лідерства США: пріоритети для XXI століття»

січень – США отримали право розширити військову присутність на
території Філіппін

7 травня – Президентом Російської Федерації обрано В. Путіна

листопад – Президентом США переобрано Б. Обаму

12 грудня – випробування КНДР ракетної зброї

26 грудня – Прем'єр-міністром Японії обрано лідера Ліберально-
демократичної партії Сіндзо Абе

2013 р.

12 лютого – третє випробування КНДР ядерної зброї,
самопроголошення ядерною державою

25 лютого – Президентом РК обрано Пак Кин Хе

14 березня – головою КНР обрано Сі Цзіньпіня

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте стан військової присутності США в АТР.
2. Проаналізуйте зовнішньополітичні зв'язки США з провідними державами АТР.
3. Окресліть зовнішньополітичну стратегію та регіональні пріоритети США у Північно-Східній Азії.
4. Охарактеризуйте основні принципи зовнішньої політики Китайської Народної Республіки. Визначте пріоритети КНР в АТР.
5. Проаналізуйте сучасні американсько-китайські відносини.
6. Поясніть особливості позиції КНР щодо врегулювання північнокорейської ядерної проблеми.
7. Охарактеризуйте зовнішньополітичний курс Японії в АТР. Які зміни відбулися в японській зовнішній політиці у XXI ст.?
8. Розкрийте найбільш конфліктогенні проблеми в АТР. Визначте вплив конфліктів на політичні й економічні відносини у регіоні.
9. Назвіть основні територіальні суперечки між державами АТР.
10. Охарактеризуйте позиції провідних країн АТР щодо північнокорейської ядерної проблеми та міжкорейського конфлікту. Визначте вплив КНР, РФ, Японії на розвиток ситуації на Корейському півострові.
11. Проаналізуйте зовнішньополітичні зв'язки Російської Федерації з

провідними державами АТР.

12. Розкрийте погляди американських політологів про перспективи розвитку АТР.

Ключові поняття

Зовнішньополітичні пріоритети – перевага одних зовнішньополітичних інтересів і цінностей над іншими, їх гармонізація у процесі вироблення основних напрямів зовнішньої політики, визначення стратегічних партнерів і статусу держави у системі міжнародних відносин, вибір яких обумовлюється політичними цінностями, ідеологічними уподобаннями, політичною культурою, розстановкою політичних сил у країні.

Військові союзи – угода держав, з метою спільних дій для вирішення загальних політичних, економічних і військових завдань; угода у сфері безпеки, за умовами якої сторони обіцяють взаємну допомогу у разі необхідності.

Регіональні конфлікти – прояв у гострій формі протиріч економічного, політичного, ідеологічного характеру між групами держав на регіональному рівні; конфлікти, що виникають на основі протиріч, що складаються між окремими державами, коаліціями держав або окремими регіональними суб'єктами соціальної взаємодії всередині держави, й охоплюють великі географічні та соціальні простори.

Стратегічне партнерство – довготривала співпраця держав на міжнародному рівні щодо значної кількості питань, з метою отримання максимальних вигод для себе і партнера, досягнення спільних економічних, політичних і стратегічних цілей.

Територіальні суперечності – розбіжність щодо приналежності будь-якої території; прагнення держави до встановлення свого суверенітету над спірною територією. Територіальні суперечності можуть бути двосторонніми та багатосторонніми (коли на одну і ту ж територію, точна приналежність якої не встановлена, претендують дві або кілька держав).

Ядерна програма – роботи, спрямовані на створення ядерної зброї.

Японсько-американський союз – основою двостороннього союзу є підписаний у 1951 р. Договір про взаємне співробітництво та гарантії безпеки між США та Японією, що був переглянутий у 1961 р. Договір не має чітко обумовленого терміну дії та щорічно автоматично продовжується.

Література

Основна:

1. Володин Д. Эволюция американо-южнокорейского военного альянса после холодной войны / Д. Володин // США. Канада. Экономика – Политика – Культура.

– 2003. – № 7. – С. 13-31.

2. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті ХХІ ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети / Н. Городня // Дослідження світової політики. – Вип. 50. – К., 2010. – С. 198-227.

3. История Кореи (Новое прочтение) / Под ред. А.В.Торкунова. – М.: РОССПЭН, 2003. – 430 с.

4. Лексютина Я.В. США и Китай: линии соперничества и противоречий / Я.В. Лексютина. – СПб.: СПбГУ, 2011. – 230 с.

5. Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе в период администрации Б. Обамы / Отв. ред. Б.А. Шириев, И.А. Цветков, Я.В. Лексютина. – СПб.: СПбГУ, 2012. – 260 с.

6. Пронь С.В. Японія – США – Росія: співробітництво та суперництво в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки / Сергій Вікторович Пронь: монографія. – Миколаїв : Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2008. – 296 с.

7. Семин А.В. Треугольник США – Китай – Япония в АТР / А.В. Семин // Азия и Африка сегодня. – 2012. – № 9. – С. 2-8.

8. Титаренко М. Российские интересы в АТР / М. Титаренко // Азия и Африка сегодня. – 2005. – № 4. – С. 2-8.

9. Титаренко М. Россия: безопасность через сотрудничество. Восточно-азиатский вектор / М. Титаренко. – М.: Памятники исторической мысли, 2003. – 406 с.

10. Шевчук О.В. Китай між США і Росією: геостратегічні відносини / Олександр Володимирович Шевчук. – Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2008. – 448 с.

11. Шевчук О.В. Зовнішня політика країн Азії (1945-2000 рр.) / О.В. Шевчук, І.С. Погорелова, Л.А. Вовчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – 304 с.

Додаткова:

1. Арешидзе Л. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды / Лиана Арешидзе. – М.: Международные отношения, 2007. – 296 с.

2. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Збигнев Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2003. – 288 с.

3. Бжезинский Зб. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / Збигнев Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2010. – 256 с.

4. Гончар Б.М. Концепція американського світового лідерства у зовнішній політиці Б. Обами / Борис Михайлович Гончар // США і світ: ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. – К.: «Центр вільної преси», 2012. – 557 с.

5. Дудко І.Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2003. – 208 с.

6. Жебин А. Ядерный кризис в Корее и интересы безопасности России / А. Жебин // Проблемы Дальнего Востока. – 2004. – № 2. – С. 7-22.

7. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Генри Киссинджер. – М.: Ладомир, 2002. – 352 с.

8. Лексютина Я.В. США – КНР: соперничество в Юго-Восточной Азии обостряется / Я.В. Лексютина // *Азия и Африка сегодня*. – 2012. – № 3. – С. 2-9.
9. Новые тенденции в международных отношениях в Азии / Отв. ред. А. Хазанов – М.: Кисинг информационные системы, 2002. – 241 с.
10. Погорелова І. Зовнішня політика адміністрації Б. Обама щодо корейських держав / Інна Сергіївна Погорелова // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*. – Вип. 107, Частина II (у двох частинах). – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 21-28.
11. Пронь С.В. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.): навчальний посібник / Сергій Вікторович Пронь. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – 560 с.
12. Самофалов В. Глобальний виклик Китаю / Володимир Самофалов [Електронний ресурс] // *Зовнішні справи* [офіційний сайт]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/globalnii-viklik-kitaju/>
13. Стратегическое взаимодействие России и Китая и проблемы двусторонних отношений // *Полис*. – 2004. – № 5. – С. 141-162.
14. Торкунов А. Международные отношения в Восточной Азии (Глава 3) / Анатолий Васильевич Торкунов // Торкунов А.В. Современные международные отношения [Электронный ресурс] // Библиотека Гумер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/tork/12.php
15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон / Перевод с англ. Ю. Новикова, Е. Кривцовой, Т. Велимеева. – М.: ООН Изд-во АСТ, 2003. – 608 с.
16. Шевчук О.В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / Олександр Володимирович Шевчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – 200 с.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. В якому році держсекретар США Д. Ачесон включав Східну Азію до сфери особливої уваги та відповідальності Сполучених Штатів Америки?
а. січень 1950; б. лютий 1951; в. березень 1950; г. грудень 1949.

2. З ким КНР підписали Спільне комюніке у 1972 році?
а. Японія; б. США; в. Північна Корея; г. СРСР.

3. Що таке «ресурсний меркантилізм»?
а. переважання ресурсних інтересів країни над усіма іншими;
б. переважання економічних інтересів країни над усіма іншими;
в. переважання енергетичних інтересів країни над усіма іншими;
г. переважання політичних інтересів країни над усіма іншими;

4. Як називалася угода, яку США підписали з Японією 28 лютого 1952 р., згідно з якою отримали право розташовувати збройні сили на території Японії та навколо неї, якщо це буде необхідно для забезпечення миру та безпеки на Далекому Сході?
а. Військова; б. Збройна; в. Адміністративна; г. Адміністративно-військова.

5. Яку назву отримав магістральний напрям післявоєнної політики національної безпеки Японії, що передбачав прискорений економічний розвиток, різке обмеження військових витрат і тісний союз із США?
а. «Доктрина Йосіди»; б. «Доктрина Хатоями»; в. «Доктрина Ісібасі»; г. «Доктрина економічного розвитку»

6. У якому році США та Японія переуклали договір безпеки на більш рівноправній основі?
а. 1959; б. 1961; в. 1960; г. 1962.

7. Які причини, на думку російського дослідника І. Латишева, спонукали японську сторону відновити відносини з СРСР та європейськими соціалістичними країнами?
а. зацікавленість рибопромислових компаній Японії в одержанні під

свій контроль морських вод, які омивають південні Курильські острови;

б. спроба японської дипломатії повернути південні Курили під свій контроль;

в. висуваючи територіальні вимоги до СРСР, японські урядові кола розраховували тим самим відродити згаслі після військового розгрому та капітуляції Японії націоналістичні настрої у широких колах японського населення;

г. всі відповіді правильні.

8. 3 якими європейськими соціалістичними країнами Японія нормалізувала відносини у 1957 році?

а. Польща та Чехословаччина; б. Болгарія та Угорщина; в. Румунія та Угорщина; г. Польща та Болгарія.

9. 3 якою країною Японія уклала у листопаді 1954 року мирний договір і двосторонній договір про репарації й економічне співробітництво?

а. Індонезією; б. Бірмою; в. Філіппінами; г. Індією.

10. В якому році була укладена мирна угода Японії з Індією?

а. 1954; б. 1953; в. 1952; г. 1951.

11. Членом якою міжнародної організації Японія стала у 1955 році?

а. Генеральна угода з тарифів і торгівлі; б. МВФ; в. Всесвітній банк; г. ЄЕС.

12. Що спричинило розірвання економічних і культурних відносин між Японією та КНР у 1958 році?

а. Ікедський інцидент; б. Нагасакський інцидент; в. економічне зростання Японії; г. Культурна революція у КНР.

13. Як називалася японсько-китайська угода, яка була підписана між країнами у результаті проведення у 1962 році переговорів щодо розширення торгівлі між ними та з поступової нормалізації китайсько-японських відносин?

а. «угода Ляо-Такасаки»; б. «угода Ляо-Тагасаки»; в. «угода Ляостагаскі»; г. немає правильної відповіді.

14. У результаті якого візиту між Японією та СРСР була укладена Консульська конвенція у 1966 р.?

- а. візиту міністра закордонних справ СРСР до Японії;
- б. візиту міністра закордонних справ Японії до СРСР;
- в. візиту прем'єр-міністра Японії до СРСР;
- г. немає правильної відповіді.

15. Яка саме консульська установа була відкрита Радянським Союзом в Японії?

- а. консульство;
- б. генеральне консульство;
- в. віце-консульство;
- г. консульське агентство.

16. В якому місті Японія відкрила свою консульську установу в СРСР?

- а. м. Находка;
- б. м. Москва;
- в. м. Самара;
- г. м. Зеленка.

17. В якому році Японія нормалізовані відносини з Південною Кореєю?

- а. 1964;
- б. 1965;
- в. 1966;
- г. 1967.

18. У яку доктрину трансформувалася на початку 1970-х рр. доктрина Йосіди?

- а. доктрина національних інтересів;
- б. доктрина економічного зростання;
- в. доктрина національної стабільності;
- г. доктрину Сато.

19. Які компоненти увійшли в основу класичної доктрини національних інтересів?

- а. внутрішньосоціальний;
- б. військовий;
- в. зовнішньополітичний;
- г. всі.

20. В якому році відбулося офіційне повернення Окінави Японії?

- а. 25.05.1972;
- б. 25.03. 1972;
- в. 12.01.1973;
- г. 26.06.1972.

21. Який вектор став одним з визначальних напрямків зовнішньополітичної діяльності Японії за прем'єрства Т. Фукуди?

- а. розвиток відносин з США;
- б. усесторонній розвиток відносин з країнами членами АСЕАН;
- в. розвиток економічних відносин з Радянським Союзом;
- г. розвиток економічних відносин з КНР.

22. З якою країною Японія 12 серпня 1978 р., після майже п'ятирічних переговорів підписала договір про мир і дружбу?

- а. КНР; б. Південна Корея; в. Північна Корея; г. Індія.

23. У результаті чого у 1980-х роках в Японії вперше була розроблена доктрина «комплексного забезпечення національної безпеки» (КЗНБ)?

- а. посилення відносин з США;
б. в умовах нового загострення відносин по лінії Схід – Захід;
в. в умовах економічного зростання Японії;
г. немає правильної відповіді.

24. На що робився акцент у новоприйнятій у 90-х рр. XX ст. в Японії «Доктрині Хасімото»?

- а. на забезпеченні миру та безпеки в АТР;
б. на повазі свободи та демократії;
в. на комплексному забезпеченні національної безпеки Японії при тісній співпраці із США та європейськими країнами;
г. на активній співпраці з СРСР та КНР.

25. В якому році була підписана Московська декларація про встановлення творчого партнерства між Російською Федерацією та Японією?

- а. 1998; б. 1999; в. 2000; г. 2001.

26. Як називалася японсько-російська угода щодо освоєння нафтогазоносного шельфу острова Сахалін, підписана у 1994 році?

- а. Сахалінський договір; б. Угода про розділ продукції;
в. Угода про освоєння г. Ресурсна угода.
нафтогазоносного шельфу острова
Сахалін;

27. В якому році уряд Японії затвердив зміни та доповнення до так званого «Основного курсу зі сприяння вирішення проблеми північних територій»?

- а. 1.04.2010; б. 1.05.2010; в. 12.04.2009; г. 12.05.2008.

28. На який термін КНР та СРСР уклали договір про дружбу та союз (14.08.1945 р.)?

- а. 20 років; б. 40 років; в. 30 років; г. 15 років.

29. Яка країна соціалістичного табору визнала КНР 3 жовтня 1949 р.?

- а. Польща; б. Болгарія; в. Румунія; г. Угорщина.

30. Яка країна була першою несоціалістичною країною, яка визнала КНР?

- а. Бірма; б. Індонезія; в. Лаос; г. Велика Британія.

31. Яка подія надзвичайно загостила американо-китайські відносини упродовж кінця 40-х – 50-х рр. XX ст.?

- а. підтримка США Тайваню;
б. підтримка КНР Північної Кореї під час корейської війни;
в. радянський фактор;
г. усі правильні.

32. Про що йшлося у п'ятому радянсько-китайському комюніке підписаного у 50-х рр. XX ст.?

- а. про укладення угоди з наукової та технічної співпраці на п'ять років;
б. стосувалося будівництва двома країнами залізниці від Ланьчжоу на китайській території до Алма-Ати;
в. про будівництво залізниці між Сініном у Китаї й Улан-Батором у Монголії через радянську територію;
г. радянські збройні сили покинуть Порт-Артур.

33. В якому році було підписано спільне комюніке КНР та Єгипту про встановлення дипломатичних відносин?

- а. 30.05.1956; б. 12.03.1956; в. 23.04.1957; г. 30.06.1957.

34. В якому році були нормалізовані китайсько-індійські відносини після конфлікту між ними через Тибет, розпочатого у 1949 р.?

- а. 1955; б. 1954; в. 1957; г. 1956.

35. Як називався курс подальшого розвитку КНР, задекларований на другій сесії VIII з'їзду КПК (травень 1958 р.)?

- а. «три червоних прапори»; б. «червоні прапори»;
в. «сонячне саяво»; г. «велика панда».

36. В якому році відбулася денонсація китайсько-радянського договору про співробітництво в ядерній сфері, укладеного 15 жовтня 1957 р., згідно з яким СРСР зобов'язувався допомагати КНР оволодіти

виготовленням ядерної зброї?

а. 1960; б. 1959; в. 1958; г. 1961.

37. Що стало формальним приводом до денонсації китайсько-радянського договору про співробітництво в ядерній сфері, укладеного 15 жовтня 1957 р.?

а. ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН «Програми загального та повного роззброєння» внесеної М. Хрущовим на обговорення XIV сесії ГА ООН;

б. відновлення американо-китайських відносин;

в. активна зовнішньополітична діяльність КНР на міжнародній арені;

г. посилення впливу КНР у Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

38. У чому була суть китайської доктрини «паперового тигра»?

а. відмова від ринкової економіки;

б. відмова від мирного співіснування з імперіалізмом;

в. економічне піднесення КНР в АТР

г. усі відповіді правильні.

39. Чому влітку 1960 р. суперечності між Москвою та Пекіном ще більше загострились?

а. СРСР вирішив припинити всю економічну та технологічну допомогу КНР;

б. КНР ставив питання про відновлення відносин з США;

в. підтримка СРСР Індії у тибетському питанні;

г. невдоволення СРСР політикою КНР у АТР.

40. В якому році СРСР було визначено «ворогом № 1» Китаю?

а. 1968; б. 1970; в. 1969; г. 1971.

41. З якою європейською країною КНР 27 січні 1964 р. встановила дипломатичні відносини?

а. Франція;

б. ФРН;

в. НДР;

г. Італія.

42. Хто з даних представників сформував концепцію побудови зовнішньополітичних відносин, яка отримала назву теорія «трьох світів»?

а. Джеральд Форд;

б. Мао Цзедун;

в. Леонід Брежнєв;

г. Такео Мікі.

43. Коли відбувся візит Президента США Р. Ніксона до КНР?

а. лютий 1972; б. грудень 1972; в. січень 1972; г. березень 1972.

44. В якому році була укладена Угода про обмін послами між США та КНР?

а. 1978; б. 1977; в. 1980; г. 1979.

45. Чим характеризувалися відносини між СРСР, США і КНР наприкінці 1970-х рр.?

а. гостра конкуренція; б. стратегічне партнерство;
в. дружня співпраця; г. нейтральність.

46. Яка подія завадила бажанню КНР нормалізувати відносини з Радянським Союзом наприкінці 70-х рр. XX ст.?

а. відмова СРСР від продовження радянсько-китайського договору;
б. вторгнення СРСР до Афганістану;
в. візит міністра оборони США Г. Брауна до Пекіна;
г. немає правильної відповіді.

47. На якому з'їзді КПК були зафіксовані принципові зміни у зовнішній політиці КНР на початку 80-х рр. XX ст.?

а. XI; б. XII; в. XIII; г. X.

48. Який статус у торгівлі був наданий США Китайській Народній Республіці у червні 1983 р.?

а. «дружньої та неприєднаної країни»;
б. «дружньої держави»;
в. «стратегічного економічного партнера»;
г. «важливого торговельного партнера».

49. Після чого кардинально змінився політичний клімат між США та КНР у 80-х XX ст.?

а. активна підтримка США Тайваню;
б. після придушення 4 червня 1989 р. китайською владою виступів студентів на площі Тяньаньмень у Пекіні;
в. загострення економічних відносин між країнами;
г. немає правильної відповіді.

50. З якої з даних країн КНР підписали Договір про мир і дружбу у

1978 р?

а. Японія; б. Південна Корея; в. Індія; г. Північна Корея.

51. Ким була проголошена довгострокова програма США по створенню глобальної системи протиракетної оборони з елементами космічних озброєнь?

а. Дж. Форд; б. Д. Картер; в. Р. Рейган; г. Дж. Буш-ст.

52. В якому році КНР прийняли курс на поглиблення політики співпраці з СРСР?

а. 1987; б. 1988; в. 1989; г. 1986.

53. В якому році Китай приєднався до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї?

а. 1992; б. 1993; в. 1994; г. 1991.

54. Хто окрім КНР претендує на акваторію архіпелагу Спратлі?

а. В'єтнам; б. Тайвань; в. Бруней; г. усі перелічені країни.

55. Яку назву мала нова зовнішньополітична концепція КНР, проголошена ЦК КПК у 2003 році?

а. «мирне відродження країни»; б. «економічне піднесення»;
в. «регіональне лідерство»; г. «стратегічне партнерство».

56. Де відбулася 1 квітня 2009 р. перша зустріч Президента США Б. Обами з лідером КНР Ху Цзіньтао?

а. на саміті «G 20» у Піттсбурзі; б. на саміті «G 20» у Лондоні;
в. на саміті «G 20» у Торонто; г. на саміті «G 20» у Сеулі.

57. Чому наприкінці січня – початку лютого 2010 р. американсько-китайські відносини зазнали істотної кризи?

а. внаслідок схвалення Пентагоном 6,4-мільярдної угоди щодо постачання зброї Тайваню;
б. внаслідок загострення тибетської проблеми;
в. через неузгодженні питання подолання міжнародного тероризму;
г. немає правильної відповіді.

58. Як називався документ, опублікований 5 січня 2012 р. Міністерством оборони США, який експерти визначили, як нову військову стратегію

адміністрації Б. Обами, підкреслюється, що одночасно з продовженням діалогу з КНР, США зроблять все необхідне щоб забезпечити собі доступ до своєї військової інфраструктури в АТР?

а. «Підтримка регіонального лідерства США: пріоритети для XXI століття»;

б. «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття»;

в. «Підтримка глобального лідерства США в АТР: пріоритети для XXI століття»;

г. «Глобальна політика США в АТР: цілі та напрями».

59. Якою була відповідь Пекіна на посилення військового співробітництва Вашингтона з країнами АТР у XXI ст.?

а. зменшення китайсько-американських торгово-економічних операцій;

б. погіршення політичної співпраці між країнами;

в. відмова Пекіна впливати на закриття ядерної програми у Північній Кореї;

г. немає правильної відповіді.

60. Скільки резолюцій Ради Безпеки ООН, що вводили санкції проти Ірану, упродовж 2006-2011 рр. проголосував Китай?

а. 5;

б. 4;

в. 3;

г. 6.

61. Чому у 2012 році Пекін погрожував накласти вето на санкції Ради Безпеки ООН проти Ірану?

а. посилення ролі США на Близькому Сході;

б. США, європейські країни та Японія домовилися про ембарго на купівлю іранської нафти у січні 2012 р.;

в. посилення військового співробітництва Вашингтона з країнами АТР;

г. всі відповіді правильні.

62. Де саме у листопаді 2015 року відбулася перша зустріч лідерів Тайваню та Китаю з моменту закінчення громадянської війни у 1949 р.?

а. Пекін;

б. Токіо;

в. Сінгапур;

г. Сеул.

63. В якому році була підписана «Пекінська декларація Російської Федерації та Китайської Народної Республіки»?

а. 2000;

б. 1999;

в. 1998;

г. 2001.

64. В якому році відбулися перші спільні військові навчання Збройних Сил Російської Федерації та Народнo-визвольної армії Китаю (НВАК)?

- а. 2003; б. 2004; в. 2005; г. 2006.

65. Де саме проходили спільні військові навчання Збройних Сил Російської Федерації та Народнo-визвольної армії Китаю (НВАК)?

- а. м. Владивосток; б. м. Тяньцзінь; в. м. Нанкін; г. м. Находка.

66. Яку країну новообраний голова Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпін відвідав першою?

- а. США; б. Російська Федерація; в. Японія; г. Північна Корея.

67. Коли саме розпочалося «стратегічне партнерство» між КНР та ЄС?

- а. 30.10.2003 р.; б. 15.04.2003 р.; в. 24.05.2003 р.; г. 123.06.2003 р.

68. З якого року Китай є найбільшим інвестором і торгівельним партнером країн Африканського регіону?

- а. 2007; б. 2008; в. 2009; г. 2010.

69. Який напрям є одним з пріоритетних в українсько-китайському співробітництві на сучасному етапі?

- а. торговельно- б. науково- в. військовий; г. політичний.
економічний; технічний;

70. Де саме у 2002 році було відкрито перший Українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва?

- а. м. Цзінань; б. м. Харбін; в. м. Шанхай; г. м. Чженьцзян.

71. В якому році Малайя вступила до ООН?

- а. 1956; б. 1955; в. 1957; г. 1958.

72. Які країни увійшли до Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСА)?

- а. Малайя, Таїланд і Філіппіни;
б. Малайя, Бруней і Філіппіни;
в. Малайя, Таїланд, Індонезія та Філіппіни;
г. Малайя, Таїланд, В'єтнам і Філіппіни.

73. В якому році АСА була офіційно саморозпущена?

- а. 1963; б. 1967; в. 1968; г. 1971.

74. Яка країна до 1970 року не визнавала існування незалежного Сінгапуру, вважаючи його частиною Малайзії?

- а. КНР; б. Японія; в. Індонезія; г. США.

75. Яка країна у 1965 році визнала незалежність Сінгапуру?

- а. КНР; б. Японія; в. Індонезія; г. США.

76. В якому році були встановлені дипломатичні відносини між Сінгапуром і США?

- а. 1966; б. 1965; в. 1971; г. 1973.

77. З якою країною Сінгапур мав формальні відносини після отримання незалежності?

- а. КНР; б. Тайвань; в. Індонезія; г. Малайя.

78. В якому році Малайзія та Сінгапур стають учасниками Руху неприєднання?

- а. 1969; б. 1971; в. 1970; г. 1968.

79. Яка з даних країн у 1971 році не підписала Оборонний договір п'ятох, згідно з яким країни погодилися співпрацювати у сфері оборони та проводити консультації у випадку загрози нападу на Малайзію чи Сінгапур?

- а. Британія; б. Франція; в. Австралія; г. Нова Зеландія.

80. З якою країною відновив дипломатичні відносини у 1990 році?

- а. КНР; б. СРСР; в. Північна Корея; г. Тайвань.

81. В якому році Таїланд і США підписали Угоду про економічне та технічне співробітництво й Угоду про взаємну військову допомогу?

- а. 1951; б. 1952; в. 1949; г. 1950.

82. З ініціативи яких країн організаційні структури СЕАТО у 1976 році були розпущені?

- а. Філіппіни, Таїланд; б. Пакистан, Таїланд;
в. Австралія, Нова Зеландія; г. Таїланд, Маніла.

83. З якою країною Таїланд мав складні та суперечливі відносини?

- а. КНР; б. СРСР; в. Камбоджа; г. Лаос.

84. Скільки військово-повітряних баз США упродовж 1965-66 рр. було створена на території Таїланду?

- а. 7; б. 8; в. 6; г. 5.

85. В якому році Республіка Корея та ЄС підписали Рамкову угода про торгівлю та співробітництво?

- а. 1997; б. 1995; в. 1996; г. 1999.

86. В якому році А. Сукарно проголосив Декларацію про незалежність Індонезії?

- а. 17.08.1944; б. 17.08.1946; в. 09.10.1943; г. 17.08.1945.

87. Яка країна першою визнала де-факто республіку Індонезію?

- а. Великобританія; б. США; в. Франція; г. Португалія.

88. З якою країною Індонезія встановила дипломатичні відносини 3 лютого 1950 року?

- а. США; б. СРСР; в. Франція; г. Великобританія.

89. На борту якого корабля розпочалися індонезійсько-нідерландські переговори про мирне вирішення двосторонніх відносин?

- а. американський корабель «Ренвіл»; б. американський корабель «Сурін»;
в. американський корабель «Ботл»; г. американський корабель «Грост».

90. В якому році США та Індонезія підписали договір про скасування федеративного устрою й утворення унітарної держави?

- а. 1950; б. 1949; в. 1951; г. 1952.

91. Хто з даних представників був основоположником індонезійського націоналізму?

- а. А. Сукарно; б. А. Сухарто; в. Х. ван Моок; г. М. Хатта.

92. Що передбачала підписана Хо Ши Міном 14 вересня 1946 року Тимчасова угода у Парижі?

- а. рівні права громадян;
б. створення єдиної митної та грошової системи в Індокитаї;
в. відкриття консульських установ В'єтнаму у сусідніх країнах;
г. всі відповіді правильні.

93. Чим завершилася французько-в'єтнамська Тимчасова угода (14.09.1946 р.)?

- а. відкритою колоніальною війною у В'єтнамі;
- б. нормалізацією дипломатичних відносин з Францією;
- в. розвитком економічних відносин з Францією;
- г. немає правильної відповіді.

94. В якому році Дж. Неру став віце-президентом Тимчасового уряду?

- а. 1945; б. 1946; в. 1947; г. 1948.

95. Хто став президентом Індії після проголошення її незалежності?

- а. М. Ганді; б. Дж. Неру; в. Р. Прасад; г. А. Уейвеллі.

96. На якій конференції Велика Британія домовилася розділити Корею на дві окуповані зони?

- а. Кримська; б. Потсдамська; в. Паризька; г. Лондонська.

97. Як називалася програма уряду Сеула, спрямована на діалог і розвиток відносин з Північною Кореєю?

- а. «Райдужне світло»;
- б. «Сонячне світло»;
- в. «Сонячне слайво»;
- г. «Велике посилення».

98. Як розглядався Китай у «Стратегії національної безпеки США» за адміністрації Дж. Буша – молодшого?

- а. потенційний суперник;
- б. потенційний партнер;
- в. потенційний кредитор;
- г. немає правильної відповіді.

99. Чого побоюються США у разі об'єднання двох Кореї?

- а. втягнення у війну;
- б. послаблення зв'язків зі східно-азійським регіоном;
- в. виведення американських військ з території нової держави;
- г. усі відповіді правильні.

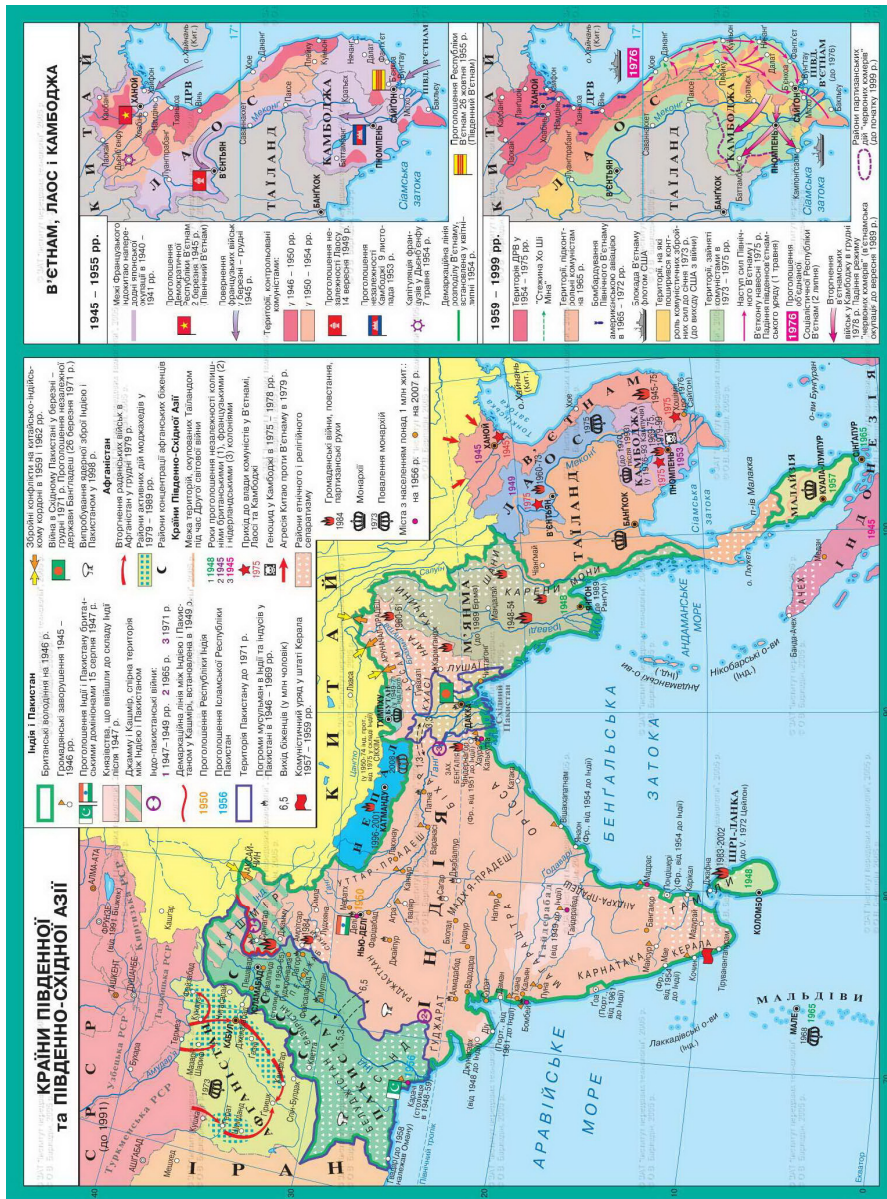
100. В якому році була підписана Спільна декларація про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР?

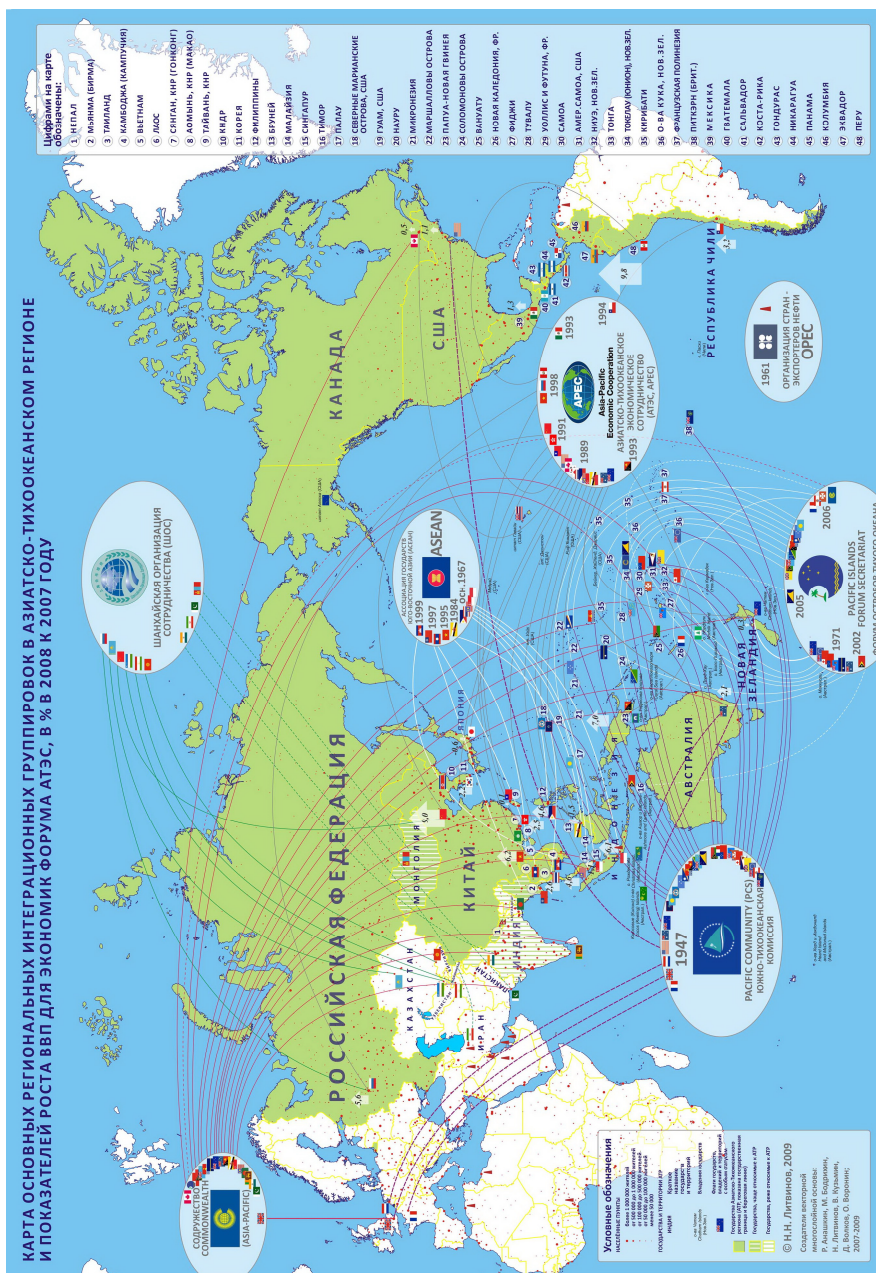
- а. 2011; б. 2012; в. 2013; г. 2014.

ТЕРИТОРІЇ КРАЇН АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Карта представляє територію країн АТР у версії одного з підходів. - *А ет.*

Для нотаток

Для нотаток

Навчальне видання

Олександр Володимирович Шевчук

Людмила Анатоліївна Вовчук

Інна Сергіївна Погорєлова

**Зовнішня політика країн АТР
(1945-2000-і рр.)**

Навчальний посібник

Дизайн обкладинки *А. Іценко*.
Друк, фальцювально-палітурні роботи *С. Волинець*.

Підп. до друку 19.02.2016.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman», «Calibri». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 17,5.
Тираж 300 пр. Зам. № 4956.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chdu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.